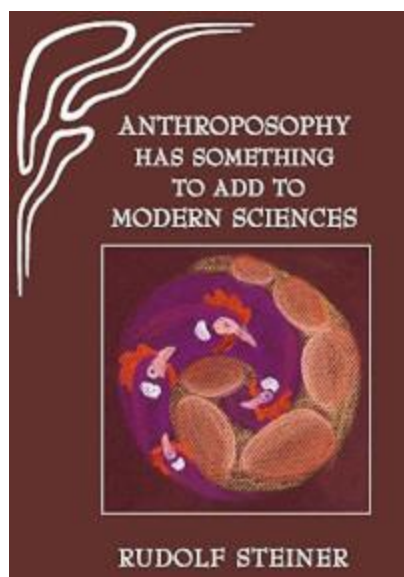

**Антропософията има какво да добави към
съвременните науки
GA 73**

Рудолф Щайнер

Томът включва две серии публични лекции, изнесени в Цюрих. Първите четири, от 5 до 14 ноември 1917 г., са изнесени по молба на млади антропософи, свързани с университета. Следващите четири лекции, от 8 до 17 октомври 1918 г., до голяма степен продължават предишната серия, макар че отчасти са изнесени без конкретно позоваване на една от науките.

В тези лекции Рудолф Щайнер много убедително показва, че методите и откритията на антропософската духовна наука могат да се разглеждат като жизненоважен принос и в сферите на академичните науки. Централна цел на антропософията е да подобри човешките способности за възприемане отвъд границите, определени от чисто интелектуалното мислене. Това е от жизненоважно значение и за проблемите, пред които са изправени учените днес. Твърденията на Рудолф Щайнер по този въпрос са толкова значими днес, колкото всякога, и всъщност придобиват повече от всякога по важност и актуалност, ако вземем предвид последните научни развития.

За разлика от повечето други публични лекционни серии (например тези, изнесени в Дома на архитекта в Берлин), Рудолф Щайнер като цяло не е подхождал систематично в представянето на аргументите в полза на науката за духа. Вместо това той се е концентрирал върху представянето на откритията, направени в тази наука: „единствената ми цел при представянето на подобни резултати ще бъде да събудя интерес. Да предоставя доказателства за всеки детайл от това, което ще кажа... би изисквало курс с продължителност цяла седмица“ (лекция, изнесена на 12 ноември 1917 г.).

„Целта ми с тези лекции не е била да се боря с други науки или да им се противопоставям по някакъв начин, а да покажа... че ги ценя. Вярвам, че те са велики не само в това, което са днес, но и в това, което тепърва може да се развива“ (лекция, изнесена на 14 ноември 1917 г.).

Преведено от А. Р. Мойс

[Бележка на преводача](#)

Аз. Антропософия и психология 5 ноември 1917 г.

Влияние на подхода към естествените науки от 19-ти век върху областта на психологията. Различни подходи в изследването на природния свят и душата. Науката за душата като въпрос на съзнателно осъзнаване. Фридрих Теодор Вишер по пътя към гранична точка в постигането на прозрение. Бергсон по принцип под илюзия. Дълбоко навлизане във вътрешната драма на постигането на прозрение като начин за развиване на „духовни органи на допир“. Възприятието в образи води до образи, отразяващи духовната реалност. Вдъхновеното и интуитивно възприятие води до жив опит на еволюцията на душата и прозрение за реалността на повтарящите се животи на земята. Трагичният опит на Франц Brentano. „Мнемата“ на Рихард Семон като естественонаучно потвърждение на откритията, направени в духовната наука.

II. Антропософията и историческата наука 7 ноември 1917 г.

Историята наистина започва да се счита за наука едва в хода на 19-ти век. Критични гласове на Волф, Шопенхауер, Ницше и Маутнер. Опити за научно третиране на историческата еволюция от Хърбърт Спенсър и Огюст Конт. „Образование на човешката раса“ на Лесинг. Книгата на Йоханес Фолкелт за фантазиите на сънищата като отправна точка за размисли върху света на сънищата. Значението на сънищата за обяснение на чувствата и на съня за произхода на волевите импулси. Погрешно тълкуване от Хербарт. Фортлаж за връзката между смъртта и съзнателното осъзнаване. Препратките на Якоб Буркхард към едновременното възникване на религиозни движения. В светлината на духовната наука, простото изброяване на факти се превръща в истинска наука. Опитът на Херман Грим да обясни историческите импулси. Гибън като историк на римския упадък и падение. Предчувствието на Ернст фон Лазаулкс за настоящия упадък, но неспособността да се възприеме елементът на растеж и развитие. Регресивно образование на човешката раса - в сравнение с индивидуалния човешки живот, историческият живот се движи назад. Думите на Гьоте относно историята.

III. Антропософия и естествени науки 12 ноември 1917 г.

Връзка между духовната и естествената наука. Специфични тенденции, развиващи се от 16-ти век нататък - наблюдение, ограничено до факти, възприемаеми от сетивата. Опити, направени от Рубнер и Атуотър. Мълчаливо предположение за „нещо само по себе си“ зад явленията. Необходимост от допълване на обикновеното будно съзнателно осъзнаване с проникателно виждане. Теорията за еволюцията на Хекел. Опровержението на това от Едуард фон Хартман. Опровержението на теорията за еволюцията на Дарвин от Оскар Хертвиг. Проблемът за предимството на кокошката или яйцето. Съвременната теория за еволюцията може да бъде коригирана чрез развитие на теорията за метаморфозата на Гьоте. Възгледът на Теодор Циен за чувството и волята. Препратка към книгата „Фон Зееленрецлн“, която току-що беше публикувана. Тройната природа на телесната структура на човешкия организъм. Отговорът на Гьоте на Албрехт фон Халер.

IV. Антропософия и социология 14 ноември 1917 г.

Прилагането на понятия и идеи, които не са в съответствие с реалността, към живота на човешката общност може да има трагични последици. Понятията на естествените науки не са адекватни. Постулираният катехизис за социалния живот на Мориц Бенедикт. Фундаментална концепция за оформянето на социалния живот - концепцията за човешката свобода; как свободата се свързва със закона за запазване на енергията. Социалният живот, който не е структуриран според понятията, които имаме в обикновеното съзнателно съзнание, а отвъд него в импулси, които могат да бъдат схванати само ако развием по-висши форми на съзнателно съзнание - образно, вдъхновено и интуитивно съзнание. Методът за достъп до подсъзнателните спомени в психоанализата работи с неадекватни средства. К. Г. Юнг върху концепцията за Бог. Теорията и политиката на Удроу Уилсън. Достоевски върху душата на руската нация. Фриц Маутнер върху правата. Отлична работа на Роман Боос върху общия трудов договор. Антропософията като по-нататъшно развитие на философията на Гьоте. Името Гьотеанум за сградата в Дорнах.

В. Може ли метод за получаване на прозрение за сфери отвъд сетивния свят да бъде научно обоснован? 8 октомври 1918 г.

Ричард Уол за философията. Граници на познанието с естественонаучния и мистичния подход. Августин и Декарт са имали погрешни представи за мисленето. Истинската природа на мисленето. Медитацията за неговото укрепване, съзерцанието, за да ни просветли за състоянието на душата в съня. Довеждането на видение в образи и вдъхновение до съзнателно осъзнаване е истинската интуиция. Пречки пред разбирането на науката за духа.

VI. Духовно-научният състав на психологията 10 октомври 1918 г.

Ричард Уол за научната психология. Нарастваща тенденция философският подход да се замени с физиология на мозъка и нервите, основана на естествените науки. В науката за духа се полагат усилия да се отиде отвъд обикновените обвивки на думите и да се изследва душата в нейната реалност. Заспиването и събуждането като отправни точки за психология, в която животът на идеите е засилен и волята е под контрол. Формирането на идеи. Изясняване на загадките в живота на чувствата. Формирането на идеи като слаби образи на живота преди раждането; действието от волята като смекчена форма на процеса на умиране. Мост към разбирането на повтарящите се животи на земята. Опитът на Брентано да развие психология.

VII. Изучаването на природата, социалните науки и религиозния живот, разглеждани в светлината на духовната наука 15 октомври 1918 г.

Три недоразумения, свързани с антропософски ориентираната духовна наука. Защо антропософското прозрение за духа не е нито антисоциално, нито ненаучно, нито нерелигиозно? Теорията за метаморфозата на Гьоте и какво се е развило от нея. Науката и религията трябва да се допълват взаимно. Свръхсетивното прозрение води до импулси с реална практическа стойност в живота, когато става въпрос за оформяне на социалния живот. Чисто естественонаучните концепции създават социална дисхармония. Науката за духа не е нито сектантска, нито създава религия; тя задоволява нуждата от почитане на божественото.

Историята като симптоматология. Опасност от антропоморфизъм. 15-ти век като повратна точка, с проявяващата се духовна душа. Авиньон. Жана д'Арк. Реформацията. Универсалните идеи за папството и средновековния империализъм отстъпват място на националния елемент. Тогава естественонаучният начин на мислене възниква като нов универсален импулс. Възприятието на Гьоте за Жофроа дьо Сен Илер. Шопенхауер като симптом на импулсите на смъртта. В настоящето време пред нас е важен повратен момент във времето. Това ще донесе откровението на свръхсетивното като нов изкупителен импулс. В епохата на духовната душа е възможно да се разберат плодовете на свръхсетивното откровение. Трябва да се прекрачи прагът.

I. Антропософия и психология

Антропософия и психология. Духовно-научни открития относно човешката душа

Позоваването на „антропософия“ в тази лекция не се отнася до нещо, произлизащо от сектантско движение или духовно течение, а до нещо много по-общо и човешко – духовно течение, което възниква с вътрешна необходимост в този момент от научния подход, развил се до сегашната си форма през последните векове.

Моля ви обаче да не мислите за този подход, който ние наричаме „антропософия“, като за логическо следствие, произтичащо от последователни преценки, основани на научни постулати. Не, идеята е, че тази антропософия трябва да се развие самостоятелно, като жива структура, жив опит, в епоха, когато трябва да мислим научно за много проблеми в живота и в света. Тя е по-скоро като живо потомство – ако мога да го кажа така – на научния начин на мислене, отколкото просто логично заключение, извлечено от него.

Дами и господа, ще се опитам да обединя тези четири лекции върху най-различни области на съвременната наука. Това означава, че отделните лекции не могат да бъдат пълноценни сами по себе си и бих ви помолил да имате това предвид. Започването на поредицата от лекции с поглед върху връзката между антропософията и психологията изглежда естествено и дори очевидно, тъй като, стремейки се да се ориентираме към света на духа и да получим своите открития от този свят, ще трябва да се занимаваме в антропософията с най-вътрешните дела на човешкото същество, т.е. с човешката психология. Това е едната страна. От друга страна, трябва да вземем предвид, че през последните векове, особено през 19-ти век, науката, наречена психология, е придобила много различен характер от този, който е имала само преди малко. Именно защото научното мислене е било приложено в много сфери на живота, психологията се е превърнала може би в по-голяма загадка, оказва се, че е по-пълна със загадки, свързани с живота, отколкото всяка друга област на научните изследвания през последните времена. Съвсем естествено беше, че в светлината на големите, огромни резултати, постигнати в научните изследвания, възгледи и подходи, основани на научни методи, са завладели, така да се каже, всичко, което попада в хоризонта на човешкото познание. Следователно, бихме могли да кажем, че научният подход е разширил силата си и в областта на психологията в по-ново време.

Нека веднага се спра на едно предубеждение или недоразумение, което възниква твърде лесно, когато става въпрос за антропософски изследвания. Хората могат да кажат, че тези, които правят изследвания с антропософска насоченост, не са подготвени да вземат предвид научния напредък, постигнат през последните години. Случаят е точно обратното. Другите лекции, които ще изнеса тук, ще покажат, че на съвременната наука всъщност се отдава дължимото само като ѝ се осигурява солидната основа, която антропософията или науката за духа е в

състояние да ѝ осигури. До известна степен това ще стане очевидно веднага щом разгледаме връзката между антропософията и човешката психология. Съвременната наука е оправдана да си постави за идеал да държи всички изучавани природни процеси, съдържанието на природните развития и природните факти, отделени от всичко, което има душевни качества, като никога не позволява нищо, което произлиза от субективен, психологически опит и следователно възниква като вътрешен опит, да бъде въведено в научни наблюдения и експерименти. Това е единственият начин, по който всеки, използващ този съвременен научен подход, може да се надява, че човешките същества няма да помрачат обективния поглед върху фактите в природата с нещо, което внасят в природата от вътрешни наклонности или преживявания.

Съвсем естествено беше подобен идеал да придаде на психологията специфичен характер, защото в по-ранни времена душата не се е свързвала с външния свят по начина, по който сега трябва да се отнася в научното изучаване на природата. Всеки, който се стреми да добие представа за научното мислене и възгледите за света, поддържани в по-ранни векове, ще открие, че в тези по-ранни времена хората не са пазили прецизно фактите за природата, които са се стремили да обяснят и разберат, отделно от вътрешния отговор на душата към тези факти и към символичните, така да се каже, или други идеи, развити във връзка с тях. В известен смисъл преживяванията, които хората са имали във връзка с природата, са били смесени с обективните факти за природата. Тъй като обаче самата наука тогава все още не е била свободна от някои от нещата, идващи от душата, хората не са се чувствали толкова объркани, колкото днес, когато става въпрос за психология. Ако сте открили качества на душата, разкрити в самата природа, и сте получили качества на душата, както и чисто материални факти от природата, вие също сте били много по-склонни, отколкото сега изглежда възможно – когато целта е да се разглежда природата по такъв начин, че всичко „субективно“, всяко качество на душата, да се игнорира – да си помислите, че бихте могли да научите нещо за това как качеството на душата е било създадено в нефизическия свят, така че да бъде в хармония с това, което бихте наблюдавали в природата и света. Ако имате научен подход, при който се смята, че най-висшият идеал е всичко, свързано с душата, да се изключи, така че трябва да се разработят концепции, идеи и методи, основани на изключването на душевния елемент, как можете да използвате такива методи, за да изучавате и да получавате каквото и да е прозрение в сферата на душата? Как може нещо, научено в съвременната наука, където душевният елемент е изключен, да се приложи към изучаване на вътрешния живот?

Въпреки това, в третата лекция ще видим как физиологията и друга наука, която има голямо бъдеще и в момента е в процес на създаване на катедри в университетите – експерименталната психология – ще получат солидна основа, ако се окаже възможно да се развие психология, която е наука за душата, въпреки съвременния

научен идеал. Подходът, който ще бъде представен тук, по никакъв начин не противоречи на всичко, което е произлязло от вътрешния живот от съвременната наука, когато е служила като помощно средство. Точно обратното! Работата, която е била извършена в психологическите лаборатории напоследък, наистина ще даде плодове и ще придобие истинско значение, когато се разглежда от определена антропософска гледна точка.¹

Сега можем да се запитаме: Какво всъщност искат човешките същества, когато се обръщат към природния свят, използвайки методите, прилагани, и с право, в съвременната наука? Какво искат да открият хората в този свят? Можем да говорим за това с часове; нека дам накратко представа как би могло да се отговори на въпроса.

Човешките същества развиват определени потребности с развитието на вътрешния си живот, по простата причина, че имат вътрешни преживявания в психиката, докато реалностите на природата се развиват извън тях. Съвременната наука се развива от тези потребности. Хората искат да могат да се справят с въпросите, които възникват вътрешно, със загадките и съмненията, които могат да възникнат в психиката, когато разглеждат света на природата. И искат да имат образ на природата, където се отдава справедливост и на техните вътрешни преживявания. Всъщност наблюдателят е този, който установява директивите, тенденциите в съвременната наука. Трябва само да си припомним думите на Дю Боа-Реймон...² в известната си беседа за границите на науката: „Прозрение за природата се постига, когато е задоволена нуждата ни от причинно-следствена връзка – нещо субективно, следователно нещо, основано на човешкия опит.“ Постулатът обаче е, че такова субективно, лично вътрешно преживяване, с неговите съмнения и въпроси, се сблъсква с външните процеси в света на природата, сякаш със сфинкс. Тези природни събития на пръв поглед не съответстват на образа, който имаме за тях в душите си. Можем да променим първия образ, възникнал на пръв поглед, като го направим с процесите, които протичат в душата, и точно по този начин стигнем до съвременната наука.

Можем ли да направим същото и по отношение на вътрешния живот? Това е въпрос, на който не винаги отговаряме с достатъчна яснота и точност. Не можем да се отнесем към психиката по същия начин, както се отнасяме към природния свят, задавайки си въпросите в обичайното си състояние на ума. Животът на психиката се случва вътре в нас. Можем просто да го преживеем, да го преживеем. Няма да спечелим нищо обаче, като категоризираме каквото сме познали там, както правим, когато категоризираме природния свят според законите, за да стигнем до наука за природата. Този вътрешен живот може да бъде познат такъв, какъвто се случва в обикновения ежедневен живот; но живеейки в него по този начин, всъщност няма причина да се отнасяме към него по същия начин, както се отнасяме към фактите от природния свят. Те ни водят в неизвестното, така да се каже, на всяка стъпка, но

когато става въпрос за вътрешния живот, ние сме точно вътре в него. Трябва да се обучим да разглеждаме специфични въпроси в естествената наука, ако по отношение на вътрешния живот искаме да използваме метод, подобен на този, който обикновено се използва в естествената наука.

Можем да кажем, че в естествения свят наблюдателят неизбежно е някой отвън, но що се отнася до вътрешния живот, няма външен наблюдател. Това кара някои хора да се съмняват, че ще бъде възможно да се наблюдава вътрешният живот. Те не са в състояние да видят как би могло да се случи такова разделяне, така че човек да има еволюцията на вътрешния живот и едновременно с това да е и наблюдател.

Но именно този странен парадокс трябва да възникне, ако искаме да развием психология, която ще се класира наравно с естествената наука или, бих казал, ще е в духа на изискванията, отправени към съвременната наука. Въпросът относно наблюдателя на вътрешния живот трябва да се вземе сериозно и да се разгледа в цялата му значимост и дълбочина. Нищо, което живее в нас, не може директно да наблюдава този вътрешен живот. Докато учените, изучаващи природния свят, които искат да бъдат верни на идеала на съвременната наука, премахват от начина си на мислене всичко, което има душевно качество, оставяйки психиката напълно настрана, психолозите днес трябва да вървят по точно обратния път. Те не трябва да отнемат нищо, което е вътрешен опит, а трябва да внесат нещо в тези вътрешни преживявания; те трябва да проникнат в тези вътрешни преживявания с нещо, което не съществува в обичайното ни съзнание. Психолозите трябва да вървят точно в обратната посока! Съвременната наука е постигнала голям напредък, като е извървяла своя път, и поради това психологът трябва да върви по обратния път. Големият и важен въпрос е как може да се намери този път?

Някои от нещата, които ще кажа сега, ще звучат странно. Но може би трябва да имате предвид, че всичко ново в хода на културното развитие винаги е изглеждало странно от самото начало. Помислете само за великите, революционни научни постижения – как хората са се чувствали към тях и за проблемите и борбите, които са причинили. Човешките същества са много по-близо до психиката, отколкото до природния свят. Не е чудно тогава, че по отношение на психологията, като по-нова наука, ще се появят отново много неща, които са били известни и в еволюцията на естественонаучните изследвания.

При антропософски ориентираната психология трябва да е ясно от самото начало, че както казах преди, съзнателното осъзнаване, което имаме в ежедневието и което също така се използва често в обикновените научни изследвания, няма да бъде достатъчно. Психологията ще бъде предизвикателство за съзнателното осъзнаване. В книга, публикувана преди година,³Разгледах темата за психологията по следния начин. Ако душата по принцип не е в състояние да знае нищо за ежедневните си преживявания, а е способна да живее в тях само по начина, по който човек живее в естествения свят навън, преди да си е придобил представа за него чрез

естествената наука, това показва, че душата трябва да се промени, ако иска да наблюдава факти, отнасящи се до нея самата. Това ще означава доста трудности с днешната доминираща школа на мисълта. Сегашната идея е да не се докосваме до душата, каквото и да правим, а да я оставим такава, каквато сме я получили „от ръцете на самата природа“, както се казва, и да насочим научното изследване към това, което живее в психиката. Психологията обаче ще трябва да черпи сили от по-дълбоки източници, от сфери, които са скрити от обикновения опит, за да придобие методи за наблюдение и формиране на идеи, различни от тези, които имаме в обикновения живот.

Нека ви кажа накратко и просто какво трябва да се случи с човешката психика, за да бъде тя истински наблюдател на собствените си вътрешни преживявания или, казано по-добре, да събуди вътрешния наблюдател, който се крие в нея, за да може да изследва собствения си вътрешен живот. Нашето мислене, всички начини за формиране на идеи, които развиваме в изучаването на природния свят, няма да са това, от което се нуждаем, когато става въпрос за психиката. Скоро ще забележите, особено ако се борите вътрешно да получите прозрение, че всички тези идеи не ни отвеждат отвъд фактите, които могат да бъдат наблюдавани в естествената наука; те не ни доближават до царството на психиката.

Ситуацията се променя в момента, в който достигнем точките – аз ги наричам гранични постове в търсенето ни на знание – където човешкото същество е изпълнено със съмнение и непрекъснато си казва: Дотук можем да стигнем в търсенето си на знание с това, което е дадено на човечеството; не можем да отидем отвъд това. Само помислете как хората, чието мислене е изцяло основано на съвременния научен начин и които се стремят да се задълбочат все по-дълбоко в съществуването в мислите си, стигат до такива гранични постове. Нека ви дам няколко примера, за да покажа как някой, който се бори да получи прозрение, наистина стига до съвсем специфични точки във вътрешния си живот.

Първият пример, който бих искал да дам, е този, който открих с един търсач, който може би не е ценен толкова много като философ, но е още по-ценен като личност, а именно известният естетик Фридрих Теодор Вишер.⁴ В рецензията си на интересната малка книга на Фолкелт за фантазиите на сънищата⁵ Той вложи всичките си вътрешни сили в това да повдигне въпроса каква може да е връзката между човешката душа и човешкото тяло.

Има разлика между това да се разглежда въпросът от философска гледна точка, да се възприеме конвенционален възглед и да се приложи само рационалният ум към него, или да се позволи на усилените усилия в мисленето да създадат вътрешното преживяване на истинска среща с нещо като сфинкс. Именно поради такива опасения – човек може да го види от начина, по който всичко се развива – Фридрих Теодор Вишер, известен като „V Вишер“, си задава този въпрос. Той пише: „Човешката душа не може да бъде в тялото; но тя също така не може да бъде никъде

другаде освен в тялото.“⁶Пълно противоречие! Противоречието обаче възниква не защото е било ввлечено от логиката, а от пълнотата на вътрешната мисъл, противоречие, с което човек се бори, противоречие, което може да е началото на вътрешна драма в борбата за постигане на прозрение. И не бива да се страхуваме от подобни драми, които носят живо вътрешно преживяване, ако искаме да развием истинска психология.

Това е един от най-важните въпроси на граничните пунктове на знанието. Има много от тях. Дю Боа-Реймон говори за седем загадки на света.⁷Можем да се позовем на стотици подобни въпроси, както по-малки, така и по-големи. Можем да се спрем на тях, казвайки, че дотук стига човешката способност да познава нещата, но ако си го признаем, това просто означава, че ни липсва смелост в търсенето на знание. Важното тук е, че трябва да можем да позволим на подобни въпроси да живеят в нас, в пълнотата на вътрешния ни живот, без да се стремим да ги обмисляме рационално, да използваме всичките си вътрешни сили, а да ги преживеем и да имаме търпението да изчакаме и да видим дали някакво откровение няма да дойде отвън. И това наистина се случва.

Ако не се стремим да посрещнем подобни въпроси с предварително замислени идеи, а навлезем във вълните, така да се каже, които подобни въпроси повдигат в човешката душа, ние стигаме до напълно ново живо преживяване, което не можем да имаме в обичайното си състояние на ума. Нека ви дам аналогия за това живо преживяване. То е елементарно преживяване в психиката и елементарно преживяване за генезиса на антропософски ориентирана психология. Просто трябва да го приемем в пълната му реалност, а не в абстрактен, мъртъв смисъл. Нека помислим - тук няма значение дали аналогията има пълно основание или не, защото тя ще ни каже какво е предназначена да ни каже - нека помислим за животно, което е много ниско в еволюционната скала, същество, което все още няма диференцирано чувство за допир, свързано с външния свят. То горе-долу просто се рови вътре, докато преживява живота и се сблъсква с физически обекти, които съществуват около него. Сега си представете такава форма на живот, която постига съвършенство от гледна точка на теорията за еволюцията. Какво може да еволюира в този случай? Докато едно по-нисше животно просто се блъска в предмети отвън и изпитва тези блъскания вътрешно по напълно недиференциран начин, диференциацията в хода на еволюцията кара това да се развие в чувство за допир. В научната теория на еволюцията, диференциацията на живота в сетивата, бих казал, е представена като блъскане в нещата и диференциация, развиваща се от това. Процесът, който тук се случва външно, физиологично или физически, ако щете - с диференцирано чувство за допир, развиващо се просто от блъскането в нещата - се повтаря чисто на ниво душа, ако приемем нещата по наистина жив начин, когато стигнем до тези гранични постове на познанието с психиката, напълно ангажирана в процеса. Първо ще се почувствате сякаш сте в тъмнината в

света на ума и духа, блъскайки се в неща навсякъде. Фактът, че са възникнали въпроси като тези, зададени от Вишер, доказва, че живеем в тъмнината на душата, в съществуване, което е основано в света на духа и докосва този свят. Но елементът, който по този начин се сблъсква със света на духа, сега трябва да бъде диференциран.

Ако наистина живеем с такива гранични проблеми, нещо навлиза в душата, бива донесено до нея чрез откровение, което преди е съществувало толкова малко за душата, колкото сетивното възприятие, основано на диференцирано чувство за допир, е съществувало за същество, което все още не е развило такова диференцирано чувство за допир, а просто се е сблъсквало с нещата. Трябва да живеем с и чрез тези гранични проблеми, безбройните, мъчителни, подобни на сфинкс въпроси, за да знаем, че методите, които можем да придобием чрез работа с природата, методите, които наистина отговарят на идеала на съвременния научен подход, ни отвеждат само до точката, където става въпрос за душата и духа, където се сблъскваме с тези граници. Оттам нататък самият живот трябва да продължи напред.

И може да продължи напред. Това може да бъде само емпиричен факт. Говоря за нещо, което всеки мислител, който се основава на съвременната наука, е възприел твърде ясно, твърде значително. Времето, когато душата наистина ще разшири своята сфера на живот в тези гранични области на познанието, може да дойде само бавно, докато търпеливо се стремим към себе си. Дадох примери за такива гранични проблеми в кратка глава, която току-що написах в книгата, която предстои да излезе скоро.⁸

Нека се спра на друг такъв фундаментален граничен проблем, който откриваме в творчеството на Фридрих Теодор Вишер. Това е пример за това как някой, който започва да живее с драмата на прозрението и знанието в себе си по един много реален начин, стига до въпроса, който току-що характеризирах, вътрешно усещайки пътя си и все още недиференциран външно в усещането на пътя си в ума и духа.

Когато Фридрих Теодор Вишер се бореше с тези проблеми, все още не беше дошло времето душата да пробие границите, които е срещнала. Вишер пише:

Няма ум без нервен център, нито мозък, казват нашите опоненти. Ние казваме: няма нервен център и няма мозък, освен ако не е имало подготовка в безброй етапи, започвайки отдолу; лесно е да се подиграваме с духа, който се лута в гранит и варовик – не по-трудно, отколкото би било за нас да попитаме подигравателно как протеинът в мозъка успява да стигне до нещо толкова възвишено като идеите. Човешките способности на прозрението нямат способността да установяват нива или степени. Ще остане тайна как се случва тази природа, а духът със сигурност трябва да дреме под нея, има ли такъв съвършен контра-тласък на духа, че ние – моля, обърнете внимание на избора му на термин тук –

получаваш подутини и синини от това; това е насилствено разделение, което изглежда толкова абсолютно, че концепциите на Хегел за това да бъдеш друг и да бъдеш извън себе си, колкото и брилянтно да са формулирани, всъщност не казват практически нищо, а просто прикриват

рязкостта на привидната разделителна стена. Фихте отдава нужното признание на финия ръб и въздействие в този контра-тласък, но не дава обяснение.⁹

Не може да има по-точно описание на този вътрешен живот. Първо, когато възникнат подобни гранични проблеми, той се чувства как се сблъсква със света на духа и копнее този процес на сблъсък със света на духа да се диференцира и да бъде истински начин за усещане на пътя в този свят, с, по думите на Гьоте, развиващ се умствен орган.¹⁰ Там, където Гьоте говореше за очите и ушите на ума, бихме могли да кажем, че органите на допир...¹¹ възникват в ума на най-елементарно ниво, докато живеем в тези неща. Това е наистина жизненоважен процес, процес на растеж; не става въпрос просто за прилагане на това, което човек е научил преди това в науките; това е нещо толкова реално, колкото начина, по който расте детето, но то отвежда душата в области, които не е познавала преди. Хората често грешат по този въпрос. Така философът Бергсон,¹² който е станал известен, допуска една от абсолютно фундаменталните грешки в тази област. Анри Бергсон казва, че не можем да разберем света с аналитичния ум и особено не можем да разберем вътрешния живот по този начин, защото в психиката и в цялото съществуване всичко еволюира, тече, е жизнено. Какво си мисли той? Че това, от което се нуждаем, вече съществува и можем да го търсим със сили, които вече притежаваме. В това обаче той дълбоко греша. Това не води до нищо, което наистина може да обясни психиката, защото душата трябва да излезе отвъд себе си; тя трябва да развие нещо, което все още няма. Душата не мисли, че животът, който трябва да изследва, вече съществува, а че първо трябва да бъде спечелен.

Много хора наистина се страхуват – ако мога да използвам термина – да навлязат дълбоко във вътрешната драма на придобиването на прозрение и знание. Те вярват, че това ще ги отведе в бездната на субективността, бездната на индивидуалната природа. Ако наистина влязат в тази бездна по начина, който току-що беше описан, те биха открили, че по този начин ще открият нещо в себе си, което е толкова обективно, колкото са нещата, които откриваме, когато разглеждаме естествения свят. Просто илюзия е да се мисли, че преживявайки драмата на прозрението, един човек би намерил едно нещо, а друг – друго. В известен смисъл индивидуалните преживявания трябва да се различават, защото са различни аспекти, различни гледни точки към едно и също нещо, гледано от различни страни. И все пак, ако снимаме нещо от различни ъгли и тези снимки изглеждат различно, това не означава, че самото нещо не представя нещо обективно в тези аспекти. Не бива да бъдем догматични относно нищо, което някой е събрал от психиката си по този начин, превръщайки своята конкретна формулировка в догма и вярвайки в нея, както се вярва във всяка догма или закон на природата. Не, трябва да сме наясно, че колкото и субективно да е нещо, възприемано с органите на допир на ума, тъй като то представлява определен ъгъл – ако методите, които представих само на принципа, бъдат развити по-нататък, в душата и духа наистина ще се развият

органи, които могат да бъдат сравнени с очите и ушите на ума – ако светът на духа се характеризира въз основа на ум, който има зрение от вида, за който говорих в книгата си,¹³ тогава нещо, описано от наблюдател, може да е субективен аспект; но ако го приемем, подхождаме към света на духа по същия начин, както имаме истински образ на дърво, дори и да е само от един ъгъл. Това е нещо, което трябва да се разбере, особено в тази конкретна област.

Когато човешките същества надхвърлят себе си във вътрешния си живот, възниква нещо, което описах в книгата си „*Как да познаем висшите светове*“. Там ще намерите подробно описание на това, което душата трябва да направи, за да може да надхвърли себе си по този начин. Днес, разбира се, успях да дам само принципите. Ако доведете написаното в книгата до определено ниво, ще откриете защо нарекох преживяванията, които са от съвсем нов вид в сравнение с нашето обикновено съзнателно осъзнаване, „въображения“, виждане в образи, и посочих нивото на осъзнаване, което се развива, като „въображаемо осъзнаване“.

Това въображаемо осъзнаване няма нищо общо с фантазията. Неговото съдържание е ново в сравнение с това, което човек е познавал преди. „Въображаемо осъзнаване“ е термин като много други. Важното е, че въображенията или вътрешните образи, които придобиваме, обогатявайки вътрешния си живот, ясно показват, че те са, да речем, отражения на нефизическа реалност, точно както обичайните ни представи за нещата са отражения на външната физическа реалност. Вече описах процеса, в който душата се издига над себе си на първо ниво, за да постигне въображаемо прозрение. С това въображаемо прозрение човек всъщност живее в състояние, за което трябва да използваме парадоксален термин и това, разбира се, може да бъде обект на подигравки с оглед на общите мисловни навици днес. Става дума за това, че обединявайки душата с така придобитите живи вътрешни преживявания, ние живеем извън тялото. Това е същината на въпроса. И преди всичко ние се учим да различаваме преживяванията, които сме придобили по този начин, без да използваме тялото, от тези, придобити във външния свят, които сме възприели чрез сетивата; преди всичко обаче да ги различаваме и от всичко, което е чрез видения, халюцинации или илюзии.¹⁴

Защото това е нещо, което винаги трябва да помним. Пътят, който е показан тук, е в обратна посока на този, който можем да наречем патологичен, пътят, който води до илюзорен и визионерски живот. Тези, които намират пътя си към живот в образи, знаят, че всичко, което възприемаме със сетивата, възприемаме с нормалните сетива в света на природата, е с по-високо качество от всичко, което може да се представи във видения или халюцинации. Ако се отдадем на видения, ние навлизаме по-дълбоко в живота си физическо тяло, като се свързваме по-тясно с него; ние внасяме душевно качество в живота тяло, но не се освобождаваме от него.

В третата лекция ще разгледаме човешкото същество като част от природния свят и след това ще осъзнаем защо съдържанието на виденията може да се обърка с възприятията, направени в духа. Днес говорим за вътрешния живот, за психиката, и е важно да направим разграничението съвсем ясно – визионерът слиза в живота на тялото, докато някой, който търси въображаемо прозрение, навлиза в живот, който е изцяло в сферата на душата, и това води до преживяване, преживявано независимо от тялото.

Както казах, това е крайно необичайно в съвременното мислене. Някой, който иска да достигне до света на духа на аматьорска основа, с аматьорски идеи, би искал много да мисли за този свят, като приема външните сетивни възприятия за модел; той би искал много – можем да видим това в спиритуализма, който е толкова катастрофален – да има фактически неща в духа, точно както човек вижда фактически природни ефекти, ако извърши физически експеримент в лаборатория. Той иска осезаем дух. И все пак нещата, които откриваме във въображаемото възприятие, не могат да се сравнят с нищо осезаемо. В моята книга¹⁵ Сравних това – може само да се предложи аналогия, защото не е същото – със спомените за минали събития, които си мислим, че извикваме от дълбините на вътрешния си живот. Крехката природа на такива спомени, които са изцяло нефизически, имащи душевно качество, е единственото нещо, в което е възможно да се изпита духът, в който психиката има своите корени. Просто образите, видени независимо от тялото, не се отнасят до нищо, което човек е познавал във физическия свят. Те имат свое собствено съдържание, което ни казва, че сме навлезли в нов, нефизически свят, свят, който не сме познавали преди. Човек постепенно трябва да се запознае с един много различен начин на вътрешно преживяване, защото „аз“-ът няма да има подкрепата на физическите органи, чрез които получаваме сетивните си възприятия. Отнема известно време, за да свикнем с този вид живот. Преди всичко е следното: може би съм сравнявал образите, получени по новия начин, със спомени за минали събития, но всичко, което възниква чрез такива образи и следователно е отражение на духовна реалност, има една особеност, с която е трудно да се свикне, а именно, че колкото по-съвършено е едно нефизическо възприятие, толкова по-трудно сме способни да си го припомним след това. Свикнали сме да помним неща, които са преминали през ума ни. Тези нефизически преживявания не генерират непосредствена сила за запомняне. Процесът е много различен. Описах го в горната книга. Ето така: Ако искате да имате специфичен нефизически образ, трябва да се подготвите за това, като упражнявате душата, така че тя да развие вътрешните сили, чрез които образът може да бъде разкрит. Можем да си спомним нещата, които душата прави, какво е предприела, за да получи това образно видение. След това е възможно да извикаме образа отново. Така че, след като сте имали духовно преживяване в имажинативно прозрение, няма лесно да го запомните; трябва да преминете през цялата вътрешна

подготовка отново; това можете да си спомните. Можете да си кажете: ти направи това и ти направи онова; Направете го отново и ще имате преживяването отново. Само ако успеем да върнем копия от него, така да се каже, обратно в обичайния ни съзнателен ум, в обичайното ни мислене, като идеи, ще можем да си спомним тези копия. Но действителният нефизически образ трябва да е нов всеки път, в противен случай не е истинското нещо.

Друга особеност е следната. Идеите, които придобиваме в живота си във външния свят, се създават толкова по-лесно, колкото по-често ги създаваме. Придобиваме известна практика в това и тези неща се превръщат в навик. Това не е така, когато имаме жив опит с нефизически образи, истински духовни реалности. По-скоро е обратното. Колкото по-често се стремим да имаме нефизически образ при едни и същи условия, толкова по-неясен става той. Следователно имате странната ситуация, наистина доста парадоксална, че учениците в живота на духа, които полагат усилия да придобият определени нефизически образи, ще ги имат и след това ще се изненадат, че не могат да ги имат отново. Способността да се създаде нещо отново често се губи много бързо, втория или третия път, и след това трябва да полагаме нови усилия, отново и отново, за да извикаме нещо, което ни убягва, така да се каже, след като ни е дошло само веднъж от света на духа.

Ще намерите всички отделни упражнения, които ще ви помогнат да преодолеете проблема, в моята книга „*Как да познаваме висшите светове*“, макар че дори там тя е само кратко описание на нещата, които съм казал по темата оттогава.

Друга особеност е, че ще успеете да се справите с подобни въображаеми идеи само ако сте преминали през вътрешно обучение, за да развиете живот на мислене, формиране на идеи, вътрешни реакции и воля, които осигуряват ориентири, така че човек да може да внесе идеи в нефизическите образи. Ако не обърнете внимателно внимание на това, може да изпаднете във вътрешно объркване и мрак, въпреки че това не би било патологично. Отново и отново си казвате: Тук научавате нещо от духа, което все още не можете да разберете, защото не сте развили достатъчно дълбоки понятия за това. В този момент трябва да спрете, трябва да намерите друг начин, опитвайки се да развиете по-нататък способността си да формирате идеи в света на сетивата, за да можете по-късно да разберете това, което не сте могли да разберете преди.

Накратко, бих могъл да спомена още много подобни характеристики. Срещате много неща, които ви изумяват и са парадоксални в сравнение с вътрешните преживявания, които имаме в обикновеното си състояние на ума. И все пак, едва когато сме откъснали душевния елемент, така да се каже, от живото тяло, ние сме в света на духа. Никой не може да отрече това преживяване, което е духовно.

С развитието, което описвах досега, вие сте в състояние да получите определени прозрения. Виждате, че освен физическото тяло, което е част от нас и което е обект на анатомията, физиологията и съвременната наука като цяло, нещо друго също е

наистина наше собствено. В по-новите си книги го наричам „тяло на творческите сили“, за да няма недоразумения; преди го наричах „етерно тяло“.¹⁶ Това всъщност е втори елемент в нас и никога не може да бъде възприет чрез обикновеното сетивно възприятие, обикновеното вътрешно преживяване. Може да бъде възприето само ако това вътрешно преживяване се развие до способността за виждане в образи. Защото това тяло от творчески сили не съществува в пространството; то е нещо, което живее само във времето, но живее във времето по такъв начин, че всичко, което е активно във физическото ни тяло от раждането или зачеването до смъртта, да речем, извира от това тяло от творчески сили. Ние имаме второ тяло в себе си, тяло от творчески сили. То става реалност за нас, когато придобием силата на осъзнаване в образи.

Това осъзнаване обаче няма да ни отведе отвъд принципа, който е с нас от раждането до смъртта като наше тяло от творчески сили. Може да звучи странно, но това няма значение. Ние сме способни да го надминем, ако открием допълнителни начини за вътрешно укрепване на душата, която вече се е освободила от тялото. Упражненията трябва да се правят отново и отново, с търпение, за да се развие напълно нова връзка с принципа, който наричаме живот на идеите или понятията. В обикновения живот ние си представяме обектите около нас, като си формираме идеи за тях. Когато имаме идея за нещо, си мислим, че притежаваме това, което вътрешно сме способни да имаме от такъв външен обект. Това е идея, която трябва да изоставим, когато започнем да натрупваме опит в духовната сфера. Трябва да можем, така да се каже, да се поставим в позиция, в която да позволим на идеите си за нещата да бъдат като сили и възможности, които се борят помежду си във вътрешната драма на придобиването на прозрение и знание. Трябва да развием способността да позволяваме на една идея да влезе в конфликт с друга. Трябва да копнеем да характеризираме всичко, което сме характеризирали от една гледна точка, също и от друга. На това ниво термини като материализъм, идеализъм, духовност, чувственост и т.н. се превръщат в празни фрази, защото всички те, изтъкани от мрежите от понятия, които имаме, се оказват като снимки, направени от различни ъгли.

Стигаме до осъзнаването, че в сферата на духа трябва да боравим с понятията си така, както работим със сетивните си органи в сферата на сетивата. Обикаляме обектите. Не разглеждаме понятията като моментни снимки, а просто като нещо, което характеризира обектите за нас от една или друга перспектива, давайки едностранчив поглед.

Следователно духовният учен ще развие вътрешна склонност да характеризира нещата от един ъгъл, а след това да ги характеризира и от противоположния ъгъл. Той ще изпитва преди всичко копнеж да развие определени идеи и след това да ги опровергае отново, като по този начин наистина преминава през тази вътрешна борба. Аз само давам някои важни вътрешни аспекти, които човек трябва

постепенно да осъществи, когато е достигнат определена точка на границата на познанието и прозрението.

След това душата продължава да се развива. Тя успява да развие способността, която в книгите си наричам „вдъхновено прозрение“. Моля, оставете настрана всички суеверия или предубедени идеи по отношение на това. След това душата се отделя от тялото в по-висша степен. След като е постигнал това ниво на прозрение и знание, човек е способен не само да възприема тялото от творчески сили, което е с нас във времето, от раждането до смъртта, но и духовни реалности, които са извън телата ни, точно както виждаме физическите реалности с физическите си очи. В следващата си лекция ще говоря за духовната реалност извън човешкото същество. Сега първо ще говоря за това, което човешкото същество вижда с това вдъхновено прозрение, духовна реалност, която се крие в него.

Нещо възниква във вдъхновеното прозрение, което не живее в нашето съществуване между раждането и смъртта; то е живяло преди нас, преди да влезем в земното тяло при раждането или, да кажем, при зачеването. То ще живее с нас, когато влезем в света на духа при смъртта си. То се е съединило с физическия генетичен материал, който имаме от нашите родители и предци; то е проникнало в този физически материал. Вдъхновеното прозрение наистина ще ни позволи да възприемем какво е предшествовало физическото ни съществуване на душевно ниво, какво се случва след физическата ни смърт, защото се научаваме да виждаме в духа частта от нас, която е напълно независима от физическото тяло. Тялото от творчески сили все още е свързано с нашето физическо съществуване; то ще се разпръсне, когато бъде откъснато от това физическо съществуване. Принципът, който вдъхновеното прозрение е способно да възприеме, не се разпръсква; той остава сам по себе си; това е частта от нас, която преминава през раждания и смърти. В полето на вдъхновеното прозрение човешкото същество е способно да изследва правилно какво го свързва със светове, които са изцяло от духа, какво действа най-мощно, така че той да стане това конкретно човешко същество, когато физическият генетичен материал се свърже с неговата духовна част.

Третата способност, която придобиваме, се нарича интуиция. Това не е онази смътна идея, която обикновено се нарича „интуиция“, а нещо друго. Ще се спра накратко на нея. На третото ниво на духовно прозрение можете да осъзнаете напълно – това ще се случи в определен момент от нашето вътрешно развитие – че сте някой друг, че чрез усилията, които сте положили, докато сте напредвали чрез виждане в образи и вдъхновение, наистина сте открили вътрешен наблюдател в себе си.

Нещо значимо се случва тогава в драмата на прозрението и знанието, както я нарекох. В този момент можем да кажем: Виждате, че не само това наше физическо тяло е помогнало да се създаде духът; започвате да виждате, че самата ни душа, с нейните чувства, склонности, амбиции, афекти и волеви качества, е станала това,

което е, чрез духовни процеси. Така драмата се превръща във вътрешен удар на съдбата.

Може да имате съдбоносни преживявания в живота, които ви карат да викате от радост или да се чувствате много потиснати, може да познавате най-лошото, а също и голямото щастие – нещата, които изпитвате, когато осъзнавате развитието не само на физическия аспект, но и на душевния принцип, са удар на съдбата, вътрешен удар на съдбата, който означава повече за някой, който го преживява пълноценно в драмата на знанието и прозрението, отколкото върховете и паденията, удоволствията и болката от съдбоносните преживявания в ежедневието. Ако това е възможно, ако наистина има тази вътрешна сила, която да предизвика промяна, така че вътрешното око да възприема не само физическия и телесен аспект от духа, но и самия душевен принцип в процеса на духовна еволюция, тогава възниква интуитивно възприятие. Влиза се в сфера, която обхваща повтарящи се земни животи, способността да се погледне назад към по-ранни животи на земята и сигурността, че този живот на земята ще бъде последван от други. Придобива се знание, че целият човешки живот се състои от последователни животи на земята, с животи в света на духа между тях, които се простират от смъртта до прераждането. С всичко това, вътрешното око трябва да бъде насочено към нещо, за което връзката с външния естествен свят не го е обучила наистина. По отношение на естествения свят винаги питаме за произхода и причината на фактите. Що се отнася до неща на духа, въпросите за произхода и причините няма да са от полза. Когато царството на духа се отвори пред някого по начина, който споменах, той открива, че всичко, което е свързано с растежа, процъфтяването, прогресията и развитието, е смесено с регресивно развитие, с прогресивно разпадащо се съществуване и непрекъснато протичащо разрушение. Това е, което е накарало хората, които са могли да видят това - може би не по този съвременен начин, а по начините, по които подобни неща са били познати в миналото - да кажат, че прозрението в духа ни отвежда до портите на смъртта.¹⁷ Осъзнаваш, че съзнателното осъзнаване, животът в ума и духа и животът в духа при пълно осъзнаване могат да възникнат само ако принцип, който кара съществуването да се разпада, навлезе в целия ни растеж, здравословно развитие и прогресия. Започваш да виждаш, че смъртта е само едно-единствено важно събитие, което можем да мислим като разделено, разбито на атомите си, така да се каже, и случващо се в нас през цялото време, когато придобием *съзнателно осъзнаване* във физическия живот. В този свят, да знаеш, означава да навлезеш малко в нещо, което ще дойде изведнъж, когато преминем през портите на смъртта.

Вие опознавате връзката между съзнателния ум и процеса на умиране. По този начин вие също така разбирате как това съзнателно осъзнаване преминава през портите на смъртта и че смъртта всъщност ни събужда към различно съзнателно осъзнаване. Влизаме в това, когато оставяме настрана физическото си тяло. Ние го

оставяме настрана, така да се каже, само за да получим такова прозрение в образи, вдъхновение и интуиция.

Ако искате да добиете истинска представа за прозрение в духа, трябва да свикнете да виждате връзката си със света по много различен начин от този, с който сте били свикнали. Преди всичко е необходимо да се откажете от идеята, че можете по някакъв начин да намерите духа, като интерпретирате материалния свят, като го погледнете критично по някакъв начин и като откриете закони, основани на материалния свят. Законите, които откриваме по отношение на материалния свят, важат само в този свят. Няма да намерите духа, като *интерпретирате* света, който възприемате чрез сетивата; когато сте във физическото тяло, намирате духа във връзка със света на сетивата; но го намирате чрез самостоятелен живот в царството на духа.

Нека поясня това с помощта на аналогия. Когато четем поредици от думи, които са букви, подредени в редица, ние не казваме: Има вертикална линия, има хоризонтална линия; ние не идентифицираме буквите, а разглеждаме редицата от букви или думи като цяло и тогава възниква вътрешно съдържание. Това съдържание няма нищо общо с идентифицирането на буквите. Трябва да сте се научили да четете. И нещо съвсем различно от идентичността на отделните букви възниква в съзнанието на читателя. Не можете да намерите духа, който откривате от буквите, като погледнете в папката на печатарите. Нито пък можете да намерите живота на духа, като изпишете природата. Ще го намерите само ако позволите на душата да се издигне отвъд себе си и по този начин да намерите елемента, който се простира от самия дух в този физически живот, доколкото душата се намира да живее във физическия свят между раждането и смъртта.

Виждате ли, това води до психология, която може да се представи добре редом до естествените науки. Тя не пренася методите, разработени в изучаването на природата, върху психиката, нито се спира на вътрешния живот, какъвто го познаваме в ежедневието. Вместо това, тя внася обективен принцип във вътрешния живот и от него психиката преживява себе си. Живото тяло също се е родило от този принцип, както ще видим в третата лекция.

Това са първите, елементарни указания; за останалото ще трябва да се обърнете към моите книги. Те показват как човешките същества могат да открият безсмъртния елемент, който се крие в тях, и как психологията с тази антропософска насоченост наистина ни води в тази посока. След това, неща, които се случиха с Франц Brentano,¹⁸ Великият психолог, починал в Цюрих през март тази година, вече не е нужно да се случва. Brentano беше значима фигура, но и трагична в начина, по който мислеше. Той започна да изучава психологията във време, когато се развиваше съвременният научен начин на мислене. Той искаше да приложи този подход към вътрешния живот. С този подход обаче не може да се стигне по-далеч от сравняването на идеи за това как чувствата искат да се издигнат в душата, какво

е вниманието и т.н. във външния физически живот. В работата си по психология от емпирична гледна точка – в първия том, който написа, който остана единствен – Франц Brentano съжаляваше за нещата, които психологията не можеше да постигне, казвайки: Каква е ползата за нас, дори ако сме напълно научни в подхода си, да сравняваме идеи, да правим асоциации на идеи, как възникват склонности и нежелания и т.н., ако големите надежди, които таяха Платон и Аристотел, не могат да бъдат изпълнени. Те се надяваха, че с психологията ще получим представа за това как по-добрата част от нашата природа продължава да живее, след като сме преминали през портите на смъртта.¹⁹

Франц Brentano съжаляваше, че не е имал средствата да се справи с тези проблеми. Забележително е как се е борил с тях до края на живота си.

Праволинейният, честен характер на неговите борби е очевиден особено от трагичното обстоятелство, което споменах в некролога за Франц Brentano, който се появява в трета глава на гореспоменатата ми книга. Той винаги казваше, че ще продължи книгата си по психология, чийто първи том беше публикуван. Творбата е била предназначена да бъде в четири или пет тома. Първият том се появява през пролетта на 1874 г. Той обещава втория за есента на същата година, а след него и останалите. Не публикува обаче нито един от тях. Искаше да овладее вътрешния живот със съвременния научен метод; искаше да се заеме с това по прав и честен начин. Ако беше способен да направи това, ако съвременният научен метод не беше като мъртъв товар върху способността му за изследване, защото го разбираше погрешно, той щеше да може да влезе през портите към живот в духа, който събира нещо от дълбините на душата, което не може да бъде там, ако човек разполага само с методите на съвременната наука.

От трагедията на живота на Франц Brentano като учен – и на живота на много други, но особено в неговия случай, защото той беше толкова значима фигура, която в същото време беше абсолютно честен – можем да видим, че има нужда от психология, която може да бъде открита само чрез вътрешни преживявания, придобити извън живота тяло. Тогава отново могат да се разгледат големите проблеми, въпроси, които трябва да са на първо място в съзнанието на онези, които обмислят собствения си вътрешен живот – проблемът за безсмъртния живот, ако открием истински безсмъртната част чрез методите, които описах, а също и проблемът за свободната воля, който ще разгледаме по-късно в тези лекции. Това са двата най-важни и завладяващи проблема. Но погледнете трудовете по психология, публикувани през последните години. Тези проблеми са напълно оставени настрана в тях; всъщност те са изчезнали от психологическите изследвания, просто поради причините, които разгледахме днес.

Има обаче нещо повече от това да се работи с тези велики въпроси. Прозренията, които психолозите търсят с методите, разработени от тях чрез по-задълбочено задълбочаване в съвременния научен подход, могат да бъдат напълно ясни само

ако човек може да ги разгледа от гледната точка, която посочих. Така стоят нещата. Съвременната наука ще се окаже валидна, от една страна, науката за духа и духовното изследване, от друга. Но точно така е, когато човек копае тунел от две страни и трябва да е разработил внимателно нещата предварително, за да може да се срещне по средата. Духовната наука и естествената наука трябва да се обединят, ако знанието и прозрението, търсени от човечеството, искат да бъдат едно цяло. Нека ви дам само един пример за това как и обикновената психология може да бъде преодоляна, ако навлезем във висшите сфери, които накратко очертах днес. Сред въпросите, разглеждани от хората, които се занимават с изследвания в психологията, са тези, свързани с паметта или спомените. Достатъчно е да ви доведе до отчаяние да видите как проблемът с паметта се решава в обикновените подходи към психологията. Там наистина можете да видите граничните постове в процеса на постигане на прозрение. Някой има идея, която развива от нещо, което е възприел чрез сетивата; тази идея след това „слиза“ в сферата на душата; тя „изчезва“, както се казва, и по-късно човекът е в състояние да си я спомни. Къде е била тя?

Няма да навлизам във всичко, което е било казано по този въпрос от векове. От една страна, хората казват, че подобни идеи изчезват в несъзнаваното и след това отново се появяват през прага на съзнателното осъзнаване. Бих искал да познавам някой, който е способен да намери истински смисъл в думите, които казва. Целият смисъл веднага се губи, когато говорите за идеи, които „слизат“ и „излизат“. Можете да кажете всичко; но не можете да си го представите; защото то не се отнася до никаква реалност. Психолозите, по-склонни към физиологията, ще говорят за „следи, гравирани“ в нервната система или мозъка; тези следи след това „извикват“ идеите „отново нагоре“. Хората мъчително се опитват да обяснят как идеята, която е паднала, се изкопава от тези следи. Както казах, може да ви доведе до отчаяние, когато обмислите различните подходи към психологията. Само си помислете колко сериозни, благородни, истински изследователски усилия се влагат в работата по тези проблеми. Със сигурност не бихме отrekli, че се върши такава честна и истинска работа.

В действителност обаче този прост факт, отнасящ се до вътрешния живот, може да бъде видян в правилната светлина само ако го разгледаме със силата в душите си, която притежава духовните органи да наблюдава и обикновения вътрешен живот от гледна точка на духовния свят. Тогава откривате, че не става въпрос за идея, която имам, която „слиза“ някъде или „излиза“ отново някъде. Хората като цяло имат погрешна представа за паметта. Представа, която си формирам въз основа на нещо, възприето в света около мен, изобщо не живее в мен като нещо реално, а като огледален образ, който душата създава чрез огледалното отражение на тялото. Ще разгледаме това в третата лекция. И тази идея живее само сега! Тя вече не е там, след като съм я загубил от вътрешния живот. Няма такова нещо като идеи, които

слизат и се появяват отново, създавайки по този начин спомени. Общоприетата представа за паметта е погрешна.

Важното е следното. След като сте изострили способността на душата да вижда нещата в духа, вие виждате – можете да наблюдавате това в духа, точно както наблюдавате нещата във външния свят – че нещо друго се случва едновременно с формирането на идея, основана на нещо, което сме възприели. Не процесът на формиране на идеята, а този друг, несъзнателен процес, протичащ успоредно с нея, произвежда нещо, което не достига директно до съзнателното осъзнаване, но продължава да живее в мен. Така че, ако имам идея, се развива подсъзнателен процес, изцяло свързан с физическото тяло. Когато възникне възможност да се извика отново този процес, идеята се формира отново, защото душата сега гледа към този процес, който е чисто телесен. Запомнената идея е нова идея, създадена от дълбините на живото тяло. Тя е като по-ранната идея, защото е била извикана в несъзнателния процес, който е бил произведен в живото тяло. Душата чете енграмата, гравирани в тялото, така да се каже, когато си припомни идея.

Това, следователно, коригира представите, обичайно поддържани от психолозите. Сега имате правилната идея, вместо нещо, възприемано по напълно погрешен начин в обикновения опит. Бих могъл да ви обсъдя цялата психология и да ви покажа много моменти, където истинското прозрение показва, че вътрешните преживявания, които хората си мислят, че имат, се оказват илюзорни. Хората имат съвсем погрешни представи за вътрешния живот и те трябва да бъдат коригирани, като душата се освободи от тялото и след това наблюдава живота му от истински духовна гледна точка.

Именно с подобни идеи, които от една страна наистина правят духа достъпен за научно изследване, от друга страна, плодовете на упоритата работа със съвременния научен метод в експерименталната психология и физиологичната психология, както и в други области, намират своето правилно място.

Антропософски ориентираната духовна наука не е нито враждебна, нито несимпатична към подобна работа. Знаейки, че обикновените методи, разработени в изучаването на физическия свят, не могат да решат, а само да повдигнат въпроси, истински въпроси, работата, извършена в духовната наука, може да направи резултатите от естественонаучното изследване наистина плодотворни, като хвърли нова светлина върху тези въпроси.

Работата, извършена в антропософски ориентираната духовна наука, наистина се движи към естествената наука, като копаене на тунел от противоположни посоки. Друг пример ще покаже това. Учени с дарвинистка ориентация наскоро направиха някои много интересни открития, за които ще ви разкажа след малко. Но първо нека кажа, че несъзнателната дейност, която е в основата на припомнянето на паметта, е нещо различно от силите на наследствеността или растежа, но, развивайки се паралелно с формирането на идеи, тя е свързана и с тези сили.

Силите, които действат на несъзнателно ниво, когато формираме идея въз основа на сетивните възприятия, са свързани със силите, които растат в нас. Те създават предразположения в живото тяло, които по-късно могат да бъдат разчетени, което води до припомняне на паметта. Истинското наблюдение в душата ни дава ясна представа как силите на паметта се отнасят към тези на наследствеността и растежа. Изгражда се мост - ще говорим повече за такива мостове през следващите няколко дни - между душата и духа, от една страна, и живото тяло, от друга.

Помислете как дарвинистът Ричард Сиймън започва с наследствеността в своята много интересна книга, с появата на характеристики, и след това обединява тези наследствени способности със способността на паметта.²⁰ По този начин ученият вижда връзка между наследствените способности и способността за памет.

Психологът е стигнал до връзката на несъзнателните сили, които стоят зад наследствеността, с тези на спомените.

Тези неща се случват съвсем независимо едно от друго. Това, което Ричард Семън нарича „мнема“ в най-интересната си книга, е в съответствие с възгледите на антропософски ориентираната психология, където разглеждането се простира до области в човешкото същество, които също се изучават чрез съвременни научни методи. Ще говорим за това в третата лекция.

Това, което днес говорих на елементарно ниво за резултатите от истинския духовен опит в душата, които осигуряват основата за една по-съвременна психология, неизбежно ще звучи странно в много отношения за хората, свикнали да мислят по обичайния днес начин. Това е напълно разбираемо от някой, който е сред тези неща, но може би някой би могъл да каже и че е нужно нещо повече от просто слушане на интересна лекция. Трябва да се навлезе дълбоко в сериозния процес на духовно-научно изследване. Ще откриете, че силите на човек се използват по различен начин, отколкото в естествената наука, но че пътят, следван в антропософските изследвания, не е по-малко сериозен, не по-малко възискателен от пътя, поет в естествено-научните изследвания. Факт е обаче, че плодовете, резултатите от естествената наука само осигуряват отправна точка за духовното изследване. Стигаме до понятия, идеи и природни закони, когато искаме да изследваме природния свят. Ние приемаме за наша предпоставка, че работата, извършена в естествената наука, ни отвежда до граничните постове, от които тръгваме да правим изследвания в науката за духа и в антропософската психология. Следователно бих казал, че психологията, основана на антропософията, не бива да се твърди, че противоречи на оправданите изисквания на днешния естественонаучен начин на мислене. Точно обратното. Тя не отхвърля нищо, произтичащо от оправдани изследвания в естествената наука. Никъде не се противопоставя на такава оправдана наука. Тя обаче не може да се ограничи само до извличане на логически заключения от неща, които вече са дадени в естествената наука. Духовната наука не е философия, където човек просто иска да

прави заключения, основани на естествената наука. Не! В антропософски ориентираната духовна наука трябва да възприемем различен метод, методът, чрез който това духовно изследване трябва да следва от естествената наука не като абстрактно логическо заключение, а като живо потомство.

Духовният изследовател вярва, което е по-силно от вярването на много естествоизпитатели, отхвърлящи духовното изследване, че естествената наука е достатъчно здрава не само за да доведе до своите логически следствия, но и за да извлече от себе си, така да се каже, нещо, което е много живо. Това има свои собствени жизнени сили и трябва да процъфтява, като има свой собствен независим живот. Това трябва да бъде науката за духа, наука, която самата естествена наука изисква.

Въпроси и отговори

Няколко въпроса, свързани с многократните животи на земята.

Дами и господа, естеството на зададените въпроси е такова, че кратък отговор не може да бъде задоволителен. Наистина би трябвало да се говори много, за да се отговори на тях изчерпателно. Преди всичко имаме въпроса:

Каква е целта на прераждането?

Е, дами и господа, по същество въпросът за целта – трябва да отговоря по научен начин, иначе това са просто празни думи – а въпросът за разума – боя се, че не мога да навляза във въпроса дали телеологията е оправдана или не – е въпрос, възникващ във физическия свят и следователно има валидност във физическия свят. Прераждането – ако искаме да използваме този термин за повтарящи се животи на земята – обичам да избягвам жаргона, затова говорих за „повтарящи се животи на земята“ – се управлява от закони, които принадлежат на света на духа и имат значение в този свят. Това е нещо, с което хората най-трудно свикват – че при преминаването от физическия свят към света на духа човек трябва също да промени или метаморфозира своите понятия и че понятията, които се прилагат във физическия свят, губят по значение, по важност, когато навлезем в света на духа. След като започнете да опознавате природата на духовния свят, всъщност не питате за „целта на човешкото същество“ по начина, по който някой би попитал за целта на машина, и със сигурност не за „целта на прераждането“.

В лекцията си казах, че начинът на мислене, развит в естествените науки, е по същество начинът на мислене, развит по отношение на физическия свят около нас. В най-добрия случай той ще доведе до задаване на правилните въпроси. Тогава обаче човек трябва да се стреми да получи отговорите от света на духа.

Някой, който пита: „Каква е целта на прераждането?“, разбира се, ще има причина да попита. Необходимо е да се знае, въпреки факта, че въпросът за целта не е приложим в сферата, с която човек се занимава. Бих ви помолил обаче да помислите върху следното. Бих искал да кажа, че трябва да събера градивните

елементи, необходими за отговора на тези въпроси. Науката за духа не е нещо, което можете бързо да направите свое, като използвате малък наръчник. Всъщност тя е много обширна област.

Когато си задаваме въпроси в живота, един от начините е да продължим с още въпроси, докато стигнем до края. Но това може да не е приложимо във всеки случай. Виждате ли, задават ми подобен въпрос стотици пъти. Много пъти съм казвал следното по темата: Хората, които искат да отидат от Цюрих до Рим, може да искат да знаят маршрута. И наистина, ако никой в Цюрих не е в състояние да им даде точния маршрут, във всички подробности, те може да решат, че все пак не искат да ходят до Рим. От друга страна, може да има хора, които ще се радват да знаят маршрута от Цюрих до Лугано и веднъж в Лугано ще бъдат доволни да научат как трябва да продължат оттам, а по-късно отново как да отидат по-нататък. Това е аналогия. Тя е предназначена да каже, че когато сме в един живот на земята, това е от значение за следващите животи на земята. Имаме прогресия. Ще придобием неща в други животи на земята, които няма да придобием в този. Преминаваме през преживявания, които представят различни изпитания и поучителни преживявания. Ако можехме да отговорим на всички въпроси в този живот на земята, тогава този живот нямаше да генерира бъдещи животи на земята.

За науката за духа, следователно, става въпрос за представяне на *факта* на прераждането, ако трябва да използвам този термин. Точно както индивидът дава цел на определен живот на земята от свободен импулс, така той ще даде последователни цели, едната произтичаща от другата, на повтарящи се животи на земята. И той няма да си въобрази, че може да определи целия обхват на човешкото съществуване – което включва редица животи на една земя – в *един* от тези животи. Изцяло се отказваш от навика да създаваш дефиниции, предназначени да бъдат изчерпателни, когато навлезеш в истинския вътрешен живот в духа.

Дефинициите са доста полезни в обикновения физически живот; в живота на духа, където всичко е въпрос на перспективи, когато някой просто поиска дефиниции, ни се напомня за примера с дефиниция, дадена в гръцката литература. На въпроса как да се дефинира човешко същество, беше казано – защото дефинициите винаги трябва да се отнасят до индивидуалните характеристики – че човешкото същество е същество с два крака и без пера.²¹ Следващият път, когато някой донесе петел, който е оскубал – „човешко същество“!

Е, разбира се, знам изискванията за правилно логическо определение. От духовна гледна точка обаче, дефинициите показват определена пристрастност. Същото важи и за всички твърдения за цел, за причинно-следствена връзка и т.н. Реалността е нещо, в което намирате пътя си, в което сте живи и активни, но не го дефинирате, използвайки пристрастни термини. Ще откриете *целите* в последователни животи на земята. Но когато някой попита за „целта на прераждането“, това е лишено от съдържание.

Въпрос. *Прераждането продукт ли е на идеи, развити в духовната сфера?*

Е, дами и господа, може да се каже така. Човек обаче ще трябва да вземе предвид казаното от мен в книгата ми. Идеите, които имаме в обичайния си начин на мислене, не са истински идеи от духовна гледна точка. Те са лишени от живот и са като трупове на идеи. Това е странното нещо. В душата живее много повече, отколкото обикновено достига до съзнателното ѝ осъзнаване. Голяма част от нея е частично лишена от живот, защото не бихме могли да я понесем в обичайния си начин на мислене. Тогава тя е като труп на идея. Оттук и абстрактните представи, които имаме. Те са всъщност само отражение, нещо, което възниква и отново изчезва. Ние изобщо не го помним, както показах в лекцията. Зад нея обаче стои живата, духовна реалност, която навлиза във зрението в образи, която преминава през смъртта и живее в силите на прераждането. Може би това би отговорило на въпроса.

Въпрос. *Прераждането следва ли абсолютни установени закони, а не е резултат от съзидателни етерни сили?*

Само животът между раждането и смъртта, или по-скоро зачеването и смъртта, е резултат от съзидателните етерни сили. Принципът, който наричаме „прераждане“, е подчинен на много по-висши духовни закони. Трудно е да се каже дали е „установен закон“; той е просто факт. Многократните животи на земята са факт. „Резултат от съзидателните етерни сили?“ Човешките същества придобиват етерно тяло само когато се движат към зачеването; те го оставят отново след смъртта; тялото на съзидателните сили не е вечно, както казах в лекцията си. Но силите, които трябва да се имат предвид, когато говорим за законите на прераждането, не навлизат в съзнанието на човешкия Аз, нито пък в сферата на обикновения физически свят.

Виждате ли, пътят би се отворил за много хора дори в тази сфера, ако само го търсим по правилния начин. Въпросът е - и аз говорих за това с позоваване на отделни случаи - че преживяванията, придобити в света на духа, изглеждат парадоксални в сравнение с тези, които имаме в ежедневието. В много отношения нещата, които намирате в другия свят, са напълно различни от тези, които познаваме във физическия свят. Трябва да кажем, че със способността си да формират идеи, основани на опит, придобит в естествения живот, чрез природни събития, човешките същества едва ли са способни да надхвърлят идеите, свързани с пространството. Честното и по-точно себепознание показва колко малко сме способни да надхвърлим понятията за пространството. Помислете само, как получаваме идеи за време? Всъщност от идеи за пространство. Промените в пространството, промените в положението на слънцето и луната, а всъщност и стрелките на часовник в нашия случай - така получаваме нашите идеи за време. В действителност те са идеи за пространство. Духовният принцип, от друга страна,

живее във *времето* дори в най-ниската си форма, която е тялото на творческите сили. Тук се нуждаем от истинска представа за времето!

Много малко хора са способни да добият реална представа за времето днес. И още по-малко е възможно да се добие реална представа за различните скорости – следователно не времена, а скорости – които се прилагат в сферата на душата и духа. Нашият вътрешен живот зависи от факта, че нашето мислене, формирането на идеи, например, се движи с доста различна скорост от нашето чувство, а то отново се движи с различна скорост от нашето действие. Тези неща – че различните скорости са наслоени една в друга във вътрешния живот – всъщност карат съзнателното осъзнаване да се появи у нас. Съзнателното осъзнаване възниква само когато нещо се сблъска с интерференция. Всъщност това е причината то да е свързано и със смъртта – защото смъртта се намесва в живота. Но именно в тази ситуация се случва интерференция. Ето защо например възгледът на Бергсон е толкова погрешен, че човек винаги трябва да гледа към живота и движението;²² вместо това стигаме до същността на движението, като му възпрепятстваме, и до същността на живота, като виждаме как смъртта завладява живота. Да навлезем в същността на живота е нещо различно от това да имаме възглед за живота.

Всичко това ни кара да осъзнаем, че самата природа на закона се променя, когато навлезете в живота на духа, и много хора намират това за крайно неудобно. Затова те дори не се осмеляват да влязат в този живот със своите понятия и идеи, защото тези понятия и идеи биха трябвало да се променят. В истинското духовно изследване вие по същество опознавате това много, много добре. Не обичам да внасям нищо лично, защото личните елементи нямат много общо с това да бъдеш обективен. Но преди много години възникна важен въпрос за мен, който се оказа плодотворен в определена област. Хербарт²³ и други психолози са прилагали аритметика или математика в изследванията си; те са се опитвали да изчислят факти, свързани с психиката. Едуард фон Хартман²⁴ дори се опита да изчисли факти, които трябва да се приемат в морален смисъл, когато се зае да установи математически основата на песимизма. Той постави всички удоволствия в дебитната страна на живота, а всички негативни преживявания в кредитната, и след това каза: негативните преживявания показват излишък; следователно животът е лош.

Показах, че всичко това е глупост. Ще намерите доказателството, което дадох в моята *„Философия на духовната дейност“*.²⁵ написано през 1894 г. Ако искате да говорите за изчисления, трябва да започнете по съвсем различен начин, не като установите баланса чрез изваждане, а като запишете деление, дроб, като направите всяко удоволствие, наслада, преживявания, които се оказват възвисяващи в живота, преброителят, а цялата болка и страдание – знаменателят. Нека разгледаме това деление. Кога животът би изглеждал вече несмислен за живеене? Ако знаменателят

беше нула, ако изобщо нямаше болка, числото би било безкрайно голямо. Но знаменателят би трябвало да бъде безкрайно голям, ако дробта беше равна на нула. Това означава, че животът вече не би изглеждал достоен за живеене само ако болката беше безкрайно голяма. Това не може да се реши чрез никакъв вид абстрактно пресмятане, а само от самия живот. Животът прави своите пресмятания по този начин.

Що се отнася до психиката, не можем да правим изчисления за вътрешни събития по начина, по който Хербарт или Хартман са искали да го направят. Животът дава резултата, а когато се издигнете в световите на духа, резултатът се разделя - сбор на събираеми, дроб на числител и знаменател. Получавате точно обратното. Тук, във физическия живот, имате отделните събираеми, числител и знаменатели и след това получавате резултата си. Там е обратното. Имате резултата, това е вътрешно преживяване, а отделните елементи, които водят до резултата, отиват в света на духа. Така че, виждате ли, много от нашите идеи трябва да бъдат напълно преосмислени, ако искаме да преминем прага от физическия свят към света на духа.

Може би нещата, които казах във връзка с този въпрос, ще ви дадат представа, че тази наука за духа всъщност не е нещо, което се е появило веднага, нито е плод на фантазията. Тя е нещо, което, както казах в лекцията, изисква не по-малко усилия за придобиване, отколкото всеки друг вид научна работа. Само силите, необходими за това, принадлежат на друга сфера. Следователно трябва да кажем, че има закон за протичането на повтарящите се животи на земята. Но природата на този закон е нещо, което първо трябва да усвоим. Ето защо казах, че не става въпрос за тълкуване на природните явления, а за истинско издигане над тях, за да можем да живеем свободно в духа вътрешно. Това, следователно, отговаря на въпроса.

Сега един странен въпрос – странен след тази лекция: Въпрос: *Кои са духовните органи на допир?*

Е, не бива да мислим за това като за нещо физическо. Изясних съвсем ясно, че това е нещо, което съществува в сферата на душата и духа и може да се сравни само с нещо, което възниква от паметта. Ако искате отговор, при който имате специфичните „духовни органи на допир“ и след това търсите общ термин, няма да постигнете нищо. Вместо това, както показах, трябва да намерим пътя си. Душата достига граници, диференцира и развива „духовни органи на допир“, които в сферата на душата и духа могат да бъдат сравнени с органите на допир, които имаме във физическата сфера, точно както можем да сравним „очите на духа“ и „ушите на духа“ с физическите очи и физическите уши.

Въпрос. *Има ли ясни определения за това какво разбираме под „вяра“?*

Наистина ще трябва да ви разкажа историята и произхода на думата „вяра“, за да направя отговора пълен, а след това да покажа как от това са се развили различните видове вярвания. Нека обаче кажа следното. В по-ново време

значението на думата „вяра“ се ограничава до „приемане на нещо за истина“ на субективна основа – следователно прозрение, което не е истинско прозрение, а субективен заместител на прозрението. Думата не винаги е имала толкова ограничено значение. За да разберем предисторията на идеята за вяра, трябва да разгледаме следното.

В днешната лекция споменах само накратко, че в по-ранни времена душата се е отнасяла по различен начин към реалността. Тя се е отделила от реалността на природния свят едва в по-ново време. В тези по-ранни времена, когато душата е била все още по-тясно свързана с духовната реалност и е развила вътрешно осъзнаване на душевното си съдържание, различно от това, което трябва да бъде сега в съвременната антропософия, хората са знаели, че ако приемат нещо за истина, това не е просто теоретично отношение, защото вярата им в нещо като истина носи и силата на живеене на реалността. Ако имам идеал и вярвам в него, това не е просто въпрос на това да позволя на идеята за идеала да присъства в ума; силата на душата се свързва с идеала. И това е част от реалността на човешкото същество. Човешките същества участват в създаването на реалност. Тук „вяра“ означава положителен начин за генериране на вътрешна сила.

Понятието „вяра“ е представено по подобен начин в интересната книга на Рикарда Хух за вярата на Лутер.²⁶ И там концепцията за вяра се оказва не просто вярване в нещо, което е истина, а свързване с реалността, докато тя се развива. Бих искал да кажа, че когато човек е във властта на вярата, той има нещо в себе си като семето, което растението държи в себе си; то все още не е истинско растение, но има силата да порасне в истинско растение.

Следователно вярата не бива да бъде образ или отражение на прозрение, а елемент от сферата на идеите, който се свързва с истинска сила, така че ние да сме изцяло в реалността с нашата вяра. И ако някой настоява, че вярата не му дава прозрение, той въпреки това би трябвало да признае, че ако използва понятието „вяра“ по този начин, реалността в нея го поставя в реалния свят.

Това са само насоки, кратки коментари.

II. Антропософията и историческата наука

Странно е, че историята се е превърнала в наука във време, което е било наистина най-малко подходящо за това. Можете да видите това, ако се вгледате по-внимателно. Следователно позицията ми днес ще бъде малко по-различна от онзи ден, когато исках да установя връзки между антропософията и психологията. При психологията ставаше въпрос за разширяване на областта на естественонаучното мислене до феномените на психиката във време, когато по-новият начин на научно мислене навлезе в човешката еволюция. Ставаше въпрос за обхващане на област от феномени, свързани с психиката, които преди това са били разглеждани по различен начин. Причината беше, че много хора, които бяха особено ангажирани с работата в областта на науките, придобиха впечатлението, съвсем правилно, че духът, който преобладава в съвременните научни изследвания, е единственият истински научен.

Сега трябва да кажем, че когато съвременният научен метод се прилага към психологията, той със сигурност се основава на нещо, което е дадено. Истинската психология може да се наложи да намери съвсем различни начини на изследване, както видяхме, но обектът на изследване е даден директно в човешкото същество, дори когато съвременният научен метод се прилага към психологията.

Това би изглеждало много различно в историческата наука. Ако се обърне внимание на фактите, които трябва да бъдат разгледани тук, факти, които бихме могли да наречем почти парадоксални, трябва да се обърне внимание на нещо, което е сравнително малко известно или разглеждано, а именно, че науката за историята, както се нарича, е с доста нов произход. През 18 век тези, които са развили и представили концепцията за наука, със сигурност не са приемали историята като наука. Науката за историята е по същество творение на 19 век. Следователно тя е възникнала във време, когато научните методи са били признати за достигнали висока точка в своето развитие. Хората от 18 век не са виждали историята така, както я виждаме днес. Нека се позова на едно типично твърдение, което немският философ Кристиан фон Волф е направил през 18 век. Може да се цитират много други, за да се покаже, че по онова време учените са смятали историята за запис на събития, но не за нещо, което заслужава да бъде наречено наука. Волф е писал: „Тъй като историческите произведения просто разказват какво се е случило, не е необходим много интелект и размисъл, за да бъдат прочетени.“²⁷ Методите за обяснение, целящи да подредят историческите събития в някакъв смислен ред, започват да се използват в по-голяма степен едва през 19-ти век.

Сред онези, които все повече се потапаха в съвременния научен начин на мислене, беше Фриц Маутнер, който в своя голям философски речник изрази мнението, че природата на историята е такава, че тя не може да бъде наука в най-радикалния

смисъл. Статията за историята в това произведение е написана до голяма степен от гледна точка, че „науката“ е възможна само в изучаването на природния свят. Четейки я, откривате, че изучаването на това, което наричаме „история“, твърдо се счита за наука и че дори се смята за парадокс, че тъй като методите, разработени в естествените науки, са били силно специфични, историята също е била наричана наука.

Що се отнася до хората, които мислят по съвременен научен начин, една от основните предпоставки, на които те основават своите идеи за това какво е наука, не е приложима. Каква е целта на естествения учен в неговите изследвания? Той иска главно да установи такава конфигурация на условията, при които се случва дадено природно явление, че природното събитие да следва от това и той ще може да каже: Ако условията са подобни или идентични, същите явления трябва да се повтарят.

Този фокус върху повторемостта на явленията е особено важен за съвременните научни мислители. Според тях един правилен експеримент трябва да бъде такъв, че човек по някакъв начин да може да предвиди резултатите, които ще види при специфични природни условия.

Сега наистина бихме могли да кажем, че когато подобни изисквания се отправят към историята като наука, тя е обречена на зло. Нека дам само няколко примера. Наскоро сред хората, които искаха да мислят в исторически план, се разви странно мнение, което беше опровергано по странен начин, бих казал, по силно реалистичен начин. Хора, които смятаха, че имат известна степен на задълбочено историческо прозрение за социалните и икономическите ситуации, развиха мнението – особено в началото на настоящата война – че при настоящите икономически и социални условия войната със сигурност не би могла да продължи повече от четири до шест месеца най-много. Фактите радикално опровергаха тяхното предположение! Много хора вярваха, че това е мнение със солидна научна основа. Колко често чуваме, когато хората обмислят настоящи събития, които са важни в живота на човечеството и които следователно искат да оценят: „Историята учи това или онова за тези събития.“ Хората обмислят събитията, искат да си съставят мнение как трябва да се отнасят към тях, как трябва да мислят за възможния резултат; и след това чувате хора, които са се занимавали с известно изучаване на историята, да казват: „Историята учи това или онова!“ Колко често чуваме тези думи днес, изправени пред дълбоко смущаващите, трагични събития, които са се случили в човешката еволюция. Е, ако историята учи това, което тези хора си мислят, че учи, а именно, че ще бъде невъзможно тези събития да продължат повече от четири или шест месеца, можем да кажем, че това знание, извлечено от историята, е странно противоречиво на фактите.

Друг пример, може би не по-малко типичен, е следният. Човек, който със сигурност не е без значение, става професор по история през 1789 г. Това е време, което

можем да наречем зората на историческите изследвания. Шилер започва да преподава история в Йена през 1789 г. Той произнася известната си встъпителна реч върху философския и външния механистичен подход към историческите събития.²⁸ В хода на това обръщение той каза нещо странно, нещо, което според него е заключил от философски подход към човешката история. Вярваше, че е развил възглед за това, което можем да „научим от историята“, казвайки: „Общността на европейските държави сякаш се е превърнала в едно голямо семейство; споделяйки един и същ дом, те може да таят злоба една към друга, но човек се надява, че вече няма да се разкъсват на парчета.“ Това беше „историческо мнение“, дадено през 1789 г. от някой, който със сигурност си беше изградил име. Последваха Френската революция и Наполеоновите войни! И ако уроците, които историята трябваше да ни преподава, бяха научени, щеше да ни се наложи да вземем предвид и настоящето, за да проверим твърдението, че европейските държави може да таят злоба една към друга, но вече няма да се разкъсват на парчета! Отново странно опровержение на това, което хората са имали предвид, когато са казвали, че можем да се учим от историята, за да си составим мнение за настоящи или бъдещи събития. Възможно е да се дадат безброй примери за това, което се предлага тук. Това е единственото нещо, което хората казват. Другото е, че историята, ходът на събитията, трябва да бъде „научно проучен“ от всички възможни гледни точки. Дали 19-ти век наистина се е справил добре с тези методи? Хората, които са се замислили да прилагат строги научни методи към историята, несъмнено биха били най-малко удовлетворени, когато се запитат дали е било полезно по някакъв начин да прилагат методи, които имат пълното си оправдание в естествената наука, към историческите развития, така че те да могат да бъдат разгледани „в светлината на науката“.

Просто трябва да разгледаме няколко неща. Днес няма да е възможно – защото със сигурност не е моята цел да критикувам историческата наука като такава днес – да навлизам във всеки детайл от опитите, които са били направени за разработване на метод за история. Съществува мнението, че великите хора създават история; след това мнението, че великите са получили своя характер и своите сили от средата си. Друго мнение е, че историческите факти могат да бъдат разбрани само ако вземем предвид икономическия и културния контекст, като по този начин позволим на събитията в човешката история да излязат от този контекст и така нататък.

Някои примери за опити да се подходи към историята с начина на мислене, доказал своята стойност в естествените науки, могат да послужат, за да покажат как опитът наистина - е, ако не се е провалил напълно, поне не е дал задоволителни резултати. За да започнем отнякъде, нека вземем работата на Хърбърт Спенсър...²⁹ опит за прилагане на съвременния научен подход към еволюцията на човешката история. Спенсър искал да проникне в цялата световна еволюция и съществуващия свят с мисленето, развито в естествените науки. Той направил изненадващо откритие. Той

знаел, че отделният организъм, например човешкият организъм, но също и организъмът на висшите животни, се развива от три елемента на клетката - ектодерма, ендодерма и мезодерма. Следователно три елемента или части на клетката, от които се развива организъмът.

Хърбърт Спенсър вижда подобен процес в организма на еволюиращото човечество, така да се каже. Той приема, че различни органични системи ще се развият от тези елементи, както се развива историческият организъм на човечеството, точно както органичните системи на човешкото тяло се развиват от трите елемента на клетката. Спенсър казва, че и в историческия организъм има нещо като ектодерма, ендодерма и мезодерма. Този английски философ развива необичайната гледна точка, че в историческата еволюция на човечеството воинственият народ, всичко воинствено в света, се е развило от „ектодермата“; миролюбивите, трудещи се хора от „ендодермата“ и търговците от „мезодермата“. Така от взаимодействието на тези три вида хора се е развил „историческият организъм“. Според Хърбърт Спенсър, най-съвършеният общностен организъм се развива от „ектодермата“ в хода на историята; това е така, защото нервната система се развива от ектодермата в човешкия организъм. Този английски философ по този начин виждал воинската класа, военния елемент в една държава, като развиващ се от „ектодермата“, аналогично на елемента, който притежава потенциала за развитие на нервната система в отделния човешки организъм, и според него най-съвършената държава е тази, която има най-добре развита воинска класа. Точно както мозъкът произлиза от нервната система, която произлиза от ектодермата, така и Хърбърт Спенсър е казал, че в една общност управляващата класа трябва да произлиза изцяло от воините. Искam само да спомена този странен подход и с оглед на настоящата ситуация няма да правя по-нататъшни критични коментари относно милитаристична теория на Хърбърт Спенсър относно историческата еволюция на обществото.

Друг опит за внасяне на идеи, заимствани от естествените науки, в изучаването на историята е направен от Огюст Конт.³⁰ – Ограничавам се до водещите мислители. Той се опита да приложи законите на механиката, на статиката и динамиката към развитието в човешката история. Връзките между отделните елементи в една социална система се разглеждаха под заглавието „историческа статика“, докато промените, движенията или прогресията попадаха под заглавието „историческа динамика“.

Могат да се дадат още много подобни примери. Критичният поглед върху тези и много други опити показва, че едва ли е възможно да се постигнат задоволителни резултати чрез пренасяне на научни начини на мислене, които са строго контролирани в собствените си области, към изучаване на историческите развития. Хора, които са живели в зората, бихме могли да кажем, на историческите изследвания, са се опитвали да внесат нещо като обяснителни принципи в темата. Достатъчно е да се сетим само за един от най-великолепните опити от този период.

Той е направен от Лесинг в неговата известна малка книга, написана, когато е бил в разцвета на умствените си сили.³¹ Неговият опит е особено интересен, защото се е опитал да подходи към историческите развития не по естественонаучен начин, а използвайки концепцията за образование, нещо, което следователно съдържа и елемент на разум и дух. Лесинг е смятал, че последователните исторически събития могат да бъдат разбрани само ако се види начинът, по който човечеството е живяло в хода на историята, като образование, управлявано от исторически сили, които са действали зад развитията, които сме способни да възприемем.

И е интересно да се види как Лесинг е установил сплотеност между последователните исторически явления. Именно заради начина, по който е установил това, хората са казвали: „Е, Лесинг е бил велик човек, но е бил в отминала възрастта си, когато е написал трактата си за образованието на човешката раса.“ Това е било така, защото той се е опитал да направи поредицата от исторически събития един вид вътрешно събитие, поне на теория в началото. Това е довело до идеята за повтарящи се животи на земята за човешката душа. Той е погледнал назад към минали периоди от историята и е казал: „Хората, които са живи днес, са живели много пъти преди това; в душите си те внасят в този период нещата, които са възприели в по-ранни периоди. Импулсът, който преминава през историческата еволюция, е нещо, което се крие в човешките души.“

Приемайки това преди всичко като хипотеза, бихме могли да кажем, че безкрайно много неща в човешката еволюция, които иначе биха били загадки, могат да бъдат изяснени, дори само хипотетично, ако приемем, че самите човешки души приемат исторически импулси от един период от историята в следващия. Това, което е било тъкан от исторически развития, лишена от сплотеност, тогава внезапно ще се окаже едно сплотено цяло. Това е единственият начин, по който можем да се надяваме, че отделните исторически данни вече не са просто там, един до друг, а наистина могат да бъдат видени като произлизащи един от друг, защото сега имаме принципа, който кара едното да произлиза от другото.

Гледната точка, изразена от Лесинг в неговата малка книжка, не е била наистина възприета, причината е, че ерата на съвременната наука е достигнала своя връх. По причини, които ще бъдат показани в следващата лекция, хората наистина е трябвало да бъдат против теорията за повтарящите се животи на земята в тази епоха на съвременната наука и в тази конкретна област е било напълно правилно да бъдат против нея.

И така се случи, че през 19-ти век бяха правени всякакви опити. Достатъчно е да си спомните опита на Хегел да види цялата историческа еволюция като прогресивно осъзнаване на човешката свобода и т.н.³² Бихме могли да се позовем на стотици опити, показващи, че хората са се опитвали отново и отново да въведат обяснителни принципи в историческата еволюция и по този начин да превърнат историята в наука. Разбира се, е имало и хора като Шопенхауер например, които са

вярвали, че нищо не се повтаря в историята, така че не може да се говори за наука. Историята, казва той, може да се отнася само до последователни данни, но в историята няма импулси, които биха могли да служат като обяснителни принципи, както е в случая с фактите, върху които се основават законите на природата.³³ Мощният протест, който Фридрих Ницше отправя срещу историята като такава, е все още пресен в съзнанието ни. Той говори за „историцизъм“, което означава усвояване не на идеите на историята, а на исторически начин на мислене, усвояване на начин на мислене, при който хората настояват за „това, което историята установява“, желаейки да работят с това в душите си. Според него историцизмът сякаш изсмуква душата, докато има нужда човешката душа да бъде продуктивна и активна в настоящето, като се справя с събитията, когато те се случват, по плодотворен начин. Следователно за Ницше някой, който чувства само исторически импулси, е по-скоро като същество, което винаги трябва да не спи, което би означавало, че никога не би могло да внесе плодотворни жизнени енергии в развитието си, а винаги би било погълнато и изтощено от нещо толкова разрушително и изтощително, колкото живота в историцизъм. Трактатът на Ницше за ползите и недостатъците на историята в живота е едно от най-значимите произведения, произлезли от целия му начин на мислене.³⁴

Тези уводни думи би трябвало само да покажат доколко идеята за историята като наука е спорна днес, от всякакви страни, и то в съвсем различна степен, отколкото например психологията. Въпросът, който трябва да възникне от всичко това, е: Откъде идват тези неща? Върху предпоставките, на които се основава антропософски ориентираната наука за духа, трябва да кажем: Защото първоначално вниманието не е било насочено към важния фундаментален въпрос: С кой аспект на човешкото същество се занимаваме, когато говорим за исторически развития? Коя част от човешкото същество е включена в тези исторически развития? За да отговорим на въпроса, ще трябва да разгледаме природата на човешкото същество от антропософска гледна точка, защото тази същностна природа отива много по-далеч, отколкото е в състояние да обхване обикновените ни съзнателен ум.

Моята отправна точка – по-късно ще видите защо съм я избрал – ще бъде поглед върху вътрешния живот на човешкото същество и ритмичния начин, по който то отново и отново излиза от обичайното ни състояние на съзнателна осъзнатост. Трябва да позволим на това състояние на съзнателна осъзнатост да се редува със състоянието на сън. Ще разгледаме темата по-подробно, когато стигнем до разглеждане на природния свят от духовно-научна гледна точка в следващата лекция. Днес просто искам да се спра на аспектите, които могат да послужат като основа за изучаване на историята.

Когато сънят настъпи във вътрешния живот, нашето съзнателно осъзнаване се намалява до ниво, при което почти можем да говорим за безсъзнание, макар че за

някой, който е способен да наблюдава това точно, със сигурност не сме напълно безсъзнателни в съня си. Светът на сетивните възприятия, които имаме при пълно дневно осъзнаване, и нашият свят на чувствата и активността ще спрат, те ще потънат в тъмнината на безсъзнателния или подсъзнателен живот. Между двете състояния – будност и сън – се намира състоянието на съня.

Това състояние на сън е нещо изключително забележително. Философите от 19-ти век се опитвали да насочат умовете си, по-свикнали с естествените науки, към проникване в природата на този мистериозен свят на сънищата, който се издига от несъзнателното състояние на сън и е толкова различен от преживяванията, които получаваме в света в обикновеното си състояние на съзнание. Философът Йоханес Фолкелт, например, написал книга за фантазиите на сънищата³⁵ през 70-те години на 19-ти век, оставил въпроса недокоснат, сякаш е горещ въглен, който човек може да вдигне, само за да го изпусне отново веднага. Критиците, писали за книгата му, които решили да вземат въпроса сериозно, всъщност били обвинени в спиритизъм.³⁶ Удивително е в какви неща могат да бъдат обвинени хората!

Каква е природата на този свят на сънищата, който се издига от дълбините на съня ни? Кои са тези образи, които се движат и текат в сънищата ни? Въпросът може наистина да се обсъжда само ако човек има нивото на съзнателна осъзнатост, за което говорих онзи ден. Някой, който се развива от обикновено съзнателно осъзнаване до способността да получава прозрение в образите, чрез вдъхновение и интуиция, тоест някой, който наистина е способен да остави душата си да излезе от тялото и да живее изцяло в света на духа, ще може да има прозрение за това какво се случва в човешката душа, когато тя живее в образи на сънищата. Разбира се, днес мога да дам само обща представа, позовавайки се на някои от резултатите, получени в науката за духа. За да стигнете до по-нататък, ще трябва да се обърнете към моите книги.

Изучавайки живота в сънищата с методите, които разгледахме тук, ще осъзнаете, че сферата, в която се намира вътрешният живот по време на сън – от заспиването до повторното събуждане – наистина е отделна от живота ни във физическо тяло. Това е нещо, което човек опознава с духовно-научни методи. Опознават състоянието на душата, когато е извън тялото. Следователно, ние сме в състояние да сравним живота в сънищните образи с това състояние на биване извън тялото, което може да бъде научно изследвано. И тогава откриваме, че сънят всъщност е много по-сложно съвкупност, отколкото сме склонни да мислим.

Всичко, което живее в душата, когато сънува, няма нищо общо с нашето настояще, както е свързано с нашето будно ежедневие. То е нещо, което се развива в нашия организъм, в цялата ни същностна човешка природа, като малко семе в растящо растение. Семето, което се развива в растението, е физическата причина за следващото растение. Обърнато в нашите образи от сънищата – ако мога така да се изразя – нещо изплува от мрачните дълбини на съня в човешката душа, което не

е физическо, а е основата в душата и духа за онази част от нас, която ще премине през портите на смъртта, влизайки в духовния свят, за да преживее живот между смъртта и прераждането, преди да се появи отново.

Това семе обаче е слабо, толкова слабо, че не намира вътрешното си съдържание от собствените си присъщи сили. Следователно, то съдържа само неща, които се отнасят до спомени, ехо от света, който сме преживели в настоящето или в миналото. Духовно-научното изследване на съня показва, че както при много неща, чувството, което хората имат, макар и суеверно, че бъдещето често може да се разкрива в сънищата, наистина е истина, която те могат да усетят, но е и опасно суеверие. То е опасно, защото душата, докато се развива за бъдещето, тоест вечното в нашата душа, всъщност живее в нашите сънища. Може да имаме чувството, че елементът в нас, който сънува, може да не съдържа идеята, но със сигурност живия потенциал за бъдещето на човешкото същество. Съдържанието на съня е взето от спомени и т.н., които са преплетени по хаотичен начин.

Следователно е суеверие да се иска да се тълкува съдържанието на един сън по друг начин, освен чрез духовно-научния подход, но трябва да кажем, че принципът в нас, който сънуваме, наистина е свързан с вечната природа на човешката душа. Следователно само съдържанието на сънищния живот ни кара да храним илюзии.

Преминавайки от обикновено осъзнаване към осъзнаването, което нарекох видение, ние стигаме до прозрения в образи, до вдъхновения. Със съдържанието на ума, който получава прозрения във видения, ние се намираме в свят на духа. Това е светът, в който душата живее, когато е извън тялото и сънува. Но тя е там по детски начин, бих казал, по начин, който все още не е съвършен. Тя присъства в този свят по начина, по който семето е в растението като потенциал за следващото растение. Чрез видението в образи и вдъхновение ни се разкрива свят, в който сънуващата душа също е у дома си.

Хората обикновено мислят, че човешките същества сънуват само когато спят. Това е вид грешка, която неизбежно възниква, когато човек развива идеите си само във връзка със света извън човешкото същество. Но това е грешка, илюзия. Хората, които мислят по-задълбочено, сред които и Кант,³⁷ Имал съм известна представа, че принципът, присъстващ в душата по време на сън и сънища, е налице не само в съня и сънищата, но и през целия живот. Когато се събудим, част от вътрешния ни живот наистина навлиза в сферата, където присъстват понятията, основани на наблюдения, направени от физическите сетива. Ние сме изцяло погълнати от тях, обръщайки им внимание, защото те са като мощна светлина, която засенчва всичко останало, което живее в душата. Виждаме ги като единственото съдържание на ума в дневното будно съзнание, така да се каже. Но това е грешка. Докато тези съдържания изпълват умовете ни, други съдържания, които са напълно същите като сънищата, които изплуват от съня през нощта, живеят в подсъзнателните дълбини на душата. Продължаваме да сънуваме, докато сме будни, но не осъзнаваме, че

сънуваме. И макар че може да звучи странно, вярно е и следното: Ние не само продължаваме да сънуваме; ние също продължаваме да спим. В будно състояние нашият съзнателен ум е на три нива - горе, на повърхността, така да се каже, будно дневно съзнание, долу, в подсъзнанието, подтекст от непрекъснато сънуване; и още по-дълбоко продължаваме да спим.

Можем също така да твърдим по отношение на това, което сънуваме, и по отношение на това, което спим! Сънуваме всичко, което не ни идва на ум под формата на идеи или понятия, които могат да бъдат ясно формулирани, но се изразяват в нас като чувство. Чувствата или емоциите не възникват от напълно съзнателно, будно състояние на ума; те се издигат в нас от свят, където всичко е сън. Не е правилно да се казва, че емоциите възникват от взаимодействието на идеите. Точно обратното. Нашите идеи са изпълнени с нещо, което се издига от по-дълбок вътрешен живот, където продължаваме да сънуваме, докато сме в будно състояние. Нашите страсти и афекти също възникват от живот на будни сънища, въпреки че напълно съзнателният живот на ума прави това невидимо. И нашите волеви импулси продължават да бъдат такава загадка по начина, по който извират от вътрешния живот, защото идват от дълбините на душата, където спим, дори когато сме в будно състояние.

По този начин, нашите напълно съзнателни идеи се развиват в будно съзнание горе; нашите чувства са като вълни, заливащи се от подсъзнателно състояние, от дневен сън; а нашите волеви импулси се издигат от сън. Значението на това за развитието на идеи в сферата на социалния живот и правата, на етичните идеи, както и значението, което това има, когато става въпрос за свободата на волята, е нещо, което ще разгледаме в последната лекция.

Днес обаче акцентът ще бъде върху нещо друго. Някои проникателни умове са осъзнали, че никога няма да можем да обясним страстите, например, освен ако първо не потърсим обяснение за света на сънищата. Страстите, дори най-добрите и най-благородните от тях, живеят в човешките същества само защото те сънуват дори когато са будни, а това, което хората сънуват, не достига до съзнанието, а се издига в него от областта, където се случва сънуването.

В днешния климат човек се чувства известно колебание, когато говори за друго откритие, направено в науката за духа. То по-скоро противоречи на общоприетите възгледи, но е факт и че много развития в науката първоначално са били спорни. В крайна сметка те са победили. Така коперниковият възглед за вселената е приет от определен елемент в нашата култура едва през 1822 г.³⁸ Може би науката за духа, или антропософията, също ще трябва да чака дълго време, за да получи признание, този път не от този конкретен елемент, а от съвременните учени.

Това, което наистина се случва, ако изучаваме реката на човешкия живот, не може да бъде достигнато с концепциите, през които преминаваме в будния ум, защото тя не живее там. Може да звучи противоречиво, но импулсите, които се движат и

вълнуват в историята, са само сънувани от човешките същества. Принципът, който движи историята, не е по-ясен от сън в човешката душа, нищо друго. Напълно научно е да се говори за съня на еволюцията. Можем да видим това ясно, след като осъзнаем, че е необходима способността за проникателно виждане, за да се получи представа за действителните импулси, които движат историята. Трябва да проникнем в тези импулси с живо изследване, основано на визия в образи и на вдъхновение. Човешкото същество е част от историята и играе роля в нея. Следователно ние си имаме работа с нещо, което не може да бъде наблюдавано по начин, който позволява да се развият концепции, подобни на концепциите, които използваме в съвременната наука. Ние си имаме работа с концепции, които всъщност идват до обикновеното съзнателно осъзнаване само от нашите сънища. Лесно би било да се възрази, че науката за духа живее от фантазии, приписвайки важни импулси на продуктите на чистата фантазия и дори на сънищата. Е, дами и господа, това може и да е така, но ако реалността е нещо, което трябва да живее като сън в човешката душа, ние трябва да отидем и да открием тази реалност в действителната сфера, където тя може да бъде възприета.

Възражението, което хора, посветени на мисленето, използвано в естествените науки, повдигат срещу разглеждането на историята като наука, всъщност е, че човек се занимава с изолирани факти в историята, но никога не би могъл да разбере какво всъщност представлява историческият факт и че не би могъл да получи ясната представа за него, каквато получава с фактите от природата, фактите, на които се основава естествената наука.

Това е напълно правилно, също и от гледна точка на духовната наука; но в духовната наука трябва да погледнем много по-дълбоко. Преди всичко бихме казали: Ако разгледате какво всъщност представляват историческите импулси, те не са дадени, ако насочите към тях обичайния си рационален ум, ум, отнасящ се до фактите във физическия свят. Историческите факти са дадени само ако насочим образно и вдъхновено възприемане към нефизически импулси, които не се намират във фактите на физическия свят.

Прозренията, донесени до човешкото съзнание чрез науката за духа, обаче не са възникнали напълно от нищото в по-ново време. Хората, които са се борили с проблемите на постигането на прозрение и са преминали през вътрешни драми в процеса, вече са били принудени да насочат вниманието си, дори само за кратки моменти, към нещата, на които сега е дадена система и ред в науката за духа. Отново бих могъл да дам много примери за това как един или друг човек в известен смисъл е „предсказвал“ едно или друго нещо. Един пример, който също съм дал в книгата³⁹ което ще бъде публикувано скоро, е следното.

В лекции, изнесени през 1869 г., които оттогава са публикувани,⁴⁰ Психологът Карл Фортейдж направи странно изказване относно съзнателния ум и връзката му с феномена на смъртта. Той каза: „Ако се наричаме *живи* същества, приписвайки си

качество, което споделяме с животните и растенията, ние непременно приемаме състоянието на живот като такова, което никога не ни напуска, продължава в нас, независимо дали спим или сме будни. Това е вегетативният живот на хранене в нашия организъм, един несъзнателен живот, живот на сън. Мозъкът е изключение, доколкото през интервалите, когато сме будни, този живот на хранене и сън е доминиран от живота на консумация. В тези интервали мозъкът е изложен на мощен процес, при който бива консумиран. Следователно той влиза в състояние, което би означавало абсолютно отслабване или дори смърт, ако се разпростре върху всички останали органи в тялото.“

Това е великолепен проблясък на прозрение. Фортидж казва не по-малко от това, че ако процесите, които влияят на човешкия мозък, обхванат останалата част от тялото в пълно будно съзнание, те биха го унищожили. Следователно ние наистина си имаме работа с разрушителни процеси в човешкото същество, когато става въпрос за състояния, свързани с ежедневно съзнателно осъзнаване. Фортидж е имал дълбоко прозрение. Той продължи: „Съзнателното осъзнаване е по-малка, частична смърт; смъртта е велико, пълно състояние на съзнателно осъзнаване, при което *цялата ни същностна природа се пробужда в най-съкровените си дълбини.*“ Тук виждаме връзката между смъртта и съзнателното осъзнаване, интуитивно прозряна по наистина великолепен начин. Фортейдж знаеше, че ако разделим събитието, което се случва веднъж, когато смъртта ни сполети, на „атоми“, така да се каже, „атоми на времето“ в този случай, тези „атоми“ биха били събитията, които се случват непрекъснато в нашето будно съзнание. Развивайки съзнателно осъзнаване, ние развиваме „атомистичен“ процес на умиране; смъртта е същият процес като този, който засяга мозъка във всеки момент на съзнателно осъзнаване, само че в по-голям мащаб. За Фортейдж също смъртта не е нищо друго освен съзнателно осъзнаване на духовния свят, който се пробужда наведнъж. Съзнателното осъзнаване през цялото време ни убива на малки стъпки и този процес на умиране е необходим за нашето обикновено дневно съзнателно осъзнаване. Така че, ако имаме пред себе си човешко същество, можем да кажем – и чувството на Фортейдж е напълно потвърдено въз основа на духовната наука – че елементът на душата и духа в този човек е наистина нещо, което го поглъща и унищожава. Вегетативният живот, който той има, ще държи разрушението настрана, докато не дойде смъртта. След като настъпи смъртта, ние имаме в голям мащаб това, което се развива бавно, атом по атом, бихме могли да кажем, в живота. Смъртта е винаги в нас, но ние също така имаме жизнеността, която се бори със смъртта в нас, и душата навлиза в тази жизненост.

Ако следователно разгледаме отделния, жив човек, който стои пред нас в тялото си, това тяло е резултат от вътрешния живот. Ще разгледаме това по-подробно в третата лекция. Имаме смърт; но докато жизнените енергии са активни, смъртта непрекъснато се възпрепятства да настъпи. Може да се каже, че тя дебне зад

феномените и наистина е важен елемент в живота, защото животът би бил само на растително ниво, ако смъртта не убиваше този живот през цялото време, като съзнателното осъзнаване възниква в тялото именно поради това.

След като опознаем тази особена връзка, която смъртта има с жизнените енергии в човешкото тяло, нашето възприятие става достатъчно ясно, за да ни позволи да си съставим мнение и дори да намерим смисъл в хода на историческите събития. Обикновено те са разказани в историята по начина, по който са се случили в света, така обикновено се представя историята.

Какво всъщност представляват събитията, факт след факт в света? Отново трябва да кажа нещо, което може да звучи силно противоречиво. Фактите на историята не се отнасят до тяхното душевно съдържание – за което човешките същества само мечтаят в процеса на историческата еволюция – както тялото, което носи смъртта в себе си, а по-скоро като тяло, което вече е мъртво, с душата извън него. Това означава, че историческите факти вече нямат душа в себе си. В човешкия живот смъртта настъпва, когато животът в тялото е приключил. Душата е присъствала навсякъде в телесния живот и тогава тялото е само, без душевния елемент. Що се отнася до историческите факти, целият организъм е просто мъртво тяло, мъртва външна форма в сравнение с историческите импулси, които са живи и активни от една епоха до следващата. Това може да се възприеме само ако не се фокусираме върху външните факти, а върху живия принцип, който е толкова жив, че не можем да го извлечем от външните факти.

Нека използвам аналогия, за да направя това още по-ясно. Да предположим, че някой вярва – много хора вярват в това – че трябва само да разбере историческите факти възможно най-ясно, както разбираме фактите в естествените науки, и ще може да създаде историческата наука от поредицата от такива исторически прозрения. Някой, който вярва в това, е като някой, който – колкото и странно да звучи – ако има пред себе си мъртво човешко тяло, би повярвал, че би могъл да извлече живота на душата от него по някакъв начин. Той не е там! Нито пък историческите факти държат душата на историята в себе си. Ние възприемаме историческите факти с рационалния ум, който е обвързан със сетивното възприятие и еволюира от него. И все пак виждаме мъртвото в историческите развития само когато използваме рационалния ум. Човешките същества могат да проникнат в историческата еволюция само с общото си съзнание, когато сънуват; те могат да виждат през историческата еволюция, през действителния вътрешен живот на историята само с въображаемо и вдъхновено съзнание. Поради това всички налични исторически факти могат да бъдат представени само в анекдоти и разкази. Наистина е вярно това, което великият Якоб Буркхард⁴¹ казва: Философията не е история, защото философията вижда един факт подчинен на друг; а историята не е философия – това е терминът, който той използва – защото има общо само с координацията, с фактите, поставени един до друг.

Това поражда специфично отношение в историческото мислене. За да стигнем до истинско историческо мислене, трябва да използваме осъзнаването във зрението на духовната наука, за да получим ясна представа за нещо, което определено не може да бъде научено в обичайния ход на историята, нещо, което е налице в процеса, но изобщо не се разкрива във външните факти, точно както душата не се проявява в мъртво тяло.

Въпросът тогава е дали е наистина възможно да се види, използвайки въображаемо и вдъхновено прозрение, какво наистина живее в историческата еволюция. Е, след като вече споменах толкова много странни неща, няма да се поколебая да говоря за някои от реалностите. Една от тях е видът визия, която характеризирах онзи ден и също така разгледах по-подробно в книгите си. С тази визия, с това въображаемо, интуитивно и вдъхновено съзнателно осъзнаване, ние получаваме поглед върху човешката еволюция, който е към външните факти както душата е към мъртвото човешко тяло. Искам да говоря с възможно най-реалните термини, защото все пак давам пример.

Когато някой се опита да проникне в нещата, за които умът в обичайното си осъзнаване само мечтае, той ще може преди всичко да ограничи историческия процес, като открие важни възлови точки в историческия живот, точно както се откриват и специфични участъци в отделния човешки организъм. Децата получават вторите си зъби около седмата си година; те достигат пубертета около 14-годишна възраст. Можем да регистрираме такива възлови точки в отделния човешки живот, ако разгледаме човешката физиология. Тези важни промени означават много повече в науката за духа, отколкото в обикновената физиология, наука, която никога не свършва в своите изследвания. Подобни прозрения се получават и в историята, ако я разгледаме от духовно-научна гледна точка. Така - сега съвсем отделно от външните факти, а само като разгледаме какво се случва в духа - откриваме, че е имало период в европейската история и в човешката история като цяло, който е започнал около 8 век пр.н.е. и е завършил през 15 век сл.н.е.

Събитията между тези две времеви точки образуват едно цяло, в известен смисъл, точно както животът на детето от седмата му година, когато му никнат вторите зъби, до момента, в който достигне пубертета. Човек може да установи едно цяло там, докато не настъпи промяна, която прави по-голяма разлика в човешкия организъм от събитията, случили се между тях. По същия начин можем да кажем, че такива големи промени са се случили през 8 век пр.н.е. и около 15 век сл.н.е. Погледнат от гледна точка на историческото изследване, основано на науката за духа, периодът между тях изглежда е имал специфичен характер, специални характеристики по отношение на духовната реалност, която стои зад историческите факти. Това е направило периода едно цяло, ако разгледаме историята от гледна точка на духовната наука, нещо, което е част от нея.

Разбира се, мога да спомена само някои аспекти. Характеризирайки такива неща въз основа на духовната наука, човек може да открие всякакви детайли и всъщност неща, толкова реални, колкото реалностите, които получавате, ако следвате системата на растенията в ботаниката и т.н. Нека само представя някои общи аспекти.

През този период животът на човечеството като цяло – за да разберем това, трябва да вземем предвид вътрешния живот на човешките същества, оставяйки настрана физическите факти – е бил такъв, че умът все още е работил много повече инстинктивно, отколкото днес. Всичко, което хората са правили с пълна осъзнатост, е било все още много по-скоро действие на тялото; то е било все още много по-тясно свързано с живото тяло. Умът все още е работил повече инстинктивно. Ако изучите различните неща, казани в моите книги...⁴² Ще откриете, че вътрешният живот се класифицира, ако мога да използвам този доста академичен термин, в живота на сетивната душа, която е на много ниско ниво на съзнание, все още почти несъзнателна; рационалната или умствената душа, която въпреки това работи по такъв начин, че животът ѝ не се развива в пълно осъзнаване, но все още има инстинктивен характер; и след това духовната душа, която има пълно съзнателно самосъзнание за Аза, освобождавайки Аза от живота на тялото, като рационалният ум вече не е инстинктивен, а възприема независим, критичен подход към нещата. Рационалната душа е била особено активна при хората от периода, който разглеждаме, тоест при хората, живеещи по времето, когато гръцката, а след това и римската цивилизация се е развивала. И вътрешният живот на хората по това време, който е довел до развитие на социалния живот, историята, науките, изкуствата и религиозния живот – всичко това е поело по този път, защото душевният живот е бил характерен за рационалния ум, който все още е действал инстинктивно.

Това са общите принципи, но можем да видим истината за тях в отделни детайли. Вътрешно, в духа, човек може да опише как е трябвало да се случи разликата. В Гърция инстинктивният психически живот се е развивал повече в посока на живото тяло. Древните гърци са виждали тялото като одушевено и са разбирали начина, по който такова одушевено тяло е част от социалния живот. В римско време импулсът за римско гражданство е възникнал от тази специфична конституция на душата и т.н.

Преживявайки това по вътрешен начин, човек стига до значимия момент на промяна, който може да се види толкова ясно през 15-ти век. Събитията естествено се случват постепенно. Импулсите се появяват само малко по малко. Промяната, която настъпи през 15-ти век, обаче е ясно очевидна. Човешката природа тогава наистина беше революционизирана. Това е нещо, което само някой, който гледа на нещата по този начин, ще открие; други винаги ще мислят за поредица от събития, когато в действителност историята се движи с бързи темпове. Тогава умът започна

да се отнася към човешката природа по много различен начин. Той се еманципира, придобивайки по-голямо самосъзнание. Мисленето стана по-материалистично и чувствено само защото рационалният ум беше загубил връзката си с подсъзнанието. Човешките същества търсеха взаимоотношения на национално ниво, структури на общественния живот и взаимоотношения между държавите, както и развития в другите области на цивилизацията, които биха възникнали от това своеобразно отделяне от инстинктивния живот, нещо, което не осъзнаваме в обичайния си съзнателен ум, само мечтаейки за рационалния ум, който расте независимо от живота на инстинктите.

Нека само спомена някои по-обща аспекти. С подхода, използван в духовната наука, е възможно да се върнем към времето преди 8 век пр.н.е. Това ни отвежда до друг важен период, който се простира чак до 3-то хилядолетие пр.н.е., период, който също е имал своите специфични характеристики, чиито подробности могат да бъдат установени.

По този начин ние постепенно откриваме нещо зад физическите факти, което може да се наблюдава само под формата на образи, с вдъхновен ум, способен да възприема във видения. Ако сме способни да направим това – нещо, което фактите никога не могат да ни дадат, да получим прозрение за неща, за които хората обикновено само сънуват, докато наблюдават фактите и използват мисленето, основано на наблюдението на физически факти – стигаме до процесния аспект на историята. Той живее в човешкото ниво на съзнание, подобно на сънищата, и може да се види по-ясно само ако имаме въображаемо и вдъхновено осъзнаване. Само то може да покаже фактите в истинската им светлина.

Като гледаш мъртво тяло, трябва да кажеш, че то е имало значение, когато душата е била все още в него. Точно както душата хвърля светлината си, така да се каже, върху мъртвото тяло, така и ние живеем в светлината, която осветява фактите, когато подходиме към нещата на духа с проникателен поглед. Отделните факти намират обяснение, ако ги осветим от това, което сме придобили по този начин. Следователно историята не може да се развива като наука, освен ако не развием проникателно виждане. Ако мислите, че би било възможно без него, вие сте като някой, който пуска светлина върху обект, след което, използвайки някакъв механизъм за завъртане на светлината, пуска я върху втори обект и трети, и след това казва: Вторият обект е осветен вследствие на това, че първият е светещ; третият обект е осветен вследствие на това, че вторият обект е светещ. Това не би било вярно. Това е една и съща светлина, която осветява всеки обект.

Така е и с историческите факти. Някой, който се опитва да обясни фактите чрез други факти, като ги координира, като ги поставя един до друг, е, както съвсем правилно е казал Якоб Буркхардт, като някой, който заключава, че светлината, която пада върху втория обект, идва от първия. Той трябва да види, че всъщност това е същата светлина, която пада върху първия, втория и след това третия обект.

Обяснението за историческия факт се крие в света на духа и именно от този свят трябва да хвърляме светлина върху фактите, които иначе биха останали мъртви, точно както предметите няма да светят, освен ако не позволим на светлината да падне върху тях, която свети върху всички.

Това наистина изисква радикална промяна в подхода ни към историята, но това не бива да ни изненадва. Историята се е превърнала в предмет на изследване във време, когато естествените учени, съвсем правилно, са отхвърляли всичко субективно. Хората първоначално са прилагали методите на естествената наука в изучаване на историята, за което може да се каже, че се е развило в неподходящ момент – което, разбира се, не е толкова хубаво да се каже – но историята може да просперира само ако естествената наука се допълва с науката за духа.

Тогава обаче вече няма да изследваме историята по етичен начин, нито по начина, по който много други са го правили, използвайки абстрактни идеи. Идеите не могат да карат нещата да се случват; идеите са напълно пасивни. Трябва да търсим истински реалните духовни същности и сили, които стоят зад историческите развития. Те могат да бъдат изучавани само ако имаме осъзнатост в образите. Сега е забележително - щом имате тази насока, наистина се проявява светлина върху това, което хората биха могли да усетят от поредица от събития, докато някой, който просто разглежда нещата едно до друго, няма да намери обяснение. Историческото развитие се превръща в наука, когато науката за духа удрия като мълния отгоре. Ако не е в състояние да удари, хората ще представят все повече анекдотични неща, което не е научно.

Интересно е да се отбележи, че Якоб Буркхард пише, че приблизително в момента, в който в науката за духа бихме поставили началото на периода, за който говорим днес – само че това не са точни времеви точки, точно както пубертетът например продължава няколко години – през VI или VII век пр.н.е. се проявява общ елемент, който се простира от Китай през Мала Азия до Европа, а това е общо религиозно движение. Външната история разполага с фактите: *Защото* е имало такава промяна, тези събития са се случили! Хвърля се светлина върху тях. А относно края на периода, за случилото се след XV век, Якоб Буркхард говори за религиозното движение, свързано с името на Мартин Лутер – отново много странно. Отново е имало големи промени, които са се проявили в Европа и едновременно с това и в Индия. С науката за духа можем да видим как нещо, което се вижда в духа, създава огледален образ за себе си във фактите, защото осветява фактите. Историята се променя от изброяване на факти в истинска наука.

Трябва да кажем, че и в това отношение много хора са копнели да намерят правилния път. Херман Грим⁴³ Опитал се е да подходи духовно към историята, но не е стигнал до точката, в която човек вижда в света на духа чрез възприятие в образи. Той е използвал всички възможни средства, за да открие някакви исторически импулси зад случилите се събития. Сякаш е търсел начин да разбере и е стигнал до

класификация, която е повтарял многократно в лекциите си в университета. Той е казал, че историческите развития, каквито са се случили досега, трябва да бъдат разделени на първо хилядолетие – започващо приблизително от времето, което съм дал за периода, който описвам – и след това на второ и трето хилядолетие. Виждате ли, той е търсел начин да разбере. Неговите „първи две хилядолетия“ обхващат всичко, което съм включил в гръко-латинския период, който е продължил от 8 век пр.н.е. до 15 век сл.н.е. А нашият настоящ живот, който ще продължи много векове и може да се разглежда като едно цялостно цяло, ако се използва възприятие в образи, той е считал за „третото хилядолетие“. Той се опита да има поне заместител, бих казал, на визията, която може да се има в духа, като казва, че историята е „дело на творческото въображение на народите“.⁴⁴ Неспособен да открие духовната реалност, която е движещата сила в историческите развития, той вярвал, че зад историческите събития стои „творческото въображение“. По този начин той го превърнал в илюзия, но ни напомнил, че истинските импулси в историята се сънуват от човешките същества в обикновеното им състояние на съзнателно осъзнаване.

Всичко, което можем да схванем с рационалния си ум по отношение на историята, може да бъде само мъртвият аспект. Отново е интересно да разгледаме историци, за които може да се каже, че все още са използвали рационалния си ум по инстинктивен начин и които не са се стремили да внасят всякакви идеи от естествените науки по изкуствен начин, както е правил Хърбърт Спенсър, а са били като Гибън,⁴⁵ например, които са използвали рационалното мислене, което се използва и в естествените науки, и все пак са го правили по инстинктивен начин. Те са били способни – и това е нещо, което е озадачавало Херман Грим⁴⁶ – да наблюдава и описва особено добре периодите на упадък; това са периоди, когато е останало малко душевно качество. Така Гибън пише за време, което всъщност е имало много по отношение на душевно качество, вътрешно развитие и растеж, което е периодът от началото на християнството и през цялата римска история, но описва аспекта, който нарича „упадък“. Използвайки рационалния си ум, той описва цялата тази еволюция през ранните християнски векове като упадък. Това е съвсем естествено, защото когато рационалният ум се прилага по начина, по който трябва да се прилага в изучаването на природата, можем да видим само упадък в историческите събития. Гибън не е могъл да види как нещо друго, което е влязло в историята от християнските импулси, показва здравословен растеж наред с този упадък. Начинът, по който това работи, обаче не може да се види директно в историческите събития. То трябва да бъде осветено от светлината, осигурена чрез науката за духа.

Интересно е и нещо друго, например. Разбира се, историята може да се превърне в наука само чрез развиващата се наука за духа. Но знанията, придобити в науката за духа, винаги са се появявали като проблясъци в главите на просветени хора, хора с

проницателност. Има един наистина интересен феномен. В своите исторически и социологически лекции, изнесени в Базелския университет през 60-те години на 19-ти век, Якоб Буркхард многократно се позовава на историк, исторически философ от първата половина на 19-ти век, който сигурно му е направил доста силно впечатление, дори ако той, Якоб Буркхард, често е противоречал на неговите възгледи. Това е философът Ернст фон Лазаулкс. Той никога не е станал широко известен. Лазаулкс е написал странна книга и Буркхард често е говорил за това в лекциите си.⁴⁷ Ласолкс наистина имаше известно чувство за историческите импулси, за които човешките същества обикновено само мечтаят, но тъй като това беше ерата на съвременната наука, той се занимаваше с това, което бих могъл да нарека интерпретация на фактите.⁴⁸ Тъй като е използвал рационалния си ум, обучен в съвременната наука, той се е фокусирал главно върху елемента на упадък през 19-ти век. Разбира се, през 19-ти век е имало и нови развития. Но те могат да се видят само с вдъхновено и въображаемо възприятие. В самия край на книгата си Ласол показва, че е имал някакво представа за това. Нещата, които е казал в книгата си, са интересни отвъд всичко - простете думите, но е така. Той е разглеждал европейската история от нейното начало до 19-ти век. И поради съвременния си научен подход, той през цялото време е описвал разпад, упадък, силите, които наистина водят до процеса на умиране. В тази книга има глави - ако ги прочетете, те са като описание на силите на упадък, направено от някого пророчески през 50-те години на 19-ти век, говорейки за силите, които неизбежно е трябвало да доведат до сегашното положение, в което европейските нации днес се разкъсват една по една. Можем да кажем, че никой друг не е предвидил интуитивно по такъв дълбоко трогателен, величествен начин - умът му е бил фокусиран върху елемента на упадък - това, което сега се е доказало като такъв резултат в процеса на упадък.

Този вид преки доказателства са такива, че ако напуснете сферата, където имате пряко виждане или сънуване на истинските исторически импулси, и вместо това разглеждате само отделните външни факти, все едно изоставяте будното съзнание и заспивате, без вече да виждате елемента на растежа и развитието, чийто пулс бие в историята като елемента, който наистина движи човечеството напред. След като този принцип на растежа и развитието бъде разпознат, историята се издига от чистата естествена причинност и приема ранга на наука. Следователно бихме могли да кажем, че това, което Лесинг е усещал смътно в своето произведение, изразено несръчно, ако щете да ми простите израза, по онова време и наистина неправилно, по този начин получава сигурна основа. Външните факти не показват никаква сплотеност. Елементът, в който живее човешката душа, живее като в сън, се превръща в непрекъснат органичен живот в духа. Имам предвид обаче живот на духа, ако се разглежда като субстанция на историята в светлината на науката за духа.

Тогава ще откриете обаче, че обикновеният ученик се заблуждава, ако смята историческото развитие за организъм. Правейки това, човек често трябва да го сравнява с развитието на отделен човешки живот. В младостта си имах учител, който обичаше да сравнява последователните исторически периоди с човешкия живот - персийската и халдейската история с живота на младия човек; гръцкия живот с по-късната част от младостта; настъпването на пълна зрялост с римския живот. Развитието на историята често се разглежда по аналогия с човешкия живот. Това е ясен източник на илюзия по отношение на историята. Защото, ако започнем да виждаме еволюцията на човешката душа в хода на историческото развитие на човечеството като цяло, тоест, действително навлезем в духовната реалност на историческите развития, никога не можем да я възприемем по начина, по който възприемаме развитието на човешката душа от детството през младостта до зрялата възраст и накрая старостта. Духовният живот, който стои зад фактите на историята, не се развива по този начин. Той се развива по друг начин. Отново се сблъскваме с парадокс. Изглежда парадоксално, ако се каже така, макар че е дълбоко вкоренено в истинския духовно-научен подход, за който говоря в тези лекции.

Възможно е да се сравни това, което се проявява, живее и може да се наблюдава като цяло в даден исторически момент, с периодите в човешкия живот. Колкото и да е странно обаче, не бива да се сравнява историческото развитие с развитието, което преминава от ранна детска възраст и детство през младост до зряла възраст, а обратното. Трябва да се мисли за историческия живот, който върви в обратна посока. Ако вземем например общото състояние на ума за периода от 8 век пр.н.е. до 15 век сл.н.е., това може да се сравни с тридесетте години в човешкия живот. Можем да кажем, че когато хората са на тридесет години, вътрешният им живот се свързва с тялото по начина, по който е правил това в гръко-римската епоха, която е продължила до 15 век (разбира се, конституцията и вътрешната връзка с човешката същност са били различни). Това, което е последвало в историята, не може да се сравнява с това, което следва след тридесетте години, а с това, което е било преди това. В сравнение с живота на човешкия индивид, историческият живот по този начин върви отзад напред.

В хода на своето освобождение в наше време, рационалният ум наистина се отнася към телесния живот по начин, който може да се сравни с начина, по който рационалният ум се отнася към телесния живот на някой в края на двайсетте си години. По-късен период в историята се свързва с този, който го е предшествовал, по такъв начин, че бихме могли да се осмелим да кажем следното. Едно малко дете се учи от по-възрастен човек, който е възможно да е работил по по-инстинктивен начин чрез нещата, които детето получава в по-късна форма. Ние винаги се учим от хора, които самите са се учили в детството си. Същото е и с последователните периоди от време, когато умът и духът преминават от една възраст към друга. Тази

прогресия в историята се превръща във феномен в ума, макар и все още на ниво сън. Използвайки идеята на Лесинг за образование на човешката раса, ние не се занимаваме с образование от детството през младостта и зрялата възраст до дълбока старост, а по-скоро с ретроградно образование на човешката раса. И именно поради това прогресът, както можем да го наречем, е способен да навлезе в историческото развитие. Човешките същества са, така да се каже, по-млади във вътрешния си подход към тези неща, отколкото са били в по-ранни времена, и това им дава и по-голяма степен на свобода и неосъзнатост, по-детско отношение към другите хора, и това внася в световната еволюция всичко, което обикновено наричаме прогрес.

В заключение, нека ви обърна внимание на едно явление – днес разглеждахме много неща – за да демонстрирам това, което обсъждах – а именно странната, значително прогресивна връзка, която възникна, когато християнството се разпространи от народите на Римската империя, които го бяха приели първи, към младите германски народи. Възникна едно странно явление. Как можем да го обясним? То може да се обясни само по следния начин. В хода на историческата еволюция на гръко-римския живот, който беше първият, обхванат от великите импулси на християнството, житейският опит беше на по-късен етап. Следователно християнството прие формата, която виждаме в Гнозиса и развитието на други догми. Когато християнството дойде при хора, чийто житейски опит беше на по-младо ниво – изцяло в съответствие с начина, по който умът се е развил в хода на историята, както показах – то прие други форми. То стана по-вътрешно; религиозното съзнание се еманципира, така да се каже, от инстинктивния рационален ум; религията като християнска религия стана по-независима; а по-късно религиозният и научният начин на мислене и осъзнаване се отделиха напълно.

Целият процес става обясним, ако го приемем като феномен, свързан със съзнателното осъзнаване, така че германският ум, който се основава на различна душевна конституция, е възприел християнството от римския, бихме могли да кажем, както дете възприема нещо от по-възрастен човек. Римски предшественици, а не римски предци, разбира се.

Успях да засегна само някои точки и знам, както всеки друг, колко възражения могат да бъдат повдигнати срещу тези кратки указания. За да се получи прозрение и разбиране на това, което се има предвид тук, ще е необходимо да се подходи сериозно към развитието на духовната наука, а от друга страна, сериозно да се обмислят всички мистерии и загадки, които възникват в младата историческа наука. В четвъртата си лекция, която ще бъде следващата сряда, ще добавя нещата, необходими за практическия живот, за социалния живот, намесата в социалния живот и разбирането на нещата, които ни докосват толкова дълбоко в непосредствения опит, носещи удоволствие и болка, и събитията, които са толкова

много в съзнанието ни в настоящето с всичките му трагични събития. След това ще разгледаме последствията от тези неща, както произтичат от историческа гледна точка.

Бих искал да завърша днешната дискусия, като посоча как някои хора с пророчески дарби инстинктивно са имали това духовно-научно мислене и в по-ранни времена. Те инстинктивно са стигали до правилните заключения относно историята. Мисля за Гьоте. Той е разглеждал исторически проблеми само от време на време, например в историята си на теорията за цвета, но е имал дълбоко разбиране за историята. Интуитивно е формулирал своите възприятия по различен начин от този, който използваме днес. Той обаче е успял да придобие правилния подход към историята, защото е имал чувството, че човечеството всъщност преживява исторически развития само насън, тоест, преживява ги в областите, където възникват и чувства, афекти, страсти и емоции. Гьоте е знаел, че всички понятия, които хората произвеждат, свързани с историята, понятия, подобни на тези, използвани в естествената наука, не могат да се окажат плодотворни в човешкия живот, защото идват от областта на нашия вътрешен живот, където живее будното съзнание. Това будно съзнание обаче съществува само за света на природата. Хората преживяват исторически събития в областите на съня, където възникват страсти, афекти и емоции.

Преди човек да оживее по този начин във въображаемо и вдъхновено възприятие и докато разглежда историческите развития в обичайното си състояние на ума, душата и вътрешните му чувства могат да бъдат уловени само чрез преживяване на историята, произтичащо от нивото на съня на осъзнаване. Абстрактните понятия и идеи, идващи от рационалния подход, използван в естествената наука, не могат наистина да докоснат човека. Всичко това не може да даде плод. Единствените плодотворни възприятия са тези, които идват от същите области и са ефективни в същите области, където са получени от историята. Това е най-хубавото на историята. Защото я сънуваме – Гьоте не е заключил това, но го е усетил – всичко, идващо от историята, може също да окаже влияние само в съня на ентузиазма и живота на емоциите. Гьоте е казал, че най-хубавото нещо, което историята може да ни даде, е ентузиазмът, който тя предизвиква.⁴⁹ Това е важно не като начин за формулиране на науката за историята, а като начин за истинско разбиране, родено от ума на поета; това е нещо, към което науката за духа трябва да се доближи. Защото докато живеем в историята с обичайния си начин на мислене, ние не сме истински въввлечени в нея. Но ако я посрещнем с ентузиазъм и подходяме към нейните явления по начина, по който човек го прави с ентузиазъм, ние се включваме в живота на самата история.

Ще можем да се учим от историята така, както се учим от природата, само когато погледнем на историческото развитие с въображение и вдъхновено възприятие. Да

развием по-нататък тези мисли и да ги приложим към природата и социалния живот ще бъде нашата задача в следващите лекции.

Въпроси и отговори

След лекцията, изнесена в Цюрих на 7 ноември 1917 г.

Въпрос. *Какво е положението по отношение на материалистическия възглед за историята, например с Маркс?*

Е, по отношение на това трябва да кажа, че в науката за духа, когато се основаваме на тази наука, нещата, които казах в предишната си лекция, са и трябва да се приемат много сериозно. Говорейки за постепенно развиващия се вътрешен подход към понятията, както те се разбират във връзка с реалността, казах, че в нашия обичаен начин на мислене ние сме доволни, щом имаме понятие, за което може да се каже, че отразява реалността. В подхода, основан на възприятието в образи, винаги трябва да се стремим да развием цял набор от понятия, които са като снимки, направени от различни ъгли. Всичко, установено като понятие, никога не може да покаже цялата реалност, ако приемем гледната точка на духовния свят. Понятията винаги могат да дадат само един аспект на реалността. Така е и с най-възвишените философски идеи. В обичайния начин на мислене човек е пантеист или монадист, да ви дам само две противоположности. Вие разпознавате божествен принцип, който е жив и активен във всичко; това означава, че сте пантеист. Или, подобно на последователите на Лайбниц например, вие разпознавате отделни реални монади; те взаимодействат, за да дадат света като цяло.

Духовният изследовател не може да бъде нито пантеист, нито монадист. Пантеизмът просто му дава сбор от понятия, както и монадизмът. И двете осветяват реалността от различни ъгли. Може би ще рискувам с аналогия: пантеистът се концентрира само върху издишването, монадистът - върху вдишването. Сега не можем да поддържаме живота си, ако само вдишваме или издишваме, а трябва да имаме и двете. По същия начин духовната реалност може да бъде схваната само ако оживеем в идеите си и знаем как да позволим и на пантеизма, и на монадизма да осветят реалността за нас. Ако някой е просто монадист, като Лайбниц, това е за духовния изследовател като някой, който се задушава от твърде много въздух, който е вдишал. Вие се задушавате. А ако някой е просто пантеист, това е за духовния изследовател като някой, който е искал да диша в стая, в която няма въздух. Ако се заемете с науката за духа, животът на понятията оживява за вас. Трябва да мислите за тази връзка със света на понятията като за възможно най-жива. Защото, когато се установи такава жива връзка, вие сте изцяло и по много реален начин във взаимния конфликт и хармоничното помирение на понятията, навлизайки в духовната реалност. С нашия обичаен начин на мислене ние живеем в нашите понятия по абстрактен начин. Дори най-простите понятия по този начин ще се отнасят към реалността по нов начин.

Нека ви дам един пример. Днес в училище учим, че твърдите тела са непроницаеми. Даденото определение е, че те са непроницаеми, защото твърдото тяло заема пространство, което никое друго тяло не може да заеме. Духовният учен не може да каже това. Той никога не може да се основава на дефиниция на понятия, а само на характеризирание. В този случай той би казал, че нещо, което заема пространство по такъв начин, че никое друго същество не може да бъде в това пространство, е материално тяло. Следователно той гледа на нещата от другата страна и тъй като неговата концепция е жива, той я прилага само в границите, в които може да бъде приложена. Той не заявява нещата в абсолютни термини. Това се случва и с най-простите начини на мислене, ако човек наистина направи скока, който бих искал да нарека скок през прага към духовния, нематериален свят. Това трябва да се приеме много сериозно. Хората все още искат да говорят абстрактно днес, когато говорят за духовния свят. Но целият ни вътрешен живот, начинът на мислене, променя своята конституция, когато навлезем в реалността. Вие навлизате в реалността на понятията и я преживявате. Виждате ли, за някой, който мисли абстрактно, една роза, която е поставил във вода в стаята си, разбира се, е нещо реално. Но тя изобщо не е реална. Защото в реалния живот никоя роза не може да съществува, освен ако не расте на розов храст и не живее изцяло в контекста на този розов храст. Следователно духовният изследовател винаги е наясно, че нещата трябва да се разглеждат в съществуващия им контекст. Той ще знае, че отрязаната роза е нереална като понятие.

Сега разгледайте това разширено върху цялостното формиране, цялата структура на нашето мислене и ще добиете представа за значителната промяна, която преживявате при преминаването на прага на света на духа. Там откривате реалността. Там получавате вътрешна представа за пълните последици от понятията, идея, която оживява за вас. Забавлявайки се в абстрактния свят, което е това, което трябва да се прави в естествената наука, никога не осъзнавате колко нереални са понятията, които развивате там.

По подобни поводи обичам да си спомням лекция, която професор Дюар изнесе в Лондон в началото на 20-ти век.⁵⁰ От гледна точка на естественонаучното мислене, това беше брилянтна лекция. От гледна точка на естествената наука, мислейки във физически термини, той конструира крайното състояние на съществуването на Земята. Това би настъпило, когато са изминали толкова и толкова милиона години, температурите постепенно са се променили и така нататък. Ако вземете предвид определени факти, които се представят днес, е сравнително лесно да нарисувате картина на такова крайно състояние, ако просто направите логическите заключения. Професор Дюар беше доста изобретателен в описанието на начина, по който някои вещества, които днес не светят, биха станали светещи. Ако хората нанесат определени вещества върху стените си, тези стени биха излъчвали достатъчно светлина, за да можете да четете статията си по тях. Тогава обаче ще бъде толкова

студено, че човек не може да си представи някой да печата статии тогава. Тук веднага се сблъскваме с реалността. Но Дюар даде тази картина. Нещата, които биха се откъснали днес, ако прикрепите само малка тежест, биха имали толкова силно сцепление тогава, че бихте могли да окачите тонове неща от тях и така нататък. Цялото беше добре обмислено и със сигурност е възможно да се конструира крайно състояние на Земята, като всичко е точно описано във физически термини. Лекцията, разбира се, направи голямо впечатление, защото физик, напълно запознат с физическите понятия, тук даваше описателна картина на крайното състояние на Земята, която изглеждаше наистина много реална. Опитът на един духовен учен е, че чувайки подобно описание, той веднага се озовава насочен към концепции, които хвърлят различна светлина. Това, до което професор Дюар е стигнал, когато е описал това крайно състояние на Земята след милиони години, е било по същия начин, както ако разгледате последователните състояния на стомаха и сърцето на млад човек на 12, 13, 14 и 15 години, докато то постепенно се променя, и след това стигнете до логично заключение за това какво ще бъде всичко това след 200 или 300 години - сърцето, стомахът и т.н. Всичко това може да е напълно правилно от гледна точка на естествената наука, тоест в абстрактното мислене. Само че индивидът отдавна ще е мъртъв дотогава, а стомахът вече няма да е там!

Ако подходим към реалността по този начин, редом с другия възглед, който е наистина наивен, и ако имаме живи концепции, можем да стигнем до осъзнаването, че описанието на професор Дюар за крайното състояние на Земята след няколко милиона години може да е напълно правилно, но Земята ще бъде мъртва дотогава и вече няма да съществува.

И същото е, ако се върнем 13, 12, 11 години назад и така нататък, за да кажем как е било преди 150 години. Само че човекът тогава още не е бил жив! Това е основата на теорията на Кант и Лаплас.⁵¹ защото те са интерпретирали началото на Земята доста брилянтно от физическите данни, казвайки, че тя е мъглявина и т.н., от която е възникнало всичко. Но факт е, че нищо от това не е съществувало по времето, което би трябвало да се предположи за това.

Тук преминаваме от абстрактно мислене към мислене в реални термини. След като дадох обща характеристика, мога да кажа, че материалистическият възглед за историята с неговите понятия е възникнал от известна необходимост, като се има предвид, че историческите събития всъщност са се основавали само на класови борби, с участието на материални интереси. Понятието за материализъм няма същото значение в материалистическия възглед за историята, както в естествените науки. То се е развило, защото са били създадени определени, напълно осъществими понятия. Човек обаче би трябвало да се придържа към гледна точка, при която се пита: Каква част от историческото развитие е обхванато от тези

понятия? Те обхващат само едно течение, течение, което всъщност се е появило едва през 16 век.

Хората днес не вярват в авторитети, разбира се, че не! Те са се отървали от това. Да, но „науката“ е най-малкото могъщ авторитет. И ако се кълнете в редица догми, всичко останало е глупост и мизерни глупости. Преди години изнасях лекции на хора от работническата класа, изнасяйки много лекции през годините, включително лекции по история. Опитвах се да характеризирам историята такава, каквато се проявява, използвайки недогматичен подход.⁵² Когато обаче си спечелих доста вярна аудитория, която продължи да расте – мога да кажа това без да се хваля – някои водещи социалдемократи осъзнаха, че не преподавам ортодоксален марксизъм, ортодоксален материалистичен възглед за историята, а всъщност представям специфичния възглед, че концепциите на материалистическия подход към историята започват да се използват едва от 16-ти век нататък. Всъщност те не биха могли да се използват преди това. Те започват да се използват от подводните течения в самата история, защото това е времето, когато рационалният ум се е еманципира, както показах. Това е времето, когато човешките същества за първи път се еманципират от по-инстинктивния живот и т.н., като материалните интереси осигуряват необходимата контраатака. Така стигаме до материалистическия възглед за историята – дори и само като една от историческите съставки – който ни позволява да хвърлим светлина върху някои от явленията. Ако обаче направим този материалистически възглед единствен, няма да имаме история в резултат на това, защото много други импулси не са взети предвид. Следователно концепциите, развити в марксизма, трябва да се разглеждат като един аспект, предоставящ моментна снимка на реалността от един ъгъл. Това трябва да бъде допълнено с гледни точки, взети от други ъгли. - След това водещите социалдемократи прекратиха лекциите.

Характерно за науката за духа е, че тя може да отдаде дължимото на импулсите, които имат вътрешна валидност, импулсите, възникващи в една или друга сфера на културата, и е способна да възприеме тяхната относителна стойност. Грешка веднага ще възникне, ако абсолютизираме едностранчивия аспект, основавайки всичките си обяснения върху него. Именно това е смисълът.

Разбира се, животът е такъв, че хората ще се придържат към дадена концепция. Хората като цяло предпочитат да живеят в концепции, а не в реалност, в абстракции, а не в реалност. Те са много по-щастливи, ако имат някакви концепции и всякакви неща могат да бъдат свързани с тях. Но реалността не е такава. Точно както за да имате дърво, трябва да го снимате от една гледна точка, за да получите един аспект, и от друга гледна точка за друг аспект – трябва да се връщам към тази аналогия – така е и с реалността като цяло, ако наистина искаме да я приемем такава, каквато е в действителност.

Трябва да се каже, че с толкова мощното навлизане на материалните интереси в историческите развития през последните три или четири века е съвсем естествено да се развие материалистически възглед за историята, представляващ възгледа, че външният ход на историята може да бъде изучаван с помощта на най-грубите понятия, подходящи само за естествения свят. Всичко, което се получава по този начин, обаче е мъртво, неживо. Ще говоря за това отново в четвъртата си лекция, когато ще разглеждам главно етичния и социалния живот. Липсата на реалност скоро би станала очевидна, ако към реалността се подхождаше единствено с такива понятия. Тогава бихте видели, че подобни понятия, ако се вкоренят, биха убили реалността; те обаче могат да се окажат плодотворни, ако ги разглеждаме само като един аспект.

Това исках да кажа по отношение на този въпрос. Разбира се, бих могъл да говоря по темата с часове.

Рудолф Щайнер беше помолен да говори отново за процеса, на който се основава припомнянето на спомени. Той беше описал това в първата си лекция.

Ще се върна към това отново в следващата си лекция и затова сега мога да бъда сравнително кратък. Преди всичко бих искал да кажа, че хората грешат, като мислят, че идея, която съм придобил сега от нещо възприето – да речем, че виждам обект и си формирам представа за него едновременно – ще остане. Всичко, което печеля, последващият ефект, който остава, когато отвърна поглед от обекта, е просто огледален образ, а не нещо, което ще се върне отново. Нещо е там и тогава наистина се губи, точно както огледалният образ на мен се губи, след като съм минал покрай огледалото. Следователно е погрешно да си представяме резервоар в душата, в който идеите биха могли да отидат, за да бъдат извлечени отново по-късно от този резервоар. Идеите не остават, те са изчезнали!

И все пак, когато формирам идея, едновременно с това протича подсъзнателен процес. Това е подсъзнателно, когато става въпрос за нашето обикновено съзнателно осъзнаване, но може да се наблюдава и въображаемо. Този процес е отговорен за това, което се случва в организма, когато възникне повод нещо да бъде припомнено. Ако получа представа за даден обект, защото той влияе на сетивата ми, идеята възниква; ако имам идея, която възниква от паметта, тя е абсолютно същата, с изключение на това, че не материалният обект там, който ми прави впечатление, позволявайки ми да развия идеята въз основа на този обект. Вместо това, така да се каже, гледам навътре в това, което е било възприето несъзнателно, и развивам идеята си от това.

Нека го представя схематично. Формирам идеята „десет“; след известно време идеята „десет“ се появява отново; но не е вярно, че това е същата идея, че е изчезнала и после се е върнала отново. Това, което е останало, е несъзнателна енграма. Тази несъзнателна енграма, която се е развила паралелно с процеса на формиране на идея, ще остане. Това е, което възприемам, когато отново имам

идеята. Така че, ако се появи „десет“, това е резултат от външен стимул; когато се появи отново, това е резултат от вътрешен стимул. Всичко, което си спомням, го възприемам отвътре. Това е процес, който можем да наблюдаваме много добре в науката за духа и който е много полезен в образованието. Внимателните учители могат да го наблюдават; всичко, което трябва да направят, е да насочат силата на вниманието си в правилната посока.

Само помислете как учим нещата наизуст. Наблюдавайте го внимателно. И просто ще видите всички неща, които хората правят, за да се уверят, че паралелният процес протича! Идеята е възприета, но те искат паралелният процес да протече по такъв начин, че да бъде набита в нещо, което остава подсъзнателно. Наблюдавайте кога нещата се набиват: идеите няма да доведат до памет по някакъв начин, а до процес, който трябва да възникне, за да подпомогне самото формиране на идея и наистина се намира в подсъзнателната сфера. И този начин на работа в подсъзнанието – просто наблюдавайте как някой учи стихотворение наизуст, всички неща, които се правят, за да се подпомогне процесът – е нещо, което духовният учен наблюдава директно. Светлината, която се получава по този начин, ни кара да видим. Някои хора правят всякакви неща, когато учат наизуст, удрят се по челото и т.н., и това със сигурност няма нищо общо с преживяването им на идеята. Ако се задълбочите в въпроса, ще откриете, че това е важна гранична област между психологията и физиологията. Следващия път, когато се срещнем, ще видим как физиологията с духовно-научна ориентация може да открие неща там. Само за да посоча посоката, бих казал, че идеите се формират преди всичко в първичен процес под влиянието на нещо възприемано отвън, стимулирано от обект отвън; или пък като спомен, като стимулът идва отвътре. В единия случай чета с очи, насочени навън, така да се каже, а другия път гледам навътре. Ако прочета една книга два пъти подред, идеята е получена от същата книга, но това са последователни придобивания.

Може би това ще послужи за характеризиране на ситуацията. Ще добавя още, когато говоря за човешкото същество като част от природния свят в третата си лекция.

Въпрос. Несъмнено висшите форми на съзнателно осъзнаване трябва да се различават между отделните индивиди?

Както казах последния път, лесно е да се мисли по този начин – че един човек развива тези състояния на по-висша осъзнатост в различна форма от някой друг. Това не бива да ни позволява да се отклоним от навлизането в това, което нарекох драма на проникателното прозрение. Индивидуалният аспект е само междинно състояние. Човек наистина преминава през силно индивидуалистичен период, но е наясно с това и го преодолява. След това се стига до обективния вътрешен аспект. Само ако не наблюдаваме точно, можем да кажем, че един човек казва едно, друг – друго. Не е така. Разликите не са по-големи от разликите, които получавате

например, когато двама пътешественици описват един и същ регион. Единият от тях се концентрира върху едно нещо, другият – върху нещо друго. Описанията изобщо не изглеждат сходни; въпреки това те описват един и същ регион и би било безсмислено да се мисли, че описанията следователно не водят до обективност или че самите пътешественици не са разглеждали нещата обективно. Затова бих казал, че със сигурност човек може лесно да си представи индивидуализирано преживяване в по-висши състояния на осъзнатост. Но това е само междинно състояние. В действителност ние стигаме до обективния дух, ако сме способни да изключим субективния елемент във въображението, точно както преодоляваме субективността в изучаването на природата и стигаме до обективното ѝ виждане. Прочетете в „ *Познание за висшите светове и окултна наука*“ как този субективен елемент се изключва, когато човек живее в по-висши състояния на съзнателно осъзнаване. Ще видите, че това води до обективен духовен поглед върху вътрешния живот, точно както получаваме обективен поглед върху природата във външния свят. Наистина е така, че в естествената наука субективният елемент се изключва, когато разглеждаме външния свят, а в науката за духа субективният елемент се изключва, когато разглеждаме царството на духа.

III. Антропософия и естествени науки

Духовно-научни открития относно природния свят и човека като част от този свят

За духовния учен е най-важно да е запознат с актуални и скорошни изследвания в други науки. Ако има нещо, което веднага установява необходимостта от антропософски ориентирана духовна наука, то е преди всичко връзката, която тази наука трябва да има с естествената наука.

Сред атаките срещу конкретната наука за духа, за която говоря, тези, насочени срещу моето собствено отношение към естествената наука, винаги са от особен интерес за мен. Лесно е да се разбере, че от страна на естествените науки трябва да възникне опозиция срещу подход, който, макар и здраво основан на естествената наука, трябва в почти всяко отношение да надхвърля тази наука. Странно е обаче и със сигурност от известно значение за цялостната позиция, заемана от науката за духа, че самият аз многократно съм бил обвиняван напоследък, че не възразявам срещу съвременните изследователски открития в естествените науки, а се основавам изцяло на естествената наука. Това възражение се повдига от хора, които се смятат за представители на „духовно-научен“ подход. И мисля, че имам право да кажа, че с научния подход, представен в тези лекции, човек се оказва, така да се каже, хванат между опозицията, идваща от страна на естествените науки, и опозицията, идваща от различни доста неясни, мистични духовни страни, които са почти еднакво шумни.

Трябва да кажа обаче, че за науката за духа, която представям в тези лекции, не е нужно само да се признае, че наистина е необходимо човек да се основава на естествената наука, но също така, че естествената наука, такава каквато е и трябва да бъде в момента, е постигнала неща, които осигуряват стимул и подкрепа във всяко отношение. За това ние не само сме, но и трябва да бъдем благодарни. Хората, които работят в науката за духа, е изключително важно да постигнат разбирателство с хора, които работят в естествената наука, защото в известен смисъл науката за духа се нуждае от най-новите открития, направени в естествената наука, като основа, ако не иска да бъде аматьорска, неясна и неясна.

Това може да изглежда странно за хора, които вече са се запознали с тази антропософски ориентирана наука за духа. Но тогава може би ще трябва да кажа доста неща днес, които може да изглеждат странни от различни гледни точки. Затова бих ви помолил за прошка, особено тази вечер, ако сметна за необходимо преди всичко да представя *открития* от духовните изследвания и единствената ми цел при представянето на такива резултати ще бъде да събудя интерес. За да предоставя доказателства за всеки детайл от това, което ще кажа тази вечер, би изисквал курс от цяла седмица.

Трябва да разгледаме същността на последните развития в естествените науки, ако искаме да установим правилния вид отношение към тях, особено като духовни

учени. Естествените науки всъщност не дължат своя характер на това, което самите учени наричат нейните велики добродетели, а на съвсем различни условия и факти. Специфичният характер, който естественонаучният начин на мислене е приел през последните четири века, и особено през 19 век и до наши дни, се дължи на факта, че в търсенето на знания в хода на човешката еволюция са се появили съвсем специфични тенденции и дарби.

Произходът на естественонаучния начин на мислене често се представя по следния начин: Ами, в продължение на хиляди години в миналото хората са гледали на нещата по погрешен начин, особено що се отнася до науката, а сега - може би няма да използвам често цитираната фраза „виждайки колко по-мъдри сме днес“⁵³ — но нека само да насоча вниманието ви към това колко много добри, честни и праведни последователи на естественонаучния начин на мислене вярват, че човечеството вече е успяло да стигне до „истината“, до „правилния възглед“ по отношение на някои неща, и че в по-ранни времена хората са били напълно „на грешен път“. И все пак, ако разгледаме същността на научното развитие, можем да видим, че всъщност не е било така, сякаш през 16-ти век се е случило внезапно чудо, в което хората са стигнали до единствената истина, а че от този век нататък са се появили съвсем специфични дарби, тенденции и подходи към изследването. Тези тенденции, тези човешки потребности, тази склонност, както бих могъл да я нарека, са накарали хората, от една страна, да съсредоточат вниманието си върху природния свят, а от друга страна, да придадат на познанията си за този свят характера, на който ние трябва толкова много да се възхищаваме днес, особено ако се основаваме на науката за духа.

Един от наистина изключителните дарове, които се появиха, беше способността да се наблюдават много точно осезаеми физически обекти. Друга тенденция вървеше ръка за ръка с това предпочитание и дар, а именно да се придава на осезаемите, физически неща преференциална и всъщност изключителна стойност, мислейки, че всичко, което надхвърля това, неизбежно ще отведе човешките същества в сфери, които по някакъв начин са забранени, сфери на смътни фантазии или, накратко, в бездна в търсенето на знание.

Това е особено очевидно, ако разгледаме усилията, положени, за да се направи самият човек обект на научно изследване. Тези усилия са били насочени към прилагане на силите и законите, които се прилагат в естествения свят извън човека, към самия човек, тоест, да го разглеждаме чисто като част от естествения свят, вида същество, което се е показало на научното око в по-ново време. Триумфалният прогрес на естествената наука се простира не само до естествения, физически аспект на човешкото същество, но и до усилията по някакъв начин да се изучава човешката психика, използвайки научни методи, и всъщност да се доближи и това възможно най-близо до нещо, управлявано от законите на природата. И бих казал, че можем да видим гордост и удовлетворение, когато един съвременен психолог

открие, че един неоспорим природен закон може да се приложи, според него, и към вътрешния живот на човека. Говоря за доста екстремни ситуации, които отиват в тази посока, защото наистина искам да изложа своята гледна точка.

Някой, който все още е на гледната точка, че човешката психика е самостоятелна същност, разбира се, ще си помисли също, че тази човешка психика, завършена сама по себе си, може да се изрази чрез силата на волевите импулси – ще разгледаме свободата или липсата ѝ вдругиден – използвайки организма. Идеята, че психиката е първичният източник на енергия, така да се каже, за движението и действията на организма, живее силно в някои умове дори и днес.

Хората, които смятат, че трябва да мислят чисто в природонаучни термини, си казват, от друга страна: През 19-ти век естествената наука е стигнала до един от най-значимите си закони - закона за постоянството или запазването на енергията. Той гласи, че енергиите се преобразуват по такъв начин, че нищо ново не може да възникне в системата от енергии и нищо не може по никакъв начин да се намеси в тази система, освен ако вече не е част от нея. Ако, казва се, душата можеше да задвижи организма, тя би трябвало да развие необходимата енергия. Тогава тя би трябвало да се добави към енергиите, които организъмът вече има от приема на храна и други начини за свързване със света около него. Душата би трябвало да бъде източник на енергия, така да се каже; енергията би трябвало да произлиза от нищото, така да се каже, но законът за запазване на енергията позволява само енергиите, които човешкият организъм приема с храната и други подобни, да се превърнат в енергия. Следователно движението или развитието на телесна топлина не може да бъде нищо друго освен преобразуване на хранителните енергии и други форми на енергия, които са били приети отвън. По този начин възниква конфликт със закона за запазване на енергията, който е играл толкова важна роля в научните разработки през 19-ти век, когато човек се сблъсква с идеята, че душата може да бъде източникът и произходът на някаква форма на енергия.

Хората били наистина доволни, че имат експериментално доказателство, че в душата съществува „резервоар от енергия“, способен да се намеси в процеса на преобразуване на енергията. Експериментите на известния биолог Рубнер⁵⁴ правено в тази област с животни, и продължаването им с човешки същества от Атуотър⁵⁵ бих казал, че и до днес се разглеждат с известно задоволство от психолозите. Рубнер показва, че топлинните енергии и кинетичните енергии, които животните произвеждат, според направените измервания, не са нищо друго освен преобразуваните енергии на храната, която са приели, без нищо, идващо от психиката. Атуотър разшири тези експерименти върху човешки същества, като избра субекти, за които бихме могли да смятаме, че би трябвало да могат да се справят дори по-добре – хора, извършващи умствена работа, физическа работа, в покой или развиващи вътрешни енергии. Той успя да покаже, че до определен процент – винаги важно в експериментите – нищо, което идва от вътрешността на

човешкия организъм, не произлиза от резервоар от енергии в душата и че наличните енергии са били преобразувани от енергии, които човешкият организъм е трябвало да приеме първо. Психолози като Ебингхаус⁵⁶ също така заяви, с известно задоволство, че не може да се говори за каквато и да е форма на психология, която да е в противоречие със закона за запазване на енергията. Могат да се добавят стотици други примери от много различни гледни точки. Те биха ви показали колко значителен и характерен е станал триумфалният прогрес на естественонаучния начин на мислене, дори в нашата култура като цяло.

Следователно е лесно да се разбере защо този триумфален прогрес, както можем да го наречем, е все още сравнително скорошен и не иска да бъде възпрепятстван в нито един момент от нещо друго, като например науката за духа, и защо той все още има всякакви тенденции – може би „предразсъдъци“ – по отношение на това, с които е изключително трудно да се справим. Ако необходимостта науката за духа не възникваше от само себе си от самата естествена наука да се развие от нея по свой собствен начин – както детето по необходимост трябва да порасне, за да стане възрастен – вероятно щеше да мине още много, много дълго време, преди науката за духа да намери някой в света на науката, готов дори само да слуша, когато се появи на едно или друго място.

Не, днес трябва да направя някои критични коментари като отправна точка.

Разбира се, винаги трябва да се вземат предвид отделните аспекти, защото не искам да говоря абстрактно. Най-общо казано, днес не искам да давам общи характеристики, а по-скоро да започна с конкретни примери и да ги използвам, за да обоснова тезата си.

Ако разгледаме характера и начина на мислене и формиране на идеи, които естествените науки са възприели в по-ново време, трябва да кажем, че това се определя преди всичко от идеята, че нещата, които научаваме от природата, трябва по някакъв начин да идват от някъде, отделно от човешкото същество. Няма да навлизам във философска дискусия по този въпрос; но има един граничен въпрос, който трябва да разгледаме накратко. Не че бих го сметнал за нещо от съвсем специфично значение за естествените учени днес, нито пък много естествени учени навлизат в дискусия по този въпрос; не, причината е, че желанието им за знания е насочено в тази посока, несъзнателно, по някакъв начин, и може да бъде преценено само ако го разглеждаме по отношение на движението му в тази посока или към тази цел.

Нека се спра на една идея, която несъмнено произлиза от философията, но се крие в съзнанието на много хора, а именно идеята за „нещата сами по себе си“.

Философският въпрос в Кантов или някакъв друг смисъл, разбира се, ще представлява малък интерес за естествените учени. Но цялата посока, цялото усилие в естественонаучното мислене показва тенденция да се насочи към тази идея за „нещата сами по себе си“. Независимо дали човек се основава на по-

ранната атомна теория или на съвременната теория за йоните, на електроните, дали заема една или друга гледна точка в биологията, хората, разбира се, от самото начало ще кажат, че просто искат да знаят „законите на явленията“, оставяйки „нещата сами по себе си“ на философите, но начинът, по който се подхожда към явленията, как те всъщност се изследват, се основава на предпоставката, че има нещо „нещо само по себе си“ зад явленията и че ако човек може да навлезе по-дълбоко в областта, достъпна чрез микроскопия, да речем, или други научни методи, човек би се приближил все повече и повече до такова „нещо само по себе си“.

Тази идея дава насока на естественонаучното мислене, поне на несъзнателно ниво, защото ако например приемете свят от атоми или приемете, че етерните вълни се крият зад гоблена от цветове и нюанси на светлината, която ни заобикаля, вие, разбира се, си мислите, че тези етерни вълни принадлежат към сфера на „нещото само по себе си“, така да се каже. Едуард фон Хартман, философът на несъзнаваното, който искал да основе естествена философия, всъщност я предизвикал, казвайки, че светът на атомите и други подобни, или на силите зад нещата, които възприемаме чрез сетивата, трябва да бъде приет от учените като нещо наравно с „нещото само по себе си“.

За учен, работещ в антропософски ориентирана духовна наука, това търсене на „нещо само по себе си“ зад феномените, цялата тази тенденция – сега не говоря за философски хипотези, а за тази тенденция в естествената наука – е аналогична на опита да се види какво има зад огледало, когато човек вижда различни образи в него. Все едно човек обикаля до задната част на огледалото, за да види откъде произлизат образите. Този произход обаче не се намира зад огледалото. Той е пред огледалото, където стоим ние. Ние сме в областта, откъдето произхождат образите,⁵⁷ и бихме изпаднали в най-невероятната заблуда, ако си помислим, че трябва да бръкнем зад огледалото, за да намерим нещо, което би било източникът на образите. Може да звучи гротескно и неочаквано, но идеите и концепциите на естествената наука се основават на илюзията, че човек трябва да бръкне зад огледалото. „Нещото само по себе си“ е зад огледалото, ако човек се заблуждава по този начин. Но в действителност то не е там.

Защо е така? Така е, защото като човешки същества ние не сме просто във външен материален свят, зад който има „нещо само по себе си“, а сме точно в средата на всичко, върху което е основан този свят. Просто не всичко от него достига до нашето съзнателно осъзнаване. Ние сме точно в средата му! И анализирането на явленията от външния естествен свят няма да ни покаже произхода, точно както не можете да възприемете истинската природа на човек, да опознаете този огледален образ като физическо човешко същество, като анализирате огледалния образ на този човек. Анализирането на явленията не дава представа за тяхната същностна природа. Вместо това, ние трябва интензивно, ако мога да го кажа така, да отидем

отвъд нивото, на което нашият съзнателен ум работи в ежедневието. И това се прави чрез методите, които описах в първата си лекция тук.

Нашето обикновено, ежедневно будно съзнание служи само за развиване на концептуалните инструменти, от които се нуждаем, за да подредим и систематизираме явленията, установявайки „законите“. За да отидем отвъд това, съзнателният ум първо трябва да се трансформира, развивайки сили, които спят в него. След това от дълбините на този съзнателен ум трябва да възникне въображаемото, вдъхновеното и интуитивно възприятие, което се опитам да характеризирам като перцептивно виждане, възприятие в образи – нищо мъгляво, разбира се, но в строго научен смисъл.

Никога не бихме могли да научим нещо за природата, физическата природа на човешкото същество, гледайки се в огледален образ, освен ако не притежавахме и самосъзнание. Следователно трябва силно да се чувстваме като физически човешки същества, трябва да придобием усещане за себе си и да знаем, че аз самият стоим пред това огледало. По същия начин не можем да стигнем до същността на природните явления, освен ако нашият вътрешен живот, който е точно в средата на тези явления, не стане толкова силен, че да придобие способността да възприема нещата по начин, различен от обикновеното будно съзнание. По отношение на това перцептивно осъзнаване, възприятие в образи и т.н., бих ви насочил към предпоследната ми книга.⁵⁸ Бих казал само, че по принцип не става въпрос за нов орган във физически план, а за развиване на реална способност за възприемане чисто в сферата на душата, развиване на нефизически органи, които добавят нещо ново към всичко, което душата възприема в света около нея, когато е в обичайното си будно съзнателно състояние. Това е точно като новоотворените очи на някой, роден слеп, който е претърпял операция и сега вижда света на цветовете, за който само е чувал да му разказват хората преди.

Следователно задачата не е да се разработват никакви материални хипотези или да се правят заключения относно „нещо само по себе си“ и да се стигне до нещо, което се крие „зад феномените“, а да се укрепят вътрешните ни способности, така че да можем да видим същността пред огледалото. Разбира се, ще мине много време, преди подобно проникателно осъзнаване да бъде взето сериозно от по-голям брой учени, въпреки факта, че не съм характеризирал нито чудо, нито нещо, което не е достъпно за човешките същества. Това е нещо, което всеки може да открие от собствените си ресурси, макар че трябва да се каже, че съвременните навици на мислене, вътрешно реагиране на нещата и получаване на прозрение са пречка, когато става въпрос за пробуждането на такова проникателно осъзнаване.

Сега бих искал да ви представя някои от резултатите от това проникателно осъзнаване, по-специално отнасящи се до сферата, която можем да наречем „природа“. Разбира се, ще е необходимо да говоря за някои неща, за които няма да е лесно да се общува с хора, здраво свързани с естествената наука. Но може би

това е поводът, в който е позволено да се говори за нещо лично. Това, което предлагам тук, не са идеи, които са ми хрумнали, нито нещо, което съм измислил. Това са резултати от дългогодишни изследвания, проведени в пълно съответствие с по-новите развития на естествената наука; някои от нещата, които ще кажа – не бих могъл да ги формулирам по този начин дори преди малко.

Целта ми е преди всичко да се спра на неща, които са много реални, като навлизам в детайли. Теорията за еволюцията, или „произходът“, оказва значително влияние върху научното мислене през последните времена. И трябва да се каже, че всеки, който не е аматьор в тази област, ще знае какви плодове – оставяйки настрана сенчестите страни – е донесла тази теория за съвременното мислене, за целия модерен начин на възприемане на света. Разбира се, ако наистина искаме да оценим същността на тази теория, трябва да игнорираме всички аматьорски философски възгледи, в които за съжаление са се развили толкова много научни открития през последните времена. „Монистични“ и други движения често възникват, защото хората знаят малко за формата, която науката е приела напоследък в съответната област. Често е гротескно да се види как подобни усилия куцат и изостават от научния напредък, за който по никакъв начин не може да се каже, че е в съответствие с подобни неща.

И все пак, когато говорим за теорията на еволюцията, ние мислим и за ранните ѝ дни, за всички велики, идеалистични надежди, които Ернст Хекел е изградил...⁵⁹ имаше за това през 60-те и 70-те години на XIX век – не искам нито да го надценявам, нито да го подценявам – и което той предаде на своите ученици. Няма да се позовавам толкова на радикалните заключения, до които Ернст Хекел е стигнал по негово време, въпреки че научните му постижения са огромни и често и положителни. Това, което бих искал да спомена, е, че дори предпазливи изследователи, които са навлезли в областта – сред тях Негели⁶⁰ и Гегенбаур⁶¹ – не само осъзнаха плодотворния характер на тази теория, но и го демонстрираха, позовавайки се на участието си в последните развития в науките. Бих могъл да дам дълъг списък с имена. Но може да се отбележи и нещо странно, ако разгледаме относително кратката история на теорията за еволюцията.

Наистина големи бяха надеждите, които Хекел и неговите последователи имаха за развитието на дарвинистките принципи в естествените науки.⁶² Помислете за ролята, която са изиграли лозунги като „теория на естествения подбор“ и „оцеляване на най-приспособените“. Някои хора са имали такива надежди за светоглед, при който биха могли да кажат, че някакви смътни сили, изпълнени с мъдрост, намесващи се в световната еволюция, вече са преодолени. Хората би трябвало да осъзнаят, че сили, които са били като сили на чиста случайност, срещат други, произтичащи от чиста естествена необходимост в етапите на развитие на един или друг организъм, което води до подбор, като пригодните оцеляват, докато непригодните не, и по този начин може да се каже, че пригодните стават все по-съвършени в сравнение с

отпадналите непригодни; не бива обаче да се мисли от гледна точка на някакъв телеологичен принцип на целта. И до днес има хора⁶³ които смятат, че представляват съвременни възгледи, като казват, че дори всичко, което Дарвин е представил в своята теория за еволюцията, да изчезне от този свят, напредъкът, постигнат в пренебрегването на „висшите сили“, както ги нарича Едуард фон Хартман, намеса в чисто неорганичните закони на царството на природата, за да позволи на органичния живот да възникне⁶⁴ – този напредък не може да бъде отменен.

Погледнато от определена гледна точка, мисленето, което се е развило там, мислите, които са дошли при човешките същества, за да ги освободят от определени предразсъдъци, към които са били привързани, са от особена стойност. Но видяхме нещо странно. Когато дарвинизмът еволюира, елиминирайки всички висши сили, за които се е казвало, че се намесват в еволюцията на органичния живот, книгата на Едуард фон Хартман за философията на несъзнаваното се появява в края на 60-те години на 19 век.⁶⁵ тоест, когато дарвинизмът е бил в разцвета си. Не защитавам Хартман, но това е просто факт. Едуард фон Хартман е бил против теорията за чистата случайност. Той е казвал, че нещо съвсем различно – сили, даващи насоки, сили от висша природа – трябва да се намесят в безжизнените, мъртви функции на чисто неорганичните природни закони, ако иска да има органична еволюция. Подборът не може да създаде нищо ново; всичко ново, което възниква, би трябвало да възникне от вътрешни импулси; подборът може да се прави само от неща, които вече съществуват, премахвайки всичко неподходящо, но той няма магически сили, които биха му позволили постепенно да позволи на нещо съвършено да се развие от нещо несъвършено. Едуард фон Хартман е изказал някои брилянтни мисли в своето опровержение на дарвинизма, което е породило такива надежди по онова време – теория на еволюцията в чисто механичен смисъл. Хората не са приемали сериозно философа на несъзнаваното, защото е бил философ, а не натуралист. Те са казвали: „Ами, той е аматьор и не разбира принципите на естествената наука; всичко, което има да каже, не може да има реална стойност за развитието на науката.“ Подобни забележки бяха използвани, за да се отхвърлят нещата, които Едуард фон Хартман имаше да каже.

Публикувани са опровержения, адресирани до този „аматьорски, дилетантски философ“. Едното, за несъзнаваното от гледна точка на физиологията и теорията за произхода, е от анонимен автор.⁶⁶ Това беше брилянтно опровержение на Едуард фон Хартман от гледна точка на дарвинизма, какъвто беше тогава. Оскар Шмит,⁶⁷ Биографът на Дарвин, самият Хекел, и други отнесли много съчувствие към това опровержение от непознат, казвайки, че е отлично – горе-долу така можем да обобщим техните възгледи – че някой, за когото с всяка прочетена страница може да се види, че е здраво укоренен в истинския научен подход, си има работа с аматьор като Едуард фон Хартман. Този анонимен автор – един заклет дарвинист,

който пише – просто трябва да ни се разкрие и ние ще го смятаме за един от нас! Някой друг, също здраво укоренен в механистичната дарвинистка теория, казал: „Той каза всичко, което аз самият можех да кажа срещу аматьорството на Едуард фон Хартман.“ Човекът наистина казал това. Накратко, дарвинистите направили много пропаганда за това издание, което скоро било разпродадено. Трябвало да се отпечата второ издание. Този път авторът посочил името си – Едуард фон Хартман! Оттогава нататък сред онези, които преди това хвалели изданието, царяло мълчание и малко други споменавания за него били правени.

Това, което следва, може да ви се стори странно, но аз мисля, че е още по-забележително. Един от най-важните последователи на Ернст Хекелс, човек, който като студент е живял изцяло според тогавашните актуални теории за еволюцията, възникнали във връзка с името на Дарвин, е Оскар Хертвиг.⁶⁸ Миналата година, през 1916 г. – само си помислете колко малко време е минало, откакто дарвинистките теории бяха в разцвета си – Оскар Хертвиг публикува книга, която е наистина образцово научно произведение. Темата е как организмите еволюират – опровержение на теорията на Дарвин за случайността. Едуард фон Хартман е един от хората, за които Оскар Хертвиг казва, че трябва да се вземат предвид, когато се говори за различни сили, действащи в царството на организмите, от тези, действащи в неорганичния свят.

Със сигурност е странно да се види, че за сравнително кратко време някой, измежду най-добрите хора, развивали старата теория за еволюцията през 60-те, 70-те и 80-те години на 19-ти век, всъщност опровергава един от основните принципи на тази теория. Това би трябвало да даде повод за размисъл на хората, които измислят свои собствени – „монистични“ – философии, като просто събират аматьорски идеи. Сега трябва да се спра на някои конкретни въпроси, свързани не толкова с по-новите теории за еволюцията, колкото с теорията за еволюцията като такава. Това може да ви покаже позицията, която трябва да се заеме в антропософски ориентираната духовна наука. Теорията за еволюцията се основава на разглеждане на фактите и заключението, че нещо съвършено, „съвършено“, както го познаваме днес, или, може би по-добре, нещо с по-диференцирана организация, постепенно е еволюирало от нещо, което е било по-малко съвършено, по-малко диференцирано в своята организация. За да докажат това, учените се позовават не само на геологията и палеонтологията, но и на ембриологията, теорията за индивидуалното развитие. Новата книга на Оскар Хертвиг е примерна, доколкото предлага теория за индивидуалното развитие, макар че той го прави чрез сравнения с ембриологията на животните. Цялата теория за еволюцията трябва да започне с развитието на индивида; Хекел установява своя биогенетичен закон, за да покаже, че ембриологичното развитие на индивида показва еволюционната история на вида, така че ембрионалното развитие на висшите животни преминава през

морфологичните и физиологичните функции, на определено ниво, на по-простите животински форми, съществували по-рано.⁶⁹

Колкото и странно да изглежда обаче, една теория за индивидуалното развитие, чиито закони се прилагат към еволюцията на организмите като цяло, няма да даде отговор на един много прост въпрос. Чувствам, че трябва да се извиня, че говоря за нещо толкова банално; въпросът е обсъждан много пъти, но както ще видим, той се отнася до важен принцип. Въпросът е много прост: Какво е станало първо в еволюцията, кокошката или яйцето? Кокошката произлиза от яйцето, но яйцето може да произлезе само от кокошка.

Днес въпросът е от малко значение, когато каквито и факти да изследвате, ви водят в неяснота, в която и посока да поемете. Но той има значение, ако искаме да си съставим представа за начина, по който индивидуалното развитие се свързва със световната еволюция. Защото в този случай се оказва необходимо да се вземе предвид, че е трябвало да е имало условия, при които яйцеклетката, тоест основата на индивидуалното развитие днес, е могла да еволюира самостоятелно, без да произлиза от каквито и да било същества, които вече са достигнали някакво ниво на съвършенство. Както казах, мога да се спра на това само накратко, но всеки, който разгледа въпроса по-подробно, скоро ще открие, че макар и банален, въпросът е от голямо значение.

Ако човек е съвестен и честен в разглеждането на този въпрос, концепциите, които естествената наука е развила за ембриологията, няма да се окажат адекватни. По някакъв начин човек се озовава на това, което в първата си лекция нарекох „гранични постове на познанието“, „точки“, където човек трябва да развие висшите сили на осъзнаване в образи. Можем дори да кажем, че подобни въпроси могат да предоставят значителни стимули за развитието на вътрешни сили, които иначе биха могли да продължат да спят в нас дълго време. Ако не използваме подхода, при който човек се стреми да достигне зад огледалото, а такъв, при който считаме причината за явленията пред огледалото, откриваме, докато напредваме към осъзнаване в образи, че дори днес би било сериозна грешка да се каже, че яйцето се развива в кокошката чрез кокошката или просто защото кокошката е оплодена. Така изглежда на повърхността, в огледалния образ, бихме могли да кажем. Но ако развием осъзнаване в образи и сме способни да видим какво наистина е там, осъзнаваме, че яйцето наистина се развива и узрява под влиянието на сили, които идват не само от петела и кокошката.

Научен възглед, основан само на сетивното и осезаемо, не може да доведе до друг възглед, освен че взаимодействието между петел и кокошка и процесите, които протичат в тялото на кокошката, водят до развитието на яйце. Но ако след това искате да стигнете до възгледи по такъв въпрос, ще стигнете до доста мистични понятия – мистични в негативен смисъл, видът понятия, с които работят много хора,

дори Хертвиг – пример за това е понятието за „зародиш, рудимент или потенциал“.⁷⁰

Говорейки за такъв „рудимент“, можете да обясните всичко на света, като кажете: Е, сега е там, преди го нямаше и първото нещо, което беше там, беше, разбира се, „рудиментът“. Това е горе-долу толкова умно, колкото да говорим за „предразположение“ по отношение на определени заболявания, които се развиват само при някои хора при едни и същи условия, а при други не. Така че, виждате ли, човек винаги може да отложи нещата по-назад по този начин. Освен ако не се опитате по някакъв начин да получите ясна картина, просто ще стигнете до термин, който няма реално значение и му липсва яснота. „Рудимент“, „предразположение“ – това са грешни мистични термини, които ще придобият смисъл само ако сме способни да разгледаме реалността, която може да бъде възприета в духа. Умът със зрение вижда и всякакви други неща. Точно както слеп човек е способен да вижда цветове, когато е претърпял операция, така и умът със зрение вижда всякакви други неща. И в настоящия случай тези други неща, които е способен да види, ни показват ясно, че макар днес все още да е яйце, което се развива в кокошката, то произтича от сили, които не са в кокошката, а са въвлечени в кокошката от вселената. Тялото на кокошката, което обгражда яйцето, всъщност осигурява само местната почва. Силите, които оформят яйцето, идват от космоса; те идват отвън. Оплождането – не мога да навлизам в подробности днес, но те могат да бъдат точно определени – просто означава, че се създава възможност за силите от космоса, които са активни на това място, като им се дава, така да се каже, отправна точка.

Яйцето, което се развива в тялото на кокошката, е развито от космоса и е образ на космоса. Ако това ви се струва немислимо и не можете да се сетите за аналогии в други области, просто си помислете какво би било, ако искате да припишете посоката, в която сочи магнитната стрелка, единствено на сили, присъщи на стрелката. Ние не правим това; ние го приписваме на земен ефект, тоест на сили, които са свързани с цялата земя. Силите от околната среда влияят на магнитната стрелка. Тук, в неорганичната област, откритията могат да се правят единствено въз основа на сетивното възприятие. Ще е необходима наука, направена по-продуктивна от науката за духа, за да се покаже, че силите влияят на яйцето, което трябва да се търси не само в предците, но и там, в целия космос. Много различни резултати, които също ще се окажат с практическа стойност, ще бъдат получени, след като се вземе предвид, че по същество знанието, което имаме във външната естествена наука, колкото и чувствено и фактическо да е то, е просто абстракция, нещо, на което хората разчитат, защото не знаят за по-ефективните сили.

Умът с визия вижда сили, които надхвърлят индивидуалната природа и влияят на всяко осеменяване и ембрионално развитие. Те биха могли да бъдат описани подробно. В моята малка публикация „ *Човешкият живот в светлината на*

*антропософията*⁷¹ Говоря за този метод на изследване в друга област; днес искам да се спра конкретно на тази област.

Наистина не изпитвам презрение към емпиричните учени, както ги наричат сега, а им се възхищавам дълбоко. Резултатите, постигнати с емпиричния подход, са довели до много по-богат запас от човешки прозрения, бих казал стотици, ако не и хиляди пъти повече човешки прозрения от рудиментарните понятия, които човек може да използва в естествената наука днес. Когато един ембриолог извежда факти, особено ако е използвал микроскоп, който днес е развит до възхитително ниво, един духовен учен, следващ работата му, ще си каже: Всичко, което ембриологът установява като факт, може да е външно, сетивно и фактическо, но когато той описва как мъжкият зародиш се съединява с женския и т.н., как части от клетъчните ядра се преместват така, че да се развие едно или друго нещо – тези описания са изключително интересни и значими – някой, който заема гледна точка на антропософски ориентираната духовна наука, вижда във всичко това стъпките на едно всеобхватно духовно влияние, което просто се изразява в промените, които са видими за сетивата. Ако някой искаше да счита нещата, наблюдавани под микроскоп, с всички видове методи за оцветяване, за нещо съвсем самостоятелно, нещо, което просто трябва да опише, за да разбере процесите на развитие на зародишните клетки и ембрионите, той би бил като някой, който върви по път, където някой друг е оставил стъпките си, и вярва, че тези стъпки са направени от вътрешни сили в почвата, а не че друг човек ги е направил. Обяснението за тези стъпки би било съвсем погрешно, ако кажа, че има всякакви сили там долу, които изтласкват формите нагоре от долу. Вместо това трябва да предположа, че някой е минал по този път, стъпвайки върху почвата. По същия начин трябва да взема предвид духовния принцип, ако искам да стигна до истинските факти. Духовното оставя своите последни следи и това, което виждаме под микроскоп, използвайки методи за оцветяване, възниква – моля, простете израза – сякаш чрез процеси на елиминиране.

Но когато ум с визия се заеме с въпроса, ние стигаме и до нещо друго. Стигаме до сравнение на този процес, който е възникнал на основата на чист емпиризъм, чисто външно преживяване на фактите чрез сетивата, с нещо, което можем да опознаем само чрез изследвания, извършени от ум с визия.

В първата лекция дадох кратко описание на това, което се случва с човешките същества, когато използват мисленето си, за да обработват по-нататък сетивните възприятия, когато развиват идеи. В психиката протича реален процес, но материалистическите мислители не го смятат за реален; те ограничават изследванията си до нервните функции. И все пак, след като възприятието в образите се е събудило, можем да проследим този процес, който има вътрешна реалност. Не можем да го направим, ако умовете ни са ограничени до вида абстракции, произведени в съвременната психология и всъщност в логиката – че

идеите се „свързват“, се „възпроизвеждат“ и т.н. Но ако сме способни да развием психология от вида, който очертах тук в първата си лекция, и да насочим погледа на ума към този вътрешен аспект на начина, по който се развиват идеите и са част от нашите чувства, това ще ни даде нещо, което принадлежи на откритията, които нашият ембриолог направи в своята област и в прогресивното клетъчно развитие като цяло. След това виждаме по начин, който е като сравняване на оригинал и негово копие по много фактологичен начин – от една страна, вътрешния процес на формиране на идеи и процеса на чувстване в душата, а от друга страна, процесите на осеменяване, делене на ядрото и т.н., и действителното клетъчно делене. След това виждаме, че двете са свързани помежду си – искам да го кажа възможно най-внимателно – са свързани помежду си, тъй като едното представлява в материална форма, така да се каже, това, което другото е в сферата на душата и духа. Нещо друго ще възникне, ако наистина се съсредоточим върху този процес в душата и духа. Осъзнаваме, че това може да бъде само така, както е в човешката душа и дух днес, защото цялата ни естествена среда, с човешкото същество в нея, осигурява физическото тяло като основа за него. Ако някой е наистина способен да види това в духа, способностите, които му позволяват наистина да види същността на нещо, което принадлежи към сферата на душата и духа, ще се разширят. Така осъзнаваме, че при съвременните условия органът, който се развива за формиране на идеи и чувства, може да го прави по начина, по който се случва днес, само при условие, че цялото се случва в присъствието на живо човешко тяло. В своята вътрешна природа обаче процесът се проявява като такъв, който се връща назад във времето. Времето става нещо реално. То се връща назад във времето. И всъщност осъзнавате, че това, което се случва в нас днес, когато мислим и правим част от чувствата си, е наистина нещо, което в далечното, далечното минало, когато не е съществувала такава земна среда, е могло да се развие самостоятелно, без човешкото тяло.

Това е пътят – времето е кратко, така че мога само накратко да се спра, така да се каже, на отправните точки на един път, който стига надалеч и нашироко – в който елементи от сферата на душата и духа са свързани по реален начин с нещата, които се случват пред очите ни в сетивно-възприемаемия свят. Тогава ние получаваме много различно разбиране за връзката, която изобщо съществува между сетивно-възприемаемата физическа природа отвън и елементите на душата и духа, които текат и се развяват през света. Ако тогава развием нещата, от които успях да представя само най-елементарните първи начала, като вземем – ако продължим с науката за духа – не външния научен подход на геологията или палеонтологията или теорията на Лаплас, а подхода, основан на истинския вътрешен опит в духа и душата, стигаме до състояния на света, които датират много назад, когато не е било възможно да се правят външни, физически неща, като ембрионалното развитие от физическа клетка, както я познаваме днес, но когато нещата, които са могли да

бъдат реални по това време, са били във форма, която е принадлежала на духа и душата. Вие поглеждате назад към елемент от духа и душата, който е бил предшественик на това, което се случва днес във физическия свят, възприемаем от сетивата.

Елементът на духа и душата днес се е оттеглил в космическата сфера, така да се каже. Той действа по заобиколен път чрез живото тяло и в една кокошка, да речем, ако се върнем към предишния ни пример, той кара яйцето да има плътността на материята, която не е било необходимо да има в далечното, смътно минало. Обаче, в това смътно, далечно минало елементът на духа и душата е бил в състояние да използва тези сили – които човек опознава, без да е необходимо да спекулира или да излага хипотези; ние ги опознаваме, ако наблюдаваме вътрешните закони на идеите и мисленето отвътре – без да е необходимо да има средата на тялото на кокошката, за да създаде не мистичен „рудимент“ или „потенциал“, а първо нещо. По-късно, когато условията се промениха, това трябваше да бъде защитено от „средата-тяло“ на кокошката, както е днес.

По този начин, човек, който работи с науката на духа, от една страна, взема предвид изцяло естествената наука. От друга страна, той трябва да я надхвърли, отвъд нещата, които днес се считат за научни, не със спекулации, а с истински развити способности за прозрение чрез виждане. Те трябва да заменят теориите и хипотезите – които са просто резултат от спекулации, добавени мисли – с неща, наистина научени в сферата на духа. Ако човек е напреднал по този път, наистина по такъв начин, че никъде не се извършват грехове срещу факти, установени в естествената наука, тогава съвременната теория за еволюцията, по-специално, ще бъде видяна в правилната светлина.

Днес на всяка крачка трябва да казвам парадоксални неща, но искам да стимулирам мисленето ви. Излагам се на опасността хората да ме осмиват; но искам да стимулирам мисленето ви. Искам само да кажа, че тази наука за духа, която наричаме антропософия, съществува; може би все още не е приета, но е в състояние да предложи изследователски открития, за които вярваме, че може да се говори със същото научно основание, както за откритията, обсъждани в естествените науки, които се основават на сетивни възприятия, направени с помощта на микроскопи и телескопи. Трябва да се каже, не от презумпция, а защото така стоят нещата, че работата с духовно-научния подход, представен в тези лекции, не е толкова лесна в много отношения, колкото работата с естествените науки. Така че можем да разберем, ако някой каже: „Нещата, които той казва, са наистина трудни за разбиране.“ Разбирането, разбира се, ще бъде по-лесно, ако обърнем внимание само на чисто фактически елементи, неща, които са очевидни; в природата на нещата е трудно разбирането на вида проблеми, които мога да представя само накратко тук. Но и по отношение на практиката нещата в

антропософията не са толкова лесни. Това е особено очевидно, ако разглеждаме човека като част от природния свят от негова гледна точка, т.е. не само на теория. Както казах, не подценявам теорията на еволюцията. Всъщност, аз я смятам за едно от най-значимите постижения в интелектуалната история. Атаки са идвали от хора, които не са разбирали тези неща, особено защото в книгата си „*Загадките на философията*“ и в други публикации изложих силни аргументи за обосноваване на теорията на еволюцията. Просто погледнете втория том на моите „*Загадки на философията*“, за да видите дали някога говоря от гледна точка, която не отдава справедливост на тази теория на еволюцията. Но нещата не са толкова лесни в антропософията, колкото в чисто – както се нарича днес – емпиричната наука. Защото, ако разгледаме човешкото същество, трябва да кажем: „Идеята, че човешкото същество, такова каквото е във физическата си форма, просто е еволюирало от животински форми, които от своя страна са се развили от по-нисши животински форми и т.н., тази идея е напълно аматьорска в сравнение с гледната точка, възприета в науката за духа.“

Ако искаме да разглеждаме човешкото същество като част от природния свят от духовно-научна гледна точка, първо трябва да разграничим това човешко същество – това може да изглежда странно, но е така. Развивайки теорията на Гюте за метаморфозата по научен начин – всеки, който е чел моите книги, ще знае, че съм положил специални усилия в тази област – човек трябва да разграничи човешкото същество. Не можем просто да го вземем като цяло, а трябва да установим определена предпоставка, която обаче трябва да бъде напълно обоснована предпоставка. Тя е следната. Приемаме главата сама по себе си, осъзнавайки, че човешкото същество, което имаме пред себе си днес, може да бъде познато и разбрано само ако приемем главата сама по себе си, а останалото като вид придатък – това само като помощно средство за разбиране за момента. Следователно главата сама по себе си; трябва да търсим произхода, произхода на тази глава като такава. Тази човешка глава – това не е напълно точно, защото главата продължава в торса (това променя ситуацията; но в края на краищата е възможно да се говори само приблизително за тези въпроси). Тази човешка глава наистина е нещо с морфология, трансформирана от други форми, които лежат в дълбока древност. Следователно можем да кажем, че доколкото човешкото същество има глава, то е произлязло от много далечна древност. За подробности бих ви насочил към моята „*Окултна наука*“ и други писания. Всъщност човек установява, че съществото, което е преминало през трансформациите, за да направи възможна днешната форма на човешката глава, трябва да се търси много по-назад във времето, отколкото произходът на всички животни и растения, които имаме днес. Разглеждайки човешкото същество по отношение на главата, следователно трябва да се върнем в много по-ранно време.

Прикрепеният организъм, както можем да го наречем, е добавен към главата – грубо казано, защото придатъци са съществували още в ранните времена. Главата е била предпоставка за неговото развитие. Принципът, който еволюира, за да се превърне в принципа на човешката глава, е имал възможността да развие и останалата човешка организация, която е близка до съвременното животинско тяло. Времето, когато тази организация е еволюирала, е било и времето, когато общата еволюция е напреднала толкова далеч, че животните са могли да се развият. Това ни води до една странна теория за произхода, макар че е странна само в сравнение с представите, които хората имат днес. Трябва да кажем, че доколкото човешките същества имат глава, те са потомци на предци, които са преминали през постепенна трансформация. В далечни времена те несъмнено са имали различна форма от тази, която човешките същества имат днес, но всъщност само човешката глава е произлязла от тях. Именно по времето, когато общите условия за еволюция са направили възможно еволюцията на същества от вида, който имаме в животинския свят днес, човекът е добавил към човешката си природа елементите, които се намират в животинската му природа.

Отново имате ранен подход – защото и тук мога да дам само елементарните насоки – към теория на еволюцията, която възниква, ако не вярваме, че човешката глава просто е израснала от останалата част на организма, така да се каже, а по-скоро, че тази човешка глава е всъщност оригиналната част от човешкото същество, която ще се развие, с останалия организъм, добавен към нея. Именно защото такъв организъм е бил добавен в късен етап от еволюцията, човечеството е навлязло в линия на еволюция, която наистина може да се разглежда заедно с линията на еволюция, която е била произходът на животинските форми.

Откритията, направени в теорията на еволюцията до днес, предоставят истински прозрения в тази област. Ако човек ги познава наистина задълбочено, ако внимателно – много по-внимателно, отколкото хората са свикнали да правят в естествените науки днес – разгледа и работата, извършена в палеонтологията, ембриологията, всички знания, придобити в изучаването на мускулите, изследванията, които могат да предоставят информация за начина, по който е устроен човешкият череп, тогава човек може да си каже: Именно нещата, които не са известни от теорията – тоест теорията, която съвременните естествени учени като Оскар Хертвиг са опровергали – но емпирично, нещата, които са там, за да видим, които само трябва да възприемем, оставяйки светлината, която може да се получи чрез науката за духа, да проблесне през тях – всичко това предлага изключително далечни перспективи. Съвременната теория на еволюцията със сигурност е служила на добра цел и не е била просто отклонение, а напротив, едно от най-плодотворните развития, които сме виждали. С течение на времето тя наистина ще се разгърне и ще се окаже изключително плодотворна, защото ще хвърли светлината си невероятно дълбоко в тайните на Вселената.

Ако мога да добавя нещо за начина, по който се чувствам относно начина, по който науката за духа надхвърля чистата и фактическа естествена наука, то е следното: Тази теория на еволюцията от втората половина на 19-ти век е наистина семето, от което ще произлязат велики, значими прозрения; семето, от което ще произлезе нещо, което все още не съществува в общото човешко съзнание. И именно това ще даде най-добрия стимул за развитието на истинска философия, която черпи своята ориентация от антропософията. Тази философия всъщност показва, че академичният труд, който смятаме за окончателен и убедителен и трябва само да се добави към фактите, възприемани чрез сетивата, за да ги обясни, че този академичен подход – който откриваме и в толкова отличен труд като този на Оскар Хертвиг и трудовете на други – не дава истински отговори на нашите въпроси, а само ни позволява да ги поставим по правилния начин. След като бъдат поставени по правилния начин, на тях трябва да се отговори. И външният свят отново и отново ще дава отговори, ако знаем как да задаваме правилните въпроси. Ако това са правилните въпроси, външният свят ще ни отговори с прозрението, което получаваме чрез по-висше виждане.

Ако обаче говоря за модифицирана теория за произхода, казвайки, че трябва да мислим за човека обратно, така да се каже, търсейки неговия произход в принципа, на който се основава главата, и трябва да направим главата наша отправна точка, ако искаме да разберем човека, докато въпросът обикновено се разглежда обратното – когато казвам това, ние едновременно с това трябва да се основаваме на истинска и истинска представа за съвременния човек. Това ме води до друго откритие, направено в антропософските изследвания, свързани с природата като основа за човека.

Когато днес хората говорят за начина, по който душата се отнася към човешкото тяло, те всъщност разглеждат само нервната система като телесен „инструмент“, както се казва, макар че тя не е „инструмент“ – ще говорим за това в другиден – търсейки я в живото тяло като еквивалент на психиката. Ако погледнете книгите по психология днес, като първите глави винаги дават един вид физиологично въведение към самата психология, ще откриете, че всъщност винаги се говори само за нервната система като „орган на душата“.

Публиката, която ме е слушала неведнъж преди, знае, че рядко ще говоря за лични неща. Но може би този път е необходимо, защото мога само да характеризирам темата в общи линии. Това, което имам да кажа по този въпрос, е резултат от изследвания, които наистина продължават повече от 30 години, като се взема предвид всичко, което е от значение за физиологията и сродните ѝ области. Всеки, който е истински запознат с откритията, направени от съвременните физиолози и биолози в тази област, ще открие, че те доказват във всяко отношение това, което ще ви кажа. Да разглеждаш нервната система като нещо, което е просто паралелно на психиката, означава да заемеш много пристрастна гледна точка. Никой не е

показал по-ясно колко пристрастна е тя от един учен, когото особено високо ценя като един от най-изявените психолози, Теодор Циен.⁷² Той също говори главно за нервната система, когато обсъжда някои от взаимовръзките между душата и тялото, душата и природната основа на човешкото същество и следователно стига до третирането на емоционалния живот – който правилно разгледан е също толкова реален, колкото и животът на мисленето или идеите – като придатък към живота на идеите. Теодор Циен не успява наистина да разгледа емоционалния живот в своята психология. Същото е и с другите хора. Тогава те ще говорят за „емоционалните обертонове на идеите“; идеите, които имат свой телесен контраобраз в нервната система, са „емоционални“, казват те, и не е нужно да се мисли за отделен телесен еквивалент на емоциите.

Прочетете психологията на Теодор Циен или други книги – мога да ви дам цял списък с наистина отлични произведения в тази област. Ще откриете, че когато тези автори говорят за волята, те всъщност нямат никаква възможност наистина да говорят за волята, която е изцяло реална сфера във вътрешния ни живот. Волята просто се изплъзва от хватката на Теодор Циен, докато пише за физиологични и психологически неща; волята просто се оспорва; тя не съществува за автора; по някакъв начин тя съществува просто като игра на идеи. Поради съществуващата предубеденост, следователно, насилието се извършва върху нещо, което съвсем ясно знаем от опит, точно както сериозно насилие се извършва и върху други неща в подобни изследвания.

И все пак, ако наистина разгледаме всичко, което досега е постигнато във физиологията, тази образцова наука – макар че много неща все още са отворени за въпроси и съмнителни – ако разгледаме всички неща, които просто не се виждат в правилната светлина, стигаме до виждането – мога само да се спра на това накратко – че целият човешки организъм е еквивалент на цялата човешка душа. В последната си книга, „*Загадките на душата*“, която предстои да излезе скоро, или може би вече е излязла, обсъдих въпроси, отнасящи се до границите на обикновената наука и на антропософията, и това включва и проблема, който разглеждаме тук, макар че отново тя само представя резултати. Няма какво да се каже против идеята, че животът на идеите има свой телесен еквивалент на първо място в нервната система, въпреки че трябва да видим цялата ситуация много по-различно от начина, по който се вижда в съвременната наука; ще говоря за това в другиден. Когато искаме да търсим телесен еквивалент на живота на идеите, трябва да потърсим това в нервната система.

Не е така, когато става въпрос за емоционалния живот! Почти се колебая да изразя нещо толкова широкообхватно с толкова кратки думи, нещо, което съм открил в изследвания, отнемачи не години, а десетилетия. Когато говорим за емоционалния живот, не е възможно да търсим връзка между него и живота на нервите, както търсим връзка между живота на идеите и този на нервите. Има връзка, но тя е

косвена. Емоционалният живот - това изглежда почти невероятно, ако човек приеме предубедения възглед, често възприет в съвременната наука - има пряка връзка с това, което можем да наречем дихателен ритъм във всичките му разклонения, и тази връзка е подобна по природа на тази между живота на идеите и нервната система. В нервната система човек трябва да навлезе в най-фините разклонения; и същото важи и за ритмичните движения, които произлизат от дихателния ритъм и след това се разклоняват и разделят навсякъде, влияейки и на мозъка. Идеите на Конт за механиката на човешкото тяло са много интересни в това отношение.⁷³ Телесният еквивалент на емоционалния живот трябва да се търси в тази ритмична игра на движения в човешкото същество, всички те реално зависещи от ритъма на дишане, в ритмични движения, които обхващат и кръвния ритъм. Знам, дами и господа, че сигурно изглежда сякаш срещу това, което току-що казах, могат да бъдат повдигнати безброй възражения. Всички те обаче могат да бъдат опровергани. Нека накратко насоча вниманието ви само към едно от тях. Би било лесно да се каже например: Ами да, естетическият ефект на музиката зависи от нашите чувства; но тези чувства се предизвикват от сетивното възприятие на звуците, тоест сетивно възприятие на нещо външно, и ефектът от това, разбира се, продължава в нервната система; така че можете да видите – както може да е възражението – че грешите, като казвате, че нещо, което по своя естетически ефект определено зависи от емоционалния ни живот, е свързано с ритъма ни на дишане, когато всъщност музиката се възприема от сетивата и ние получаваме това възприятие чрез ухото и слуховия нерв! Това възражение е илюзорно, защото истинският процес е много по-сложен. Такива неща наистина могат да бъдат достигнати само чрез вида зрение, което се ориентира от силите, придобити в осъзнаване, което има зрение. Ето как е: В мозъка ритъмът на дишане се среща с процесите, които протичат в нервната система. И емоциите, които изпитваме с музиката, възникват от това взаимодействие, от тази среща между частта от дихателния ритъм, която се простира в живота на нервите, и структурата на нервите. Последната реагира на дихателния ритъм и това създава усещанията, които имаме, когато слушаме музика. Следователно е възможно да обясним правилно чувствата, които изпитваме, ако разгледаме дихателния ритъм и живота на дишането като цяло като телесно съответствие на живота на чувствата, точно както трябва да разгледаме нервната система като телесно съответствие на живота на идеите.

И сега стигаме до волевите импулси, до нещата, които правим. Ако разгледаме всичко, което хората са казвали за физиологията, използвайки възможностите, които ни се дават, когато сме способни да осъзнаваме чрез зрение, ще открием, че всичко, което душата преживява като нашата воля, изразена в действие, има своя телесен еквивалент в метаболитните процеси. Животът в тялото е съставен по

същество от метаболитни процеси, дихателни ритми и процеси в нервите; има само две изключения, за които ще говоря по-късно.

Темата става трудна само защото, разбира се, трябва да се докаже, че един нерв е такъв, че животът на храненето или метаболизма се простира в него. Обаче, не храненето, нито метаболизмът в нерва са телесният еквивалент на живота на идеите, а нещо съвсем различно. Писах за това в книгата си „*Загадките на душата*“: доколкото нервът зависи от метаболизма, той действа само като медиатор на волевия процес.⁷⁴ Фактът, че една система – метаболитна система, ритмичен дихателен процес, нервна система – се простира директно в друга, така че системите не са една до друга в пространството, а преминават в другата или се простират една в друга, прави особено трудно изучаването на тези неща. По същество обаче е следното: В нерва основата на живота на идеите не е фактът, че той е докоснат от ритъма, нито фактът, че е снабдяван с храна, а още една, много различна вътрешна дейност. В най-фините разклонения на дихателния ритъм именно този дихателен ритъм формира основата на живота на чувствата и всичко, определено като метаболизъм в организма, до най-фините му разклонения, е телесният обратен образ на волевите процеси.

Сега свързахме цялата душа с цялото човешко тяло. От гледна точка на антропософската духовна наука, която представлявам, аз вярвам – вярвайки в това по никакъв друг начин освен по начина, по който човек обикновено вярва в нещата в наистина строго научни термини – че днес се нуждаем само от фактите, известни във физиологията, за да обосновем напълно това, което току-що казах. Убеден съм, че емпиричните науки могат да бъдат прогресивно развити по-нататък в тази насока и тогава ще се окажат изключително плодотворни във всички посоки на живота. Значителни нови идеи могат да бъдат дадени в медицината, психиатрията и всички възможни области, ако вземем цялата човешка душа заедно с цялото човешко тяло по този начин.

Зоната на сетивата, както бих я нарекъл, и животът на движението изпадат от контекста на човешкия организъм в две посоки. Съвременната наука е на тънък лед, особено що се отнася до теорията на сетивата, от една страна, и теорията на движението, от друга. Учените, работещи в психологията, както и във физиологията, разбират много малко, бих казал, за тези два противоположни полюса в човешката природа. Това е така, защото тук човешките същества вече не принадлежат изцяло на себе си, а отчасти на външния свят, като душата живее във външния свят както в зоната на сетивата, в сферата на сетивния живот, така и в сферата на живота на движението. Когато човешките същества се движат, тяхното движение включва състояние на баланс или динамика, която интегрира индивида в сферата или движещата се игра на силите във външния свят. И когато човешките същества надхвърлят живота чисто в нервите си и навлизат в живота в зоната на сетивата, тоест, когато душите им преживяват себе си директно в своите сетивни органи, се

случва, че индивидът всъщност излиза отвъд собствената си сфера. Сетивата са пролуки, през които външният свят се простира в живота ни, и ние ще имаме разумна теория за сетивата само ако вземем това предвид. Това е нещо, което не може да се постигне, като се следват подходите, възприети в днешната естествена наука.

Нямах намерение да обсъждам общи принципи или да предлагам общи характеристики, особено при описанието на връзката между антропософията и естествените науки и основите на човешкото същество в природния свят. Въпреки че може да е рисковано да го направя, взех отделни реални открития и области, където са получени резултати, за да характеризирам как антропософията трябва да се разглежда във връзка с установената естествена наука. Виждаме, че предразсъдъците и пристрастността ще трябва да бъдат преодоляни в света на науката, преди антропософията да може да бъде разбрана. Днес чувствеността – говоря за възгледи за чувствени и фактически неща, а не за чувственост в морален смисъл – е дори по-силна, отколкото беше по времето, когато целият свят възразяваше срещу възгледите на Коперник, че те противоречат на доказателствата на сетивата си и отказват да ги приемат. Коперник противоречи на доказателствата на сетивата, чувствайки се принуден да установи нещо за външния свят, възприеман чрез сетивата, което външните доказателства на сетивата не могат да ни дадат. В науката за духа ние сме принудени да отидем отвъд доказателствата на сетивата в още едно отношение. Това със сигурност ще срещне многократна съпротива. В лекция като тази човек може само да посочва пътя насам-натам. Бих ви помолил обаче да вземете това предвид. Твърде лесно е да се критикуват подобни указания от фиксирана и установена гледна точка. Дадените от мен указания, разбира се, могат да бъдат критикувани до най-малка степен; аз самият бих могъл напълно да повдигна всички възражения, които могат да бъдат повдигнати. От друга страна обаче ще можете да видите, че стига хората да не искат да предотвратят това, истините, които живеят в естествената наука, могат да се развият по-нататък, така че по-дълбоките тайни на света да могат да бъдат разкрити в широкообхватни откровения.

Вдругиден ще говоря за плодотворността и значението на това за целия човешки живот в най-широк смисъл. Темата ми ще бъде практическото приложение на това в сферата на морала, социалния и религиозния живот, политическия живот, теорията за свободната воля и други практически приложения.

Рискувах да бъда неразбран, защото се позовавах на индивидуални и реални открития. Много неща днес пречат на човешките същества да се издигнат до сферите на истинския и действителен, истински живот в духа. Днес хората мислят, че за да бъдеш просветлен човек, трябва да кажеш по най-дълбокия въпрос в сърцата си, който е въпросът за безсмъртието – това е нещо друго, за което ще

говоря вдругиден – че това не може да бъде съдено, защото способността на човека да придобива научно прозрение не стига дотам.

Фриц Маутнер, човек с блестящ ум, пише за човешките способности за прозрение в своя Немски философски речник. Това е стимулиращо произведение за четене, защото чувстваш, че си навлязъл в сфера, където умът ти се върти в кръг, без да стигне доникъде; ако мислиш, че имаш и четвърт от резултата, той бива опроверган и отново си поведен напред, продължавайки да се въртиш в кръг. Маутнер, чиято голяма заслуга е да покаже как неадекватното „завършено знание“ се оказва навсякъде, където го погледнеш, дори смята, че говоренето за духа е било хитро изобретение на Хегел, казвайки горе-долу, че Хегел е заразил философията с понятието за дух, което имаме днес, и че по-ранното понятие за дух е взето изцяло от това за Светия Дух.⁷⁵ Той открива, че ситуацията с мнозина, които се въобразяват за критични и особено просветени умове и всъщност за „духове/умове“ [немският за „ум“ и „дух“ е една и съща дума *Geist*, прев.] – може би самите те няма да го кажат така, защото „дух“ е нещо, което те не приемат; нека следователно кажем, че са човешки същества, които са на върха на знанието и прозрението – Маутнер казва, че с много от тях ситуацията е следната: Хората искат да използват рационалния си ум и здравия си разум, за да получат прозрение; но „рационалният ум е сребърна брадва без дръжка, а здравият разум е златна дръжка без брадва“ и хората някак си искат да използват тези две несъвършени неща, за да проникнат в същността на света!

Хора от този тип обичат да се позовават на всеобхватната концепция за природата на Гьоте. Фриц Маутнер също цитира Гьоте, предполагайки, че и Гьоте е смятал човека за изцяло част от природата. Но дори в есето за природата, което Фриц Маутнер цитира, откривате, че Гьоте е казал за природата неща от рода на: „Тя е мислила и винаги е рефлексивна“, говорейки не за човека, разбира се, а за природата. Видът природа, за която Гьоте е мислил – да, това би могло да се приеме! Тя е нещо различно от природата, която обикновено е предмет на естествената наука днес. Ако тогава вземем предвид и това, което Гьоте е казал на Шилер: „Ако моите природни закони трябва да бъдат идеи, тогава аз виждам идеите си пред собствените си очи“,⁷⁶ В този дух можем да намерим натурализма за приемлив, защото това е натурализъм, който определено не изключва науката за духа, а я включва. Вярвам, че ако това, което Гьоте е замислил за грандиозния замисъл на своята теория за метаморфозата, която той е развил до висока степен, но само в нейните елементи, бъде доразвито, развито и отведено отвъд в сферата на духа, това ще бъде реална основа за истинска наука за духа с антропософска насоченост.

Знам, че казаното от мен днес за произхода на човека и връзката между човешката душа и тяло е в хармония с Гьотеовия подход, макар че Гьотеовият подход е разработен в наше време и е направен научен.

Когато хора, които изглеждат просветени в критиката си и отказват да приемат какъвто и да е вид истинско духовно прозрение, си мислят, че могат да се позоват на Гьоте, човек трябва да им каже: Разгледайте подхода на Гьоте на най-дълбокото му ниво. Това, което мислите, че намирате в него и което имате и в себе си, е описано в думите, които Гьоте отправи към друг учен, човек със значителни заслуги, който беше написал:

Във вътрешната природа
никой създаден ум не може никога да проникне,...
Щастлив е онзи, на когото
Тя показва само най-външната си обвивка.⁷⁷

Гьоте отговорил:

Чувам това да се повтаря от 60 години,
проклинам го, макар и само тайно; ...
Природата няма нито зърно, нито черупка,
тя е всичко едновременно;
Изследвай себе си най-вече,
дали си зърно или черупка!⁷⁸

Ако човекът развие своето ядро или сърцевина в този Гьотеов дух, той ще проникне – дори ако това изисква безкрайно дълъг, сериозен и честен изследователски труд – до ядрото, до същността на природата. Защото това наистина се изразява в човека. Правилно погледнато, именно това и нищо друго се отразява в човека. Духът не е нищо друго освен цвят и плод на природата. В известен смисъл природата е коренът на духа.

Това наистина е истински Гьотеов подход! Науката за духа ще трябва да го развие научно.

Въпроси и отговори

След лекцията, изнесена в Цюрих на 12 ноември 1917 г.

Въпрос. Ако съзнателното осъзнаване корелира със смъртта, каква е ситуацията с животните, които също умират, въпреки че трябва да се приеме, че съзнателното осъзнаване при всички обстоятелства е различно от начина, по който е при хората?

Когато ще говоря за практически аспекти вдругиден, възнамерявам също така – макар и отново и отново да се колебая да го направя – да разгледам накратко различни въпроси, свързани с едно широко използвано днес понятие, понятието за „несъзнаваното“. Разбира се, това също играе важна роля в психоанализата, метод, който е добре познат тук, в Цюрих. В тази област възникват важни и наистина решаващи въпроси и вдругиден ще видим, или поне леко ще се докоснем до това как опитите, правени в психоанализата, за да се отговори на тези решаващи въпроси, се отнасят до самите въпроси. Днес просто ще се спра на идеята за несъзнаваното, като го направя във връзка с вашия въпрос. Едуард фон Хартман превърна „несъзнаваното“ във философски термин. Той определи като основа на съществуването първо природния свят, второ съзнателния ум, който обаче винаги трябва да е основан на природата, и несъзнаваното, което е изцяло нефизическо, но, разбира се, несъзнавано.

Позицията обаче е, че в науката за духа човек не знае какво да прави с идеята за „несъзнаваното“ като такова. „Несъзнаваният ум“ е почти същото в духовната наука като

„обезглавеното човешко същество“ в естествения свят. Със сигурност е възможно да мислим за „ум“ абстрактно като за нещо без съзнателно осъзнаване, точно както можем да мислим без главата. Можем да направим рисунка на обезглавен организъм.

Всъщност има хора, които страдат от истерична частична слепота, тоест слепотата им не е органична, а истерична, които страдат от дефекта, че когато ходят по улицата, виждат само телата на хората и никога не виждат ничия глава. Има такива хора с тази специфична форма на истерично заболяване. Те виждат само тялото и никаква глава, тоест нищо освен хора без глави. Виждате ли, за някои хора, а те са изключение, доказателството на очите им би било, че човек би могъл да си помисли, че човешката реалност е такава, че хората нямат глави. Но разбира се, това не е реалността. По този начин „подсъзнанието“ не е реално и никога не може да бъде реално. Ще говорим за това какво следва от това вдругиден.

Сега стигаме до въпроса, който зададохте. Животните като такива със сигурност нямат човешки ум, но имат съзнателно съзнание. По-рано днес имах повод да кажа, че нещата по правило не са толкова лесни в науката за духа, колкото са в днешната установена наука, където нещата се разглеждат повече от гледна точка на понятия, отколкото на реалност. Дори когато става въпрос за мислене, в науката за духа трябва да действаме по различен начин, отколкото сме свикнали днес. Така четем в нашите книги по физика, че твърдите тела са непроницаеми, което означава, че ако имате твърдо тяло в точка от пространството, никое друго тяло не може да бъде в това пространство. В науката за духа не можем да приемем това определение такова, каквото е, а трябва да кажем от тази различна гледна точка: Твърдо тяло или форма на живот, която заема пространство по такъв начин, че никое друго тяло или форма на живот не може да заема това пространство едновременно, всъщност е непроницаемо. Нещо, дадено като определение, ако щете, просто се превръща в постулат или нещо подобно за духовния учен. Трябва ясно да се разбере, че животните може да нямат човешки ум, но имат съзнателно съзнание. Въпросът е, че с обичайния ни навик да мислим днес, ние смятаме, че смъртта е равна на смърт. Хората умират, животните умират, а и на растенията е позволено да умрат. Нещата не са толкова прости, когато става въпрос за науката за духа. Фактът, че концепцията е една и съща, може да не означава, че и реалността е същата. Погледнато от вътрешна гледна точка, в своята реалност, човешката смърт е нещо много различно от смъртта на животните. Ето как гледаме на нещата в реални термини! И да се говори за смъртта на растенията носи приблизително толкова смисъл в науката за духа, колкото ако говорим за смъртта на часовник, който също „умира върху нас“ в даден момент; мисля, че ще се съгласите, че може да умре върху нас. Следователно това би трябвало да приключи. Това не е концепцията за смъртта. Концепцията за смъртта включва много неща, които правят човешката смърт нещо много различно.

Трябва да вземем предвид следното. По същество съзнателното осъзнаване на животните е такова, че нещата, които човешките същества изпращат в зоната на сетивата, които споменах по-рано днес и там преживяват отделно, не се преживяват отделно в зоната на сетивата от животните. Нещата, които животните преживяват в зоната на сетивата, са от същия вид като нещата, които имат като свой живот от идеи. Това строго разделение между сетивното възприятие и идеята, което можем да направим за човешкото същество, не може оправдано да се направи за животните. Това може да се види директно, ако умът е развил зрение; от друга страна, можете да го видите и в анатомията и физиологията. Нека само ви напомня, че животинското око, например, е вътрешно организирано по съвсем различен начин от човешкото око. При хората някои елементи на окото са върнати обратно във вътрешната

организация, по-скоро в организацията на нервите; при животните те се простират в окото. При някои животни ще откриете пектен, или марсупиум, сърповиден израстък, физически анатомични структури, за които може да се каже, че показват как жизненият принцип навлиза в зоната на сетивата при животните. При хората този жизнен принцип се оттегля. По този начин човешките същества преживяват присъствието на душата си по такъв начин в зоната на сетивата – моля, обърнете внимание на това – че преживяват нещо много различно тук от животните. Това преживяване, което хората имат в зоната на сетивата, което се развива по-нататък в образно, вдъхновено и интуитивно осъзнаване и след това отново продължава в живота на идеите и паметта – това преживяване в зоната на сетивата придава на човешкия ум много различно оцветяване, ако мога да го кажа така, отколкото в съзнателното осъзнаване на животните.

Напълно необходимо е да се преразгледат много понятия. Ако днес попитате някого кои идеи са най-духовни, тъй като са най-малко свързани с физическото тяло като основа, мисля, че много хора ще се съгласят, когато кажете, че най-философските идеи са най-духовни! Виждате ли, от гледна точка на духовната наука, философските идеи са най-абстрактни, както и математическите идеи, които са повече от всички други обвързани с физическото тяло. Ако имаше само философски идеи, щяхме да бъдем абсолютни материалисти; тези идеи са всъщност чисто физически и имат значение само между раждането и смъртта. Нещо, което хората обикновено считат за най-духовно, е здраво основано във физическия свят и във физическото тяло.

Важното обаче е, че хората, бидейки надарени с души, са въввлечени в живота на сетивата по такъв начин, че тук, където външният природен свят се простира в тях подобно на залив, тъй като жизнеността се е оттеглила, те вече преживяват смъртта през цялото време. Доколкото тази зона на сетивата се отразява навътре, резултатът, съзнателният резултат от тази зона, прониква във вътрешния живот с това, което нарекох „атомистична“ смърт.

Това, което имам предвид, е следното. Феноменът на смъртта се слива с живота в зоната на сетивата при човешките същества и това прави оправдано да се говори за смъртта във връзка със съзнателното осъзнаване в техния случай. При животните трябва да свържем постепенното отслабване на репродуктивните сили с това, което съществува като съзнателно осъзнаване. Смъртта идва за животното, когато репродуктивните сили са изчезнали; при хората фактът, че феноменът на смъртта идва по-късно, е допълнителна придобивка, която не съществува за никое животно. Тук човешкото същество има съвсем различна основа.

Това, което наистина бих искал да подчертая, е, че получаваме правилната представа за ситуацията между раждането и смъртта само ако свържем специфичната природа на човешкото съзнателно осъзнаване, което е свързано с това специално преживяване в зоната на сетивата, с много по-жизненоважното преживяване, което животните имат в зоната на сетивата.

Осъзнаването на животните няма този добавен елемент, ако мога така да се изразя, който завинаги води до смърт в човешкото съзнание.

Въпрос. *Възможно ли е да се каже нещо от гледна точка на духовната наука за концепцията за ентропия в съвременната физика?*

Относно съвременната концепция за ентропия, трябва да се каже преди всичко, че всичко, обхванато от тази концепция, е преди всичко просто абстрахирано от гледната точка, възприета в неорганичната естествена наука. Ако дефинираме термина, като кажем, че крайното състояние на настоящата еволюция ще настъпи, защото все повече и повече топлина остава, когато механичната енергия се преобразува в топлинна енергия, така че в крайна

сметка състоянието на света може да бъде само състояние на топлина, това е абстракция, взета изцяло от законите на неорганичния свят. Само по себе си не може да има възражение срещу това от гледна точка на духовната наука. Хората, които следват идеята за ентропията, знаейки, че постулирайки това крайно състояние, се приема и че е имало начално състояние; както логически, така и научно е необходимо да се приеме начално състояние, ако след това се остави всичко да се движи към такава топлинна смърт.

От гледна точка на духовната наука, ситуацията изглежда така. Отново веднага обмислям нещо реално. Първо, наблюденията, направени в науката за духа, изобщо не се свързват с идея, която е широко приета в спекулациите върху неорганичната природа, а именно идеята за разсейване на енергиите, като хората винаги мислят, че разсейването на енергиите може да продължи до безкрайност. Говорейки за енергии от гледна точка на съвременната наука, аз винаги мисля за нещо, което се простира до безкрайност. Въз основа на опита, натрупан в науката за духа, не можем да направим нищо с тази идея, защото от гледна точка на тази наука и като се има предвид тяхната морфогенеза, всички енергии се оказват еластични. Това означава, че когато се разпространяват, те не се разсейват в безкрайност, а само до определена граница, от която след това се връщат в себе си. Това обаче може да отнеме толкова дълго време, че няма непосредствено значение за земния период, който предстои непосредствено. В науката за духа човек наистина трябва да осъзнае, че концепцията за разсейване в безкрайност е мъглява и че всяка форма на енергия, която се разпространява, не се разсейва в безкрайност, а се връща към себе си. Прилагайки тази концепция в областта на ентропията, имаме крайно състояние, което е полярната противоположност, така че разсейващите се енергии могат да се върнат отново към себе си, така да се каже. Това е един от въпросите.

Другото е следното. Ако погледнете моята „Окултна наука“, ще откриете, че това състояние, което наричам с техническия термин „състояние на Сатурн“, наистина е показано като изцяло състояние на топлина. Това е въз основа на система за духовно наблюдение, която е по-развита форма на това, което днес представих в неговата елементарна форма. Връщам се назад и чрез духовно-научни методи стигам до начално състояние – което не е конструирано, а се вижда. Цялата еволюция, която следва, произтича от това топлинно състояние. Когато хората стигнат до крайно състояние, което е топлинно състояние с тяхната идея за ентропия, това е крайно състояние, което аз трябва да приема като начално състояние. Следствието е, че тогава трябва да има ново начало, започващо от това. Така че няма „начало и край“, защото началото и краят са просто звено в последователност на еволюцията. Крайното състояние, когато бъде достигнато, би било просто отправна точка за продължаване на еволюцията.

Въпрос. *Не би ли било възможно да позволим на човешкото същество да еволюира като прост организъм по такъв начин, че да не се появи първо като главен принцип, с придаване, добавен по-късно? Съвременните учени също работят с много дълги времеви периоди и безкрайно дълъг период на еволюция и мисля, че с това би било също толкова възможно човешкото същество да се появи като еднороден организъм.*

Когато човек се занимава с подобни въпроси по общ начин, разбира се, винаги ще е възможно да се каже нещо, което господинът току-що каза. Бих подчертал, че днес целта ми беше да представя положителни и реални открития, направени в антропософски ориентираната духовна наука, тоест да дам отделни примери за положителни открития. Едно от тях е, че ако не искаме да разглеждаме човешкото същество единствено като част от природния свят, по теоретичен начин – и за това беше днешната лекция – то не може да бъде разбрано, ако

използваме общоприетия днес подход. Разбира се, човекът се разглежда и като „еднообразно същество“, ако го виждаме като главен принцип с придатък – казах, че представям това само приблизително. Важното е къде търсим началната точка на човешката еволюция, а не дали третираме човешкото същество като „еднообразно същество“, тоест какво търсим по-назад във времето. Ако се върнем по-назад във времето в търсене на принципа, който днес се явява в метаморфозна форма като глава, това прави човешкото същество като цяло в природния свят различно от това, което е, когато използваме теорията за еволюцията, за да го поставим в световната еволюция по начина, по който това се прави с днешния банален дарвинизъм, банална теория за произхода.

Не става въпрос за дълги времеви периоди. Съвременните хипотези правят и тях хипотетични. Времето може да има значение в едно обяснение само ако, така да се каже, конфигурираме „преди“ и „след“ от реална ситуация, а не просто постулираме еволюционна последователност и въвеждаме времето като нещо външно. Хората, представящи теорията за произхода, всъщност казват, че времето е налично в неограничена степен. Въпросът обаче е дали нещо, което ни е налично за подобна мисъл, всъщност играе същата роля в реални термини, когато разглеждаме човешкото същество в абсолютно реални термини.

Реалността се организира по такъв начин, че елементът, който нарекох придатък – терминът, разбира се, е приблизителен – се оказва по-нов в процеса на еволюцията, като главният организъм е по-ранният. Времето се конфигурира от това. Родословието на главния организъм датира от много по-ранни времена от нещо, което е по-младо. Наистина става въпрос за това да се уверим, че нашето мислене трябва да бъде изцяло реално в областта на духовната наука. Днес бих искал да подчертая още веднъж, че не можем да напреднем в науката за духа по друг начин, освен като можем да се отнасяме към реалността по съвсем различен начин, отколкото се прави в това, което днес се нарича емпирична наука, наука, която не бих подценявал. Никой няма да може да ме обвини в подценяване, ако прочете моите книги. Но човек трябва да се отнася към реалността по един много различен и много реален начин.

В отговор на въпрос последния път, когато бях тук, казах, че нашите идеи трябва да бъдат много по-реални. Ще се върнем и към тази необходимост от мислене в реални термини, когато говоря за практически човешки проблеми и въпроси, засягащи човешката психика вдругиден. Мисленето в реални термини означава, че с всяка идея, която обмисляме, осъзнаваме доколко тази идея е свързана с реалността. Виждате ли, в абстрактни термини, една роза, която имам пред себе си, е реално нещо; и ние можем да я приемем за реална. За мислител, чиито понятия са напълно свързани с реалността, понятието за розата не може да съществува по друг начин, освен че той е наясно, че сама по себе си тази роза е нещо абстрактно; в реални термини тя може да съществува само на розов храст, а това от своя страна само във връзка с цялата земя и т.н. По този начин духовният изследовател няма да представи нещо като изолирана идея, когато в действителност то е свързано с нещо друго, а може да бъде изкуствено извадено от този контекст. Преследвайки своите идеи, духовният изследовател винаги ще осъзнава степента, до която вътрешната, съществена природа на идеите го отвежда в реалния свят. Ето още един пример, един парадокс: поставяте клетъчно ядро под микроскоп, за да го изучавате. Вие го изучавате изолирано от всичко, което е свързано с него. Духовният изследовател ще бъде напълно наясно с това; той знае, че има разлика, ако гледам клетъчно ядро или малко животно под микроскоп. Аз виждам животно в неговата цялост. Гледайки обаче клетъчно ядро, аз не виждам нещо толкова реално, колкото това малко животно, което не расте и следователно е цяло.

Да имаш по този начин вътрешно винаги предвид реалността на живота на идеите – това е едно от първите предпоставки за съзнателно осъзнаване във зрението. Изясних това в книгата си „Загадката на човека“, публикувана преди две години. Това трябва да се вземе предвид при такъв въпрос. Затова казах, че научната теория за еволюцията от 19-ти век има значителни достойнства и до днес. Но въпросът не се разглежда достатъчно реално. Ако искаме да изучаваме човешката еволюция, не е без значение къде започваме с това в човешкото същество. Не е валидно възражение например да се каже: „Ето ме форма на живот; в сегашната си форма тази форма на живот има специални крака за катерене.“ Има форми на живот, които в сегашната си форма – моля, простете ми, че сравнявам малко същество с човешкото същество, но ние сме в областта на науката и затова няма значение – така че има малки същества, въшки – моля, простете грубостта – които развиват специални крака за катерене. Тези крака са продукт на по-късна еволюция. Първоначалното същество не ги е имало. Те са възникнали от адаптация към по-късни условия. Важно е да се осъзнае, че първоначалното същество, живеещо в различни условия, не е имало такива крака. Този вид въшка е развил специални крака за катерене при по-късни условия. Могат да се дадат много примери. Следователно е важно да се види реалната ситуация. Простете ми, ако сега премина към човешкото същество. Важно е да се осъзнае, че първоначалната форма има потенциала, който при директно спускане, при директно продължение, води до органа на главата, и че всичко останало е нещо, придобито по-късно. Това е реалната ситуация. И ако не разглеждаме човешкото същество по този начин, не можем да го разберем в контекста на цялата еволюция на природата.

Разбира се, мога да се спра на тези неща само накратко. Както казах, ще трябва да проведе дълъг курс, ако трябваше да ви дам всички подробности. Антропософията все още се развива и днес, моля, не смятайте за глупаво от моя страна да кажа, че все още не ви се струва правилно да представя антропософията в напълно установени курсове. Това трябва да се прави под формата на предложения, направени в отделни лекции, и всичко, което човек може да направи, е да се позовава на едно или друго нещо. Поради това имаме това несъвършенство, което е единственото възможно нещо, говорейки по този начин. Нещата, които казах обаче, не противоречат на възгледа, че човешкото същество еволюира като еднообразно същество, така както еволюцията на въшките, които все още нямат крака, с които да се катерят, във въшки, които ги имат, говори срещу това, че това е еволюцията на еднообразно същество. Следователно става въпрос за характеризиране на еволюционния процес, на неговия специален аспект. Това е важното в настоящия случай.

IV. Антропософия и социология

Духовно-научни открития относно правата и моралните и социални форми на живот

От трите лекции, които изнесох тук, за да характеризирам начина, по който антропософски ориентираната духовна наука се отнася към три различни области на човешкото усилие в науките, ще видите, че с тази духовна наука е преди всичко важно да се развият идеи, които се отнасят до реалността на нещата и правят възможно навлизането в пълнотата на реалния живот, за да се придобие познание за този реален свят. Можем да кажем – и това ще е видно от целия тон на моите лекции – че за относително дълъг период от еволюцията на човешката наука, понятия, съответстващи на реалността, са били придобивани само в областта на естествената наука, която се основава на сетивните доказателства. В някои отношения тези понятия са примерни научни постижения. По отношение на реалността обаче те стигат само до безжизнената природа – мисля, че е разумно да се каже това. Безжизнената природа съществува не само там, където е непосредствено очевидна за сетивата, но и като минерален елемент във формите на живот и надарените с разум същества, които живеят във физическия свят. В съвременната наука хората имат примерни познания за нещата. Мисля, че имаме много ясни доказателства за това в приложенията на естествените науки в човешкия живот, приложения, които са усъвършенствани и са изключително успешни. Когато концепциите се прилагат към човешкия живот, можем, при определени условия, да видим доколко те са в съответствие с реалността. Часовник не може да бъде конструиран, ако човек има грешни понятия за механика и физика; той скоро ще ни каже, че са използвани грешни понятия.

Това не е така във всички области на живота и особено в областите, които ще разгледаме днес, реалността не винаги показва веднага дали имаме работа с понятия, които са в съответствие с нея, дали те са придобити въз основа на реалността или не.

В областта на естествените науки е относително безопасно да се използват понятия, които не са в съответствие с истината, защото те ще се окажат погрешни или неадекватни, докато човек остава в областта на естествените науки, т.е.

теоретичните дискусии, които след това могат да бъдат приложени и на практика.

Когато обаче става въпрос за социалния живот, живота на човешките общности под каквато и да е форма, трябва да обмислим не само как да придобием понятия, но и как да ги реализираме. При съвременните условия има сфери на живота, където наистина могат да бъдат въведени неадекватни понятия. Неадекватността на идеите, понятията, реакциите и т.н. тогава ще се прояви; но в известен смисъл хората, живеещи изцяло с естественонаучни пристрастия, ще бъдат безпомощни пред последствията от тези понятия. В известен смисъл би било разумно да се каже, че трагичните събития, които сега сполетяха човешката раса, са по същество

свързани - повече, отколкото бихме си помислили, и повече, отколкото може дори да се загатне в една кратка лекция - с факта, че в продължение на дълги периоди от време хората не са знаели как да развият понятия, които са в съответствие с реалността, понятия, които биха могли да бъдат използвани, за да обхванат фактите от реалния живот. Тези факти от реалния живот са станали твърде трудни за справяне за човечеството днес. В много отношения неадекватните идеи, които човечеството е развило в течение на векове, се свеждат до абсурд по най-ужасния начин в тези трагични събития.

Ще открием какво наистина се крие зад това, ако – нека сега заемем гледна точка, различна от тези, възприети в предишните лекции – първо разгледаме начина, по който напоследък отново и отново са правени опити да се установи обща човешка философия на основата на естествената наука, начина, по който хората са се опитвали да въведат естественонаучното мислене, толкова образцово в своята собствена сфера – нека повторя това отново и отново – във всички сфери на човешкия живот – психология, образование, политика, социални науки, история и т.н.

Всеки, който е запознат с развитието в тази посока, ще знае усилията, които хората, мислящи по естественонаучен начин, са положили, за да приложат идеите и концепциите, които са развили в естествената наука, към всички гореспоменати сфери на живота. Доказателства за това са налични по стотици начини, но нека само дам някои характерни подробности. Те може да са отдавна назад във времето, но мисля, че можем да кажем, че тенденцията, която отразяват, продължава и до днес и наистина се разраства.

Според мен, един изключителен учен е говорил на две научни конференции през 1874 и 1875 г. върху сферата на правата, въпросите, свързани с морала и закона, и човешките социални отношения. В хода на тези лекции той е казал някои много характерни неща. Той всъщност е твърдял, че всеки, който по отношение на съвременното научно образование притежава необходимата зрялост, би трябвало да изисква естественонаучният начин на мислене да бъде част от общото съзнание на хората, като един вид катехизис. Вътрешните реакции, потребности и волеви импулси, възникващи у хората като основа на техните социални стремежи, следователно ще трябва да бъдат тясно свързани с течение на времето с един чисто естественонаучен светоглед, който ще се разпространява все повече и повече. Това е казал професор Бенедикт на 48-ия научен конгрес.⁸⁰ Той каза, че научният възглед за света трябва да придобие широта, дълбочина и яснота, за да създаде катехизис, който да управлява културния и етичния живот на нацията. Следователно неговият идеал е всичко в социалния живот, което произтича от културните, сърдечните и волеви нужди на хората, да бъде отражение на естественонаучните идеи!

Що се отнася до психологията, същият учен казва, че и тя се е превърнала в естествена наука, тъй като е последвала физиката и химията, като е отхвърлила

баласта на метафизиката и вече не приема за свои предпоставки хипотези, които са непонятни за днешната ни организация.

Много учени – включително Оскар Хертвиг, когото споменах онзи ден, Негели и много други – подчертават отново и отново, че естествените науки могат да работят ефективно само в собствената си област. Научните идеи, които се развиват, обаче са такива, че начинът, по който се развиват, така да се каже, пречи на човечеството да търси и да се стреми към други сфери на реалността, освен тези, които в най-добрия случай могат да бъдат достигнати с естествените науки. Цитирал съм неща, които хората са казвали преди време, но ако цитираме днешните оратори, ще открием, че те са изцяло в същия дух.

Разумно е да цитираме Бенедикт, който е криминален антрополог, защото макар че иска да заеме чисто научна гледна точка и при разглеждането на социалния живот, той все пак има толкова много чисто наивен концептуален материал в себе си, който е в съответствие с реалността, че голяма част от това, което казва – всъщност противоречащо на собствените му теоретични тези – наистина се простира в реалността на света. Като цяло обаче може да се каже, че тази тенденция или склонност да се развива цяла философия, основана на естественонаучни концепции, които са отлични в своята област, постепенно е довела до доста специфична философия и човек почти би могъл да си спечели лошо име, като действително изрази философията, развила се от тази тенденция, с думи. Днес някой може да свърши отлична работа в своята област и ако след това създаде философия, той разширява знание, което в своята област е наистина отлично, за целия свят и най-вече за области, за които всъщност не знае нищо. Следователно със сигурност можем да кажем, че днес имаме отлична наука и нейното съдържание се отнася до неща, които хората разбират задълбочено. Но има и философии, които като цяло са за неща, които хората изобщо не разбират!

Това със сигурност не е без значение, когато става въпрос за сферата на социалния живот. Тук самият човек е факторът на реалността. Човешките същества са в тези социални сфери и всичко, което правят, е такова, че всичко, което живее в тяхната философия за живота, навлиза в техните импулси, в социалните структури и начина, по който хората живеят заедно. Ето защо са създадени нещата, за които говорих накратко в началото днес.

В това, което говоря днес, искам отново, както и в първите три беседи, да се основавам повече на отделни аспекти от реалния живот, на открития, направени в това, което наричам духовно изследване. Надявам се, че с помощта на тях ще мога да покажа как трябва да подходим към областите на социалните изследвания в духовното изследване.

Особен проблем възниква за съвременните хора, които имат научни знания и чийто живот на идеи е изцяло основан на научно обучение, когато се обърнат към сферата на социалния живот и веднага трябва да обмислят една фундаментална концепция,

а именно концепцията за човешката свобода. Тази концепция, която несъмнено има много нюанси, в известен смисъл се е превърнала в кръст, който трябва да се носи в съвременното мислене за света. Защото, от една страна, е изключително трудно да се разбере социалната структура на днешния ден, без да се има яснота по отношение на концепцията за свобода. От друга страна обаче, някой, който мисли по естественонаучния начин, в мисловните навици на нашето време, едва ли ще знае какво да прави с концепцията за свобода. Знаем, че споровете относно тази концепция датират отдавна и че винаги е имало две фракции, макар че нюансите са варирали – „детерминистите“, които са приемали, че всички човешки действия са по някакъв начин предварително определени, по по-натуралистичен или друг начин, така че човек прави нещата само под неизвестна, но съществуваща принуда или причинно-следствена връзка; след това бяха „индетерминистите“, които отричаха това и се концентрираха повече върху субективната реалност, тоест върху това, което човешките същества преживяват вътрешно, докато развиват съзнателното си съзнание, и които твърдяха, че истински свободните човешки действия са независими от подобна фиксирана предопределеност, която би изключила понятието за свобода.

Като се има предвид начина, по който естествените науки са се развили досега, е наистина невъзможно да се направи нещо от понятието за свобода в самата наука. Всеки, който превърне обучението си по естествени науки в основа за установяване на социология, ще бъде принуден в много отношения да възприеме погрешно понятието за свобода и да създаде структура на живота, която не отчита понятието за свобода, приписвайки всичко на конкретни причини, които се намират или извън, или вътре в човешкото същество. В някои отношения такъв подход е лесен, защото позволява по някакъв начин да се определи социалната структура от самото начало. По-лесно е да се съобразяваме с човешките действия, ако те са предварително определени, отколкото ако трябва да очакваме дух на свобода в човешкото същество да играе роля.

Би било погрешно да се представят като понятие за свобода някакви визионерски концепции, смътни мистични идеи, които биха били горе-долу противоположни на това, което предлага съвременната естествена наука. Трябва да осъзнаем, че науката за духа е оправдана само ако не противоречи на истинския смисъл на прогреса в естествената наука. Поради това днес трябва отново да започна, като свързва фундаменталното понятие за развитието на социалния живот, което е понятието за свобода, с такива естественонаучни идеи, които могат да бъдат постигнати с помощта на науката за духа.

Според общоприетите естественонаучни представи, човешките същества зависят в действията си от особеностите на своята организация. Те самите се изследват, както показах последния път, чрез прилагане на закона за запазване на енергията като формула към вътрешния живот и това води до изключване на понятието за свобода.

Ако е вярно, че човешките същества са способни да развиват енергии и сили само чрез трансформиране на нещата, които са поели, тогава, разбира се, ще бъде невъзможно за душата да развие каквито и да било собствени енергии и сили – което би било изискване, ако свободата стане реалност.

В науката за духа обаче е очевидно, че е абсолютно необходимо да се постави цялото знание, придобито в естествените науки, на нова основа в тази конкретна област. В естествените науки са направени възхитителни фактически открития, както казах и в предходните лекции. Но понятията и идеите за природата са толкова тясно дефинирани, че не е възможно да се има цялостен поглед върху тези открития. В последната лекция споменах начина, по който науката за духа прави възможно свързването на цялата сфера на човешката душа и дух с цялата сфера на живото тяло и че тогава се оказва, че трябва да свържем действителния живот на идеите с живота на нервите, живота на чувствата с разклоненията и с всичко, което зависи от ритъма на дишане, а живота на волята с метаболизма.

Ако за начало приемем естественонаучния възглед за връзката между живота на идеите в човешката душа и живота на нервите, някой, запознат със съвременните научни идеи, ще трябва да каже: „В живота на нервите протичат процеси; те са причините за паралелни процеси в живота на идеите.“ Тъй като за всеки процес на формиране на идеи в душата трябва да има процес в нервите – и по дефиниция той има своя причинно-следствен произход в целия организъм – съответният процес в ума не може да бъде свободен, тъй като процесът в нервите очевидно е резултат от причинно-следствени условия, съществуващи в организма. Следователно той трябва да бъде подчинен на същата необходимост като съответния процес в нервите.

Това е гледната точка, която се възприема и днес. В бъдеще, погледнато от естественонаучна гледна точка, нещата няма да са такива! Тогава хората ще гледат с много различни очи на някои нови подходи, които вече са разработени в естественонаучните изследвания. Това обаче ще означава, че насоките, които трябва да се предприемат в изследванията, ще бъдат посочени от науката за духа, защото само това може да позволи да се хвърли наистина цялостна светлина върху откритията, направени в естествената наука.

Странното нещо, което открива духовният изследовател, е, че животът на нашите нерви се свързва по съвсем специфичен начин със съответната останала част от организма. Трябва да кажем, че е така: В живота на нервите организъмът се саморазрушава по специфичен начин, а не се изгражда в тях. И в живота на нервите – ако го приемем като чист живот в нервите, а не като хранителен живот в нервната система – първите процеси, които трябва да се вземат предвид, не са процесите на растеж или развитие, а процесите на инволюция, на разрушение.

Човек лесно може да бъде неразбран в тази област, защото тя е все още напълно нова днес. И в една кратка лекция е трудно да се въведат всички понятия, които ще предотвратят подобно неразбиране. Така че просто трябва да приема опасността да

бъда неразбран. Това, което мога да кажа, е, че животът на нервите като такива протича по начин, който е напълно различен от всички други органични процеси, които обслужват растежа, размножаването и други подобни. Последните означават развитие във възход. Това включва развитието на клетките, процесите на клетъчно делене, които можем да наблюдаваме в процесите на размножаване и растеж, като нещо рамо до рамо с клетките, които все още са в живот на размножаване или поне в известна степен на частично размножаване. Когато човешката организация - подобно е и за животинската организация, но това е само от малък интерес за нас днес - се разпростира в живота на нервите, тя частично *умира* в този живот на нервите. Навлизайки в живота на нервите, процесите на развитие се разрушават. Следователно можем да кажем, че дори от чисто естественонаучна гледна точка е очевидно – и животът на червените кръвни клетки до известна степен протича успоредно с живота на нервите – че процесите на делене спират, когато навлязат в нервните клетки и червените кръвни клетки. Това е изцяло фактическо доказателство за нещо, което съзнателният ум със зрение е способен да възприеме: че нервът не може да участва в нищо, което е по някакъв начин продуктивно, но че нервът вътрешно спира живота, така че животът приключва там, където нервът се разклонява.

Като имаме нервна система, ние сякаш носим смъртта в себе си на органично ниво. За да сравня това, което наистина се случва в живота на нервите, с нещо друго в организма, бих казал, колкото и странно да звучи: „Несъзнателните процеси в живота на нервите не могат да се сравняват с процеса, например, който се случва, когато някой е приел храна и тази храна се преработва в организма за конструктивно развитие. Не, действителният процес в нервите – като процес в нервите, а не като процес на хранене на нервите – може да се сравни с това, което се случва в организма, когато той разгражда тъканите си поради глад.“ Следователно това е деструктивен, а не конструктивен процес, който се простира в нервната система.

Нищо от какъвто и да е вид не може да възникне или да произтече директно от тази нервна система. Тази нервна система представлява спряен процес, процес, който се проявява в клетъчния живот на репродуктивните клетки и клетките на растеж. Там той е прогресивен; в нервните органи е спряен. В действителност, следователно, животът на нервите просто осигурява основата, почвата, върху която нещо друго може да се разпространи.

Принципът, който се разпростира *върху* този живот на нервите, простирайки се *върху* този живот на нервите, е животът на идеите – първоначално стимулиран от външните сетива – навлизащ в живота на нервите. Само ако разберем, че нервите не са причина за формирането на идеи, а само осигуряват основа, като са разрушили органичния живот, тогава разбираме, че принципът, който се развива върху този живот на нервите, е нещо чуждо на самия живот на нервите.

Принципът на ума и душата, развиващ се въз основа на живот в нервите, който се саморазрушава, е толкова чужд за него, че можем да кажем: Наистина е все едно когато вървя по път и оставям следи от стъпките си. Някой, който следва тези стъпки, не бива да извлича формите, които вижда в моите стъпки, от каквито и да било сили в самата почва, идващи, така да се каже, от вътрешността на почвата, за да създадат моите стъпки. Всеки израз на вътрешен живот може да се види в нервната система, подобно на моите стъпки в почвата, но би било погрешно да се обясни животът на ума и душата като нещо вътрешно „произтичащо от нервната система“. Животът в ума и душата оставя следи в подготвената почва, почва, която е била подготвена чрез „отказ“ от възможността нервът да продължи собствената си продуктивност, ако мога да го кажа така символично.

Проницателното виждане показва също, че животът в ума и духа, който по този начин се развива на основата на разрушение, на процес на умиране в човешкото същество, е свързан с органичния живот, първоначално живота на нервите; но по такъв начин, че този живот на нервите осигурява само условията, почвата, нещо, което трябва да е там, за да осигури основата, върху която може да бъде активен на това място. Погледнато отвън, принципът, който е активен тук, може да изглежда произлизащ от нервната система, свързан с нервната система, но този живот в душата и духа е толкова независим от нервната система, колкото детето е от родителите си, когато развива самостоятелна вътрешна дейност, въпреки че родителите, разбира се, са почвата или основата, върху която детето трябва да се развива. Точно както можем да видим родителите като причина за детето, ако погледнем на това отвън, и точно както детето е напълно свободно в развитието на своя индивидуален дух и не можем да кажем, че когато детето развие независимост, в него няма дейност, която по никакъв начин не е свързана с родителите му, трябва да кажем по абсолютно същия начин, че принципът, който оживява и се развива по отношение на ума и духа, става независим от почвата, от която се нуждае, за да процъфтява.

Тук само накратко говоря за система от идеи, която ще се развие по-нататък с течение на времето – науката за духа е едва в началото си – като доведе определени идеи от естествената наука до най-високата им степен. Тези идеи от естествената наука няма да доведат до изключване на човешката свобода, а до начин за обяснение и разбиране на свободата действително в естественонаучни термини, защото те ще накарат хората да наблюдават не само конструктивни и прогресивни процеси в организма, но и такива, които са разрушителни, парализиращи се сами в себе си. Те ще покажат, че ако елементът на душата и духа трябва да възникне, органичният принцип не може да продължи по права линия на развитие и по този начин да произведе нещо нефизическо. Не, когато нефизическият, духовният принцип започне да се заражда, този органичен принцип първо трябва да подготви почвата, като се самоунищожи, разгради в себе си.

Когато към идеите за конструктивно развитие, които са единствените, които се разглеждат днес, се добавят и идеи за деструктивно развитие, това ще доведе до огромен напредък в естественонаучния подход. Ще се изгради мост, който трябва да се изгради, защото естествената наука не бива да бъде изключвана днес – мост от природата, както е разбираана, към сферата на социалния живот, която все още трябва да бъде разбрана.

Една непълна естествена наука ни пречи да развием понятията, необходими за сферата на социалния живот; след като тя бъде завършена, нейният вътрешен безупречен характер, вътрешно величие, ще ни помогне да изградим правилния вид социология.

По този начин, макар и накратко, представих фундаменталната концепция за социалния живот, концепцията за свободата. Тя е изложена изцяло в моята *„Философия на духовната дейност“*, публикувана през 1894 г., и вътрешните причини, дадени там, напълно съответстват на това, което сега показвах по естественонаучен начин. Това е видно и от написаното от мен в книгата ми *„Загадката на човека“*⁸¹ която се появи преди почти две години. Нека сега продължим разглеждането на връзката между човешкия живот в дух и душа и други сфери на съществуване.

Последния път и днес накратко споменах начина, по който този елемент от ума, духа и душата е свързан – като живот на идеите с живота на нервите, като живот на чувствата с живота в дихателния ритъм и като живот на волята с метаболитния живот. Това обаче показва връзката само в един аспект. Точно както естествената наука един ден, когато се усъвършенства в тази посока, ще свърже тройната душа като цяло – както показвах – с целия телесен човешки организъм, така и духовната наука ще може да търси връзките на човешкия ум и душа с този духовен принцип, тоест в другата посока.

От една страна, животът на идеите има своята телесна основа в живота на нервите, от друга страна, той е свързан със света на духа, свят, към който принадлежи. Този свят, с който е свързан и животът на идеите, може да бъде разпознат само чрез проникателно виждане. Той се възприема от ум, достигнал първото ниво на това виждане, което нарекох имагинативно възприятие или възприятие в образи. Това се постига от самата душа, подобно на отварянето на вътрешно око. Охарактеризирах това в първата си лекция.

Както животът на идеите е свързан с живота на нервите в тялото, което е неговата физическа основа, така той произтича и от сферата на духа, един чисто нефизически свят, който се възприема като реален свят, когато наблюдаваме тази реалност с образите. Този реален свят не се съдържа в сетивно възприемаемия свят. Той е, така да се каже, първият свят, който надхвърля сетивата, граничещ директно с нашия собствен свят.

Тук човек открива, че връзката, която човешкото същество има със света около него, както го осъзнава в ума си, е само част от цялостната му връзка със света; всичко, което имаме в нашето съзнателно осъзнаване, е сегмент от реалността, в която се намираме. Под това ниво на осъзнаване се крие друга връзка с околния свят, с природния свят и света на духа. Дори връзката между нашия живот на идеи и живота на нервите в тялото е избутана под прага на съзнателното осъзнаване и може да бъде изведена оттам само с усилие, ако човек иска да я характеризира по начина, по който аз го направих днес. От друга страна, връзката на нашия живот на идеи с духовния свят, който можем да възприемаме само в образи, също е такава, че не навлиза в нашето обикновено съзнателно осъзнаване, макар че навлиза в човешката реалност.

В човешкия ум ние имаме преди всичко всичко, което е било стимулирано от сетивата и от рационалния ум, който е свързан със сетивата; това е обичайното съдържание на съзнателния ум. Под това обаче се крие сбор от процеси, които първоначално не достигат до обикновено осъзнаване, а възникват като духовен принцип, който може да бъде възприеман само в образи; това играе роля в нашата душевна природа, точно както звуците, цветовете, миризмите и т.н. играят роля в ежедневието на нашите души. Така обикновеното съзнателно осъзнаване изниква, така да се каже, от друга сфера, която сама по себе си може да бъде доведена до осъзнаване само ако сме способни да възприемаме в образи. Фактът, че хората не знаят за тези неща, не означава, че те не съществуват в реалността. Движейки се по света, ние носим със себе си съдържанието на нашето обикновено съзнателно осъзнаване; ние също така носим със себе си всичко, което идва от „въображаемия“ духовен свят, както ще го нарека засега.

От огромно значение е, особено в днешно време, да се разбере, че човешкото същество се отнася към света около него по този начин. Поле за изследване – далеч не подценявам това поле, оценявам неговото значение – и имаше всички основания то да се появи в днешно време, наистина се появи в днешно време. То е като мощен показател за връзката на човека със света около него, която току-що характеризирах като духовния свят на образите, връзка, която досега е малко позната. Характерна черта на нашето настояще е, че много неща достигат до човешкото съзнание, които наистина могат да бъдат обхванати само със средствата за прозрение, дадени чрез науката за духа. Човечеството е призвано да възприеме тези неща днес, като носят се търка в тях, казано просто, докато животът поема по курс, в който хората не могат да не ги видят. И все пак съвременните хора все още не могат да преодолеят нежеланието си да се справят с това със средствата за прозрение, предоставени от науката за духа. Затова те се опитват да използват средствата на обикновената естествена наука или концепции, разработени във връзка с други неща, за да се доближат до области, които днес буквално крещат за изследване.

Областта, за която говоря, е аналитичната психология, наричана още психоанализа, която, разбира се, е особено добре позната в този град.⁸² Забележителното е, че пред изследователя се отваря поле, което се намира извън обичайното ни съзнателно осъзнаване; то трябва да се отнася до нещо, което се намира под прага на това осъзнаване. Хората обаче се опитват да работят с това, което бих нарекъл неадекватни инструменти в тази област. Тъй като се стремят да приложат тези неадекватни инструменти и на практика – може би само терапевтично и образователно, за начало, но може би и пасторално – трябва да кажем, че въпросът има повече от теоретично значение. Разбира се, не съм в състояние да обсъждам цялата област на психоанализата. Това би изисквало много лекции.⁸³ Нека обаче се спра на някои от принципите, на някои от реалните аспекти в този контекст.

Психоанализата е област, където изследването и социалният живот се срещат в една точка, както се случва и в други подобни области, които ще разгледаме днес. Преди всичко, и както несъмнено знаете, аналитичната психология по същество се занимава с връщането на „изгубени“ спомени в съзнанието с терапевтична цел. Тезата е, че психиката съдържа определени елементи, които не достигат до съзнание. След това се приема, че тези спомени са се спуснали в подсъзнанието или подобно нещо, и се полагат усилия да се хвърли светлина под прага на съзнанието, като се използва обикновената концепция за паметта, и да се навлезе в области, които не са осветени от обикновеното ни съзнание.

Вече споменах в тези лекции, че науката за духа има задачата да осветли процеса на човешката памет по един много важен начин. Разбира се, отново няма да е възможно да се избегнат всички недоразумения, които могат да възникнат с такъв кратък преглед на темата. Чувал съм например да се казва – няколко пъти, не само веднъж – че психоанализата всъщност е на същия път като науката за духа, която аз представлявам; само че психоаналитиците са приемали някои неща по символичен начин, докато аз съм приемал неща, които тези просветени психоаналитици са смятали за символични, за реалности. Това е гротескно погрешно схващане и не можете да характеризирате връзката на психоанализата с науката за духа по лош начин от това да кажете това.

За да разберем това, трябва да разгледаме отново природата на процеса на паметта. Нека подчертая още веднъж, че процесът на формиране на идеи, дейността по осъществяването му, е нещо, което във вътрешния живот на човека по същество се отнася само до настоящето. Една идея като такава никога не слиза на някакво несъзнателно ниво на ума, точно както огледалният образ, видян при преминаване покрай огледало, няма да се установи някъде, за да се появи отново следващия път, когато минете покрай огледалото. Появата на идея е феномен, който започва и завършва в настоящия момент. И всеки, който мисли, че паметта се състои в това, че е „съществувала“ идея, която „се появява“ отново, може би е

отличен хербартов психолог или психолог в някаква друга насока, но не се основава на истински наблюдаван факт.

Това, което имаме тук, е нещо съвсем различно. Светът, в който живеем, е изпълнен не само със сетивните възприятия, които навлизат в настоящия ни живот на идеи чрез око или ухо. Целият този свят – и това, разбира се, означава и естествения свят – се основава на свят, който трябва да се възприема в образи, свят, който първоначално не достига до съзнателно осъзнаване. Съдържанието на този свят на образи действа паралелно на моя моментен живот на идеи: докато формирам идея, оставяйки тези моментни процеси да протичат в мен, друг процес протича паралелно с тях, с поток от несъзнателен живот, преминаващ през душата ми. Този паралелен процес оставя вътрешни следи – бих могъл да ги характеризирам подробно, но трябва да се огранича до кратки указания тук – и те се наблюдават, когато паметта се появи по-късно.

Когато възникне памет, не става въпрос за това, че стара идея, която може да е била съхранена някъде, се връща отново. Вместо това ние гледаме навътре към следите, оставени в паралелен процес. Паметта е процес на възприятие, насочен навътре. Човешката душа е способна на много неща на несъзнателно ниво, които не е в състояние да прави съзнателно в обикновения живот. За да сравня процеса, който протича, когато едно „забравено“ събитие „се върне в съзнанието“, правейки го в много общи термини – нека подчертая това: в много общи термини – с нещо друго, бих казал, че е доста подобно на сетивното възприятие, използващо външните сетива. Разликата е, че с последните пресъздавам възприятията си във временни образи, които съществуват само за момента. Всичко, което пресъздавам от паметта, е специфична форма на вътрешно възприятие. В себе си възприемам остатък от паралелния процес; това е останало неподвижно. Като груба аналогия, припомнянето е процес, при който душата чете по-късно нещо, което е протичало паралелно с формирането на идея. Душата има тази способност, на несъзнателно ниво, да чете в себе си това, което се е развивало, когато съм формирал идея. Не знаех това по онова време, защото идеята я блокираше. Сега тя е припомнена. Вместо да имам сетивно възприятие за нещо отвън, възприемам собствения си вътрешен процес. Това е истинската ситуация.

Напълно осъзнавам, че един фанатичен психоаналитик – никой от тях не се смята за фанатик, разбира се, и аз също знам това – ще каже, че няма проблем да се съгласи с това обяснение на паметта. Но всъщност той никога няма да го направи, когато разглежда тези неща на практика. Всеки, който познава литературата, ще знае, че това никога не се прави и че това всъщност е източникът на безброй грешки. Защото хората не знаят, че не става въпрос за минали идеи, които се задържат някъде в подсъзнанието, а за процес, който може да бъде разбран само ако разберем начина, по който един въображаем свят играе ролята на нашия свят в процес, който протича успоредно с живота на формиране на идеи.

Първите съществени грешки възникват, защото погрешно разбираният процес на запаметяване формира теоретичната основа и се прилага на практика в аналитичната психология. Когато проникнем в реалния процес на запаметяване, не може да става въпрос за търсене на елементи в душата, които психоаналитиците считат за патологични в спомените, които се задържат някъде. Става въпрос за възприемане на това как пациентът се отнася към реален, обективен свят от нефизически процеси, които той обаче възприема по ненормален начин. Това прави огромна разлика, нещо, което, разбира се, трябва да обмислим във всеки възможен аспект.

Психоаналитиците, които прилагат едностранчиво естественонаучното си обучение във важна сфера на реалния живот, също допускат друг вид грешка. Те използват образи от сънища за психологическа диагноза по начин, който не може да бъде оправдан пред лицето на истинско наблюдение. Нуждаем се от истинско наблюдение и понятия, които се отнасят до реалността, за да можем да навлезем в този странен, мистериозен свят на сънищата по правилния начин. Това се прави само ако знаем, че човешките същества имат своите корени не само в средата, в която живеят с обичайния си съзнателен ум, но – дори в живота на идеите, както видяхме, а по-късно ще видим и някои други неща – в един свят на духа. Нашето обикновено съзнателно осъзнаване приключва, когато спим, но връзката със света, която остава на подсъзнателно ниво, не приключва.

Съществува процес – не мога да го характеризирам подробно, тъй като времето е кратко – при който специалните условия, характерни за съня, карат нещата, които преживяваме във връзка с нашата духовна среда, да се обличат в символични образи от сънищата. Съдържанието на тези образи от сънищата е съвсем несъществено. Същият процес – връзката на човешкото същество с неговата духовна среда – може да се появи като определена поредица от символични образи за един индивид и като различна за друг. Всеки, който има необходимите познания в тази област, знае, че типичните несъзнателни процеси в психиката приемат одеждите на много различни спомени от живота при всякакви хора и че съдържанието на съня няма значение. Ще осъзнаете какво се крие зад това само ако се научите да игнорирате напълно съдържанието на съня и вместо това да разгледате това, което бих нарекъл вътрешна динамика на съня. Въпросът е дали първо се полага основа с определен образ от съня, след това се създава напрежение и след това еволюция, или последователността е различна, започвайки с напрежение, което е последвано от разрешаване.

Необходима е много подготовка, преди човек да може да обмисли еволюцията на един сън, цялата му драма, оставяйки настрана съдържанието на образите. За да разбере сънищата, човек трябва да може да направи нещо, което би било като да гледа пиеса и да се интересува от сцените само дотолкова, доколкото възприема автора зад нея и възходите и паденията на неговия вътрешен опит. Трябва да спрем

да искаме да схващаме сънищата чрез абстрактно тълкуване на тяхната символика. Трябва да можем да навлезем във вътрешната драма на съня, във вътрешния контекст, съвсем отделно от символиката, съдържанието на образите. Само тогава ще осъзнаем как душата се свързва с духовната си среда. Те не могат да се видят в образите на съня, които някой, който няма зрение в образи, използва за реалност при необичайни условия на сън, а само чрез осъзнаване в образи. Драмата, която се крие отвъд образите на съня, може да бъде разбрана само ако имаме въображаемо осъзнаване.

Както вероятно знаете, изследванията в аналитичната психология се простират и – и в известен смисъл това е изключително похвално – до митологията. Открити са много интересни неща, както и други неща, които са достатъчни, за да ви настръхнат косите. Няма да навлизам в подробности, но е важно да се види, че отделни учени и днес работят по такъв начин, че едностранчиво развиват ограничена област, без да вземат предвид вече направените научни открития, макар че те често могат да хвърлят много повече светлина върху въпроса, отколкото човек сам е в състояние да го направи.

Един мой стар приятел, който почина преди доста време, написа много добра книга за митологията. Казваше се Лудвиг Лайстнер.⁸⁴ След като обиколи света, така да се каже, по отношение на произхода на митовете, той показва по много интересен начин, че ако искаш да разбереш митовете, изобщо не е важно да разглеждаш съдържанието, тоест какво разказват те – правейки го по един начин на едно място и по различен начин на друго – или действителните образи на тези митове; не, и в този случай е важно да се оставят наяве драматичните събития, които се изразяват в различните митологични образи. Лайстнер също така разглежда връзката между митологичните образи и света на сънищата, правейки го по начин, който е все още елементарен, но въпреки това правилен. Следователно неговите изследвания предоставят отлична основа за свързване на изследванията на сънищата с изследването на митовете. Ако и в митологията хората осъзнаваха, че от творческата сфера на митовете в съновното съзнание попадат само образи, образи, които произволно, бих казал, представят действителния процес, това би бил много по-интелигентен начин на работа. В момента хората, работещи в аналитичната психология – и аз напълно осъзнавам тяхната важност и че работят с най-добра и наистина честна добронамереност – се опитват да правят неща, които трябва да са неправилни и едностранчиви, защото средствата им са недостатъчни.

Има много малка склонност да се навлиза наистина дълбоко в нещата и да се търси помощ от духовния живот, за да се разбере реалността от гледна точка на реалността. По-новите изследвания в психоанализата, освен обичайната концепция за паметта и вида сънища, които произлизат от индивидуалния живот, включват и отчитане на „свръхиндивидуално несъзнавано“,⁸⁵ както се нарича. В този момент обаче, изследователски метод, прилаган с толкова неадекватни средства, доведе до

един изключително странен резултат. Съществува усещане – и трябва да сме благодарни, че поне такова усещане съществува – че този вътрешен живот на човешката психика е свързан с живот на духа, който се намира извън нея; обаче, човек не може да направи нищо, за да осъзнае тази връзка в реални термини. Честно казано, не искам да търся недостатъци в тези учени и много уважавам тяхната смелост, защото в един днешния свят, толкова пълен с предразсъдъци, е необходима истинска смелост, за да се говори за такива неща; но трябва да се отбележи – особено защото тези неща са част от практическите съображения – че има начин да се преодолее подобна едностранчивост.

Юнг, учен с големи заслуги, който живее тук, в Цюрих, е намерил убежище, така да се каже, в трансиндивидуални, свръхиндивидуални несъзнателни духовни и душевни съдържания. Според него човешката душа се свързва не само със спомени, които индивидът е съхранил по някакъв начин или други подобни, но и с неща, които се намират извън нейната индивидуална природа. Отлична, смела идея - да се свърже този живот в човешката психика не само чрез тялото, но и сам по себе си с душевните качества във външния свят; това със сигурност заслужава признание. Същият човек обаче приписва случващото се в душата по този начин на един вид памет, дори и да е свръхиндивидуална. Не можете да се откъснете от понятието за мнѐма или памет, въпреки че всъщност не можем да говорим за памет вече, когато отидем отвъд индивидуалния елемент. Юнг го казва така: виждате, че в душата живеят „архетипни образи“, образи от митовете, еволюирали сред древните гърци - архетипи, за да използваме термина на Якоб Буркхард. Юнг казва многозначително, че всичко, през което е преминало човечеството, а не само отделният човек, може да е активно в душата; и тъй като не знаем за това в обикновеното съзнание, това бушува и се надига несъзнателно срещу съзнателния ум и се получават странните явления, които днес се проявяват като истерични и други състояния. Всичко, което човечеството някога е знаело за божествените, а също и за дяволските неща, се надига отново, казва Юнг в последната си книга; хората не знаят нищо за това, но то е активно в тях.

Сега е изключително интересно да разгледаме едно изследване, проведено с неадекватни средства, като вземем един характерен пример. Този учен е стигнал до заключението, по изключително важен начин, че когато хората не установяват съзнателно връзка с божествен свят в душите си, тази връзка се създава в тяхното подсъзнание, въпреки че не знаят нищо за него. Боговете живеят в подсъзнанието, под прага на съзнателното осъзнаване. И съдържание, за което те не знаят нищо в съзнанието си, може да се изрази, като го „проектират“, както се казва, върху своя лекар или друг човек. Така спомен за някаква дяволска сила може да е активен в подсъзнанието, но да не достигне до съзнателно осъзнаване; тя обаче бушува вътре; индивидът трябва да се освободи от нея; той я прехвърля на някой друг човек.

Другият човек се превръща в дявол; това може да е лекарят или, ако не успее да направи това, индивидът си го прави сам.

От тази гледна точка е изключително интересно да се види как един учен стига до заключенията си за тези неща. Нека разгледаме една от най-новите книги за психоанализата, „ *Психология на несъзнаваното* “ от Карл Густав Юнг.⁸⁶ Той пише, че идеята за Бог е просто необходима психологическа функция от ирационален вид. Юнг заслужава големи заслуги за признаването на това, защото това означава, че за веднъж се признава природата на човешкото подсъзнание като такава, че хората установяват връзки с божествен свят в своето подсъзнание. След това авторът продължава, като казва, че тази идея за Бог няма абсолютно нищо общо с въпроса за съществуването на Бог. Този последен въпрос, казва той, е един от най-глупавите въпроси, които някой може да зададе.

Не ни интересува собственият възглед на учения за идеята за Бог. Той може да е много набожен човек. Това, което ни интересува тук, е какво живее в собствения подсъзнателен живот от идеи на учения, ако мога да използвам този термин.

Недостатъчните средства за изследване означават не по-малко от това, че човек си казва: Човешката душа трябва да установи взаимоотношения с боговете под прага на съзнанието; но тя трябва да направи тези взаимоотношения такива, че да нямат нищо общо със *съществуването* на Бог. Това означава, че душата по необходимост трябва да се задоволи с чисто илюзорна връзка; но това е изключително важно за нея, защото без това тя ще бъде болна. Това е от огромно значение, нещо, което не бива да подценяваме! Аз просто посочих колко неадекватни са средствата, с които хората работят в една доста обширна област.

Сега ще продължа описанието си на човешкото същество и начина, по който то трябва да се свързва със социалната си среда. Животът на чувствата – не сега животът на идеите, а животът на чувствата – има своя физически еквивалент в дихателния ритъм, както казах, а от друга страна, е свързан и с духовно съдържание. Елементът в духа, който съответства на живота на чувствата по начина, по който животът на дихателния ритъм съответства на физическо ниво, може да бъде проникнат, бидейки духовно съдържание, съдържание на духовни същности, духовни сили, само с „вдъхновен“ ум, както го наричам в тези лекции.

Този вдъхновен ум отваря не само духовното съдържание, което изпълва нашето съществуване от раждането, или да кажем зачеването, до смъртта, но човек започва да вижда и неща, които преминават отвъд раждането и смъртта и са свързани с нашия живот между смъртта и прераждането, тоест на дух, който е жив, дори когато човешкото същество вече няма това физическо тяло.

Докато човешкото същество придобива основа за това физическо тяло чрез физическа наследственост, принципът, който се ражда от вдъхновения свят, създава неговия физически израз в дихателния ритъм. Но в този живот на чувствата – докато първоначално само елементи, идващи между раждането и смъртта, играят

роля в живота на идеите, които човешкото същество познава в обичайното си съзнателно осъзнаване – навлиза всичко чрез сили и импулси, което е било активно през времето от последната смърт до настоящото раждане. Това ще бъде активно отново между тази смърт и ново раждане. Ядрото на вечната реалност на човешкото същество играе роля в този живот на чувствата.

Третото нещо, което трябва да се отбележи, е, че волевият живот на човешкото същество се отнася, от една страна, всъщност до най-нисшите функции в човешкия организъм, до метаболизма, нещо, което в най-широк смисъл се изразява в глад и жажда. От друга страна, той се отнася в духа до най-висшия духовен свят, интуитивния свят, който споменах неведнъж в тези лекции. По този начин наистина имаме напълно обвърната ситуация.

Първоначално животът на идеите е подсъзнателно във връзка със света на образите и с живота на нервите в другия му аспект. В свят, който се проектира отвъд личния ни живот в тялото като ядро на нашата реалност, животът на чувствата се насочва към духовната страна. А животът на волята, който се изразява физически винаги, когато има волеви импулс в някакъв метаболитен процес и следователно в най-нисшите процеси в организма, е от духовна страна свързан с най-висшия духовен свят, интуитивния свят.

Трябва да навлезем в тази област, ако искаме да изследваме „повтарящите се животи на земята“, както ги наричат. Импулсите, които преминават от един живот на земята към друг, не могат да бъдат схванати в образи, камо ли в обикновеното ни съзнателно осъзнаване, и дори не с вдъхновено съзнание. Това изисква интуитивно осъзнаване. Импулси от по-ранни животи на земята навлизат в нашия живот. Импулси от този живот ще навлязат в по-късни животи на земята. Единственият възможен характер, който нашите изследвания могат да имат в този момент, е да сме развили чувство за истински интуиции, а не за колебливия вид, за който говорим в обикновения живот.

По този начин, пълният съзнателен ум възприема цялостното човешко същество, такова каквото то живее в душа и дух, по три начина – в идеи, чувства и волеви импулси, всички от които се издигат и слизат обратно. Защото той има своята основа по три начина в живо физическо тяло и води началото си от света на духа. Науката за духа ни отвежда до вечното в човека не по някакъв спекулативен или хипотетичен начин, а като показва как трябва да се развива съзнателният ум, за да може да съзре вечната същност на човешкото същество, което се развива в последователни животи на земята.

Това цялостно човешко същество – не абстрактно човешко същество, представено в естествената наука или от натуралистите в празен, абстрактен набор от идеи, които не обхващат цялата реалност – това цялостно човешко същество е част от социалния живот. Нашият обикновен съзнателен ум е способен да разбере природния свят отвън, доколкото той не е органичен, а нещо в безжизнената,

механична сфера – в съвременната наука това често е единственото нещо, което се счита за валидно и заслужаващо внимание. Това ниво на ума обаче не е в състояние да намери понятия, които са напълно жизнеспособни, когато става въпрос за социалния живот, ако те са еволюирали по модела, използван в ежедневно мислене. Тайната на социалния живот е, че той не се развива според понятията, които имаме в обикновеното си мислене, а го прави извън сферата на съзнателния ум, в импулси, които могат да бъдат схванати само с по-високите нива на съзнателно осъзнаване, за които говорих.

Това прозрение може да хвърли светлина върху много неща, които в настоящия ни социален живот неизбежно завършват с абсурд, защото понятията, които хората искат да приложат към него, не се отнасят до реалността. И така, ето ни днес, с понятия, придобити от образование, основано на естествонаучни идеи, и искаме да бъдем креативни в социалния живот. Но този социален живот се нуждае от допълнителни понятия, които се различават от тези, които имаме в обичайното си мислене – точно както подсъзнателният живот на психиката, представен в психоанализата, също изисква допълнителни понятия.

На първо място, три области в социалните общности трябва да бъдат осветени чрез антропософски ориентирана духовна наука. Ще мога да дам само груби очертания, тъй като науката за духа е все още в началото си и много неща все още трябва да бъдат изследвани. Затова просто ще характеризирам общата природа на нишките, които трябва да видим, преминаващи от духовно-научни прозрения до прозрения за социалния живот.

Могат да се видят три сфери на социалния живот. Първата сфера, където се прилага това, което току-що характеризирах, е сферата на икономиката. Знаем, че икономическите закони живеят в нашата социална структура и че трябва да познаваме тези закони. Всеки, който участва в законодателството или управлението, и всеки, който управлява каквато и да е фирма, която в крайна сметка е част от социалната структура на живота като цяло, трябва да работи със законите на икономиката.

Икономическата структура, такава каквато съществува в реалността, не може да бъде схваната, ако прилагаме само понятията, придобити в естествонаучния начин на мислене, понятия, които управляват практически цялото мислене на хората днес. Импулсите, които са активни в икономическия живот, са напълно различни от тези в естествения свят, включително и човешката природа. В основната човешка природа нашият поглед се основава например на въпроси за нуждите. Въпросите, свързани със задоволяването на нуждите, са основата на нашия външен икономически ред. За да получа истинско разбиране за една социална общност с нейната икономическа структура, трябва да разбере как в зависимост от географските и други условия са налични средства за задоволяване на човешките нужди. За индивида започваме с въпроса за нуждите, но за да разгледаме

икономиката, трябва да започнем от обратната страна. Тогава не разглеждаме от какво се нуждаят хората, а какво е достъпно за хората в даден район, докато се развива общественият живот. Това е само кратко указание. Много неща би трябвало да се кажат, ако искаме да разгледаме икономическата структура в нейната цялост. И все пак икономическата структура на една страна или общност, която всъщност е организъм, не може да бъде разгледана с помощта на понятия, взети от обикновената естествена наука.

Това може да доведе до някои много странни неща! Тук е разумно да кажа нещо конкретно, защото наистина не говоря за това само в светлината на текущите събития. Хората биха могли да възразят, че съм бил повлиян от тези текущи събития, но това не е така. Това, което ще кажа сега, е нещо, за което говорих в курс от лекции, които изнесох в Хелсингфорс, преди да започне настоящата война.⁸⁷ Следователно причините, поради които го споменавам сега, нямат нищо общо с войната. Трябва да кажа това предварително, за да не възникне недоразумение.

По това време в Хелсингфорс – тоест преди войната – аз показвах как можем да се отклоним, ако искаме да схванем социалната структура на човешките общности изцяло с естественонаучни идеи. За пример избрах някой, който в най-голяма степен изпада в тази грешка – Удроу Уилсън.⁸⁸ Споменах странния начин, по който Удроу Уилсън – в този случай академичното мислене е напреднало до държавническо мислене – казва, че ако човек вземе предвид дните на Нютонизма, когато е възприеман по-механичен поглед върху целия свят, може да види, че механичните идеи, които Нютон и други са направили актуални, са навлезли и в представите на хората за държавата, в представите им за социалния живот. Грешно е обаче да се разглежда социалният живот по такъв тесен начин, казва Удроу Уилсън; днес трябва да го правим по различен начин и да прилагаме дарвинистките идеи към социалния живот. По този начин той е правил същото, само че с идеите, които сега са актуални в естествените науки.

И все пак, дарвинистките идеи са също толкова малко полезни за разбирането на социалните структури, колкото и нютонистките. Както чухме, не всички дарвинистки идеи са действително приложими в органичния живот. Това обаче остава на подсъзнателно ниво за Уилсън и той не осъзнава, че прави точно същата грешка, която е идентифицирал и порицал точно преди това.

Тук имаме забележителен пример за хора, които не могат да осъзнаят, че работят с неадекватни инструменти, които няма да се справят с реалността, когато се опитват да овладеят и разберат социалния живот днес. Такава ситуация, в която инструментите са неадекватни, дори когато хората пишат световна история, е нещо, с което се сблъскваме, където и да отидем. И ако хората можеха да прозрат какво се случва тук, те щяха да могат да видят дълбоко в по-дълбоките причини за

фразеологията, която се случва в момента, причини, които по принцип не са очевидни за света днес.

Икономическите структури не могат да бъдат разбрани, ако използваме естественонаучни понятия – независимо дали са получени от дарвинизма или нютонизма – защото те се отнасят само за природните факти. Вместо това трябва да преминем към други понятия.

Мога да характеризирам тези други понятия само като кажа, че те трябва да се основават, ако не може би на ясна идея, то поне на чувство за цялостно навлизане в социалната структура, така че да се появят идеи, които принадлежат на живота в образи. Необходима е помощта на идеи, основани на образи, за да се получи картина на реална социална структура, която съществува на едно или друго място. В противен случай получаваме само абстракции без стойност, които нямат никаква същност.

Днес вече не създаваме митове. Но силата да се създават митове е била импулс в човешката душа, който е надхвърлял ежедневната реалност. Днес хората трябва да поемат същия вътрешен импулс, който нашите предци са използвали, за да създават митове; те са създавали, ако мога да се изразя така, образи на духовна реалност от силите на въображението, свързани с тази реалност; ние трябва да имаме идеи в образи на икономически системи. Не можем да създаваме митове, а трябва да можем да виждаме географските и други ситуации на терена заедно с дадения характер на хората, нуждите на хората, по такъв начин, че те да бъдат виждани заедно със същата сила, която преди е била използвана за създаване на митове, сила, която е жива и активна в духовната сфера като силата да се формират образи и която се отразява и в икономическата структура.

Втора сфера в социалния живот е моралната структура и моралният импулс, който живее в цялост. Отново се спускаме във всякакви несъзнателни сфери, за да изследваме импулсите, разкрити в човешките морални стремежи – морални в най-широкия възможен смисъл. Всеки, който желае да се намеси в това, било то като държавник, било то като парламентарист или също като ръководител на някоя фирма, който иска да поеме водеща роля, ще разбере структурата само ако е в състояние да я овладее с понятия, които поне се основават на прозрения, получени чрез вдъхновение.

Това е дори по-необходимо днес, отколкото хората са склонни да мислят; намесата в този социален аспект, доколкото са замесени моралните импулси. Тези морални импулси трябва да бъдат изучавани истинно и реално, точно както импулсите на органичния живот не могат да бъдат измислени, а трябва да бъдат изучавани чрез разглеждане на самия организъм. Ако хората измисляха концепции за природата на лъва, котката или таралежа, ако щете, по начина, по който измислят концепции, измисляйки марксизма днес или други социалистически теории, и не успяха да изучат природата в действителност, и ако изградят чисто априорни концепции за

животинската природа, те биха стигнали до странни теории за организацията на животните.

Важното е, че социалният организъм трябва да се изучава и в абсолютно реални термини, където са замесени моралните принципи в най-широк смисъл. Силите на нуждата, които човешките същества влагат в действие – те също са морални сили в по-широк смисъл – могат да бъдат овладени само ако изследваме реалния социален организъм въз основа на идеи, които имат своите корени във вдъхновения свят, дори ако тези идеи са само смътно очевидни. Днес все още сме далеч от такъв начин на мислене!

В науката за духа човек започва да изучава реално и подробно природата на импулсите, които живеят сред хората в Централна, Западна или Източна Европа. Човек започва да вижда съвсем реално как различните вътрешни импулси, произтичащи от социалния организъм, са също толкова реални и добре обосновани, колкото и импулсите, произтичащи от физическия организъм. Човек започва да вижда, че начинът, по който народите живеят заедно, също е свързан с тези импулси, които могат да бъдат изучавани отвътре. В науката за духа човек открива, че структурата на душата се различава значително между Западна и Източна Европа и осъзнава, че такава структура трябва да стане част от целия европейски живот. Нека ви напомня, че от десетилетия говоря за различните душевни структури, които са в основата на европейския социален живот, изхождайки от чисто духовни научни идеи.⁸⁹Откритията, направени в науката за духа, се потвърждават от хора с емпирични познания, които познават реалността на живота. Вижте вчерашния и днешния брой на „*Нене Цюрхер Цайтунг*“ [голям швейцарски вестник] какво се казва там за душата на руския народ и руските идеали, от гледна точка на Достоевски.⁹⁰Ето ви пълно доказателство – мога само да ви насоча към това, тъй като времето е твърде кратко за подробно описание – в наблюдения, направени по външен начин на резултат, произтичащ съвсем очевидно от нещо, което е било изтъквано от години в науката за духа.

След това започвате да изучавате социалните импулси и енергии в реалния живот. Тъй като е невъзможно да се овладее животът с понятия, далеч от реалността, този живот надделява над хората. Те вече не знаят как да обхванат живота с понятия, толкова абстрактни, колкото тези, използвани в сферата на естествените науки. Те се оказват неадекватни в социалната сфера. Този живот, който се издига и бушува все по-дълбоко и не е бил схванат в съзнателното съзнание, е довел до катастрофалните събития, през които сега преминаваме по такъв ужасен начин. Трета сфера, с която се сблъскваме в социалния живот, е тази, която наричаме живот на правата. По същество социалната структура на всяко тяло се състои от икономически живот, морален живот и живот на правата. Всички тези термини обаче трябва да се приемат в духовен смисъл. Икономическият живот може да се изучава в реален смисъл само ако мислим образно; моралният живот и истинското

му съдържание могат да се изучават само с помощта на вдъхновени идеи; животът на правата може да се разбере само с помощта на интуитивни идеи, а те също трябва да се извлекат от пълната и абсолютна реалност.

По този начин можем да видим как прозренията, търсени в нефизическите аспекти с науката за духа, се прилагат към различни сфери на социалния живот. В областта на образованието, което по същество е част от социалната сфера, също ще възникнат плодотворни концепции само ако сме способни да развием концепции, основани на образи, така че да можем да виждаме живота, който все още е неоформен, в образи, които възникват в нас – не в абстрактните термини, които са толкова често срещани в образованието днес, а въз основа на истинско виждане в образи – и също така да го ръководим на тази основа.

Животът на правата, понятията в сферата на правата – помислете само колко много е писано и казано за това напоследък. По принцип обаче хората нямат наистина ясна представа дори за най-простите понятия в сферата на правата. И тук просто трябва да разгледаме усилията на хора, които искат да работят изцяло въз основа на образованието си в областта на естествените науки, например Фриц Маутнер, автор на изключително интересния философски речник.⁹¹ Прочетете статията за правото, наказателното право или, накратко, всичко свързано с това, и ще видите, че той разтваря всички известни идеи и концепции, както и съществуващите институции, показвайки, че няма никаква възможност, нито способност, да се постави нещо на тяхно място. Ще бъде възможно да се постави нещо на тяхно място само ако хората търсят това, което търсят, в структурата на правата в света, която е самата основа на социалните структури, свят, отворен само за интуитивно възприятие.

Тук, в Цюрих, мога да се позова на едно произведение, в което авторът, д-р Роман Боос, е започнал да разглежда сферата на правата по този начин.⁹² Поставено е отлично начало в базирането на реалните проблеми в сферата на правата върху ситуациите, отнасящи се до структурата на правата и социалната структура, и достигането до реалистични идеи относно отделни детайли в сферата на правата. Изучете подобно произведение и ще видите какво се има предвид, когато изискваме социалният живот като живот на правата да се изучава по реалистичен, а не абстрактен начин, развивайки идеите си за него в реални термини, обхващайки го с понятия, които се отнасят до реалността. Разбира се, това е по-трудно, отколкото ако изграждаме утопични програми и утопични правителствени структури. Защото това означава, че трябва да се вземе предвид цялото човешко същество и човек трябва наистина да има чувство за това кое е реално.

Направих понятието за свобода фундаментално, за да покажа, че макар да търсим закони, отнасящи се до света на духа, понятието за свобода е изцяло валидно в науката за духа. Няма да е лесно обаче да изучаваме тези неща в реални термини. Защото тогава ние най-вече осъзнаваме сложността на реалността, която не може

да бъде обхваната от едностранчиви понятия, подобни на забити в земята колове тук или там. Човек осъзнава, че веднага щом излезем отвъд отделния човек, трябва да обхванем тази реалност в понятия, подобни на понятията, използвани в науката за духа, които описах в тези лекции.

Нека ви дам един ярък пример. Хората обичат да живеят с предубедени идеи, концепции, придобити чрез обичайния им начин на мислене. Когато в Централна Европа е построена първата железопътна линия, е проведена консултация и с екип от лекари – следователно учени хора. Това е документирано, макар че може да звучи като детска приказка. Лекарите са установили, че не трябва да се строи железопътна линия, тъй като това би причинило увреждане на нервната система на хората. И ако хората все пак настояват за железопътни линии, поне трябва да се поставят високи дъсчени огради от двете страни на железопътните линии, за да не получат хората сътресение на мозъка, когато влак мине покрай тях.⁹³ Това експертно мнение от първата половина на 19-ти век се е основавало на обичайния начин на мислене по онова време. Днес може би е лесно да се посмеем на подобно предубедено мнение; защото тези учени господа, разбира се, грешаха. Развитието ги е изпреварило. Прогресът ще изпревари много неща, които „уважаемите господа“ смятат за правилни.

Съществува обаче и друг въпрос, колкото и странен да изглежда. Дали тези учени господа просто са грешали? Само изглежда така. Те със сигурност са грешали в едно отношение, но не са просто грешали. Всеки, който има усет за по-фините неща в развитието на човешката природа, ще знае, че развитието на железниците по странен начин е свързано с развитието на някои явления на нервност, от които хората страдат в момента. Такъв човек ще знае, че макар и да не е толкова радикално, колкото тези учени господа го изразяват, посоката на тяхното мнение е била отчасти правилна. Всеки, който наистина има усет за диференцирания характер на живота, за разликата между нашия живот днес и живота в началото на 18-ти и 19-ти век, ще знае, че железниците са причинявали нервност, така че учените лекари са били прави в известно отношение.

Идеята за „правилно“ и „грешно“, която все още е приложима за някакво природно събитие или някакъв естествен човешки феномен, не е приложима, когато става въпрос за социалната структура. Тук е необходимо човек да развие способност за по-всеобхватни идеи, като тренира вътрешните си способности по съвсем различен начин. Тези идеи трябва да обхващат социален живот, който далеч надхвърля всичко, което едностранчиво абстрактните идеи, взети от естествената наука – а те *трябва* да бъдат абстрактни – са в състояние да обхванат.

Тъй като времето е кратко, разбира се, успех да дам само кратки насоки, че сферата на социалните науки, на икономиката, на социалния морал в най-широк смисъл, на правото и всичко свързано с него, ще бъде овладяна само когато хората преодолеят мързела, който е такава пречка днес. Защото по същество мързелът и страхът от

истинските пътища, водещи до прозрение, пречат на хората да гледат на света в светлината на духовната наука.

Въпреки че ми беше позволено да изнеса курс от четири лекции, разбира се, успях да се спра само накратко на някои неща. Напълно осъзнавам, че мога да дам само някои начални идеи. Също така, моето намерение беше просто да направя връзката с отделните науки, известни днес, под формата на начални идеи. Знам, че могат да бъдат повдигнати много възражения и съм добре запознат с възраженията, които могат да бъдат повдигнати. Всеки, който се основава на науката за духа, трябва винаги да повдига всички възможни възражения за себе си на всяка стъпка, защото само чрез сравняване на своите прозрения с възраженията, човек наистина развива от дълбините на душата потенциалното виждане в духа, което може да се справи с реалността.

И все пак, макар да осъзнавам колко несъвършени са представените от мен идеи – ще са необходими много седмици, за да се дадат всички подробности, които успях само накратко да посоча като резултати – може би все пак ще си помисля, че съм дал някаква идея поне в една посока, а именно, че духовната наука няма нищо общо с раздвижването на нещата, защото човек има някакъв абстрактен идеал. Това е област на изследване, която прогресът на човешката еволюция действително изисква в този момент. Някой, който работи в тази област на изследване и наистина разбира нейните импулси, ще знае, че именно областите, които са търсени в настоящето – като областта на психоанализата, за която говорих – показват, ако бъдат наистина проникнати, че всъщност могат да се разгърнат напълно само ако бъдат осветени от това, което тук наричаме духовна наука с антропософска насоченост. Искях да покажа, че това не е нещо, което зависи от внезапни капризи или неясен мистицизъм, а се преследва с пълна сериозност от хора, които са сериозни изследователи, поне в своите намерения. Затова представих редица примери, за да покажа, че съвременното научно мислене може да спечели много от науката за духа, която имаме днес.

Не вярвам, че тази наука за духа е нещо съвсем ново. Не е нужно да се връщаме подалеч от Гюте, за да открием елементарните начала в неговата теория за метаморфозата. Те просто трябва да бъдат доразвити в науката за духа – макар и не с абстрактни, логически научни хипотези. Те трябва да бъдат доразвити по начин, изпълнен с живот.

Тъй като аз самият работя с по-нататъшното развитие на Гютеовия подход повече от 30 години, лично обичам да наричам подхода, наречен духовна наука с антропософска ориентация, по-нататъшното развитие на Гютеовия подход. Ако беше изцяло мой избор, бих искал да нарека сградата в Дорнах, посветена на този подход, Гютеанум.⁹⁴ за да покаже, че тази духовна наука с антропософска насоченост не е нещо ново, изникващо внезапно на бял свят като нещо произволно

развито от един-единствен случай, а нещо, към което духът на нашата епоха призовава, както и духът на човешката еволюция като цяло.

Вярвам, че хората, които са следвали духа в човешката еволюция, в най-добрите си усилия винаги са посочвали принципа, който днес трябва да се прояви като плодове и цветове на научните усилия, за да може да се установи истинско, сериозно прозрение за живота на духа. Това трябва да се прави със същата сериозност и почтеност, с която се е развивала естествената наука през последните векове и особено в по-ново време – наука, която работещите в областта на науката за духа не отхвърлят и не очернят.

Целта ми в тези лекции не е била да се боря с други науки или да им се противопоставям по някакъв начин, а да покажа – както казах във въведението си – че ги ценя. Вярвам, че те са велики не само в това, което са днес, но и в това, което тепърва може да се развие. Според мен е по-голямо оценяване на естествонаучните и другите съвременни начини на мислене, ако човек не просто се задържа на мястото си, а вярва, че ако се впуснем изцяло във всичко добро в различните области на науката, това не само ще позволи логическото развитие на някоя философия, която след това няма да ни отведе по-далеч от това, което вече съществува в основните си предпоставки, но ще може да роди нещо живо.

Духовната наука с антропософска насоченост иска да бъде нещо, което по този начин има живот и не се основава само на логически заключения.

Въпроси и отговори

От сесията с въпроси и отговори⁹⁵ която последва лекцията, изнесена в Цюрих на 14 ноември 1917 г.

Въпрос. Как лекторът обяснява процеса на забравяне?

Е, това е нещо, което може да се разгледа накратко. Процесът на забравяне по същество се дължи на факта, че процесът, който споменах като протичащ успоредно с формирането на идеи и от който зависи паметта, има фаза на възход и фаза на спускане. За по-лесно разбиране бих могъл да спомена, че един процес, който не е същият, но илюстрира процеса, който разглеждаме, е нещо, което Гьоте нарича „избледняване на сетивните възприятия“. Това избледняване на сетивните възприятия – когато едно сетивно възприятие е приключило, ефектът от него все още е налице, но избледнява – не е процесът, на който се основава забравянето, но помага за изясняване на ситуацията. Той е примерен, така да се каже, за целия процес, който протича там. Нека подчертая, че аз виждам това като процес, който е психически и физически, а не физиологичен, макар че се простира и във физиологичния аспект. Ще намерите повече подробности за това в моите книги. Но и този процес има фаза, когато ефектът отшумява, и това е основата на забравянето. Възходящата фаза е основата на запомнянето, а низходящата фаза – на забравянето. Бих казал, че процесът на забравяне не е чак толкова изненадващ, ако се приеме гледната точка на запомнянето, която представих.

Въпрос. *Какво означава, ако някой никога не сънува или никога не е наясно със сънищата си? Как трябва да разглеждаме това явление съответно от психологическа и антропософска гледна точка, т.е. как такъв човек се различава от другите по ум и дух?*

Това е доста проблематичен въпрос. Лесно е за хората да кажат, че никога не сънуват, но всъщност не е така. Това, което имаме тук, е известна слабост, свързана с подсъзнателните процеси, които пораждат сънуването. Тази слабост означава, че човек не е в състояние да извлече от подсъзнанието това, което трябва да се прочете от това подсъзнание, както го казвам метафорично. Всеки сънува. Но както има и други слабости, така и някои хора са в състояние, в което е невъзможно да изведат сънищата си до осъзнатост. Тази слабост обаче не бива да се разглежда по начина, по който можем да разглеждаме например органична слабост. Тя може лесно да възникне, ако умът е изявен в някоя друга област. Така ни се казва, че Лесинг никога не е сънувал. В неговия случай това би се дължало на факта, че е бил изключително критичен ум. Като е концентрирал силите си толкова силно, колкото знаем, че е правил, използвайки ги по този начин в един аспект от вътрешната си природа, Лесинг ги е отслабил в друга област. Следователно не бива да гледаме на тази слабост като на нещо наистина лошо; тя може да е свързана със силни страни в други области.

Да се тълкува подобно нещо „психологически“ и „антропософски“ е, разбира се, едно и също нещо за един духовен учен. Не може дори да се каже, че някой с известна слабост в извикването на сънища би имал и слабост, например, свързана с процеси, които са част от въображаемото възприятие. Това изобщо не е нужно да е така. Някой може да няма голям дар за това, което обикновено се нарича сънуване, и въпреки това да развие сили на въображаемо възприятие и т.н., като използва методите, които съм дал в книгите си, особено в „*Познание за висшите светове*“. Възможно е, когато той сега използва силите си специално за въображаемо възприятие на света, в пълно съзнателно съзнание, за да погледне в света на духа – бихме могли да кажем ясновидско прозрение, ако терминът може да се използва безпристрастно – това всъщност може да потисне обикновеното сънуване, макар че може да е и обратното.

Познавам голям брой хора, които използват упражненията, описани в „*Познание за висшите светове*“, в душите си и преживяват трансформация в живота на сънищата, която също е описана в книгата. Обикновеният живот на сънищата е неясен по съдържание. Той се променя странно под влиянието на пробуждащото се въображаемо възприятие.

Неспособността да се сънуват сънища не показва нищо повече от частична слабост в нечия природа и това трябва да се разглежда по същия начин, както когато някой има силни мускули в друга сфера, а мускулите на някой друг са по-слаби. Това е нещо, което се крие изцяло в нюансите на начина, по който са устроени хората.

V. Може ли метод за получаване на прозрение в сфери отвъд сетивния свят да бъде научно обоснован?

Що се отнася до живота на ума и духа, хората често си мислят, че могат да научат нещо от философите. Ричард Уол, официален представител на съвременната философия, е казал нещо доста странно за философията, и не само за съвременната философия, но и за философията от по-ранни времена. Той каза, че по-ранните философи са били като хора, притежаващи ресторанти, където различни готвачи и сервитьори приготвяли и представяли нездравословни ястия. Съвременната философия, каза той, е като ресторант, където готвачи и сервитьори стоят безполезно и вече не произвеждат нищо полезно.⁹⁶ Под „готвачи и сервитьори“ Ричард Уол е имал предвид философи.

Това със сигурност е странно твърдение. В известен смисъл обаче то е направено в състоянието на ума, което съществува в нашето настояще време. Разбира се, не е нужно да бъдем толкова наивни, че да мислим, че широката общественост винаги ще следва или ще слуша възгледите на изолирани пророци и рефлексивни философи. Значението на това, което ни казват философите, се крие в друга област. Трябва да приемаме казаното от тях като симптоматично. В известен смисъл, макар и в специален смисъл, то произтича от общото състояние на ума в дадена епоха. Импулсите, които стоят зад техните твърдения, се намират в подсъзнателните души на хората във всеки даден период от време. Техните философии се развиват на тази основа.

В настоящото ни изследване на живота, който живеем в ума и духа, би трябвало да е възможно да гледаме на нещата по различен начин, отколкото от определени естественонаучни гледни точки. Не бива да си правим илюзии в това отношение. Ситуацията е такава, че всичко новооткрито или за което хората мислят, че може да се намери във големите философски въпроси, се разглежда от естественонаучна гледна точка от света като цяло, поне на сетивно ниво. Дори нещата, които извират от най-дълбоките дълбини на етичния и религиозен живот на човечеството, трябва да имат свое собствено оправдание, така да се каже, пред естественонаучния начин на мислене днес. Във философия, където се търсят прозрения отвъд сферата на сетивата, ние следователно трябва преди всичко винаги да вземаме предвид научните изисквания на естествената наука, каквато е днес. Но именно тук твърде лесно, бихме могли да кажем дори естествено, възникват объркване и недоразумения по отношение на това, което тук се разбира под наука за духа с антропософска насоченост.

Затова бих искал да започна този курс от лекции, като се опитам да представя научните основи – поне в общи линии – за висшите прозрения, търсени в тази антропософия. Страхувам се, че трябва да ви помоля за извинение, особено за

днешната лекция, която по необходимост ще бъде по-малко популярна от следващите три. Някои от нещата, които ще трябва да кажа днес, може да звучат доста абстрактно, въпреки че са напълно реални преживявания за всеки, който работи с тази конкретна наука за духа. Нито пък ще бъде възможно да се характеризира всеки детайл от начина, по който в днешно време трябва да се намерят доказателства, които ще издържат на естественонаучна проверка. Следващите лекции ще трябва да предоставят отделни доказателства, особено по отношение на елемента на доказване в науката за духа.

Неразбирането възниква преди всичко, защото изследователите и мислителите, отдадени на естествените науки, и хората, които си въобразяват, че създават философия, основана на естествената наука, по популярен начин, са склонни да мислят, че антропософията е в противоречие с естествената наука. Ще се опитам да покажа, че науката за духа, която се има предвид тук, не само не е в противоречие с естествената наука, а по-скоро преследва целите на самата естествена наука, чак до крайните ѝ последици, отвеждайки духа на метода за доказване на нещата, използван в естествената наука, по-далеч, отколкото хората правят в самата естествена наука.

Друго възражение, което лесно може да възникне, е, бих казал, възражението, което хората естествено ще повдигнат, когато бъркат висшето възприятие с всякакви стари традиции. Това обикновено идва от хора, които учат за тези неща само повърхностно и отвън, всъщност отдалеч. Хората ще кажат, че това, което човек има в науката за духа, е всевъзможно мистично, тоест - според тях - мрачно и неясно, понятия и идеи, които не идват от онази част от вътрешния живот, където зрялото научно мислене има своята основа. Това е друго възражение, с което не е нужно да се занимавам директно. То ще трябва да изчезне от само себе си, когато покажа къде се намира отправната точка за обсъжданите духовни изследвания, първоначално в пълния вътрешен живот.

Духовната наука с антропософска насоченост трябва да започне от две неща, които трябва да бъдат дълбоко вкоренени във вътрешния живот. Първото е жив опит, който можем да имаме особено в изучаването на природата, правилно разбираното наблюдение на природата. Ако се впуснете внимателно в живите вътрешни преживявания, които наблюдението на природата поражда у човека, и в простите изисквания, които то поставя, ще откриете, че от една страна е разумно да се говори за ограничения, поставени пред всяко прозрение за природата, докато от друга страна, то се губи напълно в недоразумения. Ако подходим към съвременното научно мислене по нетеоретичен начин, не с вяра в специфични догми, а в наистина здраво състояние на душата, ако оживеем в научното си мислене, докато наблюдаваме природата, с директно възприятие на природните явления и обекти, ще осъзнаем, че тази съвременна наука, а всъщност и всяко прозрение за природата, трябва да се сблъска с определени ограничения. Въпросът е само дали

тези ограничения на научните прозрения са и ограничения на човешкото познание и прозрение като цяло. Всеки, който не вижда нещата правилно по този въпрос, ще може да повдигне всякакви възражения, особено срещу духовното изследване. Задачата, която искам да си поставя днес, е да покажа, че макар тази духовна наука да е предназначена да бъде основа за популярна философия за всички, независимо от нивото им на образование, преди тя да бъде установена е било необходимо сериозно да се обмислят всички въпроси, отнасящи се до границите на философията и естествените науки. След като си поставих тази задача, както казах, трябва също така да разгледам конкретно въпросите относно границите на научното познание, които възникват в прекия житейски опит, когато се работи с естествените науки, правейки го по привидно абстрактен начин.

Наблюдавайки природата, ние стигаме до определени предположения и те пораждат идеи, при които трябва да кажем: Ето крайъгълните стълбове на естественонаучното изследване; тук не можем да стигнем по-нататък, тук не можем да навлезем изцяло в явленията с нашето мислене, тук наистина са поставени граници на нашето прозрение. Бих могъл да спомена много естественонаучни понятия, които маркират границите на познанието. Достатъчно е обаче да вземем само най-баналните естественонаучни идеи и ще открием, че те са твърде плътни, така да се каже, така че търсецят човешки ум не е в състояние да проникне директно в това, което имаме там. Достатъчно е да вземем например две идеи - идеята за енергията и идеята за материята. Напразно търсим ясни математически понятия относно природата на енергията и преди всичко на материята, ако се основаваме стриктно на наблюдението на природния свят. Когато се сблъскваме с препятствия като енергията и материята например, докато изучаваме и наблюдаваме природата, получаваме впечатлението - макар и по малко по-различен начин, всъщност коренно различен от този на кантианството - че тези препятствия се срещат поради самата ни човешка природа. Чувстваме се склонни не да изследваме външния свят, а преди всичко да си зададем следните въпроси: Как е устроено човешкото същество? Как се случва така, че поради самата ни човешка природа се сблъскваме с подобни препятствия, когато наблюдаваме природата?

След това изследваме – както казах, характеризирам пътя, поет за убедителни доказателства – какво е в човешката душа, което ни кара да се сблъскваме с подобни ограничения. И ще откриете, че наистина има сили в душата, които ни пречат да навлезем изцяло в енергията и материята, например, когато търсим прозрение чрез мислене. В момента, в който наистина искаме да навлезем изцяло в тях, конституцията на нашата собствена психика ни пречи да стигнем докрай в мисленето си. Нуждаем се от други сили на душата, за да поемем такива неща като енергия и материя и да се обединим с тях. Трябва да внесем нашите сетивни способности, възгледи, нещо, свързано с чувството, което не може да бъде

достигнато в непосредствената светлина на мисълта в нашето мислене. Тогава вие усещате, по непосредствен и жив начин, че този преход от мислене към смътно чувство поставя границите за получаване на идеи в естествената наука.

Задаваме си въпроса: Как ни носят полза тези душевни сили, като ни пречат, като човешки същества, които искат да живеят здравословно в човешкото си съществуване от раждането до смъртта, да надхвърлим границите, определени от естествената наука?

Когато разглеждаме характера на тези душевни сили, получаваме впечатлението, че те са наистина важни и значими. Всеки, който желае да бъде духовен изследовател, трябва да свикне да прави наблюдения във вътрешната душа. С непосредствено наблюдение в душата можем да осъзнаем, че силите, които не ни позволяват да проникнем в енергията и материята, са сили, които ни дават на нас, човешките същества, способността да обичаме другите в света.

Нека разгледаме природата на любовта. Нека се опитаме да проникнем в конституцията на психиката, за да опознаем силите, които ни дават способността да обичаме. Откриваме, че това са силите, които не ни позволяват да навлезем напълно, само с мислене, със студено наблюдение, в ъглите на естественонаучното изследване, като енергия, материя и много други неща. Би трябвало да сме устроени много по-различно от това, което сме като човешки същества. Като човешки същества бихме били обречени да нямаме способността да развиваме любов към други човешки същества, към други същества, ако не бяха ограниченията, поставени пред естествената наука. Именно поради способността ни да обичаме, ние неизбежно трябва да достигнем границите си в естествената наука. Някой с прозрение може да види това веднага във връзка с естествената наука. Тогава възниква епистемология, която е много по-жива от абстрактната Кантианска епистемология. След като получим това прозрение, ние гледаме на света и човешкото разбиране за природата по нов и различен начин. Тогава си казваме: Какво би станало с човешките същества, ако нямаха ограничения на естествената наука? Те биха били студени и без любов! Това е първото житейско преживяване, което трябва да преживее духовният изследовател.

Вторият въпрос трябва да се появи по отношение на мистицизма. Точно както от една страна той се обръща към естествените науки, за да се занимава с тях и наблюдението на природата в правилния смисъл и осъзнава защо това наблюдение на природата има граници, така и от друга страна той се обръща към мистицизма, не за да прави предубедени преценки за него, а за да придобие жив опит от него и да може да се запита по истински жив начин: Възможно ли е чрез мистицизма да се постигне това, което не може да се постигне чрез естествените науки – сфера, която лежи отвъд границите на сетивното наблюдение? Можем ли да навлезем изцяло в себе си – което е пътят на мистицизма – и да се доближим до загадките на нефизическото съществуване?

Тогава духовният изследовател открива, че и там е поставен значителен лимит за човешкото прозрение и възприятие. Вътрешният път, който съществува, за да отведе човешките същества в дълбините на психиката, наистина предлага блаженства; той също така предлага нещо като перспектива за обединение с духовните сили на космическото съществуване. Духовният изследовател обаче трябва да следва мистичните преживявания безпристрастно. Тогава той ще открие, че неговият път не може да бъде този на обикновения мистицизъм, защото преди всичко такъв мистицизъм не осигурява просветление върху същностната природа на човешкото същество като такова. Защо не? Навлизайки изцяло в собствения си вътрешен живот по мистичен начин, ние откриваме, че определени сили отвърщат на удара, бих казал. Не можем да слезем. И някой, който се занимава с наблюдение в психиката толкова сериозно, колкото се занимава с науката за духа, за която говорим, ще бъде по-критичен в подхода си, отколкото обикновеният мистик. Обикновеният мистик много често ще вярва, че когато слезе в дълбините на душата, ще намери нещо, което свети в тези дълбини от по-висш свят, точно така, както човек следва пътя на обикновеното мистично ясновидство. Духовен изследовател, който е развил критичен подход, ще знае как спомените, събитията, които си спомняме, винаги се трансформират в обикновения живот на ума и че тези неща са активни и живи. Хората мислят, че този елемент, който извира от спомена за събития, е нещо, което не е наше собствено, нещо, което ни отвежда в по-висш свят, докато следваме мистичния път. Духовното изследване ни учи да възприемаме много добре, че по същество всичко, което срещаме, докато слизаем там долу, е нашият собствен живот и дейност. Това обаче е трябвало да премине през много промени, така че да не разпознаваме неща, които сме преживели години по-рано. Те се появяват в различна форма. Хората си ги представят като оригинални събития. Потенциалът за самозаблуда в тази област е огромен.

Когато истинският духовен учен изследва този подход, той открива, че разпознава и уважава ограниченията в мистичния подход, точно както и в естественонаучния. И отново той би се запитал: Какво ни пречи да се спуснем в дълбините на собствените си души, което ни прави неспособни да получим прозрение за себе си, използвайки мистичния подход? Човек открива, че ако можехме да получим такова прозрение с този подход, ако обикновеният мистицизъм не беше почти винаги заблуда, ако открихме собствената си вечна природа, използвайки подхода на обикновения мистицизъм, нямаше да имаме човешката способност да запомняме нещата. Елементът в нас, който ни позволява да запомняме нещата, нещо с определена сила на отвърщане на удара в нас, което държи спомените за минали събития, ни пречи да проникнем в тези дълбини със силите на мистика. Способността да помним е необходима за здравословен живот на тази земя, от раждането до смъртта, и следователно мистицизмът не може да бъде истинският подход към изследването в търсене на себепознание.

Следователно духовният изследовател трябва да открие границите, поставени в мистицизма, а те съществуват там, където се проявяват човешките сили на паметта. Точно както е вярно, че не бихме били хора без способността да помним и способността да обичаме, така е вярно, че при такава наша организация не можем да открием свръхсетивното, което се намира отвъд границата, поставена на естествената наука, в нашето обикновено съзнателно състояние на ума, нито можем да го открием, като навлезем дълбоко в собствената си природа по пътя на мистика. В духовното изследване с антропософска ориентация, за което говорим, ние търсим пътя, който се разкрива, когато сме преживели всичко, което можем да извлечем за душевното си устройство от тези две преживявания. Те ни подтикват и когато навлязат в душата, я подтикват да наблюдава. Първоначално откритието, направено в посока на прозрението за природния свят, ни кара да се запитаме: Какво е положението в отношенията ни с природата? Каква е същността на нашето прозрение за природата? Всеки, който получи ясна, безпристрастна картина на това прозрение за природата, ще открие, че то възниква, когато в мисленето си възприемаме това, което сетивата ни изпращат по жив начин към съществуващата природа. Желаяйки да получим прозрение, ние не просто приемаме съществуващата природа такава, каквато е, а я проникваме с мислите си. Имаме чувство за непосредствено оправдание да обобщаваме по този начин нашите прозрения за природата в мисленето си, защото законите, които управляват събитията в природата, блестят за нас. Тогава имаме непосредствено оправдано осъзнаване, че се намираме в свят, който по някакъв начин съществува. В нашите възприятия ние също се чувстваме като съществуващи същества.

Философски погледнато, биха могли да се повдигнат много възражения срещу това твърдение. То обаче не е предназначено да се прилага отвъд по-широки граници от тези, които възникват, ако човек иска да каже само това, което човек преживява, докато възприема природата по мисловен начин.

Ситуацията се променя, когато се отдалечим от сетивното възприятие. Това е нещо, което правим като човешки същества. Ние не само възприемаме нещата чрез сетивата, но понякога оставяме сетивното възприятие настрана. Тогава ние разсъждаваме, както се казва, развиваме мислите си по-нататък. Живеем във време, в което развиването на мислите ни по-нататък по този начин, мисленето без сетивно възприятие, не може да бъде специфично развито въз основа на вида мислене, който можем да се дисциплинираме да развием по строгия начин на естествената наука. Сега говоря по-специално за рефлексивен начин на мислене, който не е възникнал произволно, а възниква точно за някой, който е свикнал със строго естественонаучно наблюдение на природата и с обмислянето на тези наблюдения. Говоря за вида мислене, в който можем да се обучим чрез естественонаучно наблюдение, което след това се развива по-нататък в размисъл. Това е мислене, което идва, когато се отдръпнем от наблюдението, но го правим в

пълно съзнателно съзнание, а след това отново погледнем каквото и наблюдение на природния свят да ни даде. Това е видът мислене, който имам предвид. Когато наистина навлезете в същността на духовното изследване с този начин на мислене – в духовната наука всичко се основава на наблюдение – възниква преживяване, за което не може да се каже нищо друго освен това, че хората са имали погрешна представа за него в продължение на векове. Погрешно и следователно пагубно схващане за преживяването, което човек трябва да установи в по-новата духовна наука, се е появило особено сред най-изявените и проникателни философски умове.

За да покажа какво имам предвид, нека се позова на един философ с величествено предимство, Декарт,⁹⁷ основателят на съвременната философия. Неговата философия е имала същата основа като тази на Августин.⁹⁸ И двамата мислители са намирали мисленето само за великата загадка на съществуването. Светът, възприеман от сетивата, е бил за тях пълен с неясноти, но те са вярвали, че ако се възприемат непосредствено като души, като човешки същества, в мисленето, не може да има неяснота в това, което възниква в мисленето им. Ако човек се възприема като мислещ, дори и да се съмнява във всичко, ако мисленето е само съмнение и трябва да каже: Съмнявам се в мисленето си - тогава философите са мислили, че човек е в това съмнение. И са установили тезата, която свети като фар, бих казал, през вековете: „Мисля, следователно съществувам.“

В светлината на непосредствения опит на истинското мислене, развит в естественонаучната дисциплина, нищо не може да бъде по-далеч от истината от това. Всеки, който използва най-строгата форма на мислене, усвоена в естествената наука, трябва да стигне до различна теза: „Мисля“ – и това се отнася по-специално до мислене, при което човек се е отдръпнал от външния свят – „и следователно не съм“. Всяка истинска позиция, заета по отношение на духовния свят, започва с осъзнаването на истината, че ние опознаваме нашето несъществуване като душевни същности, същностната природа на нашето аз, доколкото щом преминем към мислене, което е изцяло абстрактно, ние *не* сме ...

Духовната наука, за която говоря, има проблем да си проправи път до човешките сърца и умове, защото тя наистина поставя странни изисквания към хората. Ако някой би помолил хората да продължат по познатия начин, казвайки, че пробуждането може да настъпи, ако се продължи по начина, по който е започнал, че загадките на свръхсетивното прозрение ще бъдат решени - ако това беше предлаганата перспектива, тогава нещата щяха да бъдат лесни, като се имат предвид мисловните навици на много хора днес. Но тази наука за духа изисква промяна към изцяло научен подход и това би произтичало от непосредствения житейски опит, придобит в безпристрастно състояние на ума.

Сега трябва да разгледаме как може да се установи тезата „Мисля, следователно не съществувам“. За тази цел, в науката за духа, ние енергично преследваме вида

мислене, който води до погрешната теза „Мисля, следователно съществувам“ (*cogito, ergo sum*). Би било все едно да стигнем до мисленето и след това да не продължим по-нататък. В науката за духа не можем просто да спрем с мисленето. Мисленето ни трябва да бъде засилено; трябва да приложим вътрешна дейност към мисленето си, която може да се нарече „медитация“.

Какво е тази медитация? Тя е по-скоро укрепване, отколкото задълбочаване на нашето мислене. Определени мисли се връщат в съзнанието ни отново и отново, докато не придадат на мисленето ни толкова вътрешна плътност, че мисленето не е просто мислене, а се превръща в събитие, което преживяваме като всяко друго живо преживяване, което е по-силно от простото абстрактно мислене. Това е медитация. Медитацията изисква значителни усилия. В зависимост от индивидуалното си разположение, хората трябва да полагат големи усилия, повече или по-малко, в продължение на месеци, години или дори повече. Живият опит, за който говорим, обаче може да възникне за всеки. Той трябва да осигури основата за духовно изследване. Той не е нещо, произтичащо от жизнения опит на избраните малцина, а нещо, което всеки може да постигне. Ако укрепим мисленето изолирано, абстрахирано от сетивното възприятие, то оживява, както и събитията, които се случват в метаболизма, например.

Отново имаме изненадващ резултат, но резултат, който може да се представи на душата в сетивния опит толкова ясно, колкото растителните клетки, които ботаникът вижда толкова ясно, докато ги изучава под микроскоп. Това обаче е необичайно преживяване, което след това имаме в нашето мислене. Това вътрешно преживяване, вътрешното състояние на душата, което получаваме, когато засилим мисленето си, може да се сравни само с усещането за глад. Това може да звучи странно и изненадващо, но може да се сравни с чувство на глад, макар че не се проявява по начина, по който гладът се проявява, когато имаме нужда от храна. Това е чувство, което е преди всичко ограничено до организацията на човешката глава. Но само то ще ни покаже как човешката телесна организация се отнася към мисленето. Всеки, който няма това преживяване, може да има всякакви странни идеи за начина, по който човешкото мислене се отнася към човешкото тяло. Някой, който го има, никога няма да каже: „Това човешко тяло произвежда мислене“, защото – и фактът е очевиден – това човешко тяло няма импулсите в своите генеративни сили, които пораждат мисленето. Разрушителни процеси протичат в тялото, когато мислим, бих казал, толкова разрушителни, колкото тези, които се случват, когато огладнеем и телесната субстанция се разгражда и унищожава. Поради това е доста странно, че хора, чието мислене е повече или по-малко материалистично или механистично, са стигнали до идеята, че тялото поражда нашето мислене. То не го поражда повече, отколкото силите, които са негови продуктивни сили, сили, които изграждат човешкото същество. Следователно, ако

трябва да се случи мисленето, трябва да се случи разрушение, както в случая с глада.

Трябва да стигнем до това изненадващо преживяване и едва тогава ще разберем по същество какво е мисленето. Тогава ще знаем, че мисленето не е разгръщане на реалността на душата, която може да се сравни с външната реалност, възприемана от сетивата, а че навлизайки в собствената си организация в мисленето си, ние навлизаме в нейния нереален аспект и преставаме да бъдем, докато навлизаме в мисленето си.

Тогава възниква големият, тревожен въпрос: Как да продължим оттук нататък? Науката за духа не ви дава теоретични точки в изследването, а точки от живия опит, точки, които ви предизвикват да продължите изследванията си с цялата сила на живия опит. Никой няма да може да проникне в света на духа в правилния смисъл, който не е имал живия опит, за който говоря, и който не се е убедил, че мислейки, ние навлизаме в небитието: „Мисля, следователно не съществувам.“

По този начин, постигането на прозрение за света на природата има забележителен резултат. Не можем да постигнем такова прозрение, без да мислим. И така, нещо, което ни се представя като съществуващо по наистина силен начин, бих казал, ни казва за несъществуването на тази, нашата собствена душевна природа. Когато вдругиден започна да говоря за психология, този начин на мислене ще бъде развит по-нататък в популярна форма. В момента трябва да се позова на нещо, което показва същото от другата страна: аз не съм и възприемам, че когато мисля, не съм в мисленето си, че друго преживяване идва да посрещне това преживяване от съвсем различна страна в човешката душа. То идва да го посрещне, доколкото за безпристрастния наблюдател на душата съществува нещо, което не е достъпно за никоя форма на мислене. Всеки, който разглежда историята на философията със здрав разум, като се има предвид онези, които сериозно са се заели със загадките на човешкото прозрение и живот, ще открие, че винаги и навсякъде има нещо в живота на човешката душа, за което човек трябва да си каже: Колкото и голяма да е твоята проникателност, докато прилагаш проникателност, обучена в естествено-научната дисциплина, не можеш да прозрееш нищо, което е във волята ти.

Загадката, за която говоря, обикновено е скрита, защото хората ще изброят всички проблеми, свързани с идеята за свободната воля. Шопенхауер, който е проявявал голяма проникателност в някои отношения, но винаги е стигал само до половината или до една четвърт от пътя, е изместил формирането на идеи, което е свързано с мисленето, на едната страна, а волята - на другата. Той не е обърнал достатъчно внимание на опита, който човешката психика има с волята, защото нашето мислене винаги се бори с волята. Просто не можем да стигнем до нея. Има обаче едно нещо в човешкия живот - това е очевидно, ако сме напълно обективни и безпристрастни в наблюдението на психиката - където волевите импулси нахлуват в живота на психиката точно в момент, когато тя няма нищо общо с вида мислене, което се

развива при наблюдение на природния свят. Можем да кажем, че мисленето, придобито от наблюдението на природния свят, и мисленето, което идва от волята, не могат да се съчетаят в обикновения живот на ума; химията е грешна. Тези две неща се избягват едно друго - мисленето от гледна точка на природния свят и всичко, което идва от волята.

Поради това ние възприемаме две напълно отделни сфери в психиката – от една страна нашето мислене, и особено рефлексивното мислене в пълно осъзнаване; от друга страна, вълните, които се издигат в живота на психиката от непознати дълбини, идващи от волята. Ще разгледаме тези дълбини скоро. Вълните, които се появяват, когато напълно съзнателното мислене, придобито от изучаването на природата, избледнява, играят ролята на сънища във вътрешния ни живот, когато спим. Откриваме, че образите от сънищата, които се издигат във вътрешния живот и всъщност нямат нищо общо със съзнателния ум, създавайки образи сякаш по магия, които изключват напълно съзнателното мислене, идват от областите, където волята, която също не може да бъде схваната, се издига в дълбини, където човешкото същество живее заедно с природата.

Може би ще кажете: Искате да ни отведете в царството на сънищата по един крайно незадоволителен начин, господин Духовен Учен! Да, сферата на сънищата е наистина мистериозна и всеки, който се обърне към нея с истински здрав дух на изследване, ще открие огромно количество неща. И все пак това е и сфера, която привлича хора, които искат да намерят пътя си към висшия свят като шарлатани или по суеверен начин. Затова е необходимо внимание. Преди всичко трябва да се каже, че всеки, който изследва света на сънищата по отношение на съдържанието на сънищата, върви в напълно грешна посока. Много хора правят това днес. По този начин цели направления в науката са развити с неадекватни средства. Ако изучавате живота на сънищата по отношение на тяхното съдържание, внимателното наблюдение неизбежно ще покаже, че нещо се случва между заспиването и събуждането, когато напълно съзнателното мислене замлъква. Не можем да кажем дали е в човешкото същество или във външния свят, но нещо се случва и това се появява в сънищата. Хората обаче не могат веднага да кажат какво се случва. Понякога дори не стига до съзнателно осъзнаване. Без да го осъзнавате, вие обличате нещо, което не достига до съзнанието, в спомени, спомени от ежедневието в съзнанието, образи от паметта, които винаги можете да намерите, ако търсите с достатъчно внимание и грижа. Някой, който иска да извлече нещо от съдържанието на сънищата, било то като си пожелае сън, било то като си спомни, винаги следва грешен път. Не може да става въпрос за желание да се изследва нещо, което съответства на съдържанието на сънищата. Съдържанието на сънищата всъщност не ни казва повече за сънищата, отколкото едно дете ни казва, когато иска да каже нещо за природния свят. Точно както не се обръщаме към ума на детето, когато искаме да намерим обяснение за нещо в природата, така не можем

да се обърнем и към това, което ни казват сънищата, ако искаме да изследваме активната и проявяваща се област под повърхността на съня.

В по-ранните епохи на човешката еволюция са съществували подходи за придобиване на знания, които вече не могат да се считат за валидни в днешната епоха на естествените науки - възможности за научаване на нещо от тайните на света от съдържанието на сънищата. Тези времена обаче отминаха. Ще имам какво да кажа за това в по-късните лекции. Днес някой, който е дисциплинирал мисленето си чрез методите, използвани за наблюдение на природата, ще трябва да си припомни точно вида вътрешно преживяване, което имаме в сънищата си.

Точно както просветлението върху рефлексивното мислене може да се постигне само чрез медитация, така и това просветление върху състоянието на душата, в което се намираме в сънищата си, се постига само чрез специфична дейност в духовното изследване. Точно както можем да наречем другия метод медитация, така можем да наречем и този съзерцание. Важно е да игнорираме цялото съдържание на сънуванията, а да се опитаме да преживеем вътрешно как се намираме в живота на сънищата си, как се отнасяме към сетивата и тяхното развитие, като от една страна сме се освободили от сетивата, но все пак имаме специфична връзка с живота в сетивата и как съществува специфична връзка с цялата ни вътрешна органична природа. Тази странна дейност и живот на сънищата могат да бъдат преживени само ако се опитаме тайно да преминем съзнателно в ума си през нещо, което иначе се случва несъзнателно в сънищата ни.

Сега възниква въпросът защо толкова малко от това се случва в обикновения живот на съзнателния ум. Там човешките същества не се отдават на подобно преживяване на съня. Точно обратното, с помощта на подсъзнателни сили те погрешно покриват съня си с всякакви спомени и реминисценции за живота. Ако започнем наистина да навлизаме в фината дейност, в която се намираме, когато сънуваме, правейки го съзерцателно и в осъзнатост, се озоваваме в различно житейско преживяване. То е много по-леко, не толкова тежко, колкото преживяването ни, когато се движим и действаме в естествения свят около нас. Опознавайки този живот, ние също се научаваме да отговаряме на въпроса защо човешките същества покриват съня си с всякакви образи, взети от живота, защо правят погрешни тълкувания и предпочитат да приемат погрешни представи за сънищата, отколкото наистина да навлязат в дейността на сънищата. Осъзнаваме, че в този съня целият ни конституционен състав на живота е свързан със съня и това е по абсолютно същия начин, както с медитацията сме стигнали до знанието какво се случва в организма, когато мислим. Стигате до осъзнаването, че човешкото същество не иска от определени подземни дълбини, с които е свързано, да изплува несъзнателно чувство на антипатия.

Импулсът на съня въздейства върху нашата душевна природа и по този начин предизвиква подсъзнателно чувство на антипатия в душата. Можем да кажем, че първоначално това е чувство - може да звучи странно, но е вярно - на пресищане,

което може да се сравни с отвращението, което човек изпитва, когато има пресищане. Хората няма да позволят на определени несъзнателни импулси на такава антипатия да изплуват, потискайки ги с образи, които вземат от собствения си вътрешен живот и използват, за да прикрият своето съновидение. Можем да преодолеем елемента, който първоначално се проявява там в чувствата на антипатия, можем да се научим да намираме правилното отношение към това само ако използваме състоянието на душата, което сме постигнали чрез медитация, от една страна, и чрез съзерцанието, което току-що описах, от друга, за да свържем нашето мислене, за което наистина сме възприели, че ни отвежда в нищото, с елемента, срещу който преди всичко изпитваме тази несъзнателна антипатия. Тези две неща могат да бъдат свързани – мисленето, за което трябва да кажем: „Мисля, следователно не съм“, което не може да навлезе във вътрешно душевно преживяване, подобно на външния свят, възприеман чрез сетивата; това навлиза във вътрешното преживяване, което придобиваме, когато първо се научим да преодоляваме антипатията, която описах. Някой, който е способен да свърже тези две неща – антипатията, която се чувства и следователно е покрита със сънища, и елементът, изпитван в глад, подсъзнателна симпатия към нещо, което няма да опознаем, освен ако не опознаем съзерцанието – е в свръхсетивния свят. Той ще намери свръхсетивния свят чрез мисленето, мислене, което първоначално го е отвело до страшни скали, сякаш го е хвърлило в бездната на небитието, с мисленето в пълно осъзнаване, което е развито в самата съвременна наука, и във формирането на идеи, от които човешките същества се отдръпват толкова много, че ще ги покрият със сънища. Пътят към свръхсетивния свят е тясно свързан, както виждате, с вътрешните преживявания на душата, които просто трябва да търсим в самата природа на човешката организация. Виждате ли, те наистина изглеждат далеч от това, което човек обикновено очаква днес. Помислете за разочарованията, през които хората трябва да преминат, особено в днешно време, по отношение на очакванията си. Кой би очаквал преди 1914 г. събитията, които сега засягат целия свят?

Науката за духа изисква известна вътрешна смелост, воля за промяна на сърцето, за обмисляне на нещо, което се отнася до сили на душата, които отиват по-дълбоко, отколкото сме свикнали в съвременното мислене. Тези сили обаче ще отговорят напълно на изискванията на съвременната наука и няма да ни отведат в мъгляв мистицизъм. Ако човешките същества се научат наистина да използват напълно съзнателното мислене, обучено чрез съвременната наука, и влязат в света, за който говоря сега, свят, който е жив и активен под света на сънищата, те ще открият, че е възможно да получат поглед – не концепция, а поглед – върху волята, свободната воля. Човек трябва да се е борил с проблема за свободната воля – показах това в моята „*Философия на духовната дейност*“ – и да е търсил непосредствено живо преживяване на пътя, който се крие толкова мистериозно зад сфера във вътрешния

ни живот, в която нашето мислене очевидно е неспособно да проникне. След като се борите с това, вие също намирате пътя към визията за свободната воля. След това намирате пътя към света на духа. Защото напълно съзнателното мислене, за което говорим в науката за духа, прави възможно да не се впитат тези детински, погрешни образи, превръщайки ги в сънища, които прикриват непозната реалност. Това мислене навлиза в духовната реалност, в света на образите, който се намира отдолу.

Тогава възникват образи, които са истински отражения на свръхсетивния свят на духа. Сънищата хвърлят сенки от свръхсетивния свят в света, който няма нищо общо с мисленето. Ако проникнем малко под повърхността, можем да съберем реалността, която наистина е там под повърхността, заедно с напълно съзнателното мислене. Тогава възникват образи, но това са образи на свръхсетивната реалност. И нашето мислене, което вече заплашваше да ни отведе в небитието, възниква отново в свръхсетивния свят чрез въображаемо прозрение в света на духа, както го нарекох в книгата си „*Познание за висшите светове*“, а също и в моята „*Окултна наука*“.

Това образно прозрение, което първоначално предоставя образи на свръхсетивния свят, образи на духовете и силите, които стоят зад света, възприеман чрез сетивата – това образно мислене не е сън. Можете да видите, че напълно съзнателното мислене проблясва през него, мислейки за такава сила, че първоначално си признава: „Мисля, следователно не съществувам.“

Избирайки да направим този преход, нашето мислене преминава от преживяването на небитието към свръхсетивното преживяване на съществуването в духа. Това се проявява преди всичко в образи или въображения, защото слизае във волята. Тъй като тогава наистина опознаваме света, който иначе остава подсъзнателен, ние също така проникваме отвъд образите. Учим се да управляваме образите по начина, по който иначе се учим да управляваме вътрешния си живот. Животът в просто образи тогава се отваря към форма на живот, която бих могъл да нарека вдъхновено прозрение. Терминът може да срещне възражения, защото хората го свързват с всякакви идеи от по-ранни времена, въпреки че, както показах в „*Познание за висшите светове*“, той няма нищо общо с тях. Истинската природа на духовния свят започва да говори във въображението, давайки се да се разбере в непосредствената си реалност. Въображенията са преди всичко образи; но човешката душа прониква в мисленето, което е било на път да потъне в небитието, с волевото преживяване. В крайна сметка ние се сблъскваме с волята. В свръхсетивната сфера нашата свръхсетивна воля се сблъсква със свръхсетивната воля на духовните светове и същности. Вдъхновението, вдъхновеното прозрение идва. И цялото развитие на въображението и вдъхновението може тогава да стигне и до съзнателно осъзнаване. Наричам издигането на въображението и вдъхновението до съзнателно осъзнаване „истинска интуиция“. Това не е мъглявата

интуиция, за която хората са склонни да говорят в ежедневната осъзнатост, а истинска интуиция, когато човек е точно в света на духа.

По-късните лекции ще бъдат за различните неща, които чувстваме по отношение на човешката душа, по отношение на духовете и силите, които стоят зад природния свят, зад нашия социален, религиозен и исторически живот. Днес все пак бих искал да отговоря на въпроса защо тази наука за духа, която според казаното работи с вида доказателства, изискващи възможно най-добрата подготовка в съвременната наука, доказателства, които са изцяло по модела на съвременната наука – защо е толкова трудно за тази наука за духа да намери дом в съзнанието на съвременните хора.

Трябва да изследваме пречките пред науката за духа. Ако направим това, ще открием защо не се разглежда следният въпрос: „Как науката за духа всъщност предоставя доказателства за свръхсетивни прозрения?“ Виждате ли, по начина, по който ви описах пътя, духовно-научното изследване предоставя доказателства първо на базата на сериозно научно мислене, а след това и по път, който е изцяло продължение на съвременния научен начин. Въпреки това, хората ще намерят всякакви логически причини, които звучат наистина много добре, когато за първи път се запознаят с духовно-научно изследване от вида, за който говорим тук. Особено като духовен изследовател, често изпитвате истинско уважение към причините, дадени от вашите опоненти. Тези опоненти не се смятат ни най-малко за глупави от духовния изследовател. Нито пък човек в обичайния смисъл отговаря на тези атаки с някаква степен на фанатизъм. Ние уважаваме опонентите си, защото често намираме техните причини не за глупави, а напротив, за напълно интелигентни. От друга страна, конвенционалните учени могат отново и отново да повдигат възражение срещу духовното изследване, за което говорим, че просто има ограничения, определени за духовното изследване.

Видяхме защо трябва да има граници. Това е така, защото човешките същества трябва да са способни на любов и памет. Точно както редуваме будност и сън в живота и едното не може да съществува без другото, така и духовното изследване може да заеме своето място редом с естествените науки, редом с живота, който трябва да има способността за памет и любов. Причината е, че първо, духовното изследване не претендира за нищо, което може да бъде спомнено – вдругиден, когато ще говорим за духовно-научна психология, ще видим каква е истинската ситуация по отношение на паметта. Откритията, направени в духовно-научните изследвания, са единственото нещо, в което човешката душа може да живее, без да претендира за нещо, което иначе е толкова съществено в живота – способността да се помни. От друга страна, трябва да кажем по отношение на способността за любов, че ние увеличаваме силата си на любов, като навлизаме по-дълбоко в елемента, който иначе се издига от подсъзнанието, подобно на антипатия, и че духовното изследване следователно не разрушава способността за любов, а по-

скоро я увеличава. Точно както бодърстването и сънят могат да съществуват едно до друго, за да поддържат човешкото здраве, така и духовната наука може да заеме своето място редом с естествената наука, поради причините, които посочих. Въпреки това, естествените учени или хората, които вярват в придобиването на популярната си представа за света въз основа на естествената наука, винаги ще посочват като ясно доказателство защо трябва да има тези ограничения на естественонаучното прозрение.

Разглеждаме възраженията, целящи да опровергават духовната наука като свръхсетивна наука. Когато самият духовен изследовател използва наблюдението на душата, което е необходимо, за да осъзнае всичко, което беше казано днес, когато навлезе във вътрешния живот на човека с това самонаблюдение, той ще открие следното. Първо, тъй като мисленето е склонно да хвърли човешкото същество в бездната на небитието – първоначално небитие по отношение на външния свят, възприеман със сетивата – и тъй като човешките същества изпитват известен ужас, ако мога да използвам термина, от това да навлязат в мисленето, доколкото това мислене придобива истинската си форма, когато наистина навлязат в него, хората нямат желание да навлязат истински в природата на рефлексивното мислене с помощта на духовната наука. Те се отдръпват от това да навлязат в природата на рефлексивното мислене. Те обаче не осъзнават защо се отдръпват от него. Правят го от подсъзнателно чувство, което е не по-малко активно и което човек не може да контролира именно защото е подсъзнателно. Това е определено чувство на страх, подсъзнателен страх от това да се започне от такова небитие. В противоположния си полюс този подсъзнателен страх поражда липса на интерес към природните явления в техните духовни дълбини. Хората не искат да разглеждат природните явления на всички места, където те очевидно не могат да бъдат обяснени сами по себе си. Човек трябва да отиде по-далеч и да намери тяхното допълнение в съвсем различна посока. Липсата на интерес, спирането там, където наистина трябва да се отиде по-дълбоко - това е противоположният полюс на страха. Отново това е подсъзнателна липса на интерес. Това, дами и господа, е едната страна на страха.

От друга страна, има и следното. Как човек трябва да влезе в този свят, където чувства, че губи себе си, във фината активност и същност, които иначе съществуват в съня, в сънищата? Това е свят, където вече не стоим здраво във външната природа, вече нямаме здравето чувство за съществуване, което създаваме за себе си във външния свят, възприеман чрез сетивата. Мислиш си, че губиш равновесието си, твърдата земя под краката си. Вече нямаш чувството, което си имал по отношение на света, който си възприемал чрез сетивата. По някакъв начин, ако човек не е готов да продължи напред, той изпада в състояние на безтегловност. Човек чувства, че губи земята под краката си.

Отново възниква несъзнателен страх и това е още по-ефективно, защото хората нямат съзнателно осъзнаване за него. Подсъзнателното съдържание приема формата на движещи се образи, идеи, маскиращи се. Точно както в естествения живот подсъзнателният живот на ума се маскира в сънища, така и подсъзнателният страх и подсъзнателната липса на интерес се маскират. Каква е цялата истина в така наречения естественонаучен възглед за света, когато хората отхвърлят духовното изследване? Всъщност това е подсъзнателна липса на интерес към самата природа. Това приема маската на всякакви отлични хипотези, добри логически причини, говорейки за граници на познанието; само че при всичко това човек обикновено не забелязва истинските граници на познанието, границите, които са ви представени днес. Границите на познанието, често използвани като причини, погрешно, в тези възгледи, маскират подсъзнателна липса на интерес. И добрите логически причини, които, както казах, всъщност трябва да бъдат уважавани от духовния изследовател, защото всичко човешко наистина може да бъде разбрано от него; тези добри логически причини, които всъщност винаги показват известна острота на интелекта - те също са маски. Хората се нуждаят от нещо, което да потисне подсъзнанието, за да не го усещат или усещат – страх от стихията, към която води науката за духа, макар че само в нея се крие истината; този страх пречи на хората да проникнат до основите на съществуването с науката за духа. И този страх слага маската в човешките умове на логическите причини. Създават се възможно най-добрите логически причини. Не можем да кажем нищо против тяхната логика; те са само маска за подсъзнателен страх.

Всеки, който е способен да прозре начина, по който се появяват наистина отлични, високо уважавани логически причини, резултатът в съзнанието на хората от подсъзнателния страх, с високо уважавани причини, възникващи за границите на познанието, за които се твърди, че правят духовното изследване невъзможно, ще види голямата схема на нещата по различен начин. Той ще види преди всичко проблемите, които трябва да възникнат при едно духовно изследване, където целта е нещо, което всяко човешко същество търси на дълбоко подсъзнателно ниво, както ще видим в по-късните лекции. Науката за духа вече представя това на човечеството в един поглед към света, който може да бъде разбран и наистина ще задоволи човечеството за в бъдеще. Проблеми все още възникват, защото хората убеждават себе си, че имат основателни причини да бъдат против науката за духа, защото не признават страха си. Те казват, че има основателни причини, поради които не трябва да се превишават границите в свръхсетивното прозрение, и това е така, защото не признават липсата си на интерес към действителните природни явления.

Някой, който вижда през завесата, която обгръща истината, ще види света по различен начин. Той ще види и този човешки живот по различен начин. Но както е вярно, че в определен момент коперниковият възглед за света е трябвало да заеме

мястото на по-ранен, защото еволюцията е изисквала това, така и духовно-научният възглед за света трябва да излезе на преден план сега и за в бъдеще. Той ще излезе на преден план, въпреки препятствията, които описах подробно; ще бъде възможно той да проникне в човешките сърца и умове, въпреки всички препятствия, както се случи и с коперниковия възглед за света. Това е така поради два очевидни факта, които са валидни и в настоящето. От една страна, е фактът, че сме навлезли в ерата на естествените науки. В третата лекция ще видим, че точно колкото по-точно е познанието ни за природата и колкото по-малко се ограничаваме произволно до пристрастен възглед, толкова по-възможно ще бъде да проникнем в свръхсетивната наука. Колкото повече естествената наука се развива отвъд границите, които все още са ѝ поставени днес, стремейки се към своите идеали, толкова повече ще си отваря вратите към свръхсетивното прозрение. Това е единственото нещо. От друга страна, достатъчно е да погледнем реалностите на живота на земята днес. Достатъчно е да обмислим многобройните изненади, които последните времена донесоха на човечеството, за да видим какво изискват настоящето и бъдещето от човешкото същество, доколкото то иска да бъде просто човешко същество на тази земя. Човешките същества ще трябва да разчитат на себе си по много по-интензивен начин, търсейки много по-интензивно да намерят своето вътрешно равновесие. Това вътрешно равновесие има много общо в душата с равновесието, което трябва да се намери, когато мисленето навлезе в света, от който иначе биха се издигнали сънищата – свръхсетивния свят. Бъдещото човечество ще се нуждае от много повече смелост, много по-голямо безстрашие и в социалната сфера, в общия живот на света. В момента човечеството е заспало в удобен, но пристрастен начин на мислене, формирайки идеи и развивайки чувства именно въз основа на големия напредък, постигнат в технологиите. Има надежда, че не е далеч времето, когато много сърца и умове ще намерят силата и способността да се съсредоточат върху вътрешния живот чрез науката на духа.

Науката за духа не се основава на теории, нито на абстрактни идеи. Тя не почива на фантазии, а винаги на факти. Дори когато се разглеждат нейните перспективи, ние се основаваме на факти. Убедени, че тази наука се е развила от сериозен подход към естествената наука, човек е сигурен, че напредъкът на естествената наука ще накара човешките умове да оценят духовната наука с течение на времето.

Намерението е тя да израсне от живота, от най-вътрешния и мощен живот. Това ни дава сигурност, че науката за духа ще бъде все по-необходима за човешките същества, които в живота – живота на настоящето, а също и на бъдещето – ще открият реална нужда от силите, които ще бъдат придобити чрез нея, и че тази наука трябва да им даде възможност да влязат в такъв живот.

Въпроси и отговори

След лекцията, изнесена в Цюрих на 8 октомври 1918 г.

Въпрос. *Възможно ли е да се даде представа как изглеждат „материята и енергията“, когато се гледат от духовния свят?*

Даден ни е само срок до 10 часа и затова първо ще говоря за първата от двете, а именно материята. Ако приложим подхода, който характеризирах днес, и този метод на изследване към нещо като материята, ще открием, че човешките същества винаги са между две потопени скали – днес характеризирах тези скали по различни начини – две скали, където е засегната цялостната им връзка със света. От една страна, хората винаги чувстват нуждата да мислят за събитията и нещата по антропоморфен начин, по човешки, прилагайки собствените си вътрешни преживявания и т.н. към нещо извън тях; или чувстват нуждата да се придържат стриктно към просто наблюдение и изобщо да не развиват идеи. Повечето от вас, дами и господа, знаят колко много тези две скали са предизвикали човечеството по отношение на човешкото мислене през вековете. Особено когато стигнем до нещо като материя и енергия, откриваме, че обичайните ни възгледи не могат да ни отведат отвъд тези скали. Може би си представяте, че когато подхождаме към тези неща, с напълно променен научен подход, някои неща ще се окажат точно противоположни на обичайния възглед.

За да подходим към концепцията за материята в духовно-научен смисъл, най-добре ще е първо да си представим какво представлява тя. Това ще послужи само за илюстрация. Ако имаме бутилка газирана вода с мехурчета въглероден диоксид в нея, виждаме преди всичко мехурчетата. Въглеродният диоксид е наистина много по-рядък от околната вода и мехурчетата са вградени във водата. Човек би искал да каже, относително казано, разбира се: Те са въглероден диоксид, но е относително по-малко в сравнение с водата. Така че всъщност виждаме вградено нищо.

Сега трябва да направим голяма крачка. Същото се случва и с материята, когато гледаме на света от гледна точка на духовната наука. Сетивата виждат нещо, което заема пространства и това ние наричаме материя. Умът осъзнава, че там, където сетивата виждат материята, те са в същото положение, в което сме ние с въглеродния диоксид. Всъщност виждаме нещо, което е било откъснато от духовния свят. Това нещо, откъснато от духовния свят, така че да живее в духовния свят по начина, по който тези мехурчета въглероден диоксид живеят във водата – това наричаме материя. Затова наистина трябва да кажем: Това, което усещаме, когато се натъкнем на материя, е по същество възприятието, че тук свършва духът.

Следователно, от гледна точка на духовната наука, ние не трябва да считаме това за най-важното, а само факта, че там, където сетивата ни казват, че сме се натъкнали на материя, там свършва духът. Материята – колкото и изненадващо да е това – трябва да се опише като кухините в духовния елемент.

Всеки, който доведе аналогията докрай, ще знае, че кухите пространства също имат влияние. Човек не би предположил, че нещо, което не е запълнено и следователно кухо, няма ефект. Както знаете, ако въздухът се изтегли от приемника на въздушна

помпа, вакуумът оказва влияние върху околния въздух, който ще свисти, когато нахлуе. Следователно в сферата на нещата, това да си кух не означава да си без ефект. Не е нужно да се изненадваме тогава, ако ударим пръста си в камък, защото в своята материалност камъкът е кухо пространство в духовността, която изпълва света. Толкова за индикация. Това не ни просветлява за материята, но показва пътя, който трябва да следваме, за да постигнем такова просветление.

Въпрос. Как принципът, който нарекохте „воля“ тази вечер, се свързва с жизнения елан на Бергсон? Как интуитивно се свързва с методите за прозрение в духовната наука?

Това, което днес наричам „воля“, не е нищо друго освен принципът, който много хора отричат, макар че всеки го познава от пряко наблюдение. Той обаче никога не може да бъде схванат чрез размисъл.

Психолозите, които трябва да се приемат сериозно, особено защото са естествени учени – вземете например Циен, или Вале, или който и да е друг – намират за възможно да покажат известна степен на връзка между структурата на мисленето и структурата на нервите, мозъка и други подобни. Винаги виждате известна степен на удовлетворение, когато хората успеят да изразят нещо духовно в структурата на мисленето чрез органични структури, особено в научната психология. Разбира се, те винаги грешат. Вдругиден ще видим колко е странно за хората да вярват, че животът на душата идва от мозъка. Все едно някой да вярва – ако това е огледало и отиде там и си помисли, че индивидът, който идва към нас – който е нашият собствен образ – трябва да идва зад огледалото. Зависи от естеството на огледалото – дали е равно или извито – какъв образ ни среща. И все пак, няма нищо зад огледалото. Някой, който търси нещо зад границите, определени ни от природата, и зад човешкия мозък, който просто отразява вътрешния живот, е точно като човек, който счупва огледалото, за да открие причината за образа, който го среща в него.

Така нарекох „воля“ това, което преживяваме в обикновения си вътрешен живот; това е вътрешно възприятие, но все повече се смята за отвъд разбирането.

„Научните“ психолози откриват, че формирането на идеи, мисленето, има структура, която се отнася до органичната природа. Щом обаче преминат от мисленето и стигнат до чувството, а след това до волята, те ще кажат: „Тук можем най-много да говорим за волята или чувството като за нюанси“ – Теодор Циен говори за емоционално оцветяване, идеално оцветяване – „защото тук не може да се намери нищо, което би могло да бъде аналогично на сетивното възприятие“. Следователно волята е отвъд разбирането, въпреки че очевидно съществува. Тя се отрича само от хора, които не се ръководят от реалността, а от нещата, които казват, че са способни да схванат научно. Само причинно-следствената връзка има валидност в естествената наука и тъй като волята не функционира причинно-следствено, те ще

кажат, че тя не съществува. Нещо обаче е там и не се отнася до това, което може да се разбере. Това е просто човешки предразсъдък.

По този начин наричам „волюта“ съвсем реално преживяване и просто показах, че нещо, което знаем на най-обикновено, ежедневно ниво, може да бъде схванато само ако използваме медитативно мислене, за да слезем в света, от който обикновено възникват само сънища, далечни от нас. Тук естественонаучният метод просто е пренесен в духовната сфера, но той трябва да бъде разбран по различен начин от просто факт, възприемаем от сетивата. Елан витал на Бергсон е просто фантазия, просто абстракция. Вземайки последователността на явленията, мисленето се прилага към случващото се. Разбира се, имаме много причини да мислим за случващото се, но това не е пътят на истинската наука за духа. Този път е такъв, при който фактите, дори и само духовни факти, навсякъде сочат къде можем да намерим нещо, къде се крие нещо. Не става въпрос за това да се вземат хипотези, неща, които човек просто е измислил, в света на явленията.

Интуицията на Бергсон по същество не е нищо друго освен специален случай на пътя, който днес твърдо отхвърлих като неплодотворен в духовно-научни термини. Охарактеризирах как духовният изследовател ще познае мистичния път и ще има мистично преживяване, но ще покажа, че мистичният път не може да го води към истинско прозрение. Бергсон използва само мислене, от една страна, макар че е очевидно, че то не прониква до истинската реалност. Той дава обширно описание, характеризирайки го във всяко отношение. След това изоставя това мислене. В науката за духа ние не изоставяме това мислене, а преживяваме с цялата си интензивност бездна, в която *това* мислене сякаш води. Ние не отричаме това мислене, което в крайна сметка прави Бергсон, а търсим друг път. Това е пътят за излизане от бездната, който описах, пътят за издигане отново в духовна, свръхсетивна реалност. Бергсон просто казва, че мисленето не ни отвежда до реалността. Затова той продължава търсенето си, като следва специален мистичен път чрез вътрешно преживяване.

Интуицията, до която стига Бергсон, по същество не води до нищо реално. Днес успях да характеризирам само пътя на духовната наука. В следващите три лекции ще характеризирам определени резултати, специфични резултати, които човек получава, резултати, които служат на живота и на цялото ни човечество. Бергсон непрекъснато се върти около това: Не можем да мислим, трябва да схващаме света навътре. Той непрекъснато говори за интуицията. Но нищо не влиза в тази интуиция; тя остава неопределено, мрачно мистично преживяване.

Много хора се чувстват комфортно с това днес, защото това означава, че не е нужно да преминават през това, което, както казах, е точно необходимо за науката за духа – наистина радикална промяна на мисленето, при която човек не просто иска да се отдаде мистично, а се стреми да проникне с цялата си сериозност във всичко, от което хората се страхуват в съзнанието си поради определени предпоставки и към

което не се интересуват, което е изцяло подсъзнателно. По същество Бергсон дори не преодолява липсата си на интерес, а всъщност я насърчава. Нито пък се освобождава от страха си. Защото тези интуиции не водят до истинско разбиране на духовния свят; те не отиват отвъд вътрешното преживяване.

VI. Духовно-научната структура на психологията

От основите на психологията до жизненоважните въпроси, отнасящи се до границите на човешкото съществуване

Разбираемо е, че в тази научна епоха хората искат да се обърнат към научната психология, особено по отношение на основните загадки на живота и света, загадките на душата. Ако обаче можем да обобщим настоящата ситуация в научната психология, трябва да кажем, че тя преминава през един вид смърт, защото нейните традиции идват от древни времена и макар че е замислена да бъде в много отношения наука, безпристрастно, хората всъщност работят с тези традиции.

Говорейки за научната основа на висшето прозрение, онзи ден споменах името на един съвременен философ, Ричард Уол.¹⁰⁰ Той не е много широко известен. И все пак неговите възгледи са изключително важни, особено това, което казва за съвременната научна психология в книгите си. Бих казал, че подходът, използван от този философ, е от симптоматично значение, особено за тези, които са способни да мислят научно днес. Няма да кажа, че той е някой, който вероятно ще има голямо влияние, нито че всъщност е оказал голямо влияние, но подходът му е важен от симптоматична гледна точка. В много отношения той би могъл да ни каже начина, по който трябва да мислим днес, за да бъдем в съответствие с изискванията, които обикновено се поставят в науката. Следователно мога да кажа, че от една страна духовната наука, за която говорим тук, може да се съгласи с това, което такъв философ казва по отношение на психологията, въпреки че от друга страна, както ще видим днес, тя трябва да бъде абсолютната противоположност на подобни идеи. Този философ е добре запознат с начина на мислене и отношението към изследванията, които хората могат да имат днес, ако са високообразовани по днешния научен начин. Ето защо всеки, който се опитва да подходи към живота на психиката с идеите, които са актуални в науката днес, неминуемо ще осъзнае, че психологията, която обикновено се предлага, умира.

Външно това е видно от факта, че тази философска психология постепенно изчезва отново от професорските катедри в университетите, докато едновременно с това нараства желанието да се поставят хора, които мислят по естественонаучен начин, от физиологията или друга естествена наука, на катедрите, които преди това са били заемани от философи. Мнозина се надяват, че загадките на психиката, които по-рано е трябвало да бъдат изследвани от специфична психология, могат да бъдат решени чрез разглеждане на физиологията на мозъка, физиологията на нервните структури и други подобни.

Ако наистина се впуснем във всички оправдани естествени науки, които се намират в психологията, ще осъзнаем, че в обичайната психология хората говорят за много неща, които днес всъщност вече не могат да се считат за валидни идеи. Те говорят за формиране на идеи, за мислене като такова, за чувство, за волеви импулси,

памет, внимание и т.н. И ако се опитаме съвсем честно да се впуснем в нещата, които тази психология предлага в това отношение, за да отговори на нуждите на човешката душа, на жизнеността, от която се нуждае човешката душа, всичко, което в крайна сметка имаме, са всъщност само думи. И трябва да кажем, че ако разгледаме историческата еволюция на човешкия културен живот, можем да си кажем - мога само да го спомена тук, защото днешната лекция би била твърде дълга, ако трябваше да дам доказателства - че в по-ранни времена, когато тези понятия за мислене, памет, внимание и т.н. са били създадени за първи път, хората са имали много различни представи за природните явления, идеи, които наистина биха послужили за разбиране на вътрешния живот по начин, адекватен на тези по-ранни времена. Но нещата, които са били установени тогава и са се превърнали в призраци, които все още преследват психологията, се превръщат в обикновена словесна обвивка, обикновена дума, в светлината на научното мислене, което всички човешки същества имат днес, макар и подсъзнателно, ако са положили някакви усилия в културата и академичното обучение.

И нещо друго се намесва в това. Можем основателно да кажем, че в продължение на векове психологията се е развивала в академичната каста и в рамките на тази академична каста е приела формата, която днес получаваме в обичайните лекции или публикации по психология.

Някой, който иска да научи нещо от пълнотата на живота за тези най-важни екзистенциални въпроси, които в крайна сметка кулминират във въпроси за божествената природа на космическия ред и за безсмъртието – някой, който търси информация по тези въпроси в съвременната психология, ще бъде разочарован. Франц Brentano,¹⁰¹ Един сериозен и задълбочен изследовател на психиката, починал тук в Цюрих миналата година, положи големи усилия да придобие прозрения в психологията, но остана в капана на старите идеи за психиката, които са се превърнали в просто думи. Той каза нещо много важно: Ако погледнем съвременната психология, ще открием, че психолозите смятат, че могат да се опитат да установят прозрения относно развитието на идеите, относно чувствата и волевите импулси, а също и относно вниманието, любовта и омразата; но ако се стремят да се придържат към естествената наука, те няма да отидат извън този кръг. Франц Brentano продължи, казвайки, че колкото и много да се каже за тези елементарни аспекти на вътрешния живот, нищо от това не може да замени големия въпрос, който Платон и Аристотел поставиха отдавна: дали е възможно да се открие нещо за онази част от нашия вътрешен живот, която остава, когато смъртните тела, които съдържат този вътрешен живот, отминат в смъртта. Това каза един признат експерт по съвременна психология.

В науката за духа, която се ориентира от антропософията, целта е да се постигне обновление на психологията въз основа на това, което казах тук онзи ден. Целта е да се отиде отвъд обикновените словесни обвивки и да се изследва реалността на

вътрешния живот. Начинът, по който се прави това, разбира се, все още трябва да отчита напълно възраженията и противопоставянето, които могат да дойдат от конвенционалните психолози днес. Човек трябва да може да се бори с всичко, което съществува в признатия подход към психологията. От друга страна, условията, които очертах за обновлението на психологията, би трябвало да доведат до познание за психиката, поглед върху нея, който сега наистина може да храни душите на стремящото се човечество в много по-широк смисъл и може – да използваме общоприет термин – да бъде популярен в най-добрия и висш смисъл на думата.

Психологията трябва да бъде извадена от академичната каста, където, метафорично казано, е станала виновна за изпадане в абстракции. Те може да са брилянтни, но по никакъв начин не могат да предоставят на психолозите прозрения за граничните въпроси на човешкото съществуване, които с основание представляват пламенен интерес към вътрешния живот на човека.

Човешкото мислене се е променило напълно в сравнение с по-ранните времена, когато са възникнали идеите, използвани в психологията, които сега са се превърнали в думи. Поради това новата психология трябва да се освободи и от отправните точки, които хората са искали да използват в желанието си да продължат все по-навътре в сферата на психиката. Трябва да има нови отправни точки. Те са такива, че стигайки до тях, можем да се основаваме само на предпоставки като тези, за които говорих онзи ден, а това означава да останем верни на начина на мислене, обучен в естествените науки. Не можем просто да се питаме: Какво е идея? Не можем просто да искаме да наблюдаваме какво са идеите, какво са мисленето или волята, или какво е паметта и т.н. Точно както съвременната естествена наука в лабораторната и клиничната практика изхожда от съвсем различни предпоставки от естествената наука от по-ранни времена, така и психологията трябва да се отнася към реалностите на живота, които обаче първо трябва да бъдат извлечени, бих казал, от цялостността на човешкия живот.

Първоначално в човешкия живот има два момента, в които трябва да се намеси по-новата психология. Оттам тя може да се върне отново към понятията за идея, воля и т.н., така че те от своя страна да придобият пълна душевна стойност. Тези две отправни точки или моменти обаче са най-трудни за наблюдение, всъщност не са по-лесни за наблюдение от много процеси в природата, които ще се разкрият само когато човек използва внимателно подготвени методи и експерименти. Тези моменти отлитат в човешкия живот и тяхната природа е такава, че е невъзможно да ги уловим в съзнание. Първо трябва да тренираме умовете си, така да се каже, за да можем да ги уловим. Това са моментите на заспиване и събуждане.

Заспиването и събуждането са моментите в човешкия живот, когато цялото състояние на съзнанието се променя и човешкото същество преминава от едно състояние на душата в друго, което е коренно противоположно. Не е нужно да

казвам много, за да покажа, че тези кратки моменти са трудни за наблюдение. Защото, когато заспиваме, нашето съзнателно осъзнаване изчезва и затова не наблюдаваме момента на заспиване. Когато се събудим, можем да усетим, че се откъсваме от някакъв вид живот, който е в ход; но всеки, който се опита да възстанови преживяванията, които е имал по време на сън, със съзнателния ум, много скоро и много лесно ще открие, че се проваля в това.

Тук можем само да тренираме наблюдение на душата, използвайки средствата, които споменах накратко онзи ден и за които сега ще кажа повече, за да наблюдаваме моментите на заспиване и събуждане. Това обучение трябва да включва известна степен на укрепване, по-голяма сила, дадена преди всичко на самия живот на идеите, а след това и на живота на волята. Но вътрешните процеси, фините процеси в психиката, които ще дадат такава сила и мощ на живота на волята, се различават доста значително от всичко, с което сме свикнали в ежедневието си вътрешен живот.

Онзи ден нарекох процеса, който укрепва живота на идеите, медитация. Ако използвате методите, дадени в моята „*Познание за висшите светове*“, както и в моята „*Окултна наука*“ и други книги, за да позволите на идеите и съзнателното осъзнаване да присъстват в ума, мислейки не само в обичайния смисъл, но и опирайки се на мисленето си, правейки това все повече и повече, вие позволявате на мисленето си да навлезе в душата и душата ви в мисленето ви по съвсем различен начин, отколкото обикновено. След това укрепвате живота на идеите до такава степен – както казах, подробности за методите са дадени в моите книги – че можете да формирате идеи по начин, който е толкова жив и активен, колкото обикновено познавате само когато умът ви е ангажиран със сетивните възприятия на външния свят.

Гьоте е имал представа, дори първоначално само представа, за този начин на формиране на идеи – след като е възприел нещо от Йохан Кристиан Хайнрот¹⁰² беше казал, защото Гьоте смяташе собственото си мислене за твърде обектно обвързано. Той можеше да каже, че вярва, че постепенно е способен да мисли по такъв жив начин, че вътрешната сила и вътрешната интензивност на това мислене са еквивалентни на умствената дейност, която иначе съществува само когато разглеждаме природния свят извън нас с очите си, използваме ушите си, за да следим събитията в природния свят и т.н.

Възможно е да се засили животът на идеите дотолкова и да се занимаваме с това толкова интензивно, че да кажем: Този живот на идеите сами по себе си се превръща във форма на пряко виждане; дейността е подобна на тази на прякото виждане; и животът на сетивата е поет в сферата на идеите по такъв начин, че сетивата не са ангажирани, въпреки че жизнеността на техния живот е запазена. Това е един аспект – укрепване на живота на идеите. С напредването ви в това отношение наистина ще се развие наблюдателност, която е непозната в нашето

обикновено състояние на ума. Това ни е необходимо, ако искаме да изследваме момента на заспиване и този на събуждане по начина, по който изследваме обекти и събития в ежедневието, използвайки методите на естествената наука.

Ще е необходимо също така да тренираме волята по определен начин. Това може да се постигне само чрез самоконтрол, като обръщаме внимание на нещо в живота, което обикновено не се забелязва особено. В обикновения живот ние продължаваме напред, съпътствайки всичко, което възприемаме във външния свят, с нашия вътрешен житейски опит. Сега е необходимо да отидем отвъд това към нещо друго. Трябва да обърнем внимание на факта, че нашият вътрешен живот се променя, трансформира, развива се година след година, месец след месец и всъщност ден след ден и час след час. Обикновено не пренасяме този процес на развитие в живота на психиката в сферата на волята. Оставяме го да тече. С малко самообразование ние се грижим да се отървем от навикните недостатъци и да придобием определени добродетели, способности и т.н. Нещо много различно ще трябва да влезе в живота ни обаче, ако искаме да постигнем самоконтрола на волята, за който говорим. Хората трябва да могат да получат вътрешното прозрение, че в тях има нещо, което могат да внесат във волята си, бих казал, внасяйки го във волята по такъв начин, че самоусъвършенстването, самоконтролът да им изглеждат много трудни, но в същото време и толкова желани, каквито обикновено са само волевите актове, свързани с напълно неизбежни импулси в човешкия живот. Нека да разгледаме това от друга гледна точка. Днес има особено много хора, които се смятат за способни – е, може би го изразявам по-радикално, но ще откриете, че такъв радикален възглед е оправдан, ако се замислите по-задълбочено за нашето настояще – да реформират целия свят. Те имат идеи, така да се каже, за това какво трябва да се случи, за да могат хората да живеят щастливо заедно, за да бъде правилният обществен ред и т.н. Съществува огромен брой програми в тази област. В действителност горе-долу всеки е един вид реформатор в съзнанието си, веднага щом започне да мисли за външния свят; просто светът не им дава възможност да осъществят своите реформи или може би и своите революционни идеи.

Тук наистина волевият импулс, желанието се простира към външния свят. Трябва да знаем обаче, че в човешкото същество има нещо, към което намеренията и импулсите могат да бъдат насочени също толкова добре, че да преведе индивида от един период от живота в друг и всъщност само от една седмица в друга. Трябва да знаем, че по никакъв начин нещата не се случват сами в човешкото същество, по начина, по който то най-вече ги желае, а че човешките същества са способни да използват волята си, за да следват развитието си във времето. И когато волята се прояви с такъв метод в тази област, както съм я описал в книгите, които споменах, получавате тази вътрешна сила, вътрешното виждане, директното виждане на волевия елемент, което никога няма да постигнем в отношенията си с външния свят.

Получавате директното виждане на волята, което трябва да се добави към укрепването в живота на идеите, които току-що споменах, ако искате да можете да наблюдавате моментите на заспиване и събуждане.

Обаче, преди да започнете да изследвате тези моменти на заспиване и събуждане, след като сте укрепили вътрешния си живот, ще осъзнаете, че представите, които човечеството има днес, а те не могат да бъдат представите на стария начин на възприемане на природата, ще ви дадат само поглед върху живота на идеите, който води човешките същества към нереалност, чувствата им към объркване, а волята им към неразбираемост.

По същество това, което имаме да кажем, е казано и от философа, когото споменах, когато говори за края на философията, за разтварянето ѝ, за предаването ѝ на физиологията и други подобни. Той вече имаше представа, макар и не съвсем ясна, за понятията, които можем да имаме днес, понятия, които са безкрайно полезни при изучаването на природния свят около нас и за въвеждане в човешкия живот на това, което е наистина най-същественото съдържание на една нова цивилизация. Той смяташе, че тези понятия, колкото и полезни да са, когато се прилагат към външни неща, не отговарят на въпроса, когато искаме да изучаваме душата: Какви са идеите, които имаме за нещата? Но именно благодарение на тях в живота на идеите можем директно да стигнем до „Мисля, следователно не съществувам“.¹⁰³ и откриват нереалността на вътрешния живот.

Стигаме до осъзнаването, че колкото повече навлизаме в живота на идеите, толкова по-малко сме способни да кажем какво е душата, ако разглеждаме живота на идеите просто такъв, какъвто е в обикновения живот, а не по начина, за който говорих. Стигаме до осъзнаването, че животът на чувствата, който познаваме в обикновения живот на психиката, е объркан и че животът на волята е напълно неразбираем. Оттук идва и интересният феномен, че именно хората, които мислят по естественонаучен начин, докато пишат трудове по психология, които са от голямо значение днес, вярват, че са способни да кажат нещо за живота на идеите, когато всъщност разглеждат физиологията на мозъка. След това обаче стигат до точка, в която си казват, че физиологията на мозъка не определя нищо. Прочетете съответните глави в книгата на Теодор Циен за физиологичната психология.¹⁰⁴ и ще откриете, че това, което казвам, е вярно за един известен естествен философ на нашето време.

Следователно, трябва да кажем, че този естественонаучен начин на мислене показва горе-долу това, което Шопенхауер също не е възприемал или е възприемал само наполовина, макар че е имал представа за него. А именно, че волята е нещо, до което не можем да стигнем с идеите на последното време, и че тя е нещо неразбираемо.

Добра подготовка за по-новия вид психология е, ако разберем тази нереалност на душата в живота на идеите, това объркване в живота ни на чувствата, тази

неразбираемост на волевите актове. След като сме постигнали яснота по този начин – колкото и парадоксално да звучи, но все пак сме постигнали яснота за едно нещо – можем да проникнем по-нататък. След това можем да използваме мисленето, което е станало по-остро, по-силно чрез медитация, и живота на волята, която се е подложила на самоконтрол, за да обърнем истинско внимание на момента, да речем, на първо място на събуждането. Моментът на събуждането може тогава да влезе в полето на наблюдение в душата по съвсем специфичен начин. Ще изпитаме нещо, когато разглеждаме процеса на събуждане, което не може да бъде преживяно в нетрениран вътрешен живот. Ако сме постигнали необходимото спокойствие чрез тренировка по начина, който споменах, ще можем да установим веднага след събуждането, че целият вътрешен живот, който е бил там в несъзнаваното при събуждането, е изчезнал. Само че то няма едно качество, този живот, който душата има във времето от заспиването до събуждането – не извиква спомен за себе си. Осъзнаваш това, когато възникне важен момент: През цялото време, докато си сън, си оставял душата да тече в същия живот, в който тя тече и когато си буден; но този поток на душата в съня не се отпечатва в силата на паметта ти. Затова се забравя, когато се събуждаш. Това е същественият момент.

Паметта е важна в ежедневието – както казах онзи ден. Забравянето е също толкова важно, тъй като опитът на душата е такъв, че тя може да забрави и преживяното. То е важно за развитието на душевния принцип, за неговия непрекъснат поток между раждането и смъртта и т.н. Всъщност, само ако сме способни да наблюдаваме момента на събуждането по този начин, ще добием представа за значението, което сънят наистина има в живота на човешката душа. Осъзнаваме, че животът ни не би могъл да продължи, ако беше изцяло изпълнен с неща, които се превръщат в спомени, и че принципът на паметта губи силата си да позволи на живота ни да тече. Трябва да заспим, за да можем да забравим това, което преживяваме във времето, когато спим. Нашият обикновен, ежедневен вътрешен живот ще храни душата и ще ѝ дава живот, ако бъде забравена, а не ако бъде запомнена. Спомнянето на нещата изтощава душата. Забравянето възстановява жизнените енергии на душата.

Ето как получавате ясна представа за жизненоважния процес, който се отразява в нашето събуждане. И с това възприемате вътрешния живот, макар че той всъщност приема формата на обратен преглед. Но сега обикновеното съзнателно осъзнаване, което е било там между заспиването и събуждането, не се излива върху него. Вие печелите изключително много, като по този начин можете да възприемете вътрешния живот на душата, защото това ще ви даде основа за определено ниво на разбиране.

Никой не може наистина да схване какво означава да се каже: „Формирам идея“ и какво означава да се каже: „Развивам мисъл в душата си“, освен ако не е в състояние действително да наблюдава момента на събуждането. Защото, когато

преминаваме от просто будност, просто живеене на живота си в будно състояние, към активно мислене, към развиване на идея за мисъл, това е качествено, макар и в по-малка степен, абсолютно същият вътрешен процес като събуждането. Трябва да засилите прехода от спящо към будно състояние, за да познаете събуждането, и тогава сте създали основа за себе си за принципа, който ще отговори на въпроса: Какво всъщност се случва в моята психика, когато формирам идея? Силата, която развиваме в душата, когато формираме идея, е същата като силата, която трябва да развием, макар и много по-мощно, когато се събудим. Когато се събудим, това прави несъзнаваният ум. И това, което прави несъзнаването, когато се събуждаме, се превръща в съзнателно осъзнаване, ако положим вътрешно усилие, което ни позволява да мислим и да формираме идеи в съзнателно осъзнаване и с воля. Тук получаваме доста специфична гледна точка относно начина, по който се формират идеите. Просто обвивките на думите, произлизащи от по-ранна психология, отново получават истинско съдържание. Осъзнаваме, че формирането на идеи е по-слаба форма на пробуждане, която се случва, докато сме в будно състояние. Това е важно прозрение. Ако свържем това прозрение за природата на идеацията с природата на процеса на пробуждане, става възможно да превърнем идеацията в нашето ежедневие, която иначе ни отвежда в нереалността на вътрешния живот, в нещо реално. Чрез свързването на идеацията с пробуждането става възможно да се отнесем към фактически елемент, който не зависи от нас. След като направихме връзката с този процес на събуждане и по този начин опознахме природата на идеацията, нека се обърнем към момента на заспиване. Точно както медитацията е особена помощ при изследването на момента на събуждане, така и самоконтролът над волята е особена помощ при изследването на момента на заспиване. Контролът върху волята ни позволява да влезем в процеса, да наблюдаваме заспиването си, наистина да наблюдаваме как нещо се случва, когато навлизаме в сън, подобно на забравата, която идва при събуждането, осъзнавайки, че споменът за вътрешния живот угасва по време на сън. В противен случай винаги можем да спорим, казвайки, че по някакъв начин тялото винаги участва в това, което душата преживява по време на сън. Ако сме способни да схванем момента на заспиване съзнателно, като контролираме волята, откриваме, че навлизаме в същия вътрешен живот, който напускаме, когато се събудим, но че навлизаме в него по такъв начин, че всяка възможност за възприемане на нещата чрез сетивата приключва. Тогава осъзнаваме какво означава да се каже, че когато заспиваме, навлизаме в царство, което се намира отвъд сетивата. Ние разбираме това, защото откриваме, че при навлизането си в другата сфера, ние изпитваме нещо, което не може да достигне до съзнателно осъзнаване чрез вида съзнателно осъзнаване, което обикновено имаме във вътрешния си живот. Това е обвързано с организацията, зависимо от организацията между раждането и смъртта. Откриваме, че ставаме независими от организацията, нещо, за което известни хора могат да

спорят вечно. Въпросът трябва да бъде наблюдаван; тогава откриваме, че при заспиване навлизаме в сферата, която се намира отвъд сетивата.

И тогава виждаме разликата, която съществува между вътрешния живот, когато го напускаме след събуждане, и вътрешния живот, в който навлизаме, когато заспиваме. Те са едни и същи, доколкото са свръхсетивни по природа; но чрез наблюдението, което характеризирах, забелязваме съществена разлика. Една аналогия ще ви помогне да видите това.

Разликата е като начина, по който детето се различава от стар човек. И двамата са човешки същества, но са на различни етапи от живота, на различни възрастови нива. По същия начин и двете форми на вътрешен живот са свръхсетивни по природа – вътрешният живот, от който се издигаме при събуждането, и вътрешният живот, в който навлизаме при заспиване. Вътрешният живот, в който навлизаме при заспиване, обаче е „детето“, а вътрешният живот, от който се събуждаме, е този, който е „пораснал“. Ние следваме път от заспиване към събуждане. Вътрешният живот се променя така, че – никоя аналогия никога не е перфектна – елементът, в който навлизаме, е подобен на този, от който се събуждаме, така както детето е подобно на много стар човек, като и двамата са хора. Това е фина разлика, която трябва да се отбележи. Тя предоставя нещо като основа, върху която можем да се доближим до важен елемент в нашето изследване на вътрешния живот, а именно животът на чувствата.

Животът на чувствата, просто сбор от думи в нашата обичайна психология днес, може да бъде истински разбран само ако го изучаваме въз основа на това, за което говоря, тоест след като сме стигнали до възприемането на свръхсетивния вътрешен живот, наблюдавайки моментите на събуждане и заспиване. Има още един важен аспект на заспиването, който трябва да разгледаме, преди да стигнем до живота на чувствата. Трябва да се запитаем: Какво всъщност се променя по специфичен начин във вътрешния живот, когато заспиваме? Какъв е ефектът от оставянето на реалността възприемаема за сетивата върху заспиването и навлизането в свръхсетивната реалност? Това е трансформацията на волята. И процесът, който е по-силен, когато заспивам, се случва в по-малка степен и когато решавам нещо във волята си. Не можем да схванем волята, освен ако не го направим въз основа на процеса на заспиване.

Реалността на волята в дълбините на нашия вътрешен живот е напълно отвъд разбирането в нашия живот на идеи, точно както всичко, което се случва по време на сън. Ето защо не намирате нищо за волята в естественонаучните трудове по психология. Тя не може да бъде схваната, защото животът на идеите не стига толкова далеч. Но ако познаваме процеса на заспиване, знаем, че нашият обикновен вътрешен живот се потапя в акт на воля, макар и в по-малка степен, отколкото когато заспиваме. Всяко решение е по-малка форма на заспиване, която се случва, когато сме напълно будни.

Ако разделим тези две реалности – събуждането и заспиването – едната от които става обяснима във връзка с живота на идеите, а другата – във връзка с живота на волята, която става обяснима, ако разгледаме процеса на заспиване, можем да започнем да разглеждаме истински загадката, представена от нашия живот на чувствата. Възниква възможност да внесем яснота в объркването, което обикновено виждаме в живота на чувствата. Как да внесем яснота в нещо? Чрез прозрение. Няма нищо друго. Бих могъл да приведа подробни епистемологични доказателства, но това би ни отвело твърде далеч днес. С прозрението, яснотата се внася в нещо, ако има ясно и реално разграничение между този, който възприема, този, който получава прозрение, и възприемания обект.

Това е, което прави живота на чувствата винаги объркващ за нашия обикновен живот в психиката. В ежедневието не е нужно да правим разлика между две неща, освен ако не искаме да получим проникателно вникване в обикновения живот на чувствата. Това са две неща с присъща стойност и те са противоположни едно на друго, точно както ние сме противоположни на света, който възприемаме отвън чрез сетивата – светът, възприеман чрез сетивата там, човешкото битие там. В същия смисъл две неща са противоположни в живота на чувствата. Кои са те? Можем да ги възприемем, субект и обект, само ако сме способни да ги изследваме въз основа на идеите, придобити по начина, който описах. Тогава ние започваме да разбираме кой всъщност чувства и откриваме какво всъщност може да се възприеме в живота на чувствата. Забележителният факт е, че този, който чувства, винаги е този - и това наистина изглежда парадоксално - когото все още не сме преживели. Ако чувстваме нещо сега, в този момент, това е човешкото същество в нас, което едва сега започваме да живеем и ще продължим да живеем утре, вдругиден, догодина и докато умрем. Когато чувстваме, субектът, който иначе е непознат, е нашият живот, който е в нас от момента, в който изпитваме чувството, до смъртта ни. И ние възприемаме живота, който сме преживели от раждането до момента, в който чувстваме - огромна перспектива в изследването, че животът на чувствата се крие в тази отправна точка.

Можете да направите редица неща – не бих говорил за тези неща по този начин, ако не бях правил тези изследвания в много различни области; голям брой изследвания и предизвикателства се крият в тази област – можете да направите редица неща, за да докажете това, което току-що казах, по изцяло естественонаучен начин. Трябва само да вземете разумно написани биографии и да ги свържете с изискването, което току-що споменах. Вземете една разумна биография на Гьоте. Помислете за Гьоте през 1790 г.; Изучете го такъв, какъвто е бил от 1790 г. до смъртта му през 1832 г. Опитайте се да получите ясна представа за специфичните неща, през които е преминал Гьоте от 1790 г. до смъртта си, и помислете за начина, по който това би било осезаемо в чувствата на Гьоте през 1790 г. След това помислете за неговия живот, за вътрешния му живот, за начина,

по който външният свят го е докосвал, от раждането му през 1749 г. до 1790 г. И за да получите ясна представа за това как Гьоте от 1790 до 1832 г., който вече е бил там, е възприел вътрешно в един момент през 1790 г. това, което е преживял по-рано - всяко чувство. Всяко чувство, което изпитваме, е такова, че нашата бъдеща същностна природа възприема нашата минала същностна природа.

Можете да правите и други неща. Може да се опитате да развиете око за хора, които сте видели да умират, с които сте имали възможност да споделите живота им, може би за кратко, от определен момент до смъртта им. Опитайте се да си представите това ясно – как са живели тогава и каква е била човешката им природа. И след това се опитайте да получите ясна картина – винаги ще бъдете изненадани от резултата – например ситуацията, в която смъртта наближава, действителният характер, как същностната природа се е изляла върху живота на чувствата.

Това са два възможни начина. Други неща стават очевидни по истински естественонаучен начин, макар че това се доближава до най-дълбоките и вътрешни интереси на човешката природа, когато изследвате това, което накратко нарекох живот на чувствата. Животът на чувствата, същностната природа на чувството, тогава няма да бъде празната обвивка от думи, която имаме в обикновената научна психология днес. Ако искате просто вътрешно да наблюдавате чувството в цялата му объркване, всъщност не можете да наблюдавате нищо. Точно както не можете научно да наблюдавате водата, освен ако не я разделите на водород и кислород, така не можете да наблюдавате живота на чувствата по научен начин, освен ако не сте в състояние да го разделите на това, което е било човешкото същество, преди да има чувството, и в това, което идва след това, освен ако не познавате активния принцип, който се крие дълбоко там като семе, точно както семето е активно в тазгодишното растение за растението, което ще расте следващата година. Изучавайки живота на чувствата по този начин, ще откриете, че вашите идеи се изпълват с истинска сила. И ще придобиете психология за живота на чувствата, която е жива от самото начало, която живеем навсякъде и която самите ние изпълваме с живот. И ако знаем, че всичко, което чувстваме в даден момент, не съществува изолирано, тогава моментите във вътрешния ни живот също ще бъдат свързани с целия процес на нашето развитие от раждането до смъртта. Бъдещето и миналото в нашето развитие на земята тогава ще се съберат във всяко едно чувство, дори и в най-малкото от тях. По същия начин, макар че е най-добре да го направите едва след като изследвате живота на чувствата, можете, при условията, които дадох, да се обърнете към живота на идеите. Резултатите ще бъдат още по-изненадващи, причината е, че хората ще ги сметнат за парадоксални, защото това е нещо, което не познават, нито според идеите, които възникват по обичайния начин във вътрешния ни живот, нито според идеите, поддържани в съвременната наука.

Ако откриете, че всяко формиране на идея, на мисъл, е отслабена форма на пробуждане, и ако във вътрешното си наблюдение обедините активния елемент във формирането на идеи и процеса на пробуждане, тогава, свързвайки ментален образ с пробуждането, което е истинска дейност, вие навлизате в течение във вашето зрение, което ви носи напред, показвайки ви, че пробуждането също е отслабена форма на нещо по-могъщо. Този друг, по-могъщ елемент, който след това възприемате, сякаш, след като сте видели образа на човек, след това срещате истинския човек, е прозрението, че формирането на идея и всяко пробуждане е рекапитулация, отслабена, за да се превърне в образ, на нещо, което можем да наречем навлизане в живота на земята чрез зачеване и раждане.

Нишката, която сте изплели по този начин, просто се разширява, тъй като във вашето възприятие се е осъществила вътрешна връзка между събуждането и формирането на идея. Силата, придобита по този начин, се разширява, така че не наблюдавате двете понятия изолирано, а в целия им контекст. Тя се разширява, защото осъзнавате, че формирайки идеи като такива, ние не живеем в реалността, а имаме образ. И все пак самото прозрение, че имаме образ, нещо, което не е реално, ни дава силата да стигнем до нещо реално и откриваме, че всеки път формирането на идея или събуждането е процес на навлизане във физическия свят, процес на смекчаване на реалността до образ, преминаване през процеса на обличане на физическо тяло, преминаване през зачеване и раждане.

Тогава осъзнавате откъде идва нещо, което е занимавало умовете на сериозни изследователи от много дълго време. Ако се постараете да помислите какво е занимавало човешките умове от времето на Лок, Хюм и Бейкън, ще откриете, че тези изследователи никога не са били в състояние да формират адекватни представи за начина, по който животът на идеите се свързва с реалния свят отвън, който възприемаме чрез сетивата. Те не са били в състояние да намерят отговор на въпроса как, когато наблюдаваме реалността отвън, използвайки сетивата, идеята, която би трябвало да съответства на тази реалност, навлиза в човешкия ум.

Ако човек е налице предварителните условия, за които говорих, ще осъзнае, че има проблем с този въпрос като въпрос. Бих го характеризирал по следния начин. Да предположим, че някой прави наблюдението, че въглеродният диоксид се издишва от човешките същества. Ако след това той предположи, че въглеродният диоксид идва от белите дробове и следователно е произведен там, той има погрешна представа. Също толкова погрешно е, ако повърхностният поглед, който, разбира се, е съвсем естествен за нашия обикновен вътрешен живот, води до мисълта, че силата за формиране на идеи идва от тялото. Тя със сигурност не идва от тялото!

Каквото и да е активно там в тялото, във вътрешния живот, то е само образ, отслабен до образ при навлизането в живота на сетивата. И силата, която имаме в себе си, когато формираме идеи, е същата сила – това е, което ще откриете – която е била активна, преди да влезете в контакт със света, възприеман чрез сетивата,

при вашето зачеване. Това е силата, която свети през времето, от периода преди раждането и всъщност зачеването. Това е мисленето в нас, а не ние самите тук и сега. Ето защо учените не са могли да открият как формирането на идеи се случва при човешките същества. Поради това ние също откриваме, че формирането на идеи е нещо нереално. От раждането или зачеването, формирането на идеи е превърнало своята реалност в телесен живот. Духовният, свръхсетивен принцип, активен в нас, който може да се прояви само когато се събуждаме и когато заспиваме, когато не сме в телата си, сега живее мощно във формирането на идеи. Придобивайки прозрение за начина, по който се формират идеите, ние биваме отведени в живота преди раждането, в живота извън тялото. Това се прави по изцяло научен начин, който сме се научили да използваме в съвременната естествена наука.

Няма нужда да се хули по-новата наука за духа с нейната антропософска ориентация, като се казва, че тя преработва стари идеи, заимствани от будизма и други подобни. Тя не го прави. Вместо това, вътрешна сила се придобива в живота на психиката чрез последователно придържане към естественонаучния начин на мислене. Тази последователност обаче ни отвежда отвъд това, което самата естествена наука може да даде. Когато наистина схванем процеса на формиране на идеи, ние го виждаме като образ, омаловажен образ на това, което сме преживели, преди да бъдем във физическо тяло, когато сме били в света, който лежи отвъд физическото, преди да се родим или заченем.

От света на идеите се създава осезаем мост към способността да се схване свръхсетивното и безсмъртно човешко същество. Граничните въпроси в нашето съществуване се намират, ако схванем елементарните явления на вътрешния живот по правилния начин. Именно това е, което наистина има значение.

Тогава можем да наблюдаваме по-подробно и следното. Как всъщност стоят нещата с този живот преди раждането, който е избледнял, за да се превърне в идея? Можем да се запитаем: Какво би се случило, ако това, което не е реално, а е просто образ в идеята, наистина навлезе в живота на тялото, не като образ, а като реалност?

Сега стигаме до нещо изключително важно. Извадено от духовно-научния си контекст, то, разбира се, в началото ще изглежда доста странно и затова първо ще разгледам нещо, което е по-близо до нас. Ако превърнем живота на идеите в непосредствена реалност, получаваме нещо, което е особено често срещано в естествено-научните изследвания, с изключение на това, че хората, които извършват такава работа, не я виждат в целия ѝ когнитивен контекст. Защото, когато правим експерименти, ние не гледаме естествения свят, а гледаме нещо, което човешкият ум е сглобил. Обаче, когато насилваме природата в нашия експеримент, ние всъщност трябва да убием нейната жива реалност. Всъщност имаме пред себе си природа, която сме убили, когато правим експеримент; защото експериментът е изцяло измислен според нереалните методи, които човешкият ум

използва при формирането на идеи. Ако продължим по-нататък, разбира се, това ще ни помогне да осъзнаем какво всъщност би се случило с нас, ако формирането на идеи не навлизаше в живота ни в отслабена форма, оставайки просто образ на съществуването ни преди зачеването, но ако това беше реалност, видът реалност, която имаме в полето, което възприемаме чрез сетивата в живота, тя веднага би ни убила.

Такава е ситуацията в живота. Нещо, което преживяваме в образ или идея и което е ехо с образен характер, ако мога да го кажа така, на нашия нефизически живот преди зачеването, би ни убило, ако стане толкова реално, колкото живото човешко тяло. То би било отрова в нас, проникваща в нас, както бихме били проникнати, ако създаем изкуствено човешко същество и го насилим да го прокараме през кръвта и през мускулите си. Виждаме, че в естествения контекст нефизическото навлиза в нас като отражение на себе си в образна форма.

След това можем да преминем към разглеждане на волята, допълвайки мисълта, която по този начин е стимулирана от едната страна.

Ние изследваме волята, като я разглеждаме във връзка със заспиването. Откриваме, че когато сме будни през деня, във всеки акт на воля присъства отслабен процес на заспиване, така че ние слизаем в нефизическия свят. Когато установим тази връзка между акта на воля и процеса на заспиване, ние отново сме придобили силата в нашето изследване да продължим стъпките, които предприехме в наблюдение на психиката по отношение на заспиването. Това, което досега бяхме придобили с тези стъпки, тогава се разширява, защото нашето наблюдение ще се разпростре не само върху заспиването, но и върху смъртта. И ние започваме да разбираме какво означава умирането за човешкото същество.

В науката днес подобни неща често се приемат по лесния начин. Понятия като смърт или умиране се третират горе-долу по начин, който би бил като да се каже: Ножът си е нож. И ти дават бръснач, за да си режеш месото. Ножът може да е режещ инструмент, но бръснарят трябва да се използва и борави с него по различен начин от ножа за маса.

Днес смъртта се разглежда като нещо, което хората искат да изследват като такова. Подходът, използван в науката за духа, е по-малко лесен, защото тук човек се стреми към реалността, а не се стреми да я оформя според предварително заложили понятия и идеи. Тук човек трябва да се запита конкретно: Какво е смъртта в растителния свят? Какво е смъртта в животинския свят? Какво е смъртта в човешкия свят? Защото смъртта не е равна на смърт, както ножът не е равен на нож. Хората обичат да очернят науката за духа, като казват, че нейните понятия са объркани, тъмни и мъгляви. Нейната отличителна черта обаче е, че човек винаги се стреми да навлезе в най-открития фарватер, а тази наука изисква яснота, краткост и безпристрастно наблюдение като предпоставки за човешките идеи. Хората, които

казват, че в науката за духа се работи с объркани идеи, просто внасят свои собствени объркани идеи в науката за духа.

След като е построен мостът между акта на волята и процеса на заспиване, разглеждането на сетивното възприятие ви отвежда напред през този мост, за да видите какво е смъртта в човешкото същество. След това откривате, че силите, които изваждат човешкото същество от света, възприеман чрез сетивата в момента на смъртта, също действат в човешкия акт на волята, макар и не в напълно развита, а по-скоро в по-ембрионална форма. Всеки път, когато желаем нещо, осъществявайки намеренията си чрез действия, ние оформяме нещо, което се отнася към смъртта по начина, по който детето се отнася към стареца по отношение на това да бъде човек.

Това също така изгражда мост между принципа, който под формата на елементарни душевни феномени умира във волята в нашето ежедневно съзнателно осъзнаване, и тази воля е отслабен процес на умиране, точно както формирането на идеи е отслабен процес на раждане и зачеване чрез душата. Просто формирането на идеи има качество на образ, докато волевото намерение е ембрионално. Волевото намерение е реалност; то не е образ, а реалност. Но това е акт, който все още не е завършен. Ако трябваше да бъде завършен, ако волевият акт трябваше да бъде напълно развит, той винаги щеше да бъде процес на умиране. Това, което прави волята воля, е, че всичко, което се развива във волево намерение, остава ембрионално и не влиза в съществуване в реалността. Защото, ако то се развие по-нататък от ембрионалното състояние на волево намерение и придобие пълна сила, то винаги щеше да бъде процес на умиране. В нашето волево намерение ние потенциално умираме през цялото време. Ние носим силите на смъртта в себе си. И за някой, способен да проникне в душата като изследовател, всеки волеви акт е отслабен процес на умиране, който е останал ембрионален.

При истинското наблюдение на психиката, която се е развила по-скоро, един елементарен акт на душата по този начин осъществява връзка и с големите гранични загадки на човешкото съществуване. Тогава ние започваме да възприемаме не само триадата на раждане, събуждане и развитие на мисъл, но и триадата на волевото намерение, заспиването и умирането. Всъщност можем да се ориентираме от процеса на заспиване, като изследваме този процес, където навлизаме в сферата отвъд сетивата, отдръпвайки се от сетивата; тук имаме процеса на умиране в ембрион. И ние възприемаме умирането като преход от света, възприеман чрез сетивата, към света, който е отвъд сетивата. Волевото намерение може да бъде възприето само в ембрионално състояние, защото предварително сме осъзнали, че при заспиване душата възприема младия живот на душата. В противен случай никога не бихме могли да представим ембрионалната природа на волевото намерение пред вътрешното око по никакъв начин.

Виждате, че мисленето, чувството и волевото намерение се разбират въз основа на факти. Като се превръщат във факти в антропософски ориентираната психология, която трябва да се развива, те едновременно ни отвеждат до големите гранични въпроси на човешкия душевен живот. Никой не фантазира за някакъв вид безсмъртие, а се прави изследване на природата на идеацията. Това в известен смисъл ще ни отведе до безсмъртие, до живот преди раждането. Волята се изследва. Тя ни отвежда до безсмъртие след раждането. И когато тези неща се вземат заедно, стигаме до безсмъртието като цяло, вечното качество на човешката природа, което има своите корени в света отвъд този, възприеман от сетивата. Чрез медитативния живот – мога да се спра само накратко на него – ние все повече осъзнаваме колко нереално е обикновеното „аз“, защото то е изцяло и изцяло предало съществуването си на тялото. И преследвайки тази нереалност по начин, подобен на начина, по който сме преследвали другите елементи, които идват във вътрешния живот, ние също така получаваме прозрение за повтарящите се животи на земята, аспект, който изглежда толкова неразбираем за хората днес – повтарящите се животи на земята, през които преминава човешкото същество, с животи в света на духа, които се намират между тях.

Този общ план, който, както казах, все още звучи странно днес, не е задължително да се приема за логично заключение. За някой, който поеме по пътя на истинското изучаване на психиката, характеризирани днес, прозренията, които го водят през формирането на идеи и чрез волята и извеждат нефизическото до такава непосредствена, фактическа реалност от моментите на заспиване и събуждане, водят до осъзнаването, че преминаваме през повтарящи се животи на земята. След като ви показах как може да се осъществи връзката от психология, която отново се занимава с реалностите, към големите гранични въпроси на човешкото съществуване, все пак трябва да ви посоча, че състоянието на душата, на което се основава това и което трябва да влезе отново в научното изследване, ако искаме да имаме истинска психология, наистина трябва да предизвика съвсем специфична конституция на вътрешния живот за специфични елементи или моменти в изследването, но не и за цялото ежедневие. Защото, за да получим истинско прозрение по начина, който описах днес, трябва да можем да придадем специално значение в живота на нашето събуждане и заспиване. Това означава, че не трябва просто да живеем вътрешния живот като нещо, което се случва между другото, както го преживяваме по обикновения начин. Трябва да засилим мисленето си по начина, по който го описах, и да придобием самоконтрол във волята, така че да живеем вътрешния живот в по-висока степен, отколкото живеем обикновения си живот. Предпоставка за това изследване на душата е състояние на душата, което е малко познато в ежедневието. Най-лесно ще ми бъде да го характеризирам по следния начин.

Ако сте наистина активни в обикновения живот и не сте мързелив човек, след определен брой часове, през които сте били будни, ще почувствате нужда да спите, да си почивате и да спите. Точно както преживявате това физическо съществуване в обикновения си буден живот, така трябва да можете да живеете по такъв естествен, разбираем начин и вътрешния си живот като изследовател на психиката, вътрешен живот, който идва със засилено мислене и самоконтрол във волята.

Тогава трябва да е възможно да се случат и определени явления. Например, начинът на мислене, с който сме свикнали в обикновения живот, наистина може да продължи безпрепятствено. Понякога наистина може да ни ужаси, особено когато чуем хора да клюкарстват над чашите си за чай или други неща, да си помислим за начините, по които хората могат да продължават да мислят през цялото време, съпътствайки външния живот с мислите си. Това е нещо, което не можете да направите с вътрешния живот, който ви отвежда в реалността на душата по начина, който описах. Когато изследователят на психиката работи по начина, по който е предназначен да прави в антропософията, така че наистина да получи резултатите, за които говорих днес, той много скоро ще почувства – по начина, по който работи, например, по отношение на всичко, което се стреми да извлече от елемента или момента на заспиване и събуждане, за да може след това да го развие по-нататък с по-голяма острота на мисленето и да подкрепи волята – той много скоро ще почувства, с толкова необходимост, колкото ние иначе чувстваме, когато сме извършили тежка физическа работа с мускулите, ръцете и ръцете си, че не може да продължи да работи. Това е вътрешното чувство, което човек получава, след като направи изследвания по начина, който имах предвид днес, само за кратко време. Не можеш да продължаваш, трябва да се отпуснеш. И намираш тази релаксация в ежедневието. Затова се внимава истинският психолог да не се превърне в мечтател или самотен визионер, в ексцентрик. Ако изследва душата по правилния начин, който описах, той ще говори за умора в душата, точно както физическото тяло се уморява, ако работим дълго и усилено в обикновения смисъл. И както за това се нуждаете от почивка и сън, така и тук трябва да преминете към ежедневието, абсолютно веселото, трудолюбиво и съвсем обикновено ежедневието. Имаме нужда от това по здравословен начин, а не по ексцентричен. Изследователят на душата и духа се нуждае от това толкова, колкото ние се нуждаем от сън в обикновения живот.

Някой, който не сънува всякакви фантастични и нереални неща за живота на психиката, а навлиза в истинската ѝ природа по сериозния начин, който описах, с прости явления, които ни отвеждат до най-възвишените въпроси за безсмъртието и всъщност до приемането на истината за безсмъртието, никога няма да бъде някой, който е безполезен в обикновения живот. Навлизането в света отвъд възприемания чрез сетивата изисква той да стои твърдо, здраво в будния живот, приемайки го пълноценно и здраво, точно както здравият буден живот изисква промяна във

формата на сън. Това е единственото нещо. Има и други неща, които днес трябва да оставя настрана. Но исках да говоря за тези трудности, за да покажа какъв вид вътрешно състояние човек трябва да развие, ако иска да бъде истински психолог в по-новия, антропософски смисъл.

Бих искал да видя възможност да говоря директно за естествените науки, социалните науки, религията и историята, което би допълнило това съвсем подходящо. Но това не се случва, въпреки че има предложение да последват допълнителни лекции.

Ще видите – това бих искал да кажа в заключение – че и при психологията, дори и да е базирана на антропософията, наистина не става въпрос само за говорене и говорене, използване на объркани идеи, а че дори когато разглеждаме въпроса за безсмъртието, трябва да става въпрос за сериозно и правилно обучено действие в психологията, която се ориентира от антропософията. Обаче ще бъде възможно този сериозен, специално обучен подход – където все още трябва да се борим днес да се справим с обикновената психология и следователно да използваме изразите, които използвах днес – постепенно да ни доближава все повече и повече до популярния начин на мислене. Защото тази психология ще извади въпросите на душата от изучаването на учения. Ще бъде възможно да предложи резултатите от своите изследвания на всяко човешко сърце и всяка човешка душа. Няма да се изправим пред опасността всъщност да разчитаме само на абстрактни, предварително подготвени въпроси като „Какво е формирането на идеите? Какво е воля, памет, внимание? Какво е любов и омраза?“. Вместо това, то ще изгради мост от обикновените ежедневни явления на формиране на идеи, чувстване и правене на неща от воля към живот преди раждането и след смъртта, към живота, който съществува отвъд сетивното възприятие, ако мога да го кажа така, и човешкото безсмъртие.

Такава психология ще може да отговори на надеждите – както казва психиатърът Брентано¹⁰⁵ нарече ги, макар че самият той не ги намери за изпълнени – надеждите на Платон и Аристотел, че психологията ще ни помогне да узнаем нещо за най-добрата част от нашата същностна природа, нещо, което остава, когато смъртното земно тяло се разпадне. Брентано, велик ум, се опита да развие такава психология на основата на научното мислене. Той не искаше да премине към истинско изследване в областите, които надхвърлят сетивното възприятие. Тъй като обаче беше достатъчно честен, за да стигне само дотам, докъдето можеше да стигне, това доведе до забележителния резултат, че този учен написа първия том на своята психология през 1873 г., обещавайки на издателя си – първият том се появи през пролетта – че вторият ще последва през есента, а след това третият и четвъртият. Тези следващи токове никога не се появиха. За всеки, който знае историята на Брентано – описах я в некролога си, който е третата глава в книгата ми „От морската струя“ – това беше не само по външни причини, но и по факта, че

Брентано чувстваше нужда да подходи към феномените на психиката с понятия, които не бяха традиционните. И все пак, поради причините, които обсъдих онзи ден и които все още живеят в подсъзнанието на хората днес, той се отказа от прехода към изследователска работа в сферата отвъд всичко, възприемано от сетивата. Когато този преход може да бъде осъществен, ще имаме психология, която ще интересува не само академиците, но и ще може да бъде разбрана от цялото човечество. Тя може да бъде основа за истински здравословен човешки живот, защото няма да се спира на неща, които могат да бъдат направени интересни само по изкуствени начини в изучаването на един учен, а ще се излее върху всичко, което извира във всяко здраво човешко сърце, душата на всяко здраво човешко същество като потребност за постигане на прозрение в духа. Психологията, за която говоря, психология, която навлиза в сфери отвъд тези, възприемани от сетивата, ще бъде популярна психология за всички като основа за здравословен религиозен живот.

Всеки, който познава психологията и нейното настоящо състояние, ще може да си каже – и бих искал да завърша с това, като нещо, което хвърля светлина, така да се каже, върху нашето време и бъдещето – всеки, който знае какво може да се постигне със свръхсетивното изследване в психологията, ще каже, че една психология – и може би днешният опит да се характеризира тя е бил много неадекватен досега – психология, която наистина ни отвежда до въпроса за безсмъртието на душата, до най-възвишените явления на душата, трябва да бъде психологията на бъдещето. Защото, както видяхме точно от нашия поглед върху психологията, такава каквато е актуална днес, или тя изобщо няма да има бъдеще, както казват философи като Рихард Вале, които са напълно прави за това, или това бъдеще ще бъде такова, каквото ще трябва да бъде, ако произтича от антропософския поглед върху света.

Въпроси и отговори

След лекцията, изнесена в Цюрих на 10 октомври 1918 г.

Въпрос. *Как се свързват чувствата с телесния живот, гледано от духовно-научна гледна точка?*

Това е самият въпрос, и то изключително интересен, който се опитах да разгледам в приложението към книгата си „*Von Seelenrätseln*“. Там също казах, че в науката за духа подобни въпроси трябва да имат много важни предварителни условия. Можете да говорите по правилния начин за такива проблеми – духовната наука е силно свързана с нашия личен живот – само като говорите за собствените си изследвания. Мога да кажа, че наистина работя с въпроси, които са в тази посока, повече от 30 години и че разглеждах тези неща от много различни гледни точки, преди да се осмеля да говоря за тях публично, както направих след 30 години в тази книга, само докосвайки темата. На подобни въпроси се намира отговор само ако се връщате към тях отново и отново в изследванията си – въпроси относно същността на целия

живот на психиката, относно начина, по който целият живот на психиката се отнася към телесната сфера.

И открих – времето е кратко; позволете ми затова да дам само кратко указание – че конвенционалната наука изобщо не изследва тези взаимоотношения по адекватен начин. Начинът, по който хората обикновено говорят, когато искат да изследват тези взаимоотношения, е да поставят душата от едната страна, а телесния живот от другата. Но това води до пълно объркване. Няма да стигнете доникъде. Ще получите резултати само – ще откриете това, ако проведете сериозно проучване – ако поставите живота на психиката от едната страна, че наистина го диференцирате на живот в мисленето на човек, живот в чувствата на човек, живот в волевото намерение. След като сте диференцирали живота на психиката, така че да имате правилна представа, можете да го свържете с телесния живот. И ще откриете, че всеки елемент в този живот на психиката има доста специфични взаимоотношения с живота в тялото.

Преди всичко трябва да се вземе предвид животът на формирането на идеи, на мисленето. Това се отнася до живота в нервите, ако го разбираме правилно по научен начин. Грешката, която хората обикновено правят, е да свързват целия живот на психиката с живота в нервите. Разбира се, днес е все още доста неприемливо да се чуе истината по този въпрос. Тя обаче скоро ще стане известна. Днес хората свързват целия живот на психиката, включително чувствата и волевите намерения, с живота в нервите. Но ние трябва да свързваме само мисловния живот с живота в нервите.

Това ще изясни и факта, че наистина съществува реална връзка – подобна на реалната връзка между някой, стоящ пред огледало, и самото огледало – между мисленето и живота на идеите, от една страна, и живота в нервите, от друга. За някой, който търси истината, а не предубеждения, ще бъде очевидно, че животът на чувствата се отнася до нещо съвсем различно в сравнение с начина, по който мислещият живот се отнася до живота в нервите. Животът на чувствата е демонстративно свързан с живота в тялото по такъв начин, че всичко ритмично в живота на тялото му съответства – целият живот на ритмите, кръвният ритъм, дишането и изобщо всичко, което се движи в ритми. Това е пряка връзка, а не такава, която първоначално се опосредства от нервите. Тя е непосредствена. Не бива да се предполага, че в духовната наука се използват объркани понятия. Вместо това се работи за постигане на много по-устойчиви идеи от тези, използвани в конвенционалната наука, където често цари объркване. Трябва само да бъдем фактически настроени, изследвайки реални неща, като например впечатление, получено в музиката. Духовният изследовател знае всички възражения, които могат да бъдат повдигнати; той сам ги повдига и дори не е нужно да ги чува от хора, които искат да ги повдигнат, защото има достатъчна практика в това сам да ги повдига. Хората ще кажат, че чуваме музикални ноти с ушите си и следователно

преживяването възниква с впечатление, направено върху сетивата. Не. Въпросът не е толкова прост, а по-скоро съвсем различен. Ситуацията е там, че наистина има връзка между действителното музикално преживяване, което имаме в чувствата си, и всичко, което е ритмично в телата ни.

Достатъчно е да си представите скрит ритъм. Специфични движения възникват в диафрагмата, например, когато вдишваме. В резултат на това цереброспиналната течност непрекъснато се движи нагоре и надолу в главата. Това е ритмичен вътрешен процес, който съответства на музикално преживяване в душата. Тъй като този ритмичен елемент, това ритмично преживяване въздейства върху сетивното впечатление, музикалното преживяване възниква в хармонията между телесния ритъм на човека и впечатлението, получено чрез слуха.

Важното обаче е, че впечатлението върху слуха се превръща в музикално преживяване само ако се сблъска с вътрешния ритъм в човешката душа.

Психологическото изследване на музикалното преживяване е изключително интересно. То само потвърждава това, което казвам, а именно, че животът на чувствата е свързан с живота в ритмично движение вътре в човешкото същество. И животът на волята – колкото и странно да изглежда – е свързан с метаболизма, метаболизма в най-широк смисъл. Той изглежда най-материалистичен от всички, въпреки че животът на волята всъщност е най-свръхсетивният от всички. Енергиите навлизат в живота на материята. Един ден, когато естествената наука види себе си в правилната светлина, учените ще могат да продължат – не всъщност да генерират, а да продължат – това, което казах по отношение на живота на волята. Те ще открият – началото вече е там – че с всеки акт на волята от самата човешка организация възникват специфични отрови и че „по отношение на физическото тяло“ това, което се случва във волевия процес, всъщност е токсичен процес. Това ще изгради мост между акта на волята, който всъщност е смърт в ембриона, бидейки токсичен процес, вид отравяне, и самата смърт, която е просто акт на волята в по-голям мащаб. По този начин показах как тези три – воля, чувство и мислене – се отнасят до телесното преживяване. Мога да го направя само накратко, за да мога сега да премина към другия въпрос, който именно поради този последен въпрос е до известна степен свързан с това, което току-що казах.

Въпрос. *Как науката за духа се свързва с „психопатологията“, тоест с диагностицирането на психични заболявания и т.н.?*

Не може да има истински болести на ума или душата – мога да кажа това само накратко – и болестите на психиката са всъщност винаги по някакъв начин болести на организма. Организмът не може да се използва като инструмент по правилния начин. И точно както не можем да изпълняваме необходимата функция, ако инструментът е безполезен, така и организмът, живеейки живота на психиката, не може да го прави по правилния начин. Това не води до материализъм, а всъщност до правилно прозрение за свръхсетивното. Едно нещо е особено интересно тук.

Интересно е, че прозрението, придобито в науката за природата, където все повече сме принудени да правим експерименти, абстрахирани от природата, наистина ни помага да получим научните прозрения, които осигуряват основата на технологията. Но колкото повече експериментираме, бих казал, толкова повече стигаме до научно обоснованото убеждение, за което Гюте е имал представа, когато е казал, че всяко експериментиране, извършвано с инструменти, външни инструменти, всъщност ни отдалечава от света на природата.¹⁰⁶

Гюте е имал правилното чувство и за другото нещо, обратното. Това е изключително интересно. Докато експериментирането не ни казва нищо ценно за естествения свят на по-дълбоко ниво, а само за най-повърхностните връзки в него, аномалните развития, дадени в самата природа, ни отвеждат в тези по-дълбоки среди. Експериментът ни изтласква от тези среди, така да се каже; аномалните развития ни отвеждат по-дълбоко в природата.

Колкото и да е странно, експериментирането е изключително безплодно в психологията, която се стреми да се основава на физиологията – не във всички области, но със сигурност в областите, които са най-важни. Нещо, което е изключително плодотворно, е наблюдението на мозъчни травми и други разстройства в организма, които също правят живота на психиката да изглежда ненормален. Можем да кажем, че докато експериментирането ни отделя от света на природата, наблюдението на болния организъм ни сближава с него. Отново парадокс, но не бива да се страхуваме от реалността, не бива да се страхуваме, дори несъзнателно, когато искаме да влезем в реалния свят. Състоянието на мозъка, също и в случая с престъпниците, например, ни отвежда дълбоко в тайните на природата. Този клон на естествената наука не е безплоден, но е свързан с това, което науката за духа е в състояние да установи – че всичко, свързано с волята – а волята, макар и независима единица, влияе на всичко останало, включително нашето мислене – е в известен смисъл, в определено отношение, свързана с развитието на токсични състояния, аномалии в човешкия организъм.

И ако се случи нещастieto и човешкият организъм стане ненормален, тогава поради самия факт, че свръхсетивното е изгонено от ненормалния организъм – защото то се вписва правилно само в нормален организъм; ако мозъкът е увреден, следователно свръхсетивното е изгонено – тогава именно поради това човекът, който иначе би могъл да продължи да бъде свързан със свръхсетивното, не е в състояние да се ориентира, той я губи. Нещата, които често се считат за патологични в психиката, следователно се дължат на физическа аномалия.

Следователно можем да кажем, че наистина трябва да изучаваме волята, за да разберем защо изучаването на аномалии в мозъка и т.н. дава толкова дълбоко прозрение за определени състояния на психиката. Точно както ние изваждаме всичко свръхсетивно от тялото, когато заспим, и влизаме в живота на психиката, но по здравословен начин, така и един организъм, който е станал аномален,

изтласква свръхсетивното навън, когато има патология. Тогава ние влизаме в този живот по дезориентиран начин, докато когато влизаме в здравословен сън, влизаме по здравословен начин, който ни помага да се справим със ситуацията.

VII. Изучаването на природата, социалните науки и религиозния живот, разглеждани в светлината на духовната наука

Антропософски ориентираната духовна наука, за която имах повод да говоря тук миналата и тази седмица, не е нищо от това, което хората, които не я познават, смятат за такава. Това може би вече е станало очевидно от двете предишни лекции. Преди всичко ще чуете хора, които само повърхностно са разглеждали този духовно-научен подход, да казват, че резултатите, или нека кажем засега, резултатите, за които се говори, от този подход трябва да бъдат напълно игнорирани в светлината на съвременните естественонаучни прозрения. Може също да чуете да се казва, че в светлината на най-значимите, главни и решаващи проблеми на нашето настояще – всички те повече или по-малко в социалната сфера – нещо, за което се твърди, че е донесено от духовния свят, че е резултат от свръхсетивно прозрение, се оказва непрактично и без значение. Накрая, има и трета група хора, които ще продължават да подчертават, че тази духовна наука служи за отклоняване на хората от истински, добре обосновани религиозни реакции и чувства, че допринася за липсата на религия в нашето време и че всъщност представлява значителни опасности в това отношение.

Днес искам да говоря главно за тези три погрешни схващания относно антропософски ориентираната духовна наука. Вдругиден ще се опитам да представя картина на историческото развитие в по-ново време от гледна точка на тази свръхсетивна наука.

За да навлезем по-дълбоко в цялостната конфигурация на мисленето на хората в наше време, просто трябва да разгледаме всичко, което през последните три или четири века, и особено през 19-ти век, е дало на естественонаучното мислене радикалното значение, за което, струва ми се, говорих достатъчно в по-ранните лекции. Трябва да разгледаме този произход на естественонаучното мислене, защото хората мислят по този начин не само в естествените науки. Навсякъде по света *всеки* въпрос – съвсем основателно – се разглежда по някакъв начин в светлината на естествената наука. Така че наистина можем да кажем, че доколкото виждаме, че историческото развитие на последните времена по един съвсем елементарен начин е дало на вътрешния живот на хората естественонаучна ориентация, тази ориентация има своето оправдание. От друга страна, можем също да кажем, че духовната наука веднага би си дала лоши оценки, ако влезе в някакъв конфликт с естественонаучното мислене на последните времена. Тя обаче не влиза в конфликт; точно обратното – естественонаучното мислене и следователно цялата насоченост на съвременното мислене във всеки аспект от живота ще придобият солидна основа само ако тези, които възприемат естественонаучния подход, са готови да се основават на духовната наука, превръщайки я в своя основа.

Искайки да разгледаме този въпрос, първоначално бих казал в негативен смисъл, трябва да погледнем малко по-отблизо как се е появила не съвременната естествена наука, а специфичният начин на съвременното мислене в естествената наука. И трябва да кажем, че всеки, който разглежда историята не по външен, повърхностен начин, а като се пита: Как са се развили най-дълбоките способности, които човечеството притежава, също и в душата, през вековете? Точно както се развива отделният човек и не можем да кажем, че той е вътрешно същият на 30, 40 или 50 години – как човечеството е развило своите идеи, целия си начин на мислене, докато накрая не стигне до идеите, които са склонни да доминират в днешно време? Изучавайки еволюцията на човешкия ум без предразсъдъци, ще открием, че в по-ранни времена, и можем да кажем до 17-ти век, това човечество е имало различни идеи за вътрешния живот на човека, за божествения принцип в света и за природата. Ако навлезем по-задълбочено в това развитие, ще намерим потвърждение и по външни начини. Върнете се в по-ранни времена и никога няма да намерите хора, които да гледат на външния свят, възприеман чрез сетивата, на естествения свят отвън и на „природата на човешката душа“, както са я наричали, като на отделни неща. Дори през 16-ти и чак до 17-ти век, писанията за естествения ред на нещата винаги са включвали и това, което хората са казвали за природата на човешката душа по онова време. Всъщност, в онези дни те са имали не само теологичните учения, дошли чрез откровение, но и *теологичен натуралист*.¹⁰⁷ теология, която искала да изведе своите учения, своя възглед за живота, от природата на човешката душа.

Това е външен знак за важен факт. В по-ранни времена, преди да се появи научното мислене в по-ново време, хората са имали идеи, които едновременно са могли да дадат задоволително обяснение на природния свят и да кажат нещо за вътрешния живот на човешките същества. Понятията за душа и дух не са били толкова отделени тогава от тези за природата и света, както е било от 17-ти и 18-ти век нататък, когато съвременното научно мислене е придобило пълна сила. И тези различни понятия – това е важният момент – не са били установени произволно в онези дни и не са се променяли по желание. Фактът, че понятията са се променили, е свързан с човешките еволюционни сили, които са необходимост в хода на тази еволюция, както и промяната в конституцията на тялото и душата в процеса на индивидуалното човешко развитие, докато остаряваме, преминавайки от детството към старостта.

Ситуацията е такава, че днес чрез естествените науки сме стигнали до понятия, които вече няма да ни служат, ако искаме да ги използваме директно, за да обясним живота на човешката психика. Това видяхме миналата седмица. Някой, който е способен да мисли от гледна точка на съвременната наука, правейки го по прав и честен начин, приемайки неизбежните последици, трябва да се запита: Ако

получим представа за природата, какво значение има това за еволюцията на съвременното човечество?

Задоволен отговор на този въпрос може да се намери само ако човек е способен да изследва естествената наука и да установи нейната същност. Ако от самото начало се основават на убеждението, че естествената наука е всичко и всичко, когато става въпрос за обяснение на света, няма да намерите задоволителен отговор на този въпрос. Трябва да можете да се запитате: Как е свързана естествената наука с цялостната човешка еволюция? Само това ще даде ясна представа какво е способна да постигне естествената наука.

Трябва да можем, така да се каже, да изучаваме самата естествена наука по естественонаучен начин. И тук можем да отбележим, че е много важно, че дори велики умове, които са разглеждали въпроса, са стигнали до заключението, че естествената наука има, така да се каже, естествени граници, за които говорихме в първата лекция. Замислените хора от нашето съвремие наистина чувстват, че когато се опитват да получат общ преглед на това, което естествената наука регистрира в различните си области, те трябва да си кажат: С всички тези идеи, с всички понятия, които естествената наука предоставя въз основа на строгите методи на изследване, с които разполагаме, ние всъщност не стигаме до естествената нужда от прозрение, която имаме в душите си. Те чувстват, по някакъв начин, че естествената наука съществува и не може да бъде друга, отколкото е – ако оставим настрана грешките и изключенията, разбира се – но че точно когато постигне своя идеал, тя не може да задоволи най-дълбоката нужда от прозрение, която човешките същества имат по отношение на света на природата.

Може би мога да изразя чувствата им по следния парадоксален начин. Хората са съгласни – развитието е вървяло в тази посока в по-ново време – че нашите предци са били на детско ниво на познание, докато по-новата естествена наука не е донесла промяна. Древните са развивали идеи от душевно качество, което е било повече или по-малко отдадено на фантазията. Те са имали идеи, в които са приемали всякакви духовни елементи в природния свят и са развивали и своите концепции в съответствие с това. Казва се, че са търсили силите, които стоят зад природните явления. Но идеите на древните са били детински, така че те не са откривали сили, а само призраци на природата. И хората, които се гордеят с постиженията на съвременната наука, са били до известна степен арогантни, когато са погледнали назад към онези по-ранни мислители, хора от по-ранна епоха на земята, които са се стремили да открият какво се крие зад видимия свят на природата. И вместо действителните сили на природата, които най-накрая се откриват днес, онези древни са търсели всякакви призраци, духове, които са имали лични качества и други подобни и са стояли зад природните явления, духове, за които в епохата на естествените науки човек би могъл само да си помисли, че нямат абсолютно нищо общо с природния ред, а са възникнали от сила в човешката душа,

която не е била способна да проникне до реалността на природата и затова са развили всякакви идеи за природния свят.

До съвсем скоро това беше догма, която всеки, мислещ от гледна точка на естествената наука, би сметнал за съвсем естествена. Днес обаче някои хора, чиито възгледи със сигурност си заслужават да бъдат отбелязани, започват да осъзнават: Ако наистина погледнем към нашите представи за природата, без да се отдаваме на предубедената идея, че сме способни да схванем същността на природния свят с тези представи за природата, а приемайки тези представи за природата такива, каквито са, и чакайки да видим как те се свързват с това, което наистина преживяваме по отношение на природата, когато включим в действие цялото човешко същество, а не само интелекта и уменията за експериментиране, тогава тези представи за природата са като онези древни призраци в сравнение с безпристрастното прозрение. Днес има хора без предразсъдъци, които казват: Древните са измислили призраци от вътрешното си състояние на душата; но ние всъщност не правим нищо различно, особено ако сме истински естествени учени. Защото идеите за природата, които си въобразяваме, че имаме в главите си, са също толкова нереални по отношение на природата, колкото и старите призраци, които естествените учени са смятали за нереални.

Това прозрение има своето оправдание. И вие намирате оправданието, като се запитате: Как човешкото същество получава прозрение за природата?

Първоначално ние най-много наблюдаваме природата, без да имаме прозрение. И докато наблюдаваме природата, това, което виждаме, има много различен вид живот от живота на образа, който сме способни да имаме в нашите научни идеи. Ако посрещнем света на природата с очи и уши, като цялостни човешки същества, което включва и мислещия ум, и не мислим само в природни закони или правим експерименти в лаборатории; ако наблюдаваме природата такава, каквато тя се представя, и обмисляме наблюденията, които правим, тогава живеем с природата. И когато започнем да изследваме природата, не можем да вземем живота от природата със себе си. Тъй като не можем да вземем живота от природата със себе си, защото като живи същества, в едно цяло с природата, ние сме само в непосредствен жив опит в нашето наблюдение, ние наистина правим природата победна, когато се опитваме да я схванем с естествената наука, поглъщайки я, така да се каже. А когато искаме да получим истинско естественонаучно прозрение, ние превръщаме природата в призрак, правейки го. Това е просто факт и може да се наблюдава точно както се наблюдава всичко останало.

Важно е обаче да имаме смелостта да признаем, че това е така и че, получавайки прозрение за природата, ние всъщност стигаме до един вид гледна точка, която приема получения образ за природата като призрак. Стигаме до това да вложим тази истина в душите си, казвайки, че прозрението за природата следователно е нещо, което ни отвежда в нещо призрачно. В лутането насам-натам на придобиване

на научно прозрение за природата, човешкото същество се държи по такъв начин, че се отдалечава от природата, от наблюдението на природата и подхранва призрак на природата.

В по-новата човешка история е имало някой, който е казал това, което току-що казах, по по-малко открит и следователно по-малко парадоксален начин, но е имал дълбоко чувство за това. Това е бил Гьоте. Той вече е знаел как да подхожда към природата по този начин, начин, който е в хармония със самата себе си. В резултат на това е бил неразбран и смятан за аматьор в областта на науката. Дори днес са необходими много усилия – позволено ми е да кажа това, защото от десетилетия се опитвам да накарам хората от нашето време да развият разбиране за Гьоте в тази посока – да разберат начина, по който Гьоте гледа на природата.

Какъв е този път? Този път, който ще се развива все повече и повече и който може би все още е бил аматьорски или несъвършен в случая на Гьоте, трябва да бъде доразвит по истински научен начин. Тогава той ще доведе до истинско прозрение за природата във всички сфери. Какво е това? То е, че можем да подходим към постигането на прозрение, доколкото то се отдалечава от самата природа и е по-рефлексивно – говорих за това миналата седмица, но от различна гледна точка – по такъв начин, че да използваме това размишление не само за да дадем възможност на природата да представи на човешкия ум нейната призрачна природа. Гьоте не се е стремил да установи природни закони. Това винаги са абстракции, нещо мъртво в сравнение с живата природа. Гьоте се е стремил да намери чисти явления или архетипни явления, както ги е наричал. Той е искал да използва човешкото мислене не като нещо, което би могло да даде обяснения за природата, откривайки закони като запазването на енергията или на материята, които са изцяло измислени. Не, Гьоте се е стремил да използва мисълта, за да обедини явленията по такъв начин, че нищо от самото човешко същество да не говори повече чрез тези природни явления, а явленията да говорят чисто от себе си. Ако сега преминем от инстинктивното качество на мисълта на Гьоте към постигане на прозрение в пълно съзнателно осъзнаване, по рефлексивен начин, къде ни отвежда това? Тогава ще отговорим на въпроса по начин, който е възможен само с възприятие, което надхвърля сетивата. Ще се запитаме: Какво всъщност наблюдаваме в природния свят, когато използваме сетивата си? Това е призрак от вида, който споменах, призрачно същество. Разбира се, то вече е там в природния свят, защото го изсмукваме от него. Но какво друго има в природния свят, освен това, когато сме в оживен обмен с него, използвайки очите и ушите си, отдавайки се директно на впечатленията, получени чрез сетивата?

Човек, който тренира силата си да формира идеи, от една страна, и силите на волята си, от друга, да развива свръхсетивна възприемчивост, ще стигне до точка, в която ще си каже: „Свръхсетивното е всъщност всичко, което сетивата възприемат в естествения свят около нас.“ Просто ние оставяме свръхсетивното настрана и

всъщност трябва да го оставим настрана, когато търсим прозрение в естествения свят. Защо? Защото ние, човешките същества, бидейки организирани във физическите си тела така, както сме тук, на земята, между раждането и смъртта, сме превърнали собствения си духовен и вечен аспект в тяло, което е възприемаемо от сетивата. Ние не сме хора, защото живеем в дом на свръхсетивното, което живее в нас, а защото сме влезли, чрез раждане или зачеване, от свръхсетивния свят в сетивната сфера. Свръхсетивният елемент, който преди това е живял в чисто духовна сфера, се е превърнал в сетивно тяло, което живее пълноценно като нещо сетивно и при смъртта се връща в свръхсетивното, както показах в предишната лекция.

Бидейки човек и следователно организиран за сетивата, наблюдението на природата трябва да се отдалечи от свръхсетивното в нас, когато се превърне в научно прозрение за природата. Един истински свръхсетивен начин на мислене ще ни каже следното тук. Осъзнаваме, че когато имаме природата пред себе си в цялото богато разнообразие от светлина и цветове, в много нюанси, и всички други явления, възприемани чрез сетивата, се разкрива нещо свръхсетивно, което не е отделено от това, което възприемаме чрез сетивата; то е свръхсетивен елемент в сетивното. Но когато я гледаме като човешки същества и се стремим да я обясним, можем да вземем от природата само това, което ние, хората – бидейки чувствени същества, принадлежащи към чувствеността между раждането и смъртта, а не към свръхсетивното, което се разкрива в чувственото – сме способни да усвоим. Организирани по този начин, ние превръщаме нашата наука за природата в обикновен образ на чувственото поради нашата собствена чувствена природа. Този образ на чувственото трябва да е призрак, защото светът на природата, който ни заобикаля, също има свръхсетивното в себе си.

Някой, който наистина развие способността да наблюдава свръхсетивното – ще намерите начина, описан в моята *„Окултна наука или познание за висшите светове“* (*Как да познаваме висшите светове*) – ще си каже: Свръхсетивни аспекти съществуват за всичко във вселената навън. И ако отидем отвъд призрака, който трябва да създадем за себе си по образа, който имаме за природата, стигаме не до мъртви атоми, нито до енергия или материя, а до свръхсетивен, духовен аспект. Това може и трябва да ни даде възможност да намерим начин за постигане на свръхсетивно прозрение.

Човек, който разбира начина, по който човешките същества се отнасят към природата около него, няма да търси мъртви атоми, нито молекули, нито нещо свръхсетивно чувствено, а истински свръхсетивното. Свръхсетивното изследване не предоставя материални основи за цветовете и звуците, които ни заобикалят. Вместо това, вие откривате духовни, свръхсетивни същности, които присъстват навсякъде в природния свят. Ако изучаването на природата се приема в правилния смисъл, т.е. когато се стреми единствено да разглежда явленията навътре, по Гютеовия начин,

вие нямате нещо мъртво по отношение на истините, които се намират отвъд явленията, а нещо живо и духовно. Това е особено важно, ако изследвате природния свят честно и последователно, ако рационалното мислене и експериментаторските умения не ви водят до мисълта, че можете да разпознаете нещо, свързано с природата, а ако знаете, че не можете да направите нищо друго, освен да позволите на природата да стане явление, да я оставите да се изрази, тогава ще знаете, че с тези явления, които Гюте нарече „архетипни явления“, имате свръхсетивното непосредствено пред себе си. Тогава няма да е необходимо да използвате закони за енергията и материята, за да обясните нещата. Вместо това ще откриете, че е необходимо да обяснявате нещата от духовна гледна точка. По същество това води до истински обективен и безпристрастен поглед, бих казал, естественонаучно изследване на процеса на придобиване на прозрение за самата природа.

Как се свързва с това науката за духа, която сама търси свръхсетивно прозрение? Ако следвате пътя към свръхсетивното възприятие, който ви описах миналата седмица, ще кажете: Когато човек трансформира способността си да формира идеи и волеви сили и наистина стане способен да възприема свръхсетивното по начина, по който виждаме цветовете с очите си и чуваме звуците с ушите си; когато човек види този свръхсетивен елемент по начина, по който обикновено вижда чувствената сфера в живота, този преход към свръхсетивно виждане е наистина като пробуждане във вътрешното преживяване на душата. И духовният изследовател наистина преминава през това живо преживяване. Можем да кажем, че както в обикновения живот някой се събужда от живота на съня и сънищата и осъзнава, че по време на съня си и в живота на сънищата е живял само в образи и след това знае как да свърже волята си с външната реалност, човекът с духовно възприятие, който напредва към свръхсетивно изследване, ще се събуди от света, в който се намираме в нашето обикновено будно състояние. Той ще има пред себе си друг свят, който се отнася към ежедневния свят на сетивата така, както този ежедневен свят на сетивата се отнася към света на образите от сънищата. Това е пробуждане. То може да оживее в душата.

Явленията, които имаме около нас в света, тогава се превръщат в образи, отнасящи се до висшия, свръхсетивен свят, точно както някой, който мисли здравословно, ще приеме образите от сънищата като образи на това, което имаме в света на сетивата. Нека дам пример, за да покажа как ежедневният свят, възприеман чрез сетивата, се превръща в свят от образи за някой с духовно възприятие. Тези неща просто трябва да бъдат правилно разбрани, не по някакъв мистичен сън, нито по някакъв мъгляв начин. В обикновената естествена наука начинът, по който се гледа на човешкото същество, е да се придава еднаква стойност на главата, торса, крайниците - с частта, която продължава навътре, имам предвид сега, така че от морфологична гледна точка всичко сексуално също принадлежи на крайниците. От обичайната гледна

точка тези три части на човешката природа са нещо абсолютно, бих казал, нещо с еднаква стойност. От духовна гледна точка, човешкото същество, което е пред нас като същество, възприемано чрез сетивата, се превръща в образ на своята висша, свръхсетивна природа, точно както ежедневните преживявания се превръщат в образи, когато ги сънуваме. И когато по този начин разглеждаме човешкото същество в светлината на неговата вечна свръхсетивна природа, нашето разбиране за човека също ще се промени.

Включването на образната природа в търсенето ни на прозрение напълно променя човешката възприемчивост. Главата и – ако вземем само тези две части от човешката природа – крайностите вече не са равностойни по стойност, защото в конфигурацията на главата, ако се изследва точно, виждате нещо, което в нейните форми наподобява живота в духа, предшества навлизането на индивида в света на сетивата. А в природата на крайниците виждате това, което вече е там като потенциал – все още ембрионален, но ще се развие – за това, което индивидът ще бъде в бъдеще, най-вече когато премине през портата на смъртта, за да влезе в свръхсетивния свят. Може да звучи странно и днес, но това е, което ще се развие от теорията за метаморфозата на Гьоте, ако се възприеме по истински духовно-научен начин.

Гьоте е разглеждал променящата се форма на отделно растение, променящата се форма на отделно животно или човешко същество като образи на основна конфигурация. В една всеобхватна духовна теория за метаморфозата, главата ще се разглежда като метаморфоза на крайниците на човека, но по такъв начин, че едната се отнася до миналото, а другата - до бъдещето. Външната конфигурация на човешкото същество тогава ще бъде образ на това, което е той в духа. И тогава всичко става образ на свръхсетивното, точно както сънят става образ, когато заспим. Реалността на човешкото същество в свръхсетивната сфера става образ на това свръхсетивно, докато е буден в сетивната сфера, точно както сетивното става образ, когато заспи. Това е непосредствено откритие, направено в свръхсетивното, нещо, което мога да нарека емпирично откритие.

Нека сега сравним какво получава това свръхсетивно възприятие от себе си относно природата на света и всъщност на човека, когато се стреми да проникне в природата на човека. Човекът и цялата природа се превръщат в образ и това трябва да се свърже със свръхсетивна реалност. Това не е напълно в съответствие с нищо, което един мислещ съвременен естествоизпитател намира в крайна сметка. Той открива, че неговият природен феномен се превръща в призрак, в образ.

Свръхсетивното прозрение показва, че всичко, което възприемаме в сферата на сетивата, трябва да се превърне в образ и трябва да се свърже с нещо свръхсетивно. Накратко, нищо не ни води толкова до хармонична представа за света, колкото откритията, направени не като съвременен естествоизпитател, придържащ се към догмата, а като мислещ естествоизпитател, някой, който е

способен да наблюдава самата си природна наука по естественонаучен начин. Неговите открития ще се съгласуват с всичко, което духовният учен има да каже за природния свят, доколкото той е отворен за наблюдение. Това е нещо, което трябва да дойде за човечеството.

Хората трябва да бъдат в позиция, в която наистина могат да видят как се съчетават пътят към свръхсетивното и пътят към сетивното, проникнат от мисълта. Само това ще даде цялостен образ на света, който ще ни направи не просто притежатели на призрачно отражение на природата, а ще ни позволи да осъзнаем, да си признаем, че използвайки обичайния начин за обяснение на природата, трябваше да създадем такова призрачно отражение, но същевременно ще ни покаже как можем да надхвърлим този образ на природата и да влезем в свръхсетивната сфера на духа. Това е пътят, по който ще трябва да върви и естественонаучното мислене, ако иска да надхвърли сферата, в която то трябва да се отведе по необходимост, особено когато се среща със собствения си идеал. Противоречия възникват, когато вярваме, че сме схванали природата в изучаването ѝ, но всъщност сме се хванали само за нещо, което няма да ни позволи да гледаме отвисоко на старите „призраци“, защото тя е само самият призрак и духовната реалност трябва да се търси зад нея.

Прозрението в духа, от вида, който се има предвид тук, следователно не е в противоречие с естествената наука. Напротив, то предоставя на естествената наука елемента, който тя трябва да открие, за да разбере себе си; то предоставя нещо, което несъзнателно е целта на търсенето на всеки истински естествоизпитател; то предоставя елемента, който единствен може да даде удовлетворение, защото естественонаучното изследване по самата си природа неизбежно води до неудовлетвореност, особено ако се извършва по общоприетия начин.

Ако хората постепенно осъзнаят истинската природа на свръхсетивното прозрение, те ще открият, че естествената наука от по-нов вид може да оцелее само ако я допълни с науката за духа. Хората, работещи в тази област, самите те трябва да желаят да имат свръхсетивно прозрение. Само това ще им донесе истинско прозрение за природата, т.е. достъп до свръхсетивната област.

Исках само да спомена това накратко. Човек би могъл да изнесе много лекции и да покаже, че самата идея за естествената наука изисква наука за духа, ако не искаме да се стигне до нищо, което би довело до недоразумения относно откритията, направени в естествената наука. Исках само да покажа, че самите естественоучени трябва да търсят тази наука за духа. В естествената наука са отбелязани големи триумфи и са постигнати огромни постижения по човешкия път към познанието. Но ако естествената наука продължи по пътя, по който върви сега, тя ще надхвърли себе си и ще ни отведе до духа. Днес положението е такова, че само хора, които са способни да мислят научно, трябва да заемат критично отношение към естествената наука, не заемайки негативна позиция нито от невежество, нито от антипатия, а положителна. Ако мога да направя лична забележка, която правя само защото е

свързана може би с фактичката ситуация, тя е следната. Много хора ме обвиняват, че съм публикувал някои произведения, в които са положени интензивни усилия да се оправдае естествената наука от 19-ти век, така че тя да е изцяло основана на естествената наука - доколкото това е възможно, когато се използва естествонаучният начин на мислене. Въпреки това, не бих имал право да кажа нито дума на вас или на други аудитории, където поемам в същата посока днес, ако не можех да кажа също, че знаех как да бъда много позитивен, напълно съгласен, доколкото съгласието е оправдано, с естествената наука. Мисля, че трябва да познавате естествената наука и да цените нейните постижения, преди да ви бъде позволено да говорите за нея. Всички приказки за естествената наука от „мистици“ или теософи, които не знаят нищо за нея, са напълно неуместни.

Мисля, че това ще е достатъчно, за да се спра накратко на първото погрешно схващане, което изпитват хора, които не знаят нищо за антропософски ориентираната духовна наука, но говорят за нея.

Второто погрешно схващане е, че хората смятат всичко, което води до свръхсетивно прозрение, за непрактично и безполезно в ежедневието. В днешно време това е негативно, защото съвременните хора наистина са принудени, в пълния смисъл на думата, да се хвърлят в практическия живот. Нека разгледаме това само от един аспект, макар и важен, а именно възгледът за човешкия социален живот. Научните и други възгледи за това всъщност са се превърнали в лозунги и основни теми в по-ново време. По същество нещата, които се случиха в тази област, също са изцяло в съответствие с естествонаучният начин на мислене. Според мен не е полезно хората, които искат да бъдат социолози, бидейки такива в правилния смисъл на думата за нашето време и желаещи да създадат наука социология, да се опитват все повече и повече да възприемат идеи и понятия от естествената наука, прилагайки ги към човешкия социален живот. Всъщност бих сметнал това за много по-малко полезно, защото теориите наистина имат много малко значение, когато става въпрос за практическия живот в истинския смисъл, нещо, което е особено очевидно от свръхсетивна гледна точка.

Помислете за всичко, за което е мислил Ласал, когато е разработил подхода, който след това е представил в известната си лекция за науката и работниците.¹⁰⁸ Неговият идеал беше, че човешкият социален живот трябва да бъде изведен от инстинктивната сфера в научен подход, именно чрез съвременния социализъм. Той вярваше, че пролетариатът трябва да се научи да мисли научно и че това ще доведе до нова епоха. След това видяхме как в марксизма, с неговия материалистичен поглед върху историята и с мислене, което е умишлено научно, хората се опитват да установят подход, основан на теория, която да бъде възприета от човешките умове и да доведе до социални структури за света. Е, хората, които днес, когато последните четири години заляха света, все още не са в състояние да видят, че човешките умове ще бъдат слабо повлияни от нещо, основано на подобни теории,

несъмнено ще го видят през предстоящите десетилетия. Теориите наистина имат малко значение, когато става въпрос за това, което наистина трябва да обмислим тук, а именно социалният общностен живот, структурирайки го от човешките импулси във възможно най-всеобхватния смисъл. Много се крие в тези няколко думи „структуриране на социалните отношения от човешките импулси“.

Отново може да се каже много за многобройните опити, направени за структуриране на този социален живот по начин, достоен за човечеството такова, каквото е сега. Аз обаче смятам това за по-маловажно. Бих сметнал за много по-важно да се вземе предвид, че животът наистина е придобил структура, макар че това е довело до ужасната световна катастрофа, която наблюдаваме да се развива през последните четири години. Поне някои от причините, довели до тази ужасна световна катастрофа, трябва да се търсят в съвсем реалното противоречие и противопоставяне между импулсите, в които се е тласнал човешкият социален живот във всяка част на света.

Хората правилно са казвали, че в по-ранни времена – точно когато естествонаучното мислене все още не е имало съвременната форма, която ви характеризирам – животът е бил корпоративен. Те са имали търговски и занаятчийски гилдии, както и голямо разнообразие от начини, които са обединявали хората.

След това дойде ерата на съвременния индивидуализъм с нейния идеал за човешка свобода. Хората чувстваха, че дължат на този идеал за свобода, на този импулс на индивидуализма, да разпуснат старите корпорации. Ако погледнете историята, ще откриете, че те постепенно са се разпадали. Можеше да се види как се е развивал икономическият живот и как напоследък корпорациите отново са се появили. Не мога и няма да навлизам в подробности, защото в противен случай щеше да се наложи да се покаже как стъпка по стъпка, от една страна, са възникнали корпоративни асоциации или съюзи, като например потребителски асоциации, и как хората се опитваха да се справят с живота отчасти чрез запазването или възраждането на стария стил на обществен живот. Старите корпорации не са се завърнали, но са възникнали нови и са част от нашата социална структура, включително и тръстовете, които са се образували. Бих отдал много по-голяма стойност на тази практическа конфигурация на социалния живот, такава каквато е възникнала, отколкото на теориите, които хората са развили по темата.

Въпреки това, начинът, по който всичко е било конфигурирано, дори ако трябва да вземем предвид голямо разнообразие от интереси, вливащи се в него, и други импулси в съвременния живот, въпреки това трябва да кажем, че съвременната корпорация се е развила в много различни сфери; нещо, принадлежащо на по-ранни времена, се запазва, защото все още е в съответствие с човешките инстинкти и волеви импулси. И най-съкровеният импулс в начина, по който хората са конфигурирали света – „конфигурирал“ е ключовата дума тук, защото не е важно

какво са мислили хората за него, а как са конфигурирали света, създавайки общности, свързвайки човек с човек, макар и несъзнателно – отново е естественонаучното мислене от по-ново време, но по доста специфичен начин. Като погледнем назад с разбиране към това, което е обединявало хората в миналото, когато са живели в търговски и занаятчийски гилдии – разбира се, не ги защитавам, знаейки, че е било правилно да се отървем от тях – и как са живели в тези общности, виждаме значителна разлика от елемента, който ги обединява днес. Една най-забележителна характеристика – всеки, който знае за тези неща, трябва да признае това – на старите общности е била, че хората са се разбирали както в рамките на такива общности, така и от общност на общност. Разбира се, всичко винаги стига само до определена точка в света; но хората са се разбирали. Майстори и калфи са се разбирали, защото майсторът е знаел какво живее в душата на калфата. Те са имали положително отношение един към друг. Защо? Защото инстинктите и импулсите на волята, от които са възникнали тези общности, все още са имали духовен и душевен елемент в себе си, духовен и душевен елемент, който е бил свързан с телесния елемент. Елементът, който в по-ранни времена е довел до това хората да могат да гледат не само на природния свят с идеите, които са имали тогава, но и на душата, с идеи, които са живели инстинктивно, несъзнателно в човешките същества и са превръщали природния свят и вътрешния живот в едно, е живял и в инстинктите и е довел до това хората да са близки чрез кръвта – син, свързан с бащата, дъщеря с майката или като член на нация или гилдия – ако е имало кръвна връзка или някакъв друг интерес, това е означавало, че хората са изисквали общност от своите инстинкти, но тези инстинкти са имали вродени импулси на духа и душата в себе си. След това дойде мисленето, което е присъщо на естественонаучната култура. Нашите по-нови времена не са конфигурирани в действителната си структура, където човешките същества да се занимават с нищо друго освен точно мисленето, което е присъщо на естествената наука. Това е така, защото хората са започнали да мислят за природата по начин, при който са представяли явленията по такъв начин, дори и да не са го признавали, че с тяхното призрачно съдържание те вече нямат нищо общо с човешкото същество. Поради това човешкото същество стои самостоятелно. По-ранните народи са били свързани с природния свят. Светкавици са проблясвали там, гръмотевици са гърмели, а от облаците е валил дъжд. Хората от древността са виждали отразена в това сила на природата. Те са осъзнавали един или друг импулс в себе си и инстинктивно са виждали такива импулси да отразяват същото като такава сила на природата. Те са действали, така да се каже, извън природата, защото тяхното възприятие за природата е било такова, че все още не са се отделили от нея. През последните няколко века човешкото същество се отдели от природата чрез самия факт на прогреса си към чистите природни феномени. Възприятието на

природата ще намери своята истинска мисия в развитието на човешката еволюция, когато не предоставя абсолютно знание – което е днешното суеверие, естественонаучното суеверие – а прави човешките същества свободни. Ще разберем мисията, която естествената наука има в развитието на човешката еволюция, само когато видим, че задачата на природата е да ни научи на свобода. В по-новата естествена наука човекът трябва да отдели природните явления, като се дистанцира от природата и следователно стои самостоятелно като индивид. Преди да стигне до свръхсетивния свят, поемайки по свръхсетивния път, за който говорих, за да се отнесе отново към света – свръхсетивно сега, както е правил по естествен начин в по-ранни времена – преди човекът да поеме по пътя, който ще трябва да поеме в бъдеще, той сякаш е бил изцяло балансиран на върха на своята индивидуална личност. Естествената наука го е поставила на върха на неговата индивидуална природа. Естествената наука е определила състоянието на човешката душа. Тя е поела неговите инстинкти. Поради това съвременните хора се отнасят един към друг не като хората от по-ранни времена, чрез кръв или гилдия, а като индивиди, като личности. Те трябва да намерят своите сдружения и социални общности в свобода. Първоначално те са ги намирали само чрез инстинкт, но инстинктите им в тази посока са били противоречиви, защото времето на инстинктите е отминало. От една страна, хората вече не могат да мислят с инстинкти, а трябва да мислят съзнателно, оставяйки естествената наука да ги образова в това. От друга страна, хората все още не са имали възможността да се включат отново в света чрез свръхсетивното възприятие. Така те са станали част от един нов свят, за който са мислили и са се отнасяли към стария свят по начин, по който вече не са мислили за него. Те са пресадили старите инстинкти в един свят, който благодарение на съвременното естественонаучно мислене вече не е присъствал в съзнанието им. Именно поради това е възникнал разколът и противоречието в съвременния социален живот, които ние възприемаме, ако видим какво живее на по-дълбоко ниво на душата за човечеството от по-ново време. Социализмът, отчетлив идеал за човечеството, е установен с неадекватни средства. Защо? Прозрението за природата не поставя човешките същества в света, а ги отделя, като осъзнаването, че са индивидуални личности, расте непрекъснато. Поради това те могат да формират общности само от егоистични инстинкти. Мисленето им е различно от всичко, създадено от инстинкта в общностите. В резултат на това възниква дисхармония, в резултат на което трябва да възникне дисхармоничен социален ред, ако имате само естествена наука и прилагате само естественонаучни концепции към структурирането на социалния живот. Трябва да възникне противоречие, живо вътрешно възражение и това ще продължи, докато човечеството най-накрая не реши да каже: В съвременния живот, по-специално, хората неизбежно създават дисхармония при установяването на социален ред, освен ако не внесат свръхсетивно прозрение в социалния общностен живот,

свръхсетивно чувство и цел. Докато не се отнасяме един към друг по такъв начин, че да виждаме в другия индивид образа, феномена на безсмъртното човешко същество, докато не виждаме във всеки индивид, с когото живеем в социален контекст, индивид, който отразява свръхсетивната реалност, докато не сме готови да допълним знанията, които естествената наука може да предостави на социологията и социалните импулси, прозренията, получени от духовното прозрение, съвременното социално мислене и най-вече съвременните социални структури, с концепции, приложени на практика, ще доведат до живот, който неминуемо ще се разтвори и ще доведе до конфликти и дисхармония.

Всеки, който разбира тази вътрешна връзка, ще знае доколко ситуацията, която току-що очертах, е повлияла на събитията през последните четири години. Не бих казал, че е била единствената причина, но е изиграла доста значителна и всъщност много важна роля. Всеки, който иска и търси социализъм, честно казано, трябва да насочва човечеството към понятия, които не са просто естественонаучни, защото елементът, който живее и съществува в живота от човек на човек, е различен от всичко, което може да се открие с естественонаучния подход.

Това е очевидно, тъй като в естествената наука съществува специфичен идеал, идеал, който е наистина оправдан. Той е да се правят все повече и повече експерименти, с все по-малко описания и наблюдения. Какво е експеримент?

Първоначално това е нещо, измислено от рационалния ум, което всъщност ни отдалечава от природата и – както показах в лекцията миналата седмица – ни отвежда в нищото на човека. Всичко, което показваме експериментално, по същество само изглежда, че има общо с живота на природата. В действителност то е свързано с елемента в природата, който умира. Това е очевидно, ако се опитаме да приложим всичко, постигнато чрез експерименталния начин на мислене, към конфигурацията на социалния живот. Всеки, който иска да внесе чисто естественонаучни понятия, напълно честни, прави и наистина идеални естественонаучни понятия, в социалния живот, внася в живота нещо, което не води до възход, до живот, а до социална смърт. Ако човечеството не е готово да внесе свръхсетивни елементи, както и естественонаучни знания в социалния живот, ще се окаже, че с всяка социална цел, с целия социализъм, създадените структури биха донесли безредие и упадък.

Социализъм, който отклонява хората от свръхсетивното, ще създаде социални структури на разрушение, социални структури, които ни насочват другаде. Най-много хора ще използват стари неща и ще реализират остарели идеи. Защото какво се е случило досега, не чрез социални теории, а чрез практически социализъм?

Довел ли е социализмът до радикално конфигуриране на света? Тогава хората не биха приели старите форми, което всъщност са правила досега. Социализмът в тези стари форми е по-скоро като някой, който не одобрява кринолина, но не се опитва да го надхвърли, а вместо това го подплънкава. И така виждаме хора да запазват

старите форми, да ги подплънкават, в социалното мислене на по-ново време. Защото какво искат повечето лидери на нашия по-нов социализъм? Да получат власт там, където други са получили власт, като я поемат, вместо да ѝ придадат нова форма.

Бих казал, че и това е експериментално доказателство, само че в друг аспект, че можем да говорим за социализъм само ако имаме и волята да отведем човечеството до сферата на свръхсетивното, до импулсите, които трябва да дадем на съвременното човечество, ако иска да се измъкне от склонността да създава бедствията, до които са го довели чисто естественонаучните импулси. В социалния живот, по-специално, тези импулси трябва да бъдат свръхсетивни.

Духовната наука наистина не е непрактична в тази област. Засега човек може само да изрази съжаление, че има много хора, които се смятат за наистина практични, ужасно практични, чувстват се наистина доволни от собствената си житейска практика и гледат отвисоко на непрактичните хора, които искат да въведат нещо в света от идеи, от духа. Е, ние познаваме този елемент от мисленето на средната класа, който днес се смята за велик в практическия живот и брутално отхвърля всичко, което може да произлиза от духа. Тази житейска практика ще се сведе до абсурд, до невъзможност. Защото, за да бъдем наистина практични, трябва да се стремим към цялата реалност, а не към половината или четвърт от нея. Ако имате магнит тип подкова и някой дойде и каже: „Можете да го използвате, за да привлечате друго желязо; това е магнит“ и след това кажете: „О, не, формата ми показва, че това е подкова за подковаване на кон“, вие сте като някой, който иска да организира социалния живот само според понятия, които оставят настрана всичко, което не е възприемаемо от сетивата. Някой, който знае, че за истинска житейска практика е необходима цялата реалност, включително свръхсетивното, е като някой, който не злоупотребява с магнит за подкова, за да подковава кон, а го използва като магнит. Това е второто погрешно схващане, за което исках да говоря днес, отново само накратко.

Третото се отнася до нещо, което е изцяло част от вътрешния живот, свързано с елемента, който в много отношения трябва да е най-свещен за хората – религиозния живот.

Много хора в тази област говорят лошо за антропософски ориентираната духовна наука, сред които преди всичко официални представители, а също и неофициални представители на една или друга позитивна религиозна конфесия, хора, които, разбира се, не се отдават на принципа на авторитета, както хората учтиво го казват днес. Те говорят лошо за тази духовна наука като нещо, което би отвело хората в безрелигиозност, давайки им привидно прозрение за духа, а не елемента, който ще им покаже директно пътя, по който могат да влязат в свръхсетивната, религиозна сфера въз основа на собствената си същностна природа. Би било изкушаващо, но времето е кратко и има и други неща, които трябва да се вземат предвид, така че

няма да говоря за някоя конкретна религиозна конфесия, а за вътрешното религиозно чувство като такава.

Ако разгледаме истинската природа на постигането на прозрение в духа, както е предвидено тук, вярвам, че много скоро ще открием, че както не е непрактично, нито антисоциално, нито ненаучно, така и не е нерелигиозно и по никакъв начин не е способно да отклони някого от дълбоко религиозно чувство. Като се има предвид казаното дотук, трябва да се запитаме каква е същността на по-новата форма на свръхсетивно прозрение, която се стремим да открием чрез антропософията. Същността е, че пътят, водещ към свръхсетивното изследване, в крайна сметка трябва да достигне до безлична сфера. Помислете само колко радикален трябваше да бъде миналата седмица, казвайки, че нещата, които човешките същества виждат чрез духа, се намират преди раждането или след смъртта, и че същността на живота между раждането и смъртта е, че човешкото същество е приело материална форма. Можем да кажем, че духовната наука, която чрез свръхсетивното прозрение ни отвежда до истински безсмъртния аспект, безспорно безсмъртния аспект на човешката душа, всъщност може да бъде в съгласие с материализма в тази област. В духовната наука знаем, че материалният човек е метаморфоза, трансформация на духовното и че духовното печели от сливането в материалната бездна, където може да развие свобода чрез самия факт на получаване на прозрение за природата. Не е предварително условие, че при своите изследвания човешките същества трябва да преминат от личното, от непосредствения опит тук, в тялото, към безличното. Свръхсетивното прозрение предполага вътрешно състояние на духа, което постепенно навлиза в безличното в духа, точно както в по-ранни времена човешките същества, които все още нямаха прозрение за природата, са били физически – физически най-общо казано – в свръхсетивната сфера. Трябва да правим духовни изследвания по безличен начин, ако искаме светлината на духа да освети материята и веществото. Но колкото повече правим този свръхсетивен начин на изследване наш и колкото по-напред отиваме с този метод на изследване, който изисква безличен подход, толкова повече усещаме нещо, изтичащо сякаш от другия полюс на човешкото същество, полюса на волята, и това е непосредствен религиозен отговор. Този непосредствен вътрешен отговор също се стреми да се насочи към свръхсетивното, но по такъв начин, че нашата индивидуална природа да не се изгуби и всичко, което е пряко свързано с нашата индивидуална природа между раждането и смъртта, да може да се обедини със свръхсетивния елемент.

Ако знаем правилния начин да навлезем в свръхсетивното чрез науката, тогава една вътрешна сила, която се проявява преди всичко като нужда да почитаме духовното, ни сочи пътя към религиозния елемент. Истинската еволюция по пътя към духовния свят чрез свръхсетивното възприятие е, че се чувстваме все повече подтикнати да задълбочаваме религиозния си живот и действително да разбираме

какво означава религиозният живот за нас. Науката за духа неизбежно ни отвежда от личното към безличното, за да може светлината на духа отново да блесне в сетивния свят.

Религиозният живот неизбежно ще се задълбочи, ако подходим към духа по този начин, защото дълбоко в нашата човешка природа е заложено не просто да съзерцаваме духовното такова, каквото то блести, пълно с мъдрост, но и да го почитаме. Това почитане обаче трябва да произлиза от нашата индивидуална, лична природа. Всичко, което се вижда в духа, не може да навлезе в тази област на човешкия опит такова, каквото е, а трябва да премине през обновление, метаморфоза; трябва да се промени, да се трансформира в нещо лично. Когато човешкото същество е от едната страна, приемаща светлината на духа, то трябва да отиде и да почита този духовен принцип и да търси мястото, където може да намери религиозен живот, религиозно задълбочаване.

От друга страна, от страната на представителите на религиозния живот, също ще е необходимо да се видят нещата в правилната светлина. В древността хора, които се самоопределяха като религиозни, са казвали, а и до днес се казва, че старият езически подход се е състоял в желанието да се намери пътят към божественото чрез чиста мъдрост. Отново и отново можем обаче да повтаряме с пълно основание, че мъдростта не разкрива божественото в света – не божественото, а със сигурност свръхсетивния елемент, в който човешките същества имат своето безсмъртие. Божественото обаче не може да бъде разпознато в своята божествена природа, защото трябва да срещне вътрешен отговор на почит. Духовното първо трябва да намери пътя си към личното, път към мястото, където човешкото същество е индивидуална личност. Там то или идва да служи на Йехова, като поеме по пътя на изучаването на природата – така че да възприема духа, който от поколение на поколение е активен като свръхсетивен принцип в кръвта – или гледа към духа, който се отнася към душата му като изкупител, а това е Христос Исус... [записът на лекцията е непълен в този момент].

Човешките същества трябва да намерят пътя към сетивния свят, където се намират в своята индивидуална природа. От друга страна, те се нуждаят от разбиране, което не само казва, че мъдростта няма да разкрие божественото, защото това изисква почит, но и че свръхсетивното не може да бъде възприето само от мъдростта, нито само от религията. Религията трябва да бъде допълнена с виждане за свръхсетивното, в противен случай тя ще изглежда адекватна само в естествено-научната епоха, като същевременно ще се придържа към стари възгледи и ще се обръща срещу нови. Религията, възприета по правилния начин, не е застрашена от появата на нови истини, включително и тези, които са свръхсетивни.

Съществуват и много други погрешни схващания. Ако религиозните хора вярват, че свръхсетивното възприятие може по някакъв начин да бъде вредно, противоречащо на техните собствени, оправдани усилия, всеки, който вярва в това, не отчита

прогресивната еволюция на човечеството. Като част от съвременната еволюция, където от една страна нямаме никаква възможност да намерим правилния вид социален живот, освен ако не поемем по пътя към свръхсетивното, не видяхме ли също как това естественонаучно мислене е накарало хората да изоставят религията, така че възприемането на естественонаучния подход е довело индивида до безрелигиозност? [Част от лекцията не е премахната.] Съвременната духовна наука се обръща по-силно към човешката природа, за да може да се развие религиозното благоговение, освен ако хората не искат да се отвърнат от това, както някои, които са повърхностни в своята естествена наука. Свръхсетивният живот трябва да се обръща по-силно към душата днес, защото душата е придобила по-голямо съзнателно осъзнаване и индивидуалност. Силата на религиозния живот трябва да бъде по-силна, ако иска да се развива в старата си форма.

Друго погрешно схващане в тази конкретна област е, че хората смятат, че науката за духа, както е разбираана тук, би послужила за създаване на секта или установяване на религия. В науката за духа човек вижда човешката еволюция твърде ясно за това. Знае се, че ефективните принципи влизат в действие последователно в човешката еволюция, точно както в живота на индивида. Хората не могат да имат същите вътрешни нагласи, когато са на 40 години, каквито са имали, когато са били на 20. По същия начин човечеството не може да има същата вътрешна нагласа през 20-ти век, както в по-ранните векове и хилядолетия.

В духовната наука човек винаги разглежда реалността и не я съди чрез измислени понятия. Поради това не се говори така, както правят някои хора днес, които искат да установят религия на бъдещето по научен начин; вместо това се знае, че времето за създаване на религии е отминало; то е приключило точно когато е възникнало християнството. Вътрешното отношение, в което човечеството можеше да бъде обхванато от религиозно вътрешно преживяване, което тогава е трябвало да бъде разпространявано, е било тясно свързано със състоянието на света, каквото е било в по-ранни времена. Днес ние, като човечество, сме навлезли във вътрешно отношение, което наистина е трябвало да бъде развито чрез естествената наука и в което човек също се стреми да проникне в свръхсетивната сфера, използвайки подхода на естествената наука, и с постигането на това свръхсетивно познание се стреми да постигне все по-голяма яснота относно принципа, който в религиозните епохи е достигал до откровение по религиозен начин, но сега вече не може да основава самите религии. Истинската наука за духа ще ни помогне да получим все по-голямо разбиране за това, което е било дадено на човечеството чрез религията; тя също така ще освободи този религиозен елемент от оковите, създадени от хора, които в желанието си за власт и други неща са го поели в грешна посока. Мога да се спра на това само накратко, защото би било твърде много да навлизаме в подробности тук.

С тези кратки препратки исках само да покажа, че духовната наука по самата си природа не може нито да направи хората нерелигиозни, нито да основава някаква нова религия или нещо подобно. Всички тези неща възникват, защото хората не обмислят напълно за какво всъщност е предназначена науката за духа, която е предвидена тук, но въпреки това настояват за своите възгледи. Следователно можем да кажем също, че атаките, които в момента ваят върху тази антропософски ориентирана духовна наука, идващи и от представители на религиозни изповедания, се дължат на погрешни схващания и погрешни тълкувания, които понякога са съвсем умишлени. Хората, които са сериозни по отношение на религиозния живот на човечеството, биха имали най-малко основания да хвърлят клевета върху науката за духа. Защото това ще върне човечеството към истинската религиозност, докато епохата на естествената наука сама по себе си и просто позитивната религия, която се стреми да запази традициите, неизбежно ще отдалечи човечеството от истинската религия. Позитивната религия идва от време, когато човешките същества са се отнасяли по различен начин към света. Но хората няма да позволят да бъдат отблъснати назад, точно както един 40-годишен не може да бъде отново на 20.

Религиозна изповед, която се съпротивлява на свръхсетивното прозрение от съвременния вид, ще си изкопае собствения гроб, колкото и голямо да е желанието ѝ да се консолидира чрез външна сила. Отново и отново трябва да ви напомням, както направих и тук в Цюрих миналата година, че римокатолическият свещеник, който изнесе встъпителната си лекция като ректор на университет на тема „Галилео“,¹⁰⁹ обръщайки внимание на факта, че Римокатолическата църква, неговата собствена църква, е била против Галилей в миналото, продължавайки да го прави до 1822 г.,¹¹⁰ беше много по-добър представител на теологията и религията. Това беше професор Мюлнер, римокатолически теолог и философ. Започвайки ректорството си във Виенския университет, той трябваше да подчертава, че истинската религиозност, а всъщност и истинският римокатолицизъм, не трябва да противоречат на напредъка в човешкото познание, тъй като всеки по-нататъшен напредък в човешкото познание само показва чудесата на божественото в света в още по-величествена и славна светлина. Това е истински религиозен и също така истински християнски начин на мислене.

Точно както някои, които имат истинско чувство за религиозния елемент, не е нужно да чувстват, че външното естественонаучно познание противоречи на това, така няма нужда да чувстват това и по отношение на прозренията в сфери отвъд тази на сетивата, които всъщност и неизбежно трябва да отведат човешките същества директно обратно към религиозността, макар че това би била независима религиозност, която е закотвена в индивидуалната природа на човек. Следователно би било разумно да се каже, че човек трябва да се вгледа много добре в атаките, отправени срещу антропософската духовна наука от тази посока; защото те

наистина не идват оттам, откъдето хората се преструват, че идват. Те произтичат от страха и от липсата на интерес, които аз характеризирах като общочовешко отношение към науката за духа в първата от тези лекции. Човек трябва само да прочете правилно казаното в това отношение. Обаче няма да е възможно да накараме хората, които пишат тези неща, да променят мнението си и не бива да бъдем толкова наивни, че да мислим, че можем да ги накараме да променят мнението си. Опровержението изобщо не би помогнало. Нещо повече, ще бъде също толкова невъзможно да се накарат хората, за които обикновено са написани тези неща, да разберат колко погрешни са те. И все пак, напредъкът на човешката еволюция няма да бъде възпрепятстван от хора, които имат честно чувство за нещата, които силите, стоящи зад развитията в по-ново време, са донесли на човешките души.

В днешната лекция – вдругиден ще я завърша с още един, отново много позитивен поглед върху неотдавнашната история, разгледана в светлината на духовната наука, който ще ни отведе директно в човешкия живот днес и до най-наболелите въпроси, които имаме днес – вярвам, че показах, че търсенето на свръхсетивно прозрение, което е усилието в науката за духа, не е нито враждебно на естествената наука, нито непрактично в социален план, камо ли опасност за религиозния живот.

Напротив, вярвам, че показах, че за онези, които са способни ясно да видят силите, които нашето настояще време трябва да донесе на човешката душа, и особено силите, които бъдещето ще донесе, ще разберат, че духовно-научното познание е важно за три наболели въпроса на нашето време и непосредственото бъдеще.

В продължение на векове, а особено днес и още повече в бъдеще, науката е била и ще бъде в основата на човешките усилия. Ще възникне въпросът какво може да направи науката за крайната човешка нужда да открие свръхсетивния свят.

Отговорът може да бъде даден само от наука, която не оставя настрана духовната наука.

Друг наболял въпрос днес и в непосредственото бъдеще ще бъде: Как да открием импулсите, които могат да конфигурират нашия социален живот? Отговорът ще трябва да бъде: Само прозренията, получени чрез науката за духа, преминават през метаморфоза, когато навлязат в човешкия живот, която ще им позволи да доведат до непосредствено съзнателен социален живот от човек на човек и следователно до социалната конфигурация на човешката раса по целия свят.

И третият парещ въпрос ще бъде: Как може най-съкровенията нужда, нуждата на човешката душа да почита божественото в епоха, която чрез науката ни е довела до индивидуално и лично осъзнаване, да бъде задоволена посредством по-големи сили от тези, които хората са могли да имат в по-ранни времена? Отново отговорът трябва да бъде: Това изисква свръхсетивното виждане, което, когато става въпрос за човешкия индивид по жив начин, се метаморфозира в индивидуалната човешка природа, ставайки личностна в него. Такива сили могат да дойдат от

свръхсетивното само чрез науката за духа, чрез свръхсетивното възприятие, което дава знанието и виждането, от които се нуждае съвременната религиозност. Това наистина би трябвало да задоволи най-дълбоките нужди на душата, всъщност самите дълбини на душата на човешките същества в нашето настояще и в бъдеще.

VIII. Скорошна история в светлината на духовно-научното изследване

Днес ще трябва да кажа няколко неща за по-скорошните исторически развития от гледна точка на духовната наука, която разглеждаме в тези лекции. Ще бъде необходимо да приемем за даденост някои от нещата, които казах в предишните лекции. По същество това ще бъде единственото предварително условие. Нещо друго, което няма да мога да повтора поради ограничено време, доколкото е приложимо днес, е, че в духа, както се опитах да предложа в първата лекция, тази наука за духа може да потвърди, че човешките същества, борейки се със своите душевни сили, трябва да стигнат до разпознаването на един свръхсетивен свят и че специфичното обучение на тези душевни сили – аз го характеризирах поне на принципа – ще позволи на човешките същества да получат прозрение за фактите, отнасящи се до този свръхсетивен свят.

Сега става въпрос за прилагане на тези фундаментални истини на антропософски ориентираната духовна наука към една от най-значимите области в човешкия живот, областта на историята. Разбира се, ще трябва да се ограничи до това, което е от най-непосредствена загриженост за нас, а именно историческата еволюция на човечеството в по-ново време. Хората, които не се вглеждат дълбоко в развитието на човешката цивилизация, смятат историята за много стара област на изследване. Истината обаче е, че историята наистина се е зародила едва преди втората половина на 18 век, произлизайки от начала, които все още не биха могли да бъдат наречени история. И в смисъла, в който сме свикнали да мислим за историята, след като сме научили това в училище, а именно, че историята служи за изучаване на законите, които управляват еволюцията на човешката раса в хода на времето – в този смисъл историята е всъщност само дете на 19 век.

Изучаването на историята е възникнало от интереса, който хората винаги са проявявали към други хора и техните съдби, доколкото тези други хора и техните съдби са имали връзка със собствения живот на човек, намирайки се в периферията на личния му житейски опит. Можем да кажем, че то е права линия от семейните записи, които хората използват, за да се информират за собствената си нация и родна земя, и в крайна сметка от усилията, положени, за да получат представа за законите, които управляват еволюцията на човечеството като цяло. Показателно е, че изучаването на историята, което преди винаги е било в гореспоменатите тесни рамки, по този начин се е разширило до цялото човечество. Едва в последните времена, които възнамеряваме да разгледаме тук, от повече или по-малко тясно дефинирания интерес, проявяван от хората, е възникнал един изцяло общ, човешки интерес към еволюцията на човечеството като цяло.

Само това ще покаже на всеки, който е готов да види, че човешките същества, проявяващи чист интерес към други човешки същества като такива, са по същество

от скорошен произход. Ситуацията е такава, че именно защото историята произтича от интереса на хората към хората, възниква пречка, когато се предполага, че историята се издига на по-високо ниво, където се получава прозрение за законите, които управляват човешката еволюция. Защото тук историята много лесно бива потопена в бездна, която в даден момент е заплашвала всеки вид научно изследване. Естественонаучният подход почти напълно е преодолял това в по-ново време, но често и съвсем несъзнателно ще влияе върху начина, по който хората гледат на историята. Можем да го наречем антропоморфен възглед. Той възниква, защото нещо, намерено в самия човек, се изнася в света и явленията, които се проявяват в света. Най-очевидният, щастливо преодолян в естествената наука, е, че човек открива, че когато постигне нещо, е следвал цел, задача. Следователно хората са склонни да гледат на всичко, което се случва в естествения свят, а също и на историческите развития, като търсят целенасочени действия в същия смисъл, както ги намират във вътрешното човешко същество, тоест в самия себе си. Естествените науки са се развили в по-нов смисъл именно защото се полагат усилия да не се възприема антропоморфен възглед, макар че това в много отношения е несъзнателно. Гьоте е бил прав да казва, че хората не знаят колко антропоморфни са.¹¹¹ В случая с историята обаче съществува особеното изкушение да видим нещата, които откриваме в себе си, и в историческите развития отвън, защото се опитваме да разгледаме нещо човешко. Преодоляваме препятствието – което е съществувало в по-голяма или по-малка степен за най-трудолюбивите мислители от последно време, когато са искали да установят един вид философия на историята – по същество само като надхвърлим тесните граници, поставени пред човешката природа, дори когато разглеждаме самото човешко същество. Тези граници са поставени, защото човешките същества действат според нещо непосредствено субективно, според такива цели, каквито са възможни във вътрешния им живот между раждането и смъртта.

Ако преодолеете вътрешна природа, която разчита на сетивата, с живота на душата, свързан с нея между раждането и смъртта, като се издигнете по-високо и надхвърлите сетивата, можете да пренесете откритията, направени в свръхсетивното изследване на човешкото същество, в историческата еволюция. Защото човешките същества надхвърлят себе си, когато се издигнат до своята свръхсетивна природа, и тогава те вече не могат да бъдат антропоморфни в изучаването на историята, защото те вече не са такива в начина, по който гледат на собствената си същностна природа. Само като полагаме усилия да преодолеем определена пречка за ясното виждане на света, ние биваме отведени отвъд себе си в свръхсетивната сфера.

Ако сме подготвени по този начин да подходим към историческата еволюция със силите, които ни отвеждат в свръхсетивния свят, фактите от историческия живот се появяват в съвсем нова светлина, единствено защото човек ги вижда в светлината

на свръхсетивната сфера. В тази нова светлина се питате: Какво е истинското положение? Дали определени факти, които са били записани така, че ги намираме в обичайните ни учебници по история, наистина са имали толкова тясна връзка с човешкото същество, както често се казва, с изразеното мнение, че човешкото същество, такова каквото стои пред нас, е продукт на историческото развитие, продукт на миналото? Ако обаче зададем тези въпроси само в светлината на свръхсетивното прозрение, скоро ще открием, като обърнем внимание на историческите събития, колко малко хората са способни да кажат с импулсите на живота, в който се намират в настоящето, например: Това или онова е свързано с това или онова историческо събитие в миналото. Точно както естествената наука, ако се следва последователно, ни отвежда отвъд себе си, така и изучаването на историята ни отвежда до точката, в която трябва да кажем: В известен смисъл историческите събития се разпадат. Не можем да говорим само за причина и следствие в обичайния смисъл, разглеждайки настоящето като нещо, което се дължи на влиянието на миналото, особено когато то съдържа всичко, което може да се намери в света, възприемаем чрез сетивата. Можем да видим историята истински само ако свържем човешкото същество със свръхсетивното и не търсим в историческите факти нещо, което изглежда повърхностно, а нещо, което първоначално е дадено само като откровение - свръхсетивен процес в световните събития, в който участват човешките същества.

Тогава историята се превръща в нещо различно от изучаване на последователни събития. Тя се превръща в симптоматология, както бих искал да я нарека. Тогава ние разглеждаме отделните събития не само по начина, по който се представят в живота, възприеман чрез сетивата, а като симптоми, които ни позволяват да проникнем в свръхсетивния процес зад тях, който надхвърля самата история. Тогава вече няма да е възможно да се търси абсолютна пълнота по обичайния начин – всеки, който е работил с исторически материал в някаква област, ще знае, че такава пълнота никога не може да бъде постигната. Вместо това ще се опитате да вземете фактите, които могат да бъдат открити, разглеждайки ги като симптоми, и да проникнете във великата духовна схема на нещата, която стои зад тях.

Поемайки по този път, скоро ще се окажете принудени да изоставите старите разграничения, познати ни от ученическите години, където изучаването на близката история започва с всякакви размисли върху пътешествията на откритията и важността на откриването на Америка, или върху изобретенията и други подобни. Вместо това се чувствате принудени да кажете: Къде може да се намери точка – ако започнем от настоящето и се върнем назад в историческата еволюция – където е настъпила голяма промяна в хода на човешката еволюция, с нови начини на живот и нови условия за живот?

Хората, които обичат да гледат на света по лесния начин, често са склонни да казват, че едно нещо просто възниква от друго, което е било преди това, и че няма

съществени промени или повратни точки. Те дори ще цитират успокояващите думи: Природата не прави скокове.¹¹² Но само погледнете природния свят и скоковете, които се правят! Едно растение първо ще развие зелени листа и по-късно ще ги трансформира в венчелистчета с различни цветове – скок. И такива скокове съществуват навсякъде в природния свят, опровергавайки общоприетите предразсъдъци, които хората намират за удобни.

Дори повърхностният поглед ще покаже, че в европейския свят 15-ти век донася голяма промяна във всички начини на живот. Промяна настъпва в характерното състояние на душата, което човечеството е имало дотогава, и в начина, по който човечеството превръща това вътрешно състояние на душата във външни исторически действия. Що се отнася до симптоматологията, можем да посочим нещо като повратна точка в по-ранен период, важен поврат в историческия живот на по-новото човечество. Това е моментът, в който французите принуждават папата да премести резиденцията си от Рим в Авиньон през 1303 г.¹¹³ Почти по същото време орденът на тамплиерите, много специална общност, която имала странна връзка с Църквата, бил унищожен от френското правителство, а имуществото му било конфискувано.¹¹⁴

Тези събития бяха повратни точки в по-новата историческа еволюция, защото показаха, че хората се противопоставят на нещо, което в продължение на векове е било характерно за целия цивилизован свят. Тази характеристика се отразяваше в странните враждебности между централноевропейския империализъм и папите, както и във взаимно подкрепящите се съюзи, произтичащи от тях. Всички тези враждебности бяха в светлината на един съвсем специфичен факт. Народите в целия цивилизован свят по това време не бяха разделени на групи като национални и други групи, както станаха в по-късни времена, защото отвъд всяко такова разделение царуваше нещо общо за хората; можем само да кажем, че в човешката раса царуваше универсална идея, която влияеше на действията на хората, и от една страна това идваше от римското папство, което се чувстваше като нещо, което обединява хората. Средновековният империализъм беше също толкова универсален, с изключение на това, че често се бореше срещу тази универсална общност.

Елементът, който дойде с повратната точка, за която говорих, противоречи на този начин за обединяване на хората. Видът сплотеност, който съществуваше през Средновековието, при който хората се чувстваха част от едно голямо цяло, в продължение на векове се основаваше на определени несъзнателни импулси, които обитаваха човешките същества. Лидерите ги познаваха и ги използваха, за да обединят хората. Те се обръщаха към определена сума от несъзнателни сили на душата, за да обединят хората от гореспоменатите гледни точки в цивилизования свят от онова време. Събитието в Авиньон създаде проломи, осезаеми проломи в

тази сплотеност. Можем да усетим, че по този начин нов елемент трябваше да влезе в конституцията, в състоянието на душата на западното човечество.

Виждаме също, че силите, действащи в европейския Запад, дълго време са били повлияни от събитие, дошло от Изток като стихийна сила. Достатъчно е да спомена всичко, което започна с монголските орди и последвалите миграции от Изток на Запад, от Азия към Европа. И двете бяха повратни точки и в зората на 15-ти век те дадоха на Европа и нейните хора структурата на общностния живот. Въпреки всички опити да се запази миналото, тази структура беше различна от по-ранната, когато зависеше от несъзнателни импулси. Човечеството намираше за все по-необходимо да бъде съзнателно осъзнато и в области, където преди това му се е давала сплотеност въз основа на несъзнателни импулси.

Нещо изключително важно се случи с тези промени в Западна Европа, особено в райони, където хората дотогава бяха свикнали, повече или по-малко, но значително, да намират сплотеност чрез онази универсална идея, универсален импулс, който характеризирах. Виждаме как в тези райони възниква нещо съвсем ново. Националният елемент дойде да замени стария, по-духовен елемент на Католическата църква, осигурявайки сплотеност. Виждаме как Англия и Франция се превърнаха в нов вид национални държави, задавайки, така да се каже, модел. Нека се опитаме да разгледаме начина, по който новият елемент е бил пренесен по-специално в тези райони на Западна Европа. Първоначално двете страни са били обединени, докато през 15-ти век не се е появило движението, което можем да наречем и повратна точка, през 1428 г., когато в определена посока се е издигнала разделителна стена между Англия и Франция. Това се е изразило в събитията, случили се около Жана д'Арк.¹¹⁵ Тогава е посято семето за взаимна независимост на Франция и Англия; преди това между тях е имало известна степен на връзка. Това е изключително значимо явление. Защото ще видим много неща да израстват от това разграничение, което се е случило едва по това време, през 15-ти век, неща, които отново ще се окажат симптоматични в по-нататъшното развитие на историята.

Друга промяна настъпва, когато в Италия се развива един вид национално чувство, по това време подготвящо пътя за независимо чувство за принадлежност към Италия, от самия елемент, който е довел до това папството да бъде толкова мощно в тази страна, засенчвайки всички подобни национални и подобни групировки. Ако оставим погледа си да се рее из Европа, ние също виждаме - тук мога само да се спра на тези неща накратко - как се приближаваме до времето, когато възникна голяма борба между централните и повече или по-малко източните части на Европа, германската и славянската култура. Виждаме как силата на Хабсбургите произтича от борбите в тези региони, с атаките на славяните и смесването на славянските и германските култури. Виждаме също така силно индивидуални структури, които преди това не са се появявали по такъв начин от универсалните

импулси, сега с индивидуални възгледи и индивидуална цел. От 13-ти до 15-ти век градовете-държави процъфтяват в цялата западна цивилизация на това време. Отново, след като националните стремежи се диференцират и Франция и Англия се разделят, виждаме дълги периоди на гражданска война в Англия, водещи до парламентарната система, каквато светът ще я познава, като цел на социална структура, възникнала от взаимното разбирателство между отделните хора. Това не са всички, а само някои от симптомите от по-новата история. Трябва само да добавя, че докато групите са се формирали от тези импулси навсякъде в Европа, на Изток бавно, все още в ранните си зачатъци, от борби, които е трябвало да доведат до появата му, се е появило това, което по-късно ще бъде руската структура. Странна структура. Погледнато от Европа, то се е развило по такъв начин, че за нас винаги ще си остане загадка. Най-важните импулси, живеещи в тази структура, не са били наистина сетивно възприемани, а споени, бих казал, от нещо, което е оцеляло през всякакви миграции – преминаващи през Византия, произтичащи от известна метаморфоза на римокатолическия живот; нещо, което се е събрало, което е възникнало от това, което е поникнало като кръвта на славянската и нормандската култура. По начини, които са ви достатъчно познати, то е възприело голяма част от азиатското вътрешно състояние на душата, състояние на душата – сега говоря за най-добрите ѝ части – което в продължение на хилядолетия се е отвръщало от всичко, идващо непосредствено чрез сетивата, и се е насочвало към велики мистични подходи, надявайки се да проникне в свръхсетивния свят, с който е свързан чувственият живот на човешките същества. Ако вземем тези, а може би и много други симптоми на по-ново историческо развитие и ги разгледаме истински от гледна точка на разгледаните по-рано въпроси, от тези симптоми ясно се очертава една характеристика. Ще я разберем, ако се запитае: По какво елементът, който се изразява в тези симптоми, се различава вътрешно от всичко, което в по-ранни векове и хилядолетия се е проявявало по подобен начин в една историческа еволюция на човечеството, която е била по-скоро на несъзнателно ниво? Трябва да разглеждаме тези неща без никаква симпатия или антипатия, по един напълно обективен начин. Едва тогава ще открием характерния елемент в явленията, които разглеждаме.

Странно е, когато се запитае: Какво общо имат всички тези симптоми – например тези, които дадох като примери днес – ако ги сравним с по-ранни импулси, влезли в историческата еволюция? Няма да говоря например за плодотворния начин, по който християнството е дошло на света по положителен начин, създавайки нещо ново за душата. Няма да говоря за това, а само за вида импулси, които например често са били давани в древногръцкия живот, когато нов импулс просто е бил даден сякаш произведен от най-съкровения човешка природа. След това той би се проявил в напълно нова конфигурация на реалността; или начина, по който е бил даден, да речем, на римската цивилизация по времето на Август. Нито един от

импулсите, които идват сега, не е от този вид. Най-очевидният импулс, който виждаме например, е националният, основан не на националната сплотеност – както често се вижда да се идентифицира днес и да се счита за държавна сплотеност – а на националния елемент, доколкото той се основава на естествени принципи, дълбоко залегнали в човешката природа. Виждаме го като импулс, който хората възприемат, без да са го произвели вътре в себе си. Човек е французин или англичанин поради своята природа. И когато при установяване на историческата конфигурация се позовава на своята националност, той не се позовава на нещо, създадено в неговия ум и дух, а на нещо, което просто е приел отвън.

Ако сравним националния принцип, такъв какъвто се е появил в историята, с тези по-ранни импулси, ще открием, че всички импулси, които сме виждали да идват от човечеството в гръцката и римско-латинската епоха, са били безкрайно по-близки до продуктивната страна на човешката природа. Това, което е дошло там, е било задържано и запазено. Когато човек възприема нещо ново в по-новата история, това е нещо, което не произвежда сам, нещо, което идва отвън при човешкото същество.

След като се опитаме да се ориентираме повече от външния прогрес на по-новата европейска история, сега ще се опитаме да проникнем във вътрешните аспекти. Във вътрешното състояние на душата виждаме много подобен натиск срещу универсалния импулс, който е разчитал на несъзнаваното, импулс, даден през вековете. Виждаме настъплението на Хус през 15 век, Виклиф още преди него, а след това на Лутер и по-късно на Калвин. Виждаме нещо, което човешките същества искат да дадат, да вложат в историята много повече от всичко, което е било преди това, когато е било мислено по по-универсален начин; това е нещо индивидуално, извиращо от самата човешка природа. Странно обаче виждаме също как в дискусиата всичко винаги е свързано с това, което е било преди това. Новото е, че човешкото същество е било отнесено към собствената си природа. Решете сами каква е природата на евхаристията. Решете сами отношението си към вашия свещеник, не позволявайте то да ви бъде наложено чрез универсален импулс, идващ отвън.

И все пак, когато разгледаме предмета на дискусиата, догмата за евхаристията, която по-рано е била създадена в човечеството, е съществувала векове наред в историята или в човешкия живот като цяло. Нищо ново не е било създавано от душата и предавано на историческия живот, а е било създавано и съхранявано старото, всичко, което е било там, без човешките същества да са допринесли каквото и да било. Всичко, което се е случило тогава, е, че човешкото същество е влязло в ново отношение към нея.

Проследявайки този вътрешен процес в европейското развитие, виждаме безкрайно много от старото, разкъсано, променено, метаморфозирено в настъплението срещу универсалния импулс, който е царувал преди това. Можем да

го видим точно от начина, по който рицарството се разпръсна и изчезна. Цялото му вътрешно състояние на душата – достатъчно е да изучите кръстоносните походи – е било свързано с универсалния импулс. Отново можем да се позовем на повратна точка, която ще даде насока за всичко останало, което се е случило. Това е битката при Мъртън през 1476 г., към края на 15 век, водена срещу рицарството, свързано с универсалния импулс. Можем да я разглеждаме като представителна за борба, която се е случила на много места.¹¹⁶

Във връзка с всичко това откриваме и промяна в църковната власт. Тази църковна власт е приела странна форма и можете да намерите това характеризирание във всеки исторически труд. През това време и поради натиска се е усещала нужда от вътрешно обновление и усъвършенстване. Натискът срещу него наистина е накарал самата Църква да промени много неща вътрешно. И все пак виждаме навсякъде как елементът, който е издигнал Църквата в хода на човешката еволюция, след като го е разпространил под формата на универсален импулс, е трябвало да получи ново отношение към всяко отделно човешко същество. Виждаме това да се случва в цяла Европа. Виждаме как Английската църква се е самостояла. Виждаме как в Централна Европа нарастващата независимост се е обединила с политическите сили. Виждаме как навсякъде индивидуалното и личното се е издигнало срещу универсалното, с други думи, как нещо, което човешкият ум е трябвало да направи свое, се е разбунтувало срещу по-ранна вътрешна човешка природа, която е била по-скоро несъзнателна или подсъзнателна, и виждаме какво е последвало от това в исторически план.

Разбира се, възникнаха и контрасили, като контрареформацията срещу самата реформация. Но ако изучим симптоматологията, предизвиканите от нея борби веднага показват нещо от най-голямо значение по отношение на по-новата история. Виждаме, че Тридесетгодишната война произтича от всичко, което се е случило във връзка със симптомите, които характеризирах. Изучавайки Тридесетгодишната война,¹¹⁷ откриваме нещо странно. То е възникнало от противопоставяне, възникващо между вероизповеданията в Европа. Започнало е с всички импулси, свързани с религиозните борби, и е завършило като чисто политическо явление. С развитието си се е превърнало в нещо съвсем различно. Ако сега се запитае как ни изглежда еволюцията му по отношение на вероизповеданията, които тогава са съществували в Европа, ще открием, че през 1648 г. хората са били точно там, където са били през 1618 г. Целите 30 години всъщност не са променили нищо съществено по отношение на отношенията между протестанти и римокатолици и т.н. Всичко това е останало както преди. В хода на тази война обаче се намесват съвсем различни сили и това придава на европейските национални структури съвсем различна конфигурация.

Ако изучавате Тридесетгодишната война по този начин, ще се убедите истински, че не можем да разглеждаме историята като нещо, което следва като следствие,

свързано с предходното, и да наречем последното причина. Нищо, което произлиза от Тридесетгодишната война, не е било истински свързано като следствие с нещо, което можем да наречем причина в истинския смисъл. Изучавайки еволюцията, виждаме как събитията, случващи се отвън, могат да бъдат само симптом за нещо, което се случва по-дълбоко. Това е особено очевидно в случая с

Тридесетгодишната война. Но какво се е случило? Западните страни и най-вече Франция са тези, които напредват в резултат на събитията, настъпили в хода на тази война, а не нейните причини. Последиците от Тридесетгодишната война по-късно довеждат до цялата царствена слава на Франция. Виждаме как кралската власт на Франция блести над Европа през последвалото време.

От друга страна, в утробата на това, което се развиваше там, нещо възникна, развивайки стария национален импулс в най-виден смисъл. Този нов елемент далеч надхвърляше всичко просто национално; той разби националната идея, така да се каже. Възникна индивидуална, лична природа, която по-късно ще се прояви по време на Френската революция. Човешкият индивид, стоящ сам по себе си, искаше да се еманципира от принудата на общност, която не е възникнала от някакъв продуктивен импулс, а е била възприета в човешкото състояние на душата от природата, от света, обграждащ човечеството. Отново, разглеждайки симптоматологията, виждаме как тогава се е появил Наполеон, бихме могли да кажем съвсем неорганично, без никаква очевидна мотивация. Той беше изпълнител, така да се каже, на волята и завещанието на Френската революция. В същото време виждаме и възникването на странен, велик и огромен повратен момент. Този важен повратен момент в по-новата история настъпи на 21 октомври 1805 г., когато битката при Трафалгар попречи на Наполеон да протегне пипалата си към Англия. Нещо, което преди това беше само потенциално, разделянето между Англия и континента, тогава беше завършено.

Сега можем да оставим нещата, които са общоизвестни, да преминат бързо пред вътрешния поглед. Виждаме, че парламентарният живот, насочен в посока на либерализма, се е развил допълнително в независима Англия. Виждаме по-бурна еволюция във Франция през 19-ти век. След това обаче виждаме как се появява в нова форма, симптоматична и блестяща над това, което наистина се случва в основите на европейската история, как европейският запад и център е трябвало да се справят през 50-те години на 19-ти век с нещо, което е било като тъмна загадка в европейския изток, с възникналата руска конфигурация. Това е било като въпрос, поставен по отношение на европейското развитие. След това виждаме как определени идеи набират сила през 19-ти век, други идеи им се противопоставят и как идеи от единия или другия вид се превръщат в импулси в историческото развитие. Виждаме как всичко се е натрупвало през 19-ти век към бурята, която след това се разразява през 1848 г.¹¹⁸ И виждаме как от всичко това се развива социалното движение, което по-късно ще бъде толкова всеобхватно и днес има

дълбоко влияние върху човешката еволюция. Виждаме как сред всичко, което се е развило през 19-ти век, се е появило едно особено забележително събитие, нещо, което хората в Европа са могли да наблюдават доста дълбоко. От славата, която се е появила с превръщането на Франция в национална държава, е възникнал един вид искане или претенция, която продължава да се разпространява.

Нека не придаваме ценности на нещата тук. Не ги следваме със симпатия или антипатия, а съвсем обективно. Виждаме как от връзката между развитията на запад и изток произлиза нещо, което се смята за неразрешим проблем – неразрешим за Европа поне засега – от хора, които са имали необходимата представа по онова време, независимо от отношението, което са заемали към него, дали това трябва да се случи или не. Можем дори напълно да оставим настрана въпроса дали Елзас е бил окупиран първоначално от французите или по-късно от германците, но елзаският въпрос, както е известен днес, е еволюирал от европейския живот. Ако изучавате историята, и особено нещата, казани от хора с проникателност по въпросното време, ще знаете, че дори тогава те са предвиждали конфликти, произтичащи от това, конфликти, които са били наистина неразрешими в двете посоки, защото са били свързани с всички трудни въпроси, отнасящи се до европейския изток. Тези въпроси са възникнали, защото европейският запад - Кримската война.¹¹⁹ беше симптоматично за това – беше принудена да се справи с европейския изток, който стоеше зад всички явления като загадка. Наистина би трябвало да обмислим и да почувстваме като изключително важно, особено в наши дни, че нещо, което изглежда неразрешимо, е дадено в начина, по който Централна Европа трябва да се изправи пред Западна Европа, поради въпрос, който при специфични исторически условия може да бъде поискан да бъде решен по един или друг начин, въпрос, който е възникнал от националния импулс, зараждащ се във Франция, но не може да бъде решен по национален път.

Бих могъл да ви дам още много симптоми, очевидни в близката история, но искам да спомена само едно нещо, което навлиза дълбоко в цялата човешка еволюция в последно време. Въпреки че връзките не винаги могат да бъдат ясно видими, искам да се спра на появата на по-новия научен начин на мислене. Охарактеризовах значението му от други гледни точки в по-ранните си лекции тук. Научният начин на мислене еволюира. Какво прави той? Той кара човешкото същество да се изправи самостоятелно. Именно това мислене отделя индивида от общността. В много отношения то е и движещият импулс във всички останали неща, които споменах. Този съвременен научен начин на мислене има нещо в себе си, което странно издава значението, което има в по-новата история.

Възникват два вида проблеми. Нека ви покажа единия, като се позова на факт. Той е, че през 1830 г. един приятел заварил Гьоте в състояние на чиста развълнуваност. На въпроса какво се е случило, Гьоте казал: Новините, идващи от Франция, са съкрушителни; светът е в пламъци; нещо ново започва да се появява. Соре,

приятелят, на когото Гьоте казал тези думи, разбира се, си помислил, че говори за революциите от 1830 г. „Не“, казал Гьоте, „не говоря за това, а за революцията, която се случва между двамата учени Кювие и Жофроа дьо Сен Илер.“¹²⁰ Кювие е смятал, че всички форми на живот в природния свят съществуват една до друга и всяка трябва да се разглежда самостоятелно. Сен Илер е търсил общ тип в органичните форми, той е пуснал в движение целия органичен живот, така че човек би могъл да получи общ поглед в това състояние на промяна само ако погледне самата природа в непосредствено продуктивен дух, преживявайки духа като също толкова променлив, колкото и самата природа. Гьоте е усетил нещо в Жофроа дьо Сен Илер, което в крайна сметка, когато се преведе от семе до плод, ще бъдат свръхсетивните понятия за природните явления, които аз характеризирах тук онзи ден.

Първоначално обаче светът беше засенчен от всичко, което идваше с другия начин на възприемане на природата, където човешкото същество е извадено от всякаква жива, непосредствена връзка с природните явления. Този подход, който не е бил възприет от импулса, за който е говорил Гьоте, дава представа за онази част от природата, която е нежива, за умиращата стихия, където природата се разтваря, и това е свързано със смъртната стихия в нас, както я характеризирах онзи ден. Изучаването на природата, от което Гьоте се е отвърнал, е такова, че може да работи само с постепенния процес на разпад в природата. След това се полагат усилия да се издигнем до нещо, което не може да бъде показано по този начин, а само чрез свръхсетивно виждане, и това са симптомите на възход, на растеж, на раждане и разцвет. Но, макар че това отново звучи парадоксално, този подход към природата, който всъщност се фокусира върху всичко, което е мъртво в живата природа, хвърля дълбоки сенки върху целия съвременен социален живот. По същество той създава нов универсален импулс за човечеството в по-ново време, но това е универсален импулс, срещу който самият човек като индивид трябва да се бунтува през цялото време, защото го изважда от природата, така че той трябва да търси истинската цялост отново и отново. Придобитите знания го поставят навън. Той трябва да търси истинската цялост отново в нещо различно от областта, в която търси такива знания. Резултатът е дуализъм в начина, по който човекът се отнася към околната си среда и следователно и към живота. Тази естествена наука се влива в съвременния индустриален живот, който поддържа цялата съвременна цивилизация; нейното влияние е изключително значително.

С импулсите, които разгледахме по-рано, например националния импулс, видяхме, че старата традиция е запазена и в живота не е въведен нов продуктивен елемент. С загадката на европейския изток виждаме как една нация, забележително стимулирана да бъде продуктивна в духа, се обвързва така, че наистина не може да бъде продуктивна, въпреки че има потенциал да бъде високо продуктивна, наистина се обвързвайки в най-крайните окови на старата византийска църковна общност. По

този начин се запазват старите неща. Виждаме как с възгледите от естествената наука, които се изливат върху съвременното човечество, се създава нещо универсално, нещо универсално, което също не взема предвид нищо, което човешкото същество произвежда от себе си, а именно знанието, което се придобива чрез отрязване на нещата от себе си, знанието относно разпадането в природните явления. Това може да бъде внесено в цивилизацията само в сферата на индустрията, с унищожаване на природния елемент.

Първоначално, не бидейки продуктивно в стария смисъл, човечеството е придобило пълното съзнателно съзнание, което е започнало да се развива през 15 век. По-рано то е поддържало връзката си с природата и света на подсъзнателно ниво, а не в пълно съзнателно съзнание. В допълнение към запазването на старите неща, ние виждаме процес на образование на човешката раса в по-ново време, който е даден от нещо ново, но въпреки това е в съответствие със старото. Принципите, разработени за индустрията, сякаш произтичат само от продуктивни идеи. Защото тези продуктивни идеи не възникват като самостоятелни зелени растения в човешката душа – свръхсетивното, ако трябва да се търси, трябва да възникне като самостоятелно растение в човешката душа – а от спокойното съзерцание на обективните природни явления.

Виждаме как едно събитие, което е оказало значително влияние върху по-новите развития, е особено свързано с тази модерна индустрия, защото сега става очевидно, че модерната индустрия се развива прогресивно в наше време и че колонизацията също придобива значение; защото колониалният и колонизиращият живот е тясно свързан с елемента, който навлиза в индустрията чрез естествената наука.

Нека сега да разгледаме общо какво ни казват горе-долу всички тези симптоми. Виждаме, че всичко, което се е появило като нещо ново от 15-ти век насам, не е произлязло от продуктивната човешка природа. Разглеждайки тези неща, ние намираме за необходимо да погледнем по-широко върху историческата еволюция и да признаем – свръхсетивното прозрение ни кара да признаем това – че в този човешки живот има не само възход, не само това, което абстрактно обикновено се нарича прогрес, но че възходящият, поникващият и разцъфващият живот върви ръка за ръка с низходящия живот. Животът е свързан с принцип, който през цялото време води до смърт.

Когато разглеждаме индивидуалния човешки живот, раждането, растежът и развитието се представят отделно от умирането и разпадането. Но това само изглежда така. Когато разглеждаме живота във външния свят, развитията, които са се случили особено в по-новата история, показват, че умирането, низходящото и възходящото развитие са непосредствено едно до друго и си влияят взаимно.

Виждаме, че низходящата еволюция, която е еволюцията, която приема историческата смърт в себе си, е имала голямо значение всъщност за началото на

този по-нов период в историята, който е започнал през 15 век, първоначално в продължение на няколко века и чак до нашето време. Животът на разпад, на смъртта, има по-голямо значение от възходящия, поникващ и издънващ живот. Виждаме как умът на съвременния човек, докато се развива, е свързан с елемента в него, който е смъртен, и как той е способен да усети, че елементът, който го тласка към смъртта, е и елементът, който му помага да напредва в познанието. Докато поникващият, изникващ живот го приспива сякаш в сън, можем да видим, че духовната душа еволюира от по-несъзнателното състояние на душата, което човечеството е развило от 8 век пр.н.е. до 15 век сл.н.е. и че то е повлияло на историята на по-новите времена. Виждаме, че е необходимо първоначално образование за развитие на тази духовна душа, че симптомите на разпад, на умиращ живот проявяват особено влияние и в човешката цивилизация. Не можем да разберем по-скорошния исторически живот, освен ако не сме способни да развием мисълта – въпреки цялото възхищение, въпреки цялата добра воля и признание, които трябва да се отдадат на великото, огромно постижение на съвременната индустрия, на съвременните национални импулси – че низходящият живот, движещ се към смъртта на историческата еволюция, трябва да присъства във всичко това и че в този низходящ живот трябва да се роди възходящ, поникващ и изникващ живот.

Това е накарало хората от по-ново време, които са проникателни, да развият нещо, което бихме могли да наречем песимистичен поглед върху цивилизацията. Така Шопенхауер¹²¹ разглеждаше по-скорошните исторически развития. Въпреки всички постижения, те му се струаха доста тривиални. Единственото нещо, което Шопенхауер ценеше, беше всичко, което можеше да бъде постигнато в съзнанието на отделни индивиди. Песимистите сами по себе си са просто симптоми в скорошното историческо развитие, но те имат чувството, че най-големият и най-значителен елемент в това развитие, което сме свикнали да виждаме като характеристика на по-скорошната историческа еволюция, е импулсът към смъртта, навлязъл в него.

Какви са били последствията? Нещо, което можем да наречем трагедия, навлиза в историческия живот на по-ново време. Насърчаването на импулсите, които можем да считаме за отчасти традиционни и отчасти произлизащи от естественонаучните възгледи, е нещо естествено. Всичко това е такова, че трябва да си кажем: Трябва да го насърчаваме, трябва да го възприемем, това е необходимост от нашата по-нова история; човешките същества абсолютно трябва да го направят част от развитието на световната история, но то по необходимост трябва да доведе и до собствен упадък и смърт във всичко, което възниква, което се постига в тази област. Трагедията е, че нещо трябва да се насърчава и счита за постижение, за което човек знае, че създавайки го, създава нещо, което едновременно с това трябва и да се разпадне. Всъщност ние започваме разпадането, докато го създаваме.

Всеки, който смята, че събитията, произтичащи от по-новото историческо развитие от споменатите от мен импулси, могат да съществуват сами по себе си, е като някой, който смята, че жената може да роди без зачеване, без единият принцип да е свързан с другия. Елементът, произтичащ от тези импулси, се представя като нещо едностранчиво, което се нуждае от нещо, което да дойде от друга страна, за да оцелее. В себе си има само силата да умре. Нека вземем всичко, което е дошло със съвременната индустрия и социални отношения в по-ново време, независимо дали са търговски или други видове връзки. Нека вземем всичко това – само по себе си, разглеждано в съответствие със собствения си импулс, то е безплодно и винаги води до собствената си смърт, бих казал в ритми. Трябва да осъзнаем, че трябва да го погледнем по такъв начин, че да кажем: В името на нещо друго, този умиращ елемент трябва да влезе в нашия съвременен свят като постижение.

Какво е това нещо друго? Е, видяхме, че странното нещо, за което намекнах, се проявява, когато проследим по-новата история с нейната поредица от това, което считаме за различни симптоми. От една страна, виждаме как духовната душа разцъфтява от 15-ти век нататък и това се случва именно поради непродуктивния принцип. От друга страна, видяхме как тази духовна душа се разраства, тъй като първоначално стимулът за продуктивния елемент е бил оттеглен от нейната среда, така че тя е получила насоки от принципа, който през цялото време е водил до процес на умиране в цивилизацията. Това е направило човешкото същество независимо. Външният свят не стимулира нещо в нас, което има продуктивен живот, а през цялото време нещо, което носи семето на процеса на умиране в получените прозрения. Човекът израства в своето индивидуално и съзнателно естествено развитие по начин, при който външният свят не го въздига за живот, нито към нещо, което ще го издигне по-високо, а през цялото време възпрепятства всичко, което има за цел да го издигне по-високо. В резултат на това човекът стои сам.

Разглеждайки ситуацията чисто в светлината на свръхсетивното прозрение, виждаме, че този вътрешен живот на човешкото същество, с движението към духовната душа от 15-ти век нататък, също има нещо, което му съответства отвън. Това не би могло да се появи в ранните векове, но се проявява веднага, ако безпристрастно разгледаме човешкото сърце и ум в настоящето, когато то отново е придобило склонност към свръхсетивен живот. Мнозина, разбира се, все още не осъзнават това, но тази склонност към свръхсетивен живот сега съществува за много хора. Някой, който работи с науката за духа с антропософска насоченост, знае, че принципът на умирането, който се е развил във външната материална цивилизация на последните времена, е бил само с преходен характер и че сме във велик повратен момент във времето, който ще донесе ново откровение на свръхсетивното на човешките същества отвън, този път не чрез природата, а стимулирано по начина, който показах, когато говорих за антропософски ориентираната духовна наука.

Виждаме как навсякъде се приближава това ново откровение на свръхсетивното. Сега то ще бъде постигнато по различен начин от по-ранните времена, когато човешките същества са били свързани с природата несъзнателно, чрез своите инстинкти, намирайки в самата природа принципите, които са били верни и за душата и които те са могли да въведат и в социалния и историческия живот. Ще се развие продуктивен, свръхсетивен живот, който надхвърля всичко, което това изучаване на природата и старите импулси в по-новите исторически развития са в състояние да дадат. Той ще бъде разкрит от света на духа. И ако се вгледаме по-специално в ужасната катастрофа, възникнала в нашето време – какво е то, видно в истинската светлина на истината, ако не нещо, в което се струпват умиращи елементи?

Много ще умре в този катастрофален живот. Всичко, което има принципа на умиране по начина, който аз описах, ще умре по-бързо. Няма причина за песимизъм, дори ако има причина за болка от всички неща, които могат да ни се случат от наблюдението и участието в тази катастрофа. Няма причина да бъдем песимистични относно цивилизацията, ако разглеждаме живота в светлината на антропософски ориентираната духовна наука. Защото сега е очевидно в един момент от скорошната историческа еволюция по целия свят, че процесът на умиране, който иначе е разпределен в материалния живот, се обединява мощно. Това придава на по-скорошните събития трагичната им нотка. В същото време ни показва, че всичко, което идва в света по начина, който аз описах по-рано, трябва да е безплодно и трябва да бъде направено плодотворно с това, което получаваме от свръхсетивното.

Всеки, който разглежда принципа, който прави развитието на духовната душа пълноценно, и новите откровения от свръхсетивното с отворен ум, ще вдигне глава, колкото и да е превита от болка заради случващото се сега, и ще си каже: Това е първият блясък на зората за нещо, което трябва да дойде и ще задейства импулса у човечеството да се обърне към свръхсетивното. Цялото страдание и болка от настоящия колапс биха били напразни, както и всички чувства, оправданата болка, изпитвана от онези, които виждат този колапс, ако тези чувства не можеха да ни отведат напред към осъзнаването, че както с всичко в природата, което е предопределено да умре, така и с това умиране се заражда нещо ново. Новото развитие обаче ще бъде възможно само ако човечеството има волята да възприеме принципа, който ще направи нещата плодотворни, принцип, разкрит ни от свръхсетивния свят.

Духовната душа се е развила. Природата вече не трябва да ни дава несъзнателно нещата, които ние внасяме в света на социалното и историческото развитие. Човечеството на нашето време също трябва съзнателно да приема, доброволно да приема, новия вид свръхсетивно откровение, което идва на духовната душа, ако тази духовна душа го желае. Именно когато разглеждаме трагедията на

съвременния живот без предразсъдъци, изкупителният импулс се разкрива от другата страна. Той се разкрива в това, че чувстваме нуждата да признаем откровението на нов свръхсетивен елемент, който сега трябва да бъде налице и за духовната душа.

По този начин ние виждаме през симптомите и възприемаме какво ще бъде човечеството и какво ще му се разкрие от вселената. В гръко-латинските времена, които започват през 8 век преди християнската ера и завършват през 15 век, вътрешният живот все още е бил свързан с външния физически живот. Това води до великите постижения на гръцката и римската епоха, които са пренесени в Средновековието. През 15 век еволюцията прави голям скок, когато силите на съзнателното осъзнаване започват да развиват това, което можем да наречем духовна душа. Сега сме в този етап на еволюция. Виждаме, че за истинска наука за историята човешките същества трябва да възприемат принципите, които се разкриват зад симптомите. Трябва да имаме смелостта да признаем обаче, че смъртта е навсякъде около нас, както и животът, и че смъртта е необходима, за да може да дойде нов живот. Също така е било необходимо смъртта да бъде всеобхватна за известно време, за да могат човешките същества да развият още повече силите на духовната душа. Когато нищо повече не ни се дава отвън, чувстваме нужда да търсим вътре в себе си духа, свръхсетивния принцип.

Някои, разбира се, могат да възразят и да кажат: Ами къде са тези хора, колко са? Не много са развили душевните си сили, така че да могат да посочат свръхсетивния свят. Разбира се, трябва да признаем, че днес са малцина от тях. Броят им ще расте бързо; но не е въпросът колко от тях ще намерят пътя си към свръхсетивната сфера, която е необходима, за да направи сетивното плодотворно. Важното е, че човек не е нужно сам да поема по пътя към свръхсетивното прозрение, защото, съвсем независимо от това как и за какво оценява индивида, който дава плодовете на свръхсетивното, след като те са били изречени, след като са били вложени в човешката култура, те могат да бъдат разбрани с разбирането, което е напълно обичайно в епохата на духовната душа. Хората могат до голяма степен да разберат всичко, което им се донася от сферата на свръхсетивното, освен ако не си създават препятствия с предразсъдъци, които след това намират за непреодолими.

Има обаче едно нещо, което е необходимо. Просто помислете, че с очертаната от мен гледна точка на историята, човек намира за необходимо да си признае, така да се каже, с прозрение и с пълно осъзнаване, че това, което трябва да се направи – това, което е необходимост на епохата и ще бъде необходимост все повече и повече – е едновременно нещо, което през цялото време умира. Необходима е известна смелост, за да се признае, че човек трябва да бъде активен, за да може този активен принцип да загине и да бъде почва за Бащиния принцип на духовната, свръхсетивна сфера. Такъв кураж е необходим за всяко свръхсетивно прозрение. Страхът от свръхсетивното прозрение пречи на много хора да навлязат в него. Има

поне едно поле, където в по-ново време сме изправени пред непосредствената необходимост да развием такъв кураж, ако искаме изобщо да бъдем взети предвид за човешкото развитие. Това е полето на историята. Тези, които знаят нещо за свръхсетивното прозрение, винаги говорят за преминаване на прага и за пазач на прага.¹²² Говорят за прекрочване на прага, защото човек трябва да изостави много неща, които са му се стрували абсолютно твърда основа, преди да прекрочи прага, за да намери пътя си към свръхсетивния свят. Несъзнателно хората чувстват облекчение, че не е нужно да прекрочват прага. И все пак нещо, което е трябвало да се направи в определен момент за историческото развитие, става все по-необходимо. И това отново е част от вътрешния ход на историческото развитие от 15-ти век нататък. Все по-необходимо става да си кажеш: Ти участваш активно в създаването на процеси на умиране, процеси на разпад. Трябва да се посветиш на тези процеси на разпад и това ще съживи вътрешната ти сила; именно благодарение на това ще можеш да се доближиш до свръхсетивното. Трябва да изоставиш това, което преди си смятал за основа в ума и духа, да прекрочиш прага на свръхсетивния свят, губейки, така да се каже, почвата под краката си. И на негово място трябва да намериш в себе си твърдата фокусна точка, където можеш да се задържиш дори пред лицето на това, което в сетивни термини няма основа. Човешкото същество трябва да намери нов фокус за целия си вътрешен живот. Историческата необходимост ще ни кара да търсим този фокус все повече и повече в бъдеще. Фактът, че по този начин получаваме прозрение, няма да промени нещата. Ние, така да се каже, сме изправени пред процеса на умиране – в смисъла, който имам предвид тук. Фактът, че признаваме, че това е процес на умиране, няма да го промени. Но именно чрез това човек трябва да се чувства подтикнат да се опита да оплоди живия принцип, който е противодействащата сила. Защото ситуацията е такава: Над търсенето на свръхсетивни прозрения винаги е стояло голямото, огромно искане: „Познай себе си“.¹²³ И това все още е изискването, отправено към търсещите човешки същества. Стремейки се да постигнат това прозрение днес, хората могат да го направят само като се издигнат до светове, които могат да ги отведат отвъд крайното съществуване. Преди всичко, подтикнати от нуждите на човешката еволюция, те ще трябва да си признаят по отношение на историческия живот в по-нови времена, че духовната душа е цел, която е била внедрена по отношение на по-новата история, да опознават себе си все повече и повече. Опознавайки себе си, те се изправят пред необходимостта да надминат себе си. Надминавайки себе си, възприемайки свръхсетивната си природа в своята чувствена природа, те също така стигат до свръхсетивното, което е активно в историята, като външните факти са просто символи за него. Ще имаме история, която е плодотворна за живота, само ако търсим свръхсетивното зад симптомите, точно както търсим зад природните явления.

Погледът, който хвърлихме върху историята, показва, че по-новите развития налагат изпитания на човешките същества, изпитание, в което те трябва да обмислят както низходящия, така и възходящия живот, инволюцията, както и еволюцията. Със свръхсетивното прозрение в историята хората ще открият, че това придобиване на прозрение е голямо изпитание за душата, защото трябва да прекратят прага и да намерят нов фокус във вътрешния живот на душата, така че, преминали през изпитанието, да имат силата да преминат през другите изпитания, които животът ще представя все повече и повече от историческите събития, докато се движат към бъдещето. Можем да кажем обаче, че човешките същества стават силни, издръжливи и наистина годни за живот само като преминават през изпитания. Страхът от прозрението не бива да пречи на хората да се впуснат в изпитанията. Вместо това, смелостта да се получи прозрение трябва да ги подготви да приемат тези изпитания. Те ще развият тези изпитания по пътя към прозрението към сили, които също ще ги водят да бъдат активни човешки същества, участващи в еволюцията и плодотворни в хода на историята.

Въпроси и отговори

След лекцията, изнесена в Цюрих на 17 октомври 1918 г.

Беше направено предложението да кажа накратко нещо за едно конкретно явление в по-новата история, което е особено релевантно за човешкия живот, а именно еволюцията на речта и езика. Разбира се, това би могло да бъде цяла друга лекция, ако трябваше да разгледам темата изчерпателно. Бих искал обаче да се възползвам от предложението, освен от всичко друго, защото наистина бих искал да насоча вниманието ви към факта, че антропософски ориентираната духовна наука, в смисъла, за който говоря, е такава, че не дължи съществуването си на внезапна идея, дошла като изстрел, нито е съставена от внезапни проблясъци на прозрение. Не, ако изучите литературата, ще откриете, че тази антропософски ориентирана духовна наука събира това, което има да каже, от целия спектър на наблюдение, от целия диапазон от явления в света.

Разбира се, когато човек трябва да обхване огромни площи за един час – и съжалявам, че това винаги отнема повече време – неизбежно възниква впечатлението, че се движи в абстрактни области; от друга страна, намерението не е да се убеди някого, а просто да се насърчи да продължи напред, защото тогава хората ще видят, че тази наука за духа се основава на внимателно, съвестно и методично изследване, сериозно проучване, повече отколкото на който и да е друг вид научно начинание.

Интересно е да се разгледат принципите, които днес характеризирах в общи линии, в едно единствено явление, като например развитието на човешката реч и език. Когато казваме нещо днес, обикновено не се замисляме за факта, че говоренето всъщност във всеки един момент ни принуждава да бъдем неточни. Фриц Маутнер е написал три тома, както и речник по философия, за да покаже, че всичко, което

произвеждаме във философията и науката, се основава на езика и че езикът е неточен. Поради това, казва той, ние наистина никога не можем да имаме корпус от истинско знание.¹²⁴

Е, що се отнася до науката за духа, това, разбира се, е глупаво да се каже, дори в три тома. Важно е обаче да се разгледа частичният феномен, който стои зад това. Връщайки се назад в развитието на езика, откриваме – за разлика от повърхностната антропологична лингвистика, където средствата са неадекватни – че колкото по-назад се връщаме, човешките същества са били все по-тясно свързани с всичко, което речта им е изразявала, както вътрешно, така и отново инстинктивно и несъзнателно. Човешките същества постепенно се отделят и от нещата, които се намират в тяхната собствена присъща природа, точно както се отделят от външния свят на природата.

По този начин те също престават да бъдат толкова тясно свързани с речта си. Речта така се превръща в нещо външно. Възниква подчертан дуализъм между мислите, които живеят в нас – а някои дори вече не ги притежават, защото остават в сферата на езика – и думите, които се изговарят. Ако не се поддадем на илюзия в точката от човешката еволюция, в която се намираме днес, в епохата на духовната душа, трябва да погледнем истински как езикът вече се е отделил от човешкото същество. Същност само собствените имена, отнасящи се до отделен индивид, са истински подходящи за този индивид. Щом използваме общи термини, били те прилагателни, съществителни или каквото и да е друго, те са неточни относно това, което трябва да ни кажат. Те са абстрактни, те са като обобщения. Ще разберем правилно връзката между езика и човешкия живот само ако я приемем наистина като жест; ако знаем: точно както посочвам нещо по директен, жив начин, когато го посочвам с пръст, така посочвам и с един вид жест същността, към която се отнасят звуците на речта, когато произвеждам звуци, използвайки ларинкса си. Да приемаме речта като жест, това е важното. В по-ранни времена хората са имали смътно усещане, бих казал, че е било инстинктивно и е лежало в подсъзнанието, за това как вътрешният им живот е свързан със звука чрез вид жест. Те не са бъркали преживяванията си във вътрешния живот с нещата, изразени чрез речта. Ние самите сме се опитали да развием усилия в тази посока в област на духовната наука, използвайки елемента на жеста, за да направим речта видима. Това е в изкуството, което наричаме евритмия. Полагат се усилия да се движи цялото човешко същество и да се изрази чрез жестове – чрез движенията на крайниците, движенията на човешката форма в пространството, движенията в групи и взаимоотношенията между индивидите – това, което иначе се изразява чрез жестове, макар и да не се възприема като жест, чрез човешкия ларинкс и съседните му органи. Ние наричаме това изкуство на движението, нещо ново, което трябва да дойде при човечеството, евритмия. Имахме намерение да последваме тази лекция тук в Цюрих с евритмично изпълнение. Това трябваше да бъде отложено за друг

път, защото ни беше дадено разрешение да изнесем тези лекции в това, което сега е трудно време,¹²⁵ но не и да се представи евритмично изпълнение. Намерението беше да се покаже как цялото човешко същество се превръща в ларинкс, така да се каже. Осъзнавайки какво е речта, ние стигаме до нещо особено важно, фундаментално важно за живота в настоящето и бъдещето.

Нищо не се случва по-често в човешкия живот днес, освен някой да направи някакво изявление, както аз правя по отношение на науката за духа например, и след това някой друг да дойде и да каже: „Чел съм това преди“, показвайки ви нещо, което поне отчасти има абсолютно същата формулировка. Бих могъл да ви дам поразителни примери за това, но ще дам само един, който според мен илюстрира ситуацията перфектно.

Едно нещо, което наистина се стремя да направя, е да приложа към живота всички неща, които изискват внимание в духовната наука, и по този начин да навляза в истинските импулси в живота. От дълго време размишлявам върху целия начин на мислене, върху цялото отношение на мисълта, демонстрирано от Удроу Уилсън.¹²⁶ За мен беше интересно да изуча особено есетата му върху историческия метод, изучаването на историята и американския исторически живот. Той играе толкова важна роля в съвременния живот, че човек трябва да го опознае – това би казал някой, който не иска да проспие текущите събития, а да ги наблюдава с будни сетива. Възхищавам се на великолепия начин, наистина уместен по американски, по който Удроу Уилсън представя еволюцията на американската нация, това развитие от американския изток към американския запад, като американският живот се появява по съвсем специфичен начин, който идва едва след като хората са се развили от изток на запад. Удроу Уилсън характерно говори за всичко, което е било преди това, като за просто допълнение към европейския живот. Това изкореняване и преодоляване на природата, преодоляване на местното население на американския запад, този специфичен начин за създаване на история, който показва известно сходство с това, което се е случило в човешкия живот като цяло, но също така се различава по доста специфични начини – това е великолепно представено. Затова е интересно да се види и как Удроу Уилсън развива своя метод на история.

Разгледах описанията, които той даде за собствения си метод на писане на история, и открих нещо доста странно. Изречения, произлизащи от този човек, който е изцяло и изцяло американец, ми се сториха почти дума по дума съвпадащи с изречения, написани от съвсем различен човек, някой, който наистина е произлязъл от съвсем различен подход към живота и начин на мислене. Твърденията на Удроу Уилсън, направени в есето му за методологията на историята, които са му дали толкова отлични плодове, биха могли да бъдат транспонирани дума по дума в есета от Херман Грим, който е изцяло в рамките на Гьотеовото развитие на нашето време и от това развитие се представя като истински централноевропейски ум. Можем да кажем, че е нужно само да вземете изречения от есетата на Херман Грим и да ги

транспонирате или да включите изречения на Удроу Уилсън в есетата на Херман Грим и няма да видите голяма разлика във формулировката.

Това, което научаваме от подобни неща – казано с обикновени думи, макар че искам да кажа нещо много важно по този начин – е, че когато двама души казват едно и също нещо, дори използвайки едни и същи думи, то не е едно и също.

Трябва да научим от това, че е необходимо да навлезем не само във формулировката, която идва от речта, но и в цялостния човек. Това ще разкрие специфичните разлики между Херман Грим и Удроу Уилсън. Ще откриете, че при Херман Грим всяко отделно изречение е разработено с цялостното присъствие на духовната душа. Прогресията, която откриваме в оживеното есе на Херман Грим, където той пише за историческия метод и съзерцанието на историята, е наистина такава, че човек го вижда да напредва от изречение на изречение чрез вътрешна борба в душата си, така че нищо да не остане в безсъзнание и всичко да бъде доведено до осъзнатост. През цялото време човек вижда тази вътрешна прогресия в душата.¹²⁷

Поглеждайки отстрани към това, което виждаме в случая с Удроу Уилсън, виждаме как твърденията произтичат от подсъзнателните дълбини на душата, сякаш от човешкото същество като такова, а не от вътрешна дейност. Не искам да кажа нищо лошо с това, но бих искал да кажа, ако мога да бъда парадоксален, че при Херман Грим винаги чувствам, че в областта на напълно съзнателния вътрешен живот, целият живот на душата протича като твърдение след твърдение; при Удроу Уилсън чувствам, че той е сякаш обсебен от нещо, което се крие в него самия и позволява на собствените си истини да блестят в собствения му вътрешен живот. Както казах, не визирам нищо симпатично или антипатично с това, а просто нещо, което искам да характеризирам. То му е дадено от дълбините на собствената му душа. Така откриваме, и това е наистина очевидно, че дори ако формулировката е една и съща, двама души казват едно и също нещо, но то не е едно и също. Откриваме какво се крие зад него само ако се научим да се ръководим не от формулировката, а от това, което произтича от цялостния начин, по който човекът се представя в живота.

Виждате ли, съвременното човечество трябва да се научи да преодолява общия навик да съди всичко, което е представено, само по съдържанието му. Ще трябва да се научим, че съдържанието всъщност не е това, което е важно. Когато говоря за науката за духа, не се фокусирам върху начина, по който формулирам изреченията си, върху съдържанието, а това, което е важно, е нещо, което наистина е проектирано от свръхсетивния свят, да се влива в това, което казвам. Като се има предвид „Как“ за по-важно от „Какво“, така че човек да може да усети или почувства, че тези неща са казани от свръхсетивния свят. Това е, което има значение.

Ето как трябва да се учим по някакъв начин в настоящето, за разлика от обикновения живот. Един вестник или списание може да казва най-хубавите неща –

хората могат да казват най-красивите неща днес, защото „красивите идеи“ и „хубавите неща“ са нещо обичайно днес – но не думите имат значение, а вътрешното отношение, от което те произтичат, така че да гледаме през твърденията и думите към симптомите, към човешкото същество. Трябва да проникнем в езика и формулировките, сякаш са воал, и по този начин да се доближим отново до самия човек. Осъзнаваме това в по-новите развития на езика, защото тук най-съкровената природа на човешкото същество, неговата духовна душа, се е отделила от речта и езика. Следователно от самите нас възниква необходимостта да разглеждаме не само думите, но и да виждаме през тях човешката душа, правейки това във всяка възможна посока и начин.

Ще е необходимо обаче да се преодолее нещо друго, ако човек иска да продължи в тази посока. Хората все още са свикнали с абстрактни понятия днес, да се ръководят от непосредственото съдържание по един невдъхновяващ, среднокласов начин. Когато някой говори за идеал, колкото и красиво да е формулиран, трябва да сме наясно, че това е нещо, което днес е сто за стотинка, защото идеите са получили форма. Днес можете да представите всякакви идеи на хора и нации и те ще бъдат оформени. Ще зависи от това откъде идват, къде наистина възникват в най-съкровената част на душата, в областта на душата. Животът ще бъде изключително обогатен, ако сме в състояние да го видим по този начин.

Може би ще ми бъде позволено да кажа и нещо лично. Виждате ли, често ми се представят поетични произведения на хора. В днешно време ги създават всякакви хора. Сред тях има някои, които са перфектни по форма, красиво изразяват нещо или друго, и други, които изглеждат неловко формулирани, неравни или дори примитивни, имат проблеми с езика. Някой, който възприема гледна точка, която все още не е модерна, разбира се, ще се наслаждава на красотата на езика, особено ако формите са перфектни. Той няма – не още днес – да чувства, че Емануел Гайбел¹²⁸ беше прав, като каза, че стиховете му ще имат публика, докато има млади момичета. Те са красиви, изискани и ще имат публика дори сред онези, които вярват на Вилденбих¹²⁹ или подобни хора да бъдат поети – и такива също са много.

Днес обаче се възприема различно мнение. Това е така и с други изкуства, но аз тук говоря за езика. Днес има поети, чиито стихове ни карат да се спъваме; може да имате проблеми с неудобните думи, но в тях има нов импулс. Това е нещо, което трябва да усетим! Трябва да можем да виждаме през завесата на езика и да виждаме вътрешната повърхностност, отразена в изпипания стих. Защото изпипаните стихотворения, красивите стихотворения, много по-красиви от стихотворенията на Гьоте, са сто за стотинка днес; там самият език произвежда поезията. Но един нов вътрешен живот, извиращ директно от източника на целия живот - това е нещо, което човек трябва да търси. Понякога той се изразява именно чрез борба с езика, така че можем да кажем, че е стигнал само дотам, че е заекване.

Такива „заеквания“ обаче може да са за предпочитане за нас пред нещо, което е свършено само по себе си, но отразява само повърхностността на душата. Имаше случай, когато ми дадоха няколко стиха. Имаше нужда от стихове, защото трябваше да направим превод от друг език. Много красиви стихове. Ядосах се за тях и самият аз написах лоши стихове. Осъзнавам, че като поезия те са много по-лоши по качество. Знаех обаче, че в този случай е необходимо да се изрази това, което трябва да се изрази, на език, който може би ще изглежда груб и неравен, ако човек черпи от извора на живота, който трябва да се търси в този случай. Със сигурност не надценявам това, което се заех да направя; но също така не надценявам и изпипаните стихове, които ми бяха дадени по онова време.

Човешкото същество, търсещо чрез речта и езика в ерата на духовната душа – това е нещо, което се превръща в житейска практика, когато наистина обмислим живота на езика. Затова днес също се опитах да говоря по начин, в който не се занимавах с духовната наука във всяко изречение, винаги желаейки да докажа свръхсетивното, а вместо това се опитах да го вложа в начина, по който да гледам на историята. И мисля, че това е също важното нещо – човек не само да нарича истински духовен учен някой, чиято всяка пета дума е „дух“ и „дух“ и „духовен свят“, вярвайки в сугестивния ефект на това, но някой, който показва в начина, по който гледа на света, дори и в напълно външни термини, чрез начина, по който представя нещата, че вътрешният водач, който ни води от мисъл на мисъл, от гледна точка на гледна точка, от импулс на импулс – че този водач е духът. Ако това е духът, не е нужно да продължаваме да цвърчим думата през цялото време.

Тук можете да видите как човек може да обоснове в речта и езика нещо, което бих могъл да представя и в обширна лекция.